

**KÜTAHYALI RAHÎMÎ DÎVÂNÎ'NDAN
1-50.GAZELLERİN ŞERHİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Ayşegül ÖZKUL SAĞDIÇ

Kütahya -2008

T. C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

KÜTAHYALI RAHİMÎ DÎVÂNÎ'NDAN
1.-50. GAZELLERİN ŞERHİ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Mustafa GÜNEŞ

Hazırlayan
Ayşegül ÖZKUL SAĞDIÇ
005924012113

KÜTAHYA- 2008

Kabul ve Onay

Ayşegül ÖZKUL SAĞDIÇ'ın hazırladığı “Kütahyalı Rahîmî Dîvânı’ndan 1.-50. Gazellerin Şerhi” başlıklı yüksek lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oy birliği ile kabul edilmiştir.

..../..../2008

Tez Jürisi

Yrd. Doç. Dr. Mustafa GÜNEŞ (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Muvaffak EFLATUN

Yrd. Doç. Dr. Atilla BATUR

Prof. Dr. Ahmet KARAASLAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Kütahyalı Rahîmî Dîvânı’ından 1.-50. Gazellerin Şerhi” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

..../..../2008

Ayşegül ÖZKUL SAĞDIÇ

ÖZGEÇMİŞ

17.06.1977'de Kütahya'da doğan Ayşegül ÖZKUL SAĞDIÇ, ilkokulu Kütahya Şair Şeyhî İlkokulu'nda, ortaokul ve lise öğrenimini Kütahya İmam Hatip Lisesi'nde tamamladı. Lisans eğitimini 1998 yılında Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebîyat Fakültesi Türk Dili ve Edebîyatı Bölümü'nde bitirdi. 1998 -2001 yılları arasında Kütahya İli, Emet İlçesi, Örencik İlköğretim Okulu'nda Türkçe Öğretmeni olarak çalıştı. 2001- 2002 Eğitim-Öğretim yılında Kütahya Merkez 19 Mayıs İlköğretim Okulu'nda görev almış olup halen aynı okulda Türkçe öğretmenliğine devam etmektedir.

ÖZET

Dîvân şiiri geleneğinden yararlanma günümüz şairlerinin belki de en çok ihtiyaç duyduğu konuların başında gelir. Türk edebiyatının en önemli şubesini oluşturan Türk şiirinin de Türk tarihi gibi köklü bir geçmişi vardır ve sanatın her sahasında olduğu gibi şiirde de geleneğe yönelik arayışlar olduğu göze çarpmaktadır.

Meşrutiyet döneminden başlayarak Osmanlı kültür ve edebiyatına karşı alınan menfî tavır, ona tamamıyla yabancı, hatta düşman nesiller yetişmesine sebep oldu. Halbuki, hiçbir millet istese de geçmişini reddedemez. Mazi bir kader gibi bizi takip eder.

Eski kültür birikimimizi ve edebiyat geleneğimizi yok saymak sanata hiçbir şey kazandırmaz. Çünkü köksüzlük sanatkârı rahatsız eder, ikide bir durup geriye bakmak ihtiyacını hisseder.

Kaldı ki bir eserin kalıcı olabilmesi, köklü gelenek içinde kendini yenilemesiyle mümkündür. Bunun için eski eserlerin ve özellikle bunlardan seçilmiş güzel örneklerin yayınlanmasında yarar vardır. Bu tür seçmeler yeni nesillerin divan şiirinin estetik dünyasını tanımasını, işlenmiş ve incelmış bir dilin ses ve ifade imkânlarından tabi şekilde yararlanmasını sağlayacaktır ve bu yadırganmayacaktır.

Eski şiirin klâsik şerh metoduyla açıklanmasının yanında, Tanpınar'ın yaptığı gibi çağdaş yorumlarla da okuyucuya anlatılması, geleneğin canlı ve dinamik yanlarının günümüze ve yarınımıza taşınmasını sağlayacaktır.

Bu çalışma, yeni nesillerin eskiyi bilmesi, tanıması, onunla dost olması ve ondan yararlanması amacını taşımaktadır. Dilin zengin ifade imkânlarının yakalandığı 16. yüzyıla ait önemli isimlerden olan Rahîmî'nin divânından ilk 50 gazel baz alınarak klasik şerh metoduyla çalışıldı.

Çalışmanın birinci bölümünde 16. ve 17. yüzyıllarda Kütahya'da edebî durum ve Türkçe dîvân dîbâceleri hakkında bilgi verildi. Rahîmî Dîvânı'nın dîbâcesi şerh edildi.

İkinci bölümde ise gazel şerhlerine geçildi. Öncelikle beyitlerin hemen altında, beyitte geçen anlamı bilinmeyen kelimelerin sözlük çalışması yapılarak beytin anlaşılmasında kolaylık sağlandı. Beyitler nesre çevrildi; günümüz Türkçesiyle açıklandı ve en sonunda da edebi sanatlarına ve kullanılan mazmunlarına değinildi.

ABSTRACT

To make use of Ottoman poetry tradition is perhaps one of the most urgent needs of today's poets.

Turkish poetry, which is the most important branch of Turkish literature has got a long-standing history like Turkish history itself. Like in every field of art, poetry is also looking for new approaches about traditions

The negative manners against Ottoman Culture and literature beginning from the constitutional monarchy era caused us to have generations who are unaware, even enemy of this culture and literature. Whereas nations can not refuse their pasts even if they want to refuse.. Our past follows us like a destiny.

To refuse our literature tradition and culture gains does not redound anything to art. Because having no roots disturbs the artist. He/she frequently needs to look back.

Moreover, to have a permanent work it has to be created within a long standing tradition. To do this old works, especially the chosen best samples must be published. Such kind of works will help new generations to know and make use of the aesthetic world of Ottoman/Divan poetry in a natural way and will not find it strange.

Besides the classical explanation method of the old poetry, contemporary explanations like Tanpınar had done will help readers to understand the lively and dynamic sides of the traditions and to transfer it to future

This study aims that new generations should know the past, be friend with it and make use of it. I have used the classical explanation method for first 50 gazels from Rahimi's collected poetry. Rahimi was an important name in the 16th century. He widely made use of rich language explanations.

In the first part of the study I have given information about the literature world in the 16th and 17th century and forewords of collected poetries. Furthermore I have explained the foreword of Rahimi's collected poems.

In the second part I have explained gazels. Firstly unknown words in the gazels have been studied and listed. This helped easy understanding of the couplets. Later couplets were transformed into prose and explained with today's Turkish. Finally literary arts and symbols he used were explained.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	ix
TEZ HAKKINDA	x
TEZ METNİ	xiii
GİRİŞ	1
XVI. VE XVII. YÜZYILLARDA KÜTAHYA'DA EDEBÎ DURUM.....	1
RAHÎMÎ DÎVÂN'INDA 1.-50. GAZELLERDEKİ DİL, ŞEKİL VE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇE DÎVÂN DÎBÂCELERİ

1.1.TÜRKÇE DÎVÂN DÎBÂCELERİ HAKKINDA GENEL BİLGİ	10
1.2.RAHÎMÎ DÎVÂN'I'NIN DÎBÂCESİ.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

1-50. GAZELLERİN ŞERHİ

2.1.METİN ŞERHLERİ.....	32
2.2.GAZELLER	32
2.2.1. Gazel 1 : Şabâya çîn-i zülfüñ ideli her çın seher peydâ.....	32
2.2.2. Gazel 2 : Şeker- handından olur ey mezâk-ı cân şeker peydâ.....	46
2.2.3. Gazel 3 : Dâğdan kim nâ-gehân kıpar derûnî bir şadâ.....	57
2.2.4. Gazel 4 : N'ola insâniyyet itseñ ey melek-tal'at baña	63
2.2.5. Gazel 5 : Otağından kaçan kim olsa ol şâh-ı cihân peydâ	69
2.2.6. Gazel 6 : Hûn-ı dil yâd-ı leb-i la'lûñle şerbetdür baña	73
2.2.7. Gazel 7 : Niğâb-ı zülfüñi ref ' it ruhuñdan ey büt-i ra'nâ.....	78
2.2.8. Gazel 8 : Kaşr-ı hüsni yüce kılmışdur salın bünyâd aña.....	84
2.2.9. Gazel 9: Zât-ı pâküñden şeref buldı diyâr-ı evliyâ.....	88
2.2.10. Gazel 10 :Güneş yüzüñi tağyîr ideli ey mâh-tâb-ı teb	96
2.2.11. Gazel 11 : 'Ârızuñsuz 'aynuma ey nûr-ı 'aynum 'ayn-tâb	101
2.2.12.Gazel 12 :Cânuma bir bûse ikrâr eyledi ol la'l-i nâb.....	106
2.2.13. Gazel 13 :Sîne pür-gâm dide nem âşufte dil pür-ıztırâb.....	110
2.2.14. Gazel 14 :Vuşlatuñla Âyete'l-kürsi haķı ey âfitâb	113

2.2.15. Gazel 15 :Cân bağıslarken dem-â-dem cânuma ey yâr leb.....	118
2.2.16. Gazel 16 :Sende ey meh olalı bu hüsn-i bî-hem-tâ garîb.....	122
2.2.17. Gazel 17 :Bezm gülşen gonca leb bir yâr-ı cânumdur şarâb.....	125
2.2.18. Gazel 18 :Halîlüm hâne-i dilde gam-ı cânânı mihmân it.....	128
2.2.19. Gazel 19 :Yoluñda tığ-i hicranuñla ben kurbânuñı yâd it.....	133
2.2.20. Gazel 20 :Gül gibi her kanda hande kılsa ol ferhunde zât	137
2.2.21. Gazel 21 :Kaçan seyr-i ser-i kûyna yârûñ eylesem niyet.....	141
2.2.22. Gazel 22 :Neyden sora gör n ‘eydügin âvâz-ı mahabbet.....	145
2.2.23. Gazel 23 :Bilümi bükdi derd-i yâr-ı gurbet.....	149
2.2.24. Gazel 24 :Ey dil gubâr-ı pâynı şâh itdi saña tâc	152
2.2.25. Gazel 25 :Sokunsa her kaçan nâzıyla ol serv-i revân sorguç	156
2.2.26. Gazel 26 :Dilden hayâl-i hüsnüñ iderse ne var göc	160
2.2.27. Gazel 27 :Sofra-i hûn-ı visâlûñ ben fakîr ü aca ac	164
2.2.28. Gazel 28 :Tenden gamuñla itdi dil-i bî-karâr göc	167
2.2.29. Gazel 29 :Toğrusı sen boyı servüm giyeli câme-i nâh.....	172
2.2.30. Gazel 30:Her sû o gonca hâr ile içe şarâb-ı sürh.....	176
2.2.31. Gazel 31 :Tâ ki ‘aşkuñ halka halka boynuma takdı kemend	180
2.2.32. Gazel 32 : ‘Âşık subh-ı visâlûñdür Halîlüm rûz-ı ‘îd	184
2.2.33. Gazel 33 : Bükdi bilümi firkat-i bâr-i cefâ meded	188
2.2.34. Gazel 34 : Ey Nihâl-i ser-firâz-ı gülşen-i ‘irfân-ı cûd	192
2.2.35. Gazel 35 : La‘lûñe ben hasta ola cân iken ey Hızr had.....	198
2.2.36. Gazel 36 : Kûl oldı sen boyı servigörüp dil-i âzâd.....	202
2.2.37. Gazel 37 : Dil miyânuñ ârzûlar cân lebûñ eyler ümîd	205
2.2.38. Gazel 38 : Hoş-dem nesîm-i lutfuñ ile rûzgâr-ı ‘îd	208
2.2.39. Gazel 39 : Vuşlat-ı dildâra mânend olalı evân-ı ‘îd.....	213
2.2.40. Gazel 40 : Kılmasa ey mim-fem bu dâl-zülfeynûñ meded	220
2.2.41. Gazel 41 : Şimdi meyl-i cân u dil şol bir şehe hûbâñedür	224
2.2.42. Gazel 42 : Şaçuñçün matla‘-ı şî‘rüm eyâ hûr.....	228
2.2.43. Gazel 43 : Benden dehânı cân gibi pinhân olur qalır.....	232
2.2.44. Gazel 44 : Her gice mihr-i ruhuñ şevki dile mehtâbdur	235
2.2.45. Gazel 45 : Lebûñsüz câm-ı cân pür-hûn olupdur	238
2.2.46. Gazel 46 : Şalınur ol boyı servüm yine ra‘nâlığı var.....	241
2.2.47. Gazel 47 : Çerh-i hüsn içre gönül gün yüzüñi mâh bilür.....	244
2.2.48. Gazel 48 : Gönüm alan o çeşm-i dil-cûdur	248
2.2.49. Gazel 49 : Hemân sünbül şaçuñ miskîn şanma misk (ü) ‘anberdür	253
2.2.50. Gazel 50 : Baña hecrüñde gam vaşluñla şadân olmadan yegdür	256
SONUÇ.....	260
BİBLİYOGRAFYA.....	262
DİZİN.....	264

KISALTMALAR

a.	: Arapça
a. g. e.	: Adı geçen eser
Ank.	: Ankara
b.	: beyit
Bkz.	: Bakınız
Bl.	: Bölüm
C.	: Cilt
DPÜ	: Dumlupınar Üniversitesi
Dr.	: Doktor
f.	: Farsça
G.	: Gazel
Hızl.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
İst.	: İstanbul
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
öl.	: ölümü
Prof.	: Profesör
s.	: sayfa
S	: Sayı
T. C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDD	: Türk Dili Dergisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vs.	: ve sair
Yrd.	: Yardımcı

TEZ HAKKINDA

Araştırmanın Problemi:

16. yy.'da yaşayan Kütahyalı Rahîmî'nin klâsik edebîyatımızdaki yeri nedir? Şiire ve şaire bakış açısı nasıldır? Gazellerinde hangi konuları işlemiştir? Gazellerinde yer alan mazmunlar ve sanatlar nelerdir? Kütahyalı Rahîmî'nin dîvân edebîyatına ne gibi katkıları olmuştur?

Araştırmacının Amacı:

Çalışmamızda temel amaç gelenekten yararlanmanın günümüze ne gibi faydalar kazandıracağı ve günümüz şiir anlayışına nasıl bir katkı sağlayacağını ortaya çıkarmaktır. Türk Edebîyatında klâsik dönem olarak bilinen 16.yüzyılın önemli isimlerinden Kütahyalı Rahîmî'nin gazelleri ışığında dîvân şiirimizi daha iyi anlamak, yorumlamak, şairin kültür hayatımızdaki yerini göstermektir. Rahîmî'nin ilk 50 gazeli temel alınarak şairlik ve şiir sanatında ne derece başarılı olduğu konusunda bilimsel yargılara ulaşmaktır.

Araştırmanın Önemi:

Çalışmamızla birlikte dîvân şiirinin inanılan aksine günümüz şiir ve sanat anlayışına katkı sağlayacağı, gelenekten yararlanmanın ne denli önemli ve gerekli olduğu, gelenekten kopuk bir şiir anlayışının kabul edilemez olduğu görülecektir. Gazellerin şerhinde kelime hazinesinin zenginliği, mazmun ve edebî sanatların estetiği ortaya konacaktır. Rahîmî'nin bu amaçla edebî kişiliği, ince estetik zevki, kelime seçimlerinin şiire katkısı da ispatlanacaktır.

Araştırmanın Hipotezleri:

16. yüzyıl dîvân şiirinde Kütahyalı Rahîmî önemli bir yere sahiptir. Türk edebîyatına klâsik dönem olarak damgasını vuran bu yüzyılın şairin şiir anlayışına ve estetik zevkine etkisi olmuştur. Şerhi yapılan gazeller günümüz şiir ve sanatına yol gösterici olacaktır.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları:

Araştırmamız Rahîmî'nin ilk 50 gazelini kapsamaktadır. Prof. Dr. Ahmet MERMER'in "Kütahyalı Rahîmî ve Dîvânı" isimli eserinin 120-157. sayfaları kapsamakta ve bu bölümdeki 50 gazel şerh edilmektedir. Bu bölümdeki gazellerdeki kelimelerin sözlük çalışması yapılmış, nesre çevrilmiş, günümüz Türkçesiyle açıklanmış, mazmunlarına ve edebî sanatlarına değinilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi:

Çalışmamıza 16. ve 17. yüzyıllarda Kütahya'daki edebî durum hakkında dönem kaynaklarından veri toplanarak başlanmıştır. Türkçe dîvân dîbâceleri hakkında genel bilgi verilerek Rahîmî dîvânının dibâcesi şerh edilmiştir. Daha sonra “Kütahyalı Rahîmî ve Dîvânı” isimli eserdeki ilk 50 gazel incelenmiş ve bu metinlerden hareketle şerh çalışması yapılmıştır. Beyitlerde geçen kelimelerin anlamı beytin hemen altında verilmiş, nesre çevrilmiş, günümüz Türkçesiyle açıklanmış, son olarak da mazmun ve sanatlarına değinilmiştir.

TEZ METNİ

GİRİŞ

XVI. VE XVII. YÜZYILLARDA KÜTAHYA'DA EDEBÎ DURUM

Germiyanogullarının başşehri olan Kütahya, Sultan Murad II. devrinde kat'î olarak Osmanlılara geçtikten sonra, Fatih Sultan Mehmed zamanında Anadolu eyaletinin merkezi yapılmıştır.

Eskiden beri hükümet merkezi olarak mamur bir şehir olan Kütahya, aynı zamanda bir kültür merkezi idi. Kanuni Sultan Süleyman'ın iki şehzadesi, Şehzade Bayezid ve Şehzade Selim bu şehirde sancak beyliği yaptılar. Her iki şehzade de saraylarında bir çok şair toplayarak edebî bir çevre yaratmışlardır. Bilhassa Şehzade Selim zamanında Kütahya ileri bir edebiyat ve kültür muhiti haline gelmiştir.

Şehzade Bâyezid (969/1562)

Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu. Sarayda yetiştirilip sancağa çıkma yaşı gelince, önce Karaman sancağına, ardından Kütahya'ya nakledildi.

Şehzade Bayezid çok iyi yetişmiş, maarif ve kemâl sahibi, kıymetli bir şehzadeydi. Kısa zamanda Kütahya'yı bir kültür merkezi haline getirdi. Âlim ve şâirlerle görüşmekten hoşlanır, onları himaye eder, mükafatlandırır. Kendisi de Şâhî mahlasıyla yazan bir şairdir. Kütahya'daki sarayı etrafında bir şiir ve kültür muhiti meydana getirmişti. Bu devirde yanında bulunan şairlerden başlıcaları, Gubârî Abdurrahman Çelebi, İşretî, Ca'fer-zâde Muhlis, Firakî'dir. Ayrıca yakınında olmadığı halde Celâlîzâde Salih Çelebi ile de münasebeti vardı.

Şehzade Bayezid'in Kütahya'daki muhitinde en mühim şahsiyet olarak Gubârî Abdurrahman Çelebi'yi (ö.982/1574) görüyoruz. Gubârî ilim tahsil ederken tarikata girip nakşibendî şeyhi olmuştu. 1537'de sure tayin edilip Mekke'ye gitti. Yıllarca Mekke ve Medine'de oturdu. Anadolu'ya döndüğünde Kütahya'da Şehzade Bayezid'in saray hocası oldu. Sonraki zamanlarda ise Şehzade'nin oğlu Orhan'a saray hocası tayin edildi. Gubari, bu hocalık devresinde Şehzade'nin çok iltifatını görmüş, yakınında yaşamış, sohbetlerinde bulunmuştur. Sarayda herkesten hürmet ve sevgi görmüş, şeyhliğinin yanında şâirliği, iyi ahlakı ile çok müsbet bir tesir bırakmıştır. Şehzade'nin ölümünden sonra saray dağılınca bir müddet dağlarda do laşmış, yakalanarak İstanbul'a getirilmiş, RumeliHisarında bir müddet hapsedilmiş, nihayet Kanuni Sultan Süleyman'ın affıyla Şam kadılığına tayin edilmiştir.

Şehzade Bayezid'in Rumeli muhafızlığında Edirne'de bulunduğu sırada, kendisini tanıtarak sarayına intisab eden İşretî Mustafa (ö.974/1567) fazla içki mübtelası olduğu için bu mahlası almıştı. Tahsilini tamamladıktan sonra Edirne yakınındaki Hasköy'de kadı olmuştu. Şehzade Edirne'ye gelince, kaside ve gazeller sunmak suretiyle yakınlık peyda etti. Nihayet Şehzade'nin iltifatını kazanıp sohbet ve işret meclislerine girmeye başladı. Ayrıca musikide de mâhirdi. Sesi çok güzeldi. Bu meziyetleriyle Şehzade'nin muhitinde en çok sevdiği adamlarından oldu. Bayezid vazifesi sona erip Kütahya sancağına dönünce İşretî'ye de Eskişehir'de bir kadılık alıp yine yanından ayırmadı. Şehzade'nin ona gösterdiği yakınlığı çekemeyenler, İşretî'nin Şehzade'yi içkiye ve sefâhate alıştırdığı yolunda Kanunî'ye şikayette bulundular. Bunun üzerine kadılıktan ve şehzade muhitinden uzaklaştırıldı. İşretî bir zaman açıkta kalmış, sonra Kanunî'ye sunduğu :

“Ol elâ gözler bizümle mekr ü âl üstündedir” gazeliyle yeniden kadılık alabilmiştir.

Şehzade Bayezid'in hocası Ca'fer Ef.'nin oğlu Muhlis de bu devirde muhitinde bulunan şairlerdendir. Şehzade'nin çok yakın muhlis dostu olduğu için bu mahlası almıştır. Muhlis, babasının ölümünden sonra 20 akçelik Çelebi yövmiresi ile kanaat ederek Kabe'de oturmuştur.

Kütahya'daki edebiyat muhitine dahil şairlerden biri de Firâkî mahlasıyla şirler yazan vaiz Abdurrahman Efendi'dir. Sahn müderrisliğine kadar yükseldiği halde hocalığı terk ederek memleketi olan Kütahya'ya dönmüş ve burada vali olan Şehzade Bayezid'e intisab etmiştir. Bir zaman şehzadenin yanında kalmış, sonra camilerde vaaz vermekle meşgul olup Kütahya' da ölmüştür.

Şehzâde Selim(II)

Şehzadeliğinde üç sancak değiştirdikten sonra 1562'de Kütahya valiliğine tayin edilen Şehzade Selim, burada 1566 yılında padişah oluncaya kadar beş yıl kalmıştır. Manisa ve Konya'da beraberinde bulunan şairlerden Celâl Bey, Nihani Durak Ç., Hatemi, Kara Fazlı, Hubbi Hatun, onun damadı Vusulî, Visali Ç., Deruni, Gelibolu Ali Kütahya'ya da Şehzade ile birlikte geldiler. Bunlara yeni şairler, bu arada Sarı Re'yi, Makasi Mustafa Bey, Seyyid Meşa mi, Nigari mahlaslı Nakkaş Haydar, Zihni Bali Ç., Merdümi Ç., tezkire sahibi Ahdi, Cami Bey, Seyyid Hâşimî de katılınca çok kalabalık bir şairler topluluğu meydana geldi. Dostlarına ve hizmetinde bulunanlara vefasıyla tanınan Şehzade Selim padişah olduktan sonra da yıllarca yanında bulundurduğu bu şairlerden

çoğunu İstanbul'a götürmüş, bir kısmını sarayında alıkoymuş, diğerlerini de yüksek vazifeler vermek suretiyle memnun etmiştir.

Şehzadeye Kütahya'da intisap eden şairlerden, Ulvi-nin kardeşi Sarı Re'yi Mustafa'dan ayırmak için Sarı Re'yi denen Abdu'l-latif Ef. (ö.988/1580). Rumeli kazaskeri Abdurrahman Efendi'nin mülazımı olmuş, bir müddet müderrislik yaptıktan sonra Bursa'da müderrisen kadılığa geçmiş, bu sırada hatta da çalışarak sülüs, nesih, talik yazıda usta hattat olmuştur. Ters yaratılışı sebebiyle kadılıkta halkı memnun edemeyen Re'yi, teftiş edilerek kadılıktan azledilmiştir. Sonra ilmiye mesleğinden çıkarak Şehzade Selim'in bölüğüne sipâhi oldu. Çok bilgili bir şahıstı. Yazıyı çok süratli yazardı. Gayet tatlı konuşurdu. Bu meziyetleri sayesinde Şehzadenin dikkatini çekerek muhitindeki şairler arasında karıştı. Fazla yükselemeden genç yaşında öldü.

Makâli Mustafa Bey (ö.997/1589), Aydın'da Alacaşehir'li hamamcızade Mehmet Makali ile hemşeri ve aynı mahalledendi. 970/1563 tarihinde Kütahya'ya gelerek defterdar Durak Çelebi'ye intisap etti. Onun yardımıyla Şehzadeye tanıtılıp beş akçe yevmiye ile bölüğüne girdi. Diğer şairlere özenip Sultan Selim'e kasideler verdi; fakat şiirleri Şehzade tarafından beğenilip diğer şairler kadar himayesini göremedi. Hasan Çelebi ve Latifi'nin şiirlerini methetmelerine mukabil Müverrih Âli manasız şiirleri olduğunu ve şehzade kapısındaiken kendisinin S.Selim'e sunulacak kadar kasideleri tetkik edip, Durak Ç. vasıtasıyla huzura sunmakla vasifeli olduğunu, Makali'nin de manasız bir kaside verip, daha ilk beytini görür görmez kabul etmediğini söylüyor.

Diğer Makali ile mahlaslarının ve memleketlerinin aynı olması nedeniyle şiirleri birbirine maledilirdi. Bir gün Âli'nin meclisinde bir araya gelmişler, biri hangi beyti söylemişse, diğeri benimdir diye sahip çıkmış, bu yüzden münakaşa etmişlerdir. Riyazi ve Faizi teskirelerinde dîvân sahibi olduğu söylenirse de bugüne kadar ele geçmemiştir. S.Murad III. devrinde öldü.

Kütahya'da Sultan Selim'e intisap eden şairlerden bir diğeri de Seyyid Meşamî Bey'dir. (ö.993/1585). Rüstem Paşa'nın kethüdası Mustafa Bey'in oğlu idi. Farsçadaki derin bilgisi, şiir ve inşadaki ustalığı ile meşhurdur. Henüz çok gençken Kütahya'da Sultan Selim'in defterdarı olan Nihani Durak Çelebi'ye intisap etmiş ve onun vasıtasıyla Şehzade Selim'e tanıtılmıştır. Şehzade şiirini ve sohbetini takdir ettiği Meşamî'ye, biraz da Durak Çelebi'nin tesiriyle 40-50 bin akçelik bir zeamet verdi. Şehzadenin padişahlığında yanından ayrılıp memleketi Konya'da inzivaya çekilerek zeametinin geliriyle iktifa etti. Mevlevi dervişi oldu ve burada öldü.

Şiiri az söyler, fakat nazire yoluna gitmez. Daima yeni zemin üzerine şiirler yazardı. Sonra çok nazire yapılmış:

“Boşala kise-i kân kâse-i umman dükene

Ne gam-ı dil ne nem-i dide-i giryan dükene” matlalı gazel onun icadıdır. Tarıkata girişinden sonra yazdığı şiirler arifane ve mutasavvıfhanedir. Genç ölmeseydi devrinde diğer şairlerin çok üstünde olurdu.

Galatalı meşhur Satranc-baz Abdulkadir ve Nakkaş Haydar diye anılan Nigârî (ö.980/1572), Şehzade Selim’in himayesini görmüş şahsiyetlerdendir. Önce nakkaşlıkla şöhret yapmış, Galatalı olduğu için gemicilerle teması sonunda denize çıkıp gemi reislerinden ve usta denizcilerden olmuştur. Birçok deniz seferine iştirak etmiş, denizde bile nakkaşlığı ve şiiri bırakmamıştır. Bir ara Şemsi Ahmet Paşa’nın Şam beylerbeyliğinde onunla beraber Şam’a gitmiş ve oradan Mekke’ye gidip hacı olmuştur.

Şehzade Selim Kütahya’da iken bir müddet yanında kalmış, çeşitli kabiliyetleri sebebiyle Şehzade katında çok makbul tutulmuştur. Sonra padişahlığında da aynı itibarı gördü.

Devrinde nakşî, şiiri ve satranç oyunundaki ustalığıyla tanınmıştı. Satranç üzerine bazı risaleleri vardır. Galata’daki evi şairlerin ve sanatkarların toplanma yeri idi. Sonra Eyüb’de bir yer edinmiş ve tertiplemediği işret meclislerine zamanının şairlerini toparlamıştır. Kapısı herkese açık cömert bir kimseydi. Zamanında pek çok şair ihsanını görmüş, himayesine nail olmuştur. Deniz seferlerinde edindiği bilgilerle Dürer-i Derya adında bir eser yazmıştır.

Şehzade Sultan Selim’in sarayı hizmetlilerinden Zihni, Bali Çelebi gençliğinde Şehzade sarayına intisap ederek, bölüğünde vazifeliyken iltifatını kazanarak mutfak emini olmuştur. Bu sırada kaside ve gazelleriyle de şehzadenin takdirini kazanmıştır. Şehzade padişah olunca Zihni’nin itibarı devam etmiş, arpa eminliğine tayin edilmiştir. Sonra Diyarbekir ve Kudüs defterdarı oldu. 994/1586’da Halep defterdarlığından tekaüde ayrılarak evine çekildi.

Şiirlerinde ince, nazik bir eda vardı. Farsça ve muamma çözmeye bilgi sahibiydi. Ayrıca inşası da iyidir.

Şehzade Selim’in sarayı hizmetlilerinden Merdûmî, Kütahya’da şehzadenin bölüğüne sipâhi olarak girmiş, sonra mutfak emini olmuştur. Şiiri sebebiyle şehzadenin meclislerine girer, diğer şairler yanında yerini alırdı. Kendisini şairlerin başı olarak kabul

eder, güzel şiirleri olduğunu iddia ederdi. Şehzadenin mirâhuru olan Nihani Durak Çelebi, bir ikindi vakti yarı sarhoş haremnden çıkınca merdûmi bir kıta söyleyip sunmuş ve şiirini beğenen Durak Çelebi'den bir ipek elbise hediye almıştır.

Tezkire sahibi Bağdadlı Ahdî (ö.1002/1593)' de seyahatle Osmanlı ülkesine geldiğinde Şehzade Sultan Selim tarafından takdir edilip himaye edilen şairlerden biridir. Bağdad'da şair Şemsi'nin oğlu olup, tahsilini memleketinde yapmış babası ve amcasığında tesiriyle şiire heveslenerek şairlerle münasebet kurmuş ve bilgisini artırmak, Anadolu şairlerini tanımak maksadıyla 1553'de Hüsrev isimindeki bir şair dostuyla Bağdad'dan yola çıkarak, Anadolu'ya gelmiştir. Yolda uğradığı yerlerde şairlerle tanışmış, hayat hikayelerini öğrenerek şiirlerinden örnekler almıştır. Dostunun yolda ölmesi üzerine yalnızca İstanbul'a gelen Ahdî, şehrin büyüklüğü ve güzelliği karşısında hayran kalmış, İstanbul alim ve şairleriyle tanışarak bir müddet İstanbul'da kalmıştır. Sonra Edirne'ye geçen Ahdî, buradaki şair muhitlerine de girmiş, şiirler toplamış ve nihayet Kütahya'da Şehzade Selim'in sarayına intisap ederek ondan izzet ve ikram görmüştür. 1564'de memleketi olan Bağdad'a dönmüş ve 11 yıl süren seyahati sırasında topladığı malzemeyi Gülşen-i Şuara adını verdiği tezkiresini yazmış ve Kütahya'dayken Şehzade Selim'den gördüğü yakınlık ve ihsanlara karşılık eserini ona ithaf etmiştir.

Tezkiresi, Sehi Bey ve Latifî'den sonra Osmanlı şairlerinden bahseden üçüncü eserdir. Şairlerin kısaca hayatı ve şahsiyetlerinden bahsederek şiirlerinden bir iki örnek vermiştir. Muhtelif yazma nüshalarında 314-374 şair hakkında bilgi verilmiştir. En zengin nüshası Fatih Millet Kütüphanesindeki (Ali Emiri, tarih 774) nüshadır.

Kütahya'da şehzade sarayında meydana gelen şiir ve kültür muhitine giren şahsiyetlerden biri de Cami Bey'dir. Sarayındaki hizmetlilerinden biriydi Şehzadenin içki meclislerinde, şiir ve musiki toplantılarında bulunurdu. Sonrada saltanatı zamanında da İstanbul'da sarayında bulunmuş, doğancı başı olarak çalışmıştır. Aslında beğenilir bir şiiri yoktu. Basit ve sade sözlerle şiirler söylemiş bir şairdir.

Bursalı Seyyid Haşimi (ö.1037/1628) de Kütahya'daki edebî muhite dahil olan şairlerdendir. Peygamber sülalesinden geldiği için bu mahlası alan Haşimi Mehmed'in babası Şehzadenin hizmetindeydi Şehzade Selim'in kardeşi Bayezid'le yaptığı savaş sırasında ölmüştü. Haşimi bu vesileyle Şehzadenin yakınında büyümüş ve onun dikkatini çekerek musâhiblerinden olmuştur. Şehzadenin padişahlığında müderrislik ve kadılık etti. Asıl şöhretini Sultan Murad III devrinde yapmıştır. Bu padişaha, sonra Sultan Mehmed

III ve Sultan Ahmet I'e kasideler ve tarihler söylemiş devrinde her hadiseye bir tarih düşürmüştür. Türk edebiyatında bilhassa tarih düşürmekte üstad sayılır.¹

Kütahya'da şehzade sarayında meydana gelen şiir ve kültür muhitine giren şahsiyetlerden biri de Rahîmî Bey'dir. Zafername yazarı şair Harimî'nin babası olan Rahîmî, bey şairlerdendir. Kütahya'da doğdu. Tahsilini Kütahya'da tamamladıktan sonra Şehzâde Bayezîd'in hizmetine girdi ve meclislerine katıldı. Bayezîd'in Kütahya valiliği sırasında Alay beyi oldu.² (Ahmet Mermer, bu bilgiyi Şehzade Selim zamanına atfederek vermektedir.³

Şehzâde tarafından himaye edilen ve iltifat gören Rahîmî Bey, şiire düşkün bir insandı. Atasözlerine yer verdiği şiirleri güzel olarak vasıflandırılmaktadır.

Sonuç olarak, gerek Selçuklu sultan ve ümerasının ve gerekse Germiyan beylerinin ve Osmanlı padişah ve beylerbeylerinin bilginlere, yazar ve şairlere gösterdikleri kolaylıkve kendilerine besledikleri saygı ve müesseselere tahsis ettikleri cömertçe ödenekler sayesinde, Kütahya maarif alanında durmadan gelişmiş ve bu yüzden şehrimizden pek çok bilgin, yazar, şair ve edipler yetişmiştir. Böylece Kütahya, bir kültür yuvası olarak Anadolu'ya ışık saçan bir merkez olmuştur.

RAHÎMÎ DÎVÂNI'NDA 1.-50. GAZELLERDEKİ DİL, ŞEKİL VE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

Dîvânında 353 gazel bulunan Rahîmî'nin 1.-50. gazellerindeki beyit sayıları şu şekildedir:26'sı 7 beyitli, 15'i 5 beyitli, 2'si 6 beyitli, 2'si 10 beyitli, 2'si 9 beyitli, 1'i 8 beyitli, 1'i 14 beyitli, 1'i 13 beyitlidir.

Gazellerde kullanılan aruz kalıpları ise şu şekildedir:

Hezec	mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün	11 Gazel
Hezec	mef'ûlü/ mefâ'ilü/ mefâ'ilü/ fe'ûlün	1 Gazel
Remel	fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün	23 Gazel
Remel	fe'ilâtün/ fe'ilâtün/ fe'ilâtün/ fe'ilün	3 Gazel
Muzârî	mef'ûlü/ fâ'ilâtü/ mefâ'ilü/ fâ'ilün	7 Gazel
Hafif	fe'ilâtün/ mefâ'ilün/ fe'ilün	1 Gazel

¹ Haluk İpekten, Dîvân Edebîyatında Edebî Muhitler, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul, 1996, s.209-217

² Hamza Güner, Başlangıcından Zamanımıza Kadar Kütahyalı Şâirler, Kütahya İl Basımevi, 1967, s.240

³ Ahmet Mermer, Kütahyalı Rahîmî ve Dîvânı, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul, 2004, s.14

Hezec	mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ fe'ülün	3 Gazel
Müctess	mefâ'ilün/ fe'ilâtün/ mefâ'ilün/ fe'ilün	1 Gazel

Gazellerde kullanılan arkaik ve Türkçe kökenli kelimelerin beyitlere dağılımı ise şöyledir:

<u>Yeri:</u>	<u>kelime:</u>	<u>anlamı:</u>
1-1	çın seher	Tan yeri ağarmak üzere olduğu zaman
1-2	kanda	nerede, nereye
1-3	Öz	nefis, benlik
1-5	İşik	eşik
1-6	Tayanmak	güvenmek
1-6	Tag	dağ
3-4	Tapşırmaq	teslim etmek, tevdi etmek, emanet etmek, ulaştırmak
3-7	Ter düşmek	küsmek, gücenmek
14-1	Hak	tam, tamam
15-3	Turmak	ayağa kalkmak, kıyam etmek
25-1	Sorguç	tuğ, eskiden sancak tepesine ve başa takılan at kuyruğu
25-6	Ugrı	hırsız
25-6	Karmak	karışmak
25-7	Tapu	huzur, nezd, makam, kat; zât-ı âli, hazret
26-7	Yarağ	hazırlık, techizat, silah, (at hakkında) pişkin ve idmanlı
27-3	depretmek	kımıldatmak
27-4	Katı	çok, çok fazla, iyice, sıkı sıkı, ağır, acı, şiddetli, kırıcı
28-4	Kös	davul
29-7	Düşmek	yakışmak, ait olmak
34-8	Kangı	hangi
44-3	ırmag	ayırmaq, geçmek, uzaklaşmak

47-4	kanı	hani, nerede
48-3	Yalmanmak	yalanmak, yalanıp yiyecek şey aramak, bir şey istemek
48-5	Kara yazılı	bahtsız, talihsiz
49-4	Yaş	taze, deniz
50-4	Kara kaygu	acı düşünce

Gazellerde dikkati çeken bir konu da şairin musikî terimlerinden söz etmesidir. Rahîmî'nin musikî ile uğraşıp uğraşmadığı bilinmemektedir. Ancak gazellerde “Rast, bûselik, pencgâh (G.4); makâm, uşşâk (G.22)” gibi musikî makamları yer almaktadır..

Gazellerin dil ve üslûp özellikleri incelendiğinde dilinin çok sade olduğu, mahalli unsurlara çokça yer verildiği ve üzerinden yüzyıllar geçmesine rağmen bugün bile rahatlıkla anlayabildiğimiz söyleyiş ve deyimlerin bolca kullanıldığı görülmektedir: Murada ermek, başına gün doğmak (G.1); söze gelmek (G.2); göğüs geçirmek, taş bağırlı, (G.3); gün gibi (G.4); yüzüne bakmak, (G.5); ne hikmet (G.6); üstüne titremek (G.10), serap görmek, gözü yıldız saymak (G.12); kan ağlamak (G.13); göz kırpma (G.17), yüz sürmek, el vermek, başını ayağına koymak (G.21); belini bükme (G.23), gözünü açmak (G.24), taşa çalmak (G. 27), el karmak (G.25), Gözümden dîr dilden mehcûr etmek (G.42), yalın yüzlü (G.48); kulağına girmemek (G.36)

BİRİNCİ BÖLÜM
TÜRKÇE DÎVÂN DÎBÂCELERİ

1.1.TÜRKÇE DÎVÂN DÎBÂCELERİ HAKKINDA GENEL BİLGİ

Dîbâce; başlangıç, önsöz, mukaddime⁴ anlamlarına geldiği gibi kitabın nakışlarla müzeyyen ve müzehhib olan ilk sayfaları⁵ da demektir. Bir görüşe “dîbâ” kelimesinin “-çe” küçültme eki ile yapılan Farsça bir kelimedir.” “dîbâ” kelimesi ipekli ve renkli bir kumaşa, atlasa ve canfese verilen addır. Altın veya gümüş karışık dokunmuş çiçekli kumaşlara da bu ad verilirdi. Bir diğer görüşe göre kelime, atlısı ve çözgüsü ipekten dokunmuş kumaş olan “dîv- bâf”tan gelmektedir.Dîbâce kelimesinin “sevgilinin yüzü manasına gelen “dîbâh” kelimesinin muarrebî olan ve “dallı çiçekli bir cins ipek kumaş manasına kullanılan “dîbâc” veya “deybâc” kelimesinden geldiği de ileri sürülmektedir.

“dîbâce” kelimesinin “İran şahlarının saltanat levazımından olarak giydikleri çok süslü bir üstlük”, “kitabın nakışlarla müzeyyen ve müzehheb olana yüzü, süslü ve ilk sayfaları” gibi manaları vardır. Buradan mecâzî olarak “her nesnenin yüzü ve başlangıcı,” “kitabın başına yazılan başlangıç, önsöz” gibi manalar doğmuştur.

Dîvân edebîyatımızda “dîbâce” ile birlikte muhtelif kelimelerin ve bilhassa “mukaddime” kelimesinin aynı hüviyette kullanıldıkları görülmektedir. Ancak dîbâce” kelimesinin daha çok manzum eserlerde kullanıldığı şeklinde bir ananenin veya en azından bir temâyülün var olduğu da düşünülmektedir. Dîbâce kelimesi eskiden günümüze “hutbe”,”mukaddime”,”takdim”, “ifade-i mahsusa”, “meram”, “ifae-i meram”, “medhal”, “önsöz”, “ birkaç söz”, “sunuş”, “sunu”, “başlangıç”, “ giriş” gibi kelimelerle ifade edilmektedir.

“dîbâce” ve sayılan diğer kelimelerin karşılıkları olarak İngilizce’de “preface”, “foreword”, “prologue”, “introduction”; Fransızca’da “preface”, “prologue”, Almanca’da “vorwort”, “eainletung”, “vorrede”; Slav dillerinde “predgovor”, “uvod” gibi kelimelerin kullanıldıkları görülmektedir.

Dîvânların ekseriyetinde dîbâce bulunmaz. Bu durumun iki şekilde açıklanması mümkündür. İlki Âgâh Sırrı Levend’e göre dîbâce yazma ananesi veya göreneğinin olmamasıdır. Harun Tolasa’nın görüşüne göre ise dîbâce yazma göreneği vardır ancak şairlerin dîbâceyi bırakmamalarını rica etmelerine rağmen, müstensihlerin bu ricaya uymayarak dîbaceleri terkedip yazmadıkları şeklindedir.

⁴ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi Yay., Ank., 1993, s.184

⁵ Şemsettin Sami, Kâmus-ı Türkî, Çağrı Yay., İst.2005, s.237

Şairlerin dîbâce yazmalarının yaygınlaşmadığı kabul edilirse bu durum dîvân edebîyatımızın genelde bir şiir edebîyatı olarak telakkî edildiğinin bir ifadesi olarak kabul edilir.

Şairlerin dîvânlarına dîbâce yazmalarının yaygınlaşmamasının yanında dîvânlarının ölümlelerinden sonra tertip edilmesi de söz konusudur. Dîvânı şairin ölümünden sonra tertipleyenlerin bir kısmı dîbâce yazma mecburiyetini hissetmişlerdir.

Tâhir Üzgör'ün verdiği bilgiye göre edebîyat tarihindeki dîvân dîbâcelerine bakıldığında ilk dîvân dîbâcesi yazarı olarak Rûşenî (öl:892/1486); Türk edebîyatında ise ilk dîvân dîbâcesi yazarı olarak Ali Şir Nevâyî (öl:906/1502); Osmanlı sahasında da ilk dîbâce yazarı ve Türk edebîyatının ilk manzum dîvân dîbâcesi yazarı olarak da Ahmet Paşa(öl:902/1496-1497) tespit edilmiştir.

İncelenen Türkçe dîvân dîbâcelerinde şekil ve muhtevâ özelliği olarak büyük bölümünde Arapça ve Farsça iktibaslar bulunduğu görülmüştür. Bu iktibasların bazen ayet ve hadislerden, bazen de diğer şairlerden yapıldığı şeklinde sınıflandırılması mümkündür. Yine büyük bir bölümünün (yirmi üç dîbâce) manzum-mensur karışık olduğu, bazılarının (on dört dîbâce) mensur olduğu, çok az bir bölümünün de(üç dîbâce) manzum olduğu belirlenmiştir. Ayrıca dîbâcelerin hacim bakımından da çok farklı durumlar arz ettiği belirlenmiştir. Dîbâcelerin kompozisyon bakımından genel dîvân tertip şekline uyularak yazıldığı görülmektedir.

Şairler dîbâcelerinde genel olarak dîvânlarını niçin tertip ettiklerini açıklarlar. Bazıları padişah veya mevki sahibi bir başka şahsın emir ve arzularıyla, ya bir menfaat umarak veya bir dileği yerine getirmek üzere dîvânlarını düzenlemişlerdir. Bazıları ise herhangi bir menfaat beklemeden, dostlarının ısrar veya arzularına uyarak

Bir kısmı da herhangi bir sebebe bağlı kalmadan dîbâce tertip etmişlerdir.

Dîvân edebîyatımızda şairlerin dîvânları genellikle kendi mahlas veya adlarıyla anılırlar. Sayıları çok olmamakla birlikte birden fazla dîvânı bulunan şairler ise dîvânlarına hususî bir ad vermişlerdir.

Dîbâce sahibi şairlerin çoğunluğu dîbâcelerinde şiirin ve şairin müdafasını yapma mecburiyetini hissetmişlerdir. Bunun da sebebi şiir ve şaire karşı İslâmiyetin iki farklı tutum içinde olmasıdır. İslâm dünyasının genel olarak bir kısmı şiire ve şaire karşı menfi bir tavra sahiptir. Ancak dîbâcelerde kötü ve iyi şiir ve şairin bulunduğu ortaya konarak;

iyilerin ibrası yapılmakta, ayet ve hadislerle şiir arasındaki farklılıklar üzerinde durulmaktadır.

Dîbâcelerin mühim yönlerinden biri de şairin söz hakkındaki görüşlerini, şiir ve şair anlayışını, şairleri değerlendirişini, şiirden anlamayanlar hakkındaki düşünceleri bizzat ortaya koymasındır.

Şairler dîbâcelerinde şiire ne şekilde başladıklarını da ifade etmişlerdir. Örneğin güzellere vurulmuş olmak şairlerin ortak noktada bulunduğu bir sebeptir. Bir şahs-ı kâmilin karşısına çıkıp da şiire yöneltmesi de şiir yazmaya bir sebeptir. Nev'izâde Atâyî örneğinde olduğu gibi hikmetli ve güzel sözlerin irfan meclislerinde söylenmeleri sebebiyle kendisinin şair oğlu olmasını şiire başlamak için kâfi sebep kabul ederek ve kendisini akranından üstün görüp şiire başladığını kaydedenler de olmuştur.

Dîvân dîbâcelerinde şairlerin kendi hayatlarına dair bilgiler de mevcuttur. Bunun da edebîyat tarihimiz için olduğu kadar metnin anlaşılmasında faydalar sağladığı bilinmektedir.

Dîbâcelerden yola çıkarak edebîyat tarihimiz açısından önemli olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Buna göre dîvân edebîyatının birçok meselesinin aydınlatılması mümkün gözükmemektedir. Dîbâceler, edebîyat araştırmacılarına sanatkarın şahsiyetini, dünyasını, sanatını sunar. Şair, islamiyette şiir ve şairin durumunu, vahiy ve ilhamın karıştırılmaması lazım geldiğini, bu yüzden peygamberlerle şairlerin mukayese edilemeyeceğini, ancak doğru yolda olan şairlerin evliyadan daha çok peygamberler mertebesine yakın olduklarını, sözün nesir ve nazım diye ikiye ayrıldığını, nesrin halk ve seçkinler için, nazımın da seçkinlerin seçkinleri için olduğunu, şiir anlayışını, şiire başlayışını, şiir yazış sebebini, dîbâce yazış sebebini, dîvân tertip ediş sebeplerini, kullandığı kelimelerin hangi manalara alınması lazım geldiğini, şiirin ne şekilde tefsir edilmesi gerektiğini, diğer şairler hakkındaki görüşlerini, hayatına dair bilgileri vb. hususları dîbâcelerinde belirtmişlerdir.⁶

⁶ Tâhir Üzgör, Türkçe Dîvân Dîbâceleri, Kültür Bakanlığı Yay., Ank, 1990, s.3-36

1.2.RAHÎMÎ DÎVÂNÎ'NIN DÎBÂCESİ

Bismillâh yetemettâ bi-zikrihi'l-azîm

Hezârân cevâhir-i kerrûbiyân-ı muhteremân-ı mecâlis-i ins ü kurbet ol dergâh-ı ehadiyyet ve bârgâh-ı samediyete irsâl ü îsâr olunur ki aksâm-ı 'ulûm-ı İlâhî ve en vâ'-ı ma'ârif-i riyâzî ma'rifetiyle ashâb-ı 'ukûlî kâffe-i enâm üzere ser-efrâz kıldı. El-hamdülillâhi'l-lezî 'allemenâ subule'l-hidâyet-i ilâ kurbetihî ve firâvân-ı zevâhir-i kuddûsiyân-ı muhteşemân-ı mehâfil-i kuds-i vuslat ol ravza-i risâlet ve merkad-i nü büvvet hâtemü'n-nebiyyîne Muhammed Mustafâ ve alâ âlihî ve ashâbihi'n- nücebâya îsâl ü nisâr kılınur ki ashâb-ı şî'r ü inşâya envâ'-ı ma'ârif ve fûnûnı tekmîlinden mâ 'adâ selâmet-i tab' ve istikâmet-i 'akl nasîb olup kelâm-ı nazmla tevhid-i Hudâ ve nâ't-ı server-i enbiyâ inşâsına kâdir olup emîr-i kelâm u kalem-rev-i devrânîlıkla müşâ rûn-ileyh bi'l-benân oldılar. Sallallâhu 'alâ seyyidinâ fehemenâ turuka's-sa'âdet-i ilâ vuslatihî ammâ ba'dehu bu ekallü enâm ve ahkaru huddâm Mehmed Rahîmî müs tehâm letâyif-i medâyin ve şerâyif-i emâkin ü mesâkinden taht-ı Anadolu şehri Küta hiyye Harreseha'llâhu 'ani'l-kerbi ve'l-beliyyeti

Çünkü yaşumdur akan ırmağı Kütahiyenüñ

Dem-be-dem şâd ola bâğ u râğı Kütahiyenüñ

Yâ İlâhî 'ömr-i dünyâ olduğunca yaz u kış

Geçmiye mahbûb gibi çağı Kütahiyenüñ

Mevlid ve menşe'üm ol câygâh-ı şerîf ve âramgâh-ı latîf olup eyyâm-ı sabâvet ve hengâm-ı şebâbetde esâtize-i kirâm ve mürebbiyân-ı 'izâmdan istifâde olundukda tahsîl ve tekmîl olunan 'ulûm-ı makûlât u menkûlât ve Arabî ve Fârisi lugat ve şî'r ü inşâ ve hikâyât u kasâyid ve rivâyât-ı hüsn-i ta'bîrleri ve latîf takrîrleriyle hâtıra fâtî re-sârı ve dil-i mâyile câri oldukdan soñra şehr-i mezkûruñ etrâfında olan câygâh ve mesîre ve temâşâgâhlarında gâh u bî-gâh seyr ü sülûk ve tahsîl-i âb u hevâ ve câ-be-câ ol enhâr-ı cinândan câri olan mâ'-i cân-fezâ ve hevâ-yı dil-güşâlarında 'urefâ-yı za mañ ve hûbrûyân ve sehî-kadânla hırâmân ve sefer ü hizada her safâ vü cefâya rûz gâr-ı gaddâreden fırsat el virdüğince hem inân ve hem destân idük. 'İşretgâh-ı ahd-i Elest-i ra'nâların fehm idüp kiminün reşâkat kaddi kiminün melâhat haddi hâliyle

cûşda ve gû-yı muğânda olan senkîn sifâl-i meygede-i kâlû belâda nûşolunan cür‘a câmin sunup leb-i cân-bahş ve hüsn-i dilkeş safâsıyla câm-ı mâl-â-mâl nûş itmekde idük. Âhirü’l-emr-i lutf-ı İlâhî nâ-mütenâhî birle hidmet-i saltanat- meâb pâdişâhî ve sohbet-i şevket-i nisâb şâhenşeh-i Bâsitü’l- emni ve’l-emân nâsıru’l- ‘adli ve’l-ihsân nâsıru ehli’s-sünneti hâmi’d-dîn ve’l-milleti vâlî velâyeti’l- Muhammediyyeti muhyî merâsime’ş-şerîfeti’l- Mustafeviyyeti el-muhakkimi bi-hükmillâhi’l-mansûrı bi-nus retillâhi’l-hâlis-i bi-niyyetin fî i‘lâli kelimetillâhi’ş-şârifî himmete’l-ihyâ’i sünnete Rasûlillâhi’l-mücâhidi fî-dîni’llâhi’l-gâzî fî sebîlillâhi Sultân-ı şark u garbı hüner ber- meydân-ı darb ü harb el- mülki’l-mu ‘îni’l- müste‘ân-i el-sultân ibni’s-sultân-ı Sultân Selîm Hân bin Süleymân Hân eskena’llâhu eslâfehü ferâdise’l-cinân ve hal lede âhlâfehü serâyıra’d-devleti ve’s-saltanatı ilâ yevmi’l-mizân Allahümme ‘ammir hü ‘ümren tavîlen kâmilên ve’nsurhu nasran ‘azîzen şâmilên Allahümme’rfa‘ surâdikâtî ‘azametihi ve celâlihi ve ‘azzim hıyâme ‘izzetihi ve iclâlihi bi-hakkı’n- Nebiyyi ve âlihi’l-kirâmı ve sahâbetihi’l- ‘ızâm hazretlerinüñ rikâb-ı hümayunları ‘uyûn-ı ülül-ensârla ‘aynı dikkat-bîne ‘aynün cihân-nümâ ve gubâr-ı semm-i semend-i ‘âlem-pey mâları çeşm-i gam-dîdeye tûtiyâ-yı rûşenâ olmak müyesser ve mukadder olup dergâh-ı ‘âlî mehâdîm-i ‘izâmları ve melâyik-i ihtîşâmlarınun taltîf-i muhâlata ve tahrîk ü müsâ‘adeleriyle gâh-ı bî-gâh ve her şâm ü sehergâh ve her mahall ü emâkin ve her mümkün ve mesâkinde vâkı‘ olan güft ü gû-yı eş‘âr ve evsâf-ı dil-hâhlarla güzerânda ve leyl ü nehâr nefis ü dilün hevâsıyla mürğ-i cân gû-be-gû tayrânda idi. El-kıssa bir şeb-i ferhunde-encâm ve bir dem-i safâ hengamda Tevfîk-i Bârî yâr olup hevâ vü hevesle mürûr iden evânî efkârda iken gûş-ı cân ve hûş-ı cinâna ilhâm-ı Rabbânî ve nidâ-yı Sübhânî oldu ki ey igvâ-yı nefis-i hevâ peymâyıla firîfte v’ey temâşâ-yı dehr-i gaddârla şifte ve gâfil olan bilâmend ve mahlûk kapusın secdegâh idinüp tahsîl-i ma‘ârif-i dîniyyeden ‘âtıl kalan derdmend-i bâğ-ı zindegânînün hod murâduñca mîvesin dirdük ve rûzgâr el virdüğünce nefis ü dilün arzûsın virdük. Berg-i lâle vü gül gibi tâc-ı şâhân ber-bâd ve ‘ömr-i nâzenînneş taht u dergâh-ı pâdişâhân-ı nâ-peydâ ve bî-bün yâd olacağın bildük. Serây-ı beden çâr dîvâr-ı ezdâd-ı anâsır üzre muhkem ve binâ-yı ten âb u gil sıhhatle müstahkem iken nefis-i ser-keş emmâreye uyup râh-ı şerî ‘atdan dûr sebîl-i hakîkatden mehcûr olasın et-tâibu mine’z-zenbi kemen lâ zenbe lehü hadîsi vefkınca günahdan insırâf ve inâbet ve insâf üzre olmayasın deyü câna bu hitâb ve dile bu ‘itâb olmağla dîde-i zekâvet-bînâ ve zebân-ı ‘akl u kiyâset- gûyâ olup nefse hışmıla hitâb itdüm ki hevâ-yı tarîk-i Hakdan ırâğ olan deyü nâ-müselmân v’ey cad de-i şerî ‘atı kabûl itmeyen gûl-i beyâ

bân nice ber-hevâ yolında pûyân ve heves râhın da ğaltân olup hâsibû kable en tühâsebû ve vâzinû kable en tûvâzenû ile ‘amel idüp kendü hisâbuñ ve mîzânun bunda bilmeyesin. İnne me’l-hamru ve’l-meysiru ve’l-en sâbü ve’l-ezlâmü ricsün min ‘ameli’ş-şeytânî fe’ctenibûhu mefhûmını bildük. Mest ü hayrân lehv ü lu’b ve tarab u neşât iştiğâlinden ictinâb itmedük. Ey Yühıbbu ehadüküm en ye’küle lahme ehîhi meyten fe kerihümûhü el-âyet mantûkını añladuñ mesâvi ve ğıybete rağbet ve mekkâre ve bid‘ate ‘azimet üzre olduñ. Ne tesbîh-i zıkr-i Sübhân ve ne havf-i sırat u mîzân gice gündüz mat‘ûmât ve meşrubât ile pîl-sıfat ten-per ver ve ğâh u bî-ğâh hâb u ğafletle o kâr ve mükeddersin.

Kıt ‘a

Gelmedi göñlüñe Hakkuñ rahmeti

Halka arturduñ dem-â-dem zahmeti

Kibr ü ‘ucbı pîşe kılduñ kendüñe

Bakmaz idüñ ya‘ni hâcetmendüñe

Vel-hâsıl nefse çok zaman mücâhede ve mükâleme kılındı. Bu ta‘n ve îtâle den bî-huzûr u levh ü dahlden pür- fütûr olup itdi. Ey zübde-i mahlûk-ı ‘âlem v’ey ‘umde-i benî âdem baña bu deñlü nasîhat ve fezîhatden fâ’ide ne ve bunca ma‘rifet ü fazîletden ‘â’idene bu mezkûr olan mevâ’iz ü nesâyıh evvelâ sende mevcûd ve ta‘lîm itdügün a‘mâl-i sâliha ve sâfiye saña mevdûd olmak gerekdir. El-mü’mînü li’l-mü’ mîni ke’l- bünyânî’l-mersûs yeşeddu ba‘duhum ba‘den

Yalıñuz taş ile dîvâr olmaz

Kim üzüm üzümü görüp kararur

Gicede nitekim fevâkihü sîb

Eser-i mâh-ı tâb ile sararur

Himmetu’r-ricâli tekla ‘u’l-cibâl bu meseldür hemîşe böyle dinür. El eli yursa iki el yüzi yur her kaçan ittîfâk iderse ricâl karşularında akderiyle cibâl tanbûr-ı bî-mağz gibi bisyâr-ı lâf ve şeyh-i şehir bigi lâf-ı güzâfdasın nâr-ı fûrûzân-ı sevindürmek âsân ve mâr-ı pür-zehri öldürmek kârımızdandır. İmdi ey âdem-i zâd du‘âyı necâd sende tamam riyâset bulunmak ba‘dehu bu nefsi derdmende siyâset olmak gerekdir.

Nefs-i nefîsi ol vakt kenârunda bil ki ağıâr sohbetinden kendüni kenâr ve kendü ‘ay bını ağıâr zikr idicek gûş etmeyesin ihtiyâr edesin.

Kıt ‘a

Benüm yanumda oldur merd ü ‘âkil

Göre kendüyi gayra ola gâfil

Hayânuñ perdesin derende kılma

Özüñden kimseyi şermende kılma

El-kıssa çâr-nâ-çâr nef-si şerâfet desârûñ bu makûle ma‘kûl-ı kelimât-ı sihr-âsâr ve nikât-ı belâgat-şi‘ârın istimâ‘ idicek fi’l-hakîka añlayup mâlâyâ‘niden ictinâb üzere olup ve sohbet-i nâ-sezâdan ihtilâtı kat‘ ve dil-geşt zârında tohm-ı safâyı zer ‘ itdüm. Her çend ki menheyyâtdan el çekdüm. Nefs-i şerîfi kendüme enîs buldum ve her dem ki menâhîden yüz döndürdüm. Ol vefâ-dârı mutî‘ ve celîs gördüm. Mâ-beynde bu üslûb üzre muvâfakat ve bu vechile mutâba‘at olmağla cân u dile teskîn ve hâtır-ı fâtire temkîn irişmekle telvîni ber-taraf eyledüm. Fe-hamden sümme hamden emmâ sâbikan sudûr bulan eş‘âr ve kasâyid îcâdına bâ‘is olan hubb-i ve dâd-ı mesâhibleri ve kemâl-i mertebede ittihâd sâhibleri olan yârân-ı pür-ve fâ icmâ‘-ı ihlânûñ musâhabet-i kadîmleri ve muhâlatat-ı ‘amîmeleri yâd olundukca ol mevâ niset ve mecâliset hâtırdan dûr ve dilden mehcûr olmadı. Bâ‘is-i du‘â-yı rûh-ı pür-fütûh olmağ için ol zâde-i tab‘um ve perverde-i hâtırum olan eş‘ârı cem‘ ve tedvîn ve tesvîd ve tebyîn olması dâ‘iyesi düşdi. Ümîd-i dergeh bu kasîü’l-ba‘ve kalîlü’n-nisbâ ‘a

Kıt ‘a

Zarâfet mecma‘ınuñ nüktebîni

Letâfet ravzasınuñ hûşe-çîni

Ezel esrârınuñ bî- ‘akl hûşını

Rahîmî hum-ı ‘aşkuñ dürd-i nûşı

‘alâ kadr-i eltâfa biñ kusurla tedvîn ve tahrîr itdügi dîvançe sâ‘ir dîvânlar gibi efvâh-ı enâmda mütedâvil olup ve şifâh-ı hâş u ‘avâmda mütenâvil olup erbâb-ı ma‘rifet ve kemâl-i mevâzı‘ kusûra nazar-ı şerîfleri müte‘allık oldukda hatâsın kalem-i

ıslahlarıyla tashîh idüp ‘uyûb-ı elfâzını tasrîh buyurmayalar ve ma‘zûr u mağfûr bu yurulup du‘â-yı hayrların bî-dirîğ ol cem ‘-i hallân ve ehl-i îmânla Rahîmî bendenüñ derdlü cânına devâ kılalar.

Ve billâhi’t-tevfîk ve ni ‘me’r-refîk

Zikr (a.i.) : anma, anılma

Azîm (a.s.) : büyük, ulu

Hezârân (f.s.) :binler

Cevâhir (a.i.) : cevherler, mayalar, özler

Kerrûbiyân (a.f.) : Allah’a en yakın kabul edilen meleklerin en büyükleri

Muhteremân (a.s.) : saygıdeğer

Mecâlis (a.i.) : meclis, toplantı yeri

İns (a.i.) : insan

Kurbet (a.i.) : Allah’a yakınlık, akrabalık

Ehadiyyet (a.i.) : birlik, Allah’ın birliği

Bârgâh-ı sameddiyyet: Hiç kimseye ve hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah’ın huzuru

İrsâl (a.i.) : gönderme

Îsâr (a.i.) : ikrâm

Aksâm (a.i.) : bölümler

Ma ‘ârif-i riyâzî: mtematik

Ashâb (a.i.) : sahipler, Peygamberimizi görmek ve sohbetine ermek şerefini kazanmış kimseler

Kâffe (a.i.) : hep, bütün

Enâm (a.i.) : bütün mahluklar

Ser-efrâz (f.b.s.) :başını yukarı kaldıran,yükselten, benzerinden üstün olan

Firâvân (f.s.) :çok, bol, aşırı

Zevâhir (a.i.) : coşkun denizler, çiçekler, parlak (yıldızlar)

Kuddûs (a.s.) :temiz, pak, Allah adlarındandır

Muhteşem (a.s.) : ihtişamlı, görkemli

Mahâfil (a.i.) : toplantı yeri, büyük camilerde hükümdarlara veya müezzinlere ayrılmış ve etrafı parmaklıkla çevrilmiş, yerden biraz yüksek yer

Kuds (a.i.) : temizlik, arılık, kutsallık

Ravza (a.i.) :bahçe

Risâlet (a.i.) : elçilik, peygamberlik

Merkad (a.i.) : mezar, kabir

Nübüvvet (a.i.) : nebilik, peygamberlik

Îsâl (a.i.) : vardırma, ulaştırma

Nisâr (a.i.) : saçma, serpmeye

Mâ-adâ (a.e.) : -den başka

Selâmet (a.i.) : kurtulma, esenlik, **ed.** Cümlelerin düzgün ve doğru olması

Tab ‘ (a.i.) : yaratılış, mühür, damga basma, kitap basma

İstikâmet (a.i.) : doğruluk

Tevhîd (a.i.) : Allah’ın birliğine inanma

Na’t (a.i.) : **ed.** Hz. Muhammed’i övmek üzere yazılan şiirler

Server-i enbiyâ : peygamberlerin başı, kâinâtın en büyüğü: Hz. Muhammed

Înşâ (a.i.) : **ed.** Güzel nesir yazma veya güzel yazılmış nesir

Kâdir : güçlü, kuvvetli

Kalem-rev (a.f.b.s.) : bir hükümdârın veya hükümetin hükmünü yürüttüğü yer, ülke

Devrân (a.i.) : dünya, felek, zaman, talih, kader, devir

Müşârün-ileyh (a.s.) : kendisine işaret olunan: adı geçen, adı anılan

Müşârün-bi’l-benân (a.s.) : parmakla gösterilen

Ba ‘de (a.zf.) : sonra

Ekall (a.s.) : en az

Müstehâm (a.s.) : şaşırmış, hayran

Medâyin (a.i.) : şehirler

Letâîf (a.i.) : güldürecek güzel sözler ve hikâyeler

Şerâîf (a.i.) : mutlular, kutlular

Emâkin (a.i.) : mahaller, mevziler, mevkiler, yerler

Mesâkin (a.i.) : meskenler, oturulacak yerler

Taht (f.i.) : hükümdarlık makamı

Dem-be-dem (f.b.zf) : vakit vakit, daima

Şâd (f.s.) : sevinçli

Bâğ ü râğ : güzel bahçe, çimenlik

Mahbûb (a.s.) : sevilen, sevgili

Menşe' (a.i.) : yetişilen yer

Cây-gâh (f.i.) : yer, mevki, rütbe

Ârâm-gâh (f.b.i.) : dinlenilecek yer

Sabâvet (a.i.) : çocukluk

Şebâbet (a.i.) : gençlik

Esâtize (a.i.) : üstatlar, ustalar

Mürebbiye (a.i.) : çocuk terbiyesiyle uğraşan (kadın)

Tahsîl (a.i.) : ele geçirme, ilim öğrenme

Tekmîl (a.i.) : bitirme, tamamlama

Ma 'kûlât (a.i.) : akıl ile bilinen şeyler

Menkulât (a.i.) : hadis, tefsir bilgileri

Rivâyât (a.i.) : söylenti, bir söz, haber veya olayın hikâyesi

Ta 'bîr (a.i.) : deyim, terim, rüya yorma

Takrîr (a.i.) : yerleştirme, sağlamlaştırma, resmi olarak yazıyla bildirme

Hâtıra (a.i.) : hatırdaki kalan

Fâtır (a.s.) : yaratan, yaratıcı

Mâ'il (a.s.) : bir yana eğilmiş, hevesli, istekli

Cârî (a.s.) : akan, geçen, yürüyen

Mezkûr (a.s.) : adı geçen, anılan

Mesîre (a.i.) : gezinti yeri

Temâşâgâh (f.b.i.) : gezinti yeri, tiyatro, sinema

Gâh u bî-gâh : vakitli vakitsiz

Seyr ü sülûk (a.b.i.) : **tas.** Tarikata giren kimsenin gerçek varlığa ulaşması için yaptığı manevi yolculuk

Câ-be-câ (f.b.zf.) : yer yer

Cân-fezâ (f.b.s.) : gönle ferahlık veren, cana can katıcı

Dil-güşâ (f.b.s.) : iç açan, kalbe ferahlık veren

'urefâ (a.s.) : irfan sahibi kimseler

Hûb-rûyân (f.b.s.) : güzel yüzlüler

Sehî-kadd (f.a.b.s.) : boylu, boslu, düzgün endamlı

Hırâmân (f.s.) : salına salına yürüyen, salınarak

Hazar ve sefer : barış ve savaş zamanı

Ġaddâre (a.i.) : büyük bıçak, küçük tabanca

Ġaddâr (a.s.) : çok zulmeden, merhametsiz

Înân (a.i.) : dizgin, idare etme, yürütme

Destân (f.i.) : hikâye, kıssa, hile, eller

Îşret-gâh (a.f.b.i.) : içki içilecek yer

Elest (a.i.) : insanların yaradılış başlangıcı

Râ 'nâ (a.s.) : güzel, latif, hoş görünen

Reşâkat (a.i.) : bel inceliği, davranma ve kımıldanıştaki hoşluk ve incelik

Melâhat (a.i.) : güzellik, yüz güzelliği

Cûş (f.i.) : coşma, kaynama

Gû(y) (f.s.) : söyleyen, diyen

Mugan (f.i.) : ateşe tapanlar, en eskisi, en yaşlısı

Sengîn (f.s.) : taştan yapılmış

Sifâl (f.i.) : testi ve saksı parçaları, çanak.çömlek

Kâlû-belâ : evet dediler

Dil-keş (f.b.s.) : gönül çekici

Mâl-â-mâl (a.zf) : dopdolu

Saltanat-meâb : saltanatın sığındığı yer, padişah

Pâd-şâhi (f.b.i.) : padişaha ait, padişahla ilgili

Şevket (a.i.) : büyüklük, heybet (padişahlar için kullanılırdı.)

Şâhen-şeh (f.b.i.) : padişahlar padişahı, en büyük padişah

Nisâb (a.i.) : asıl, esas, bir malın zekatını vermek üzere varılması gereken miktar

Darb (a.i.) : dövme, vurma

Mu ‘în (a.s.) : yardımcı

Müste ‘ân (a.s.) : kendisinden yardım beklenen (Allah’ın sıfatlarından)

Rikâb (a.i.) : üzengi, büyük bir kimsenin katı, önü

‘uyûn (a.i.) : gözler, pınarlar, kaynaklar

Ülü-l-emr (a.b.i.) : padişah, kanun vâzı

Dikkat-bîn : incelik, doğruluk gören

Semm (a.i.) : zehir, ağı

Semend (f.i.) : çevik ve güzel at

-peymâ (f.s.) : ölçen, ölçücü manalarıyla birleşik kelimeler yapar.

Çeşm-i gam-dîde : gam görmüş göz

Rûşen (f.s.) : parlak, aydın, meydanda

Tûtiyâ (a.i.) : kadınların gözlerine çektikleri sürme

Müyesser (a.s.) : kolaylıkla olan

Mukadder (a.s.) : takdir olunmuş, yazılı

Muhâlata (a.i.) : karışma, güzel uyuşma, anlaşma

Mesâkin (a.i.) : oturulacak yerler

Dil-hâh (f.b.s.) : gönül isteği, gönül dileği

Güzerân (f.s.) : geçici, geçen

Encâm (a.i.) : nihayet, son

Ferhunde (f.s.) : mübarek, mesut, kutlu, mutlu

El-kıssa (a.zf.) : sözün kızası, hulasa

Evânî (a.i.) : kaplar, kapkacaklar

İğvâ (a.i.) : ayartma, azdırma, yolunu şaşırtma

Firîfte (f.s.) : aldatılmış, aldanmış, kandırılmış

Şifte (f.s.) : kaçık, düşkün, tutkun

Zindegânî (f.i.) : dirlik, hayat

Ber-bâd (f.b.s.) : perişan, harap, vıran

Çâr (f.s.) : dört

Nâ-peydâ (f.b.s.) : bellisiz, görünmeyen, gizli

Bî-bünyâd : asılsız, temelsiz

Ezdâd (a.i.) : karşı olan şeyler, karşıtlar

Müstahkem (a.s.) : sağlamlaştırılmış

Gil (f.i.) : balçık, suyla ıslanmış toprak, kil

Vefk (a.i.) : uyma, uygunluk

İnsırâf (a.i.) : geri dönme, çekilip gitme

İnâbet (a.i.) : günahlara tövbe edip Hak yoluna dönme

Zekâvet (a.i.) : çabuk anlama, kavrama

Kiyâset (a.i.) : zeyreklik, anlayışlılık, kavrayışlılık

Hısm (f.i.) : kızgınlık

Gûl-i beyâbân : gulyabânî

Ber-hevâ (f.a.b.i.) : havaya gitmiş, kaybolmuş

Pûyân (f.s.) : koşan

Ġaltân (f.s.) : yuvarlanan, tekerlenen

Lu ‘b (a.i.) : oyun, eğlence

Lehv (a.i.) : oyun, eğlence, faydasız iş

Tarab (a.i.) : sevinçlilik, şenlik, sevinçten gelen coşkunluk

Neşat (ai.) : sevinç, şenlik

Mesâvi (a.i.) : fenalıklar, kötülükler

Mekkâr (a.s.) : hileci, düzenbaz

Bid ‘at (a.i.) : sonradan meydana gelen şey, Hz. Peygamberden sonra ortaya çıkan şeyler

‘azîmet(a.i.) : gitme, gidiş

Mat ‘ûmât (a.i.) : yenecek şeyler

Meşrûbât (a.i.) : içecek şeyler

Pîl (f.i.) : fil

Ten-perver (f.b.s.) : kendini beslemeye ve rahatına düşkün

Kâr (f.i.) : iş, güç, kazanç

Dem- â-dem (f.zf.) : her vakit, sık sık

‘uch (a.i.) : kendini beğenmişlik

Pîşe (f.b.s.) : huy, alışkanlık

Hâcet-mend (f.b.s.): muhtaç

Îtâle (a.i.) : uzatma, uzatılma

Levm (a.i.) : çekiştirme, paylama

Pür-fütûr :çok zayıf, çok gevşek, çok bezgin

Zübde (a.i.) : bir şeyin en seçkin parçası, öz, özet, sonuç

‘umde (a.i.) : dayanılacak, güvenilecek şey

‘â’ide (a.i.) : kazanç, fayda

Mevdûd (a.s.) : sevilmiş, kendisine muhabbet edilmiş

Fevâkih (a.i.) : meyveler, yemişler

Sîb (f.i.) : elma

Hemîşe (f.zf.) : daima, her zaman

Akder (a.s.) :çok veya en kudretli

Cibâl (a.i.) : dağlar

Tanbûr (a.i.) : Türk Halk Müziğinde telli çalgıların genel adı

Bî-mağz (f.b.s.) : beyinsiz, akılsız

Bisyâr (f.s.) : çok

Lâf u güzâf :boş lakırdı

Fürûzân (f.s.) : parlayan

Âdemî (a.f.s.) :âdemoğlu

Zâd (a.i.) : kendi

Riyâset (a.i.) :reislik, başkanlık

Derd-mend (f.b.s.) : dertli, tasalı

Derende (f.s.) : yırtan, yırtıcı

Şermende (f.b.s.) :utangaç

Fürûzân (f.s.) : parlak, parlayıcı

Çâr-nâ-çâr (f.b.zf.) : çaresiz

Ma ‘ kûl (a.s.) : akla uygun

Makule (a.i.) : takım, çeşit, soy

Sihr (a.i.) :büyü

Âsâr (a.i.) : izler, alâmetler

Nikât (a.i.) : noktalar

Nâ-sezâ : uygunsuz

İhtilât (o.i.) : karışma

Dil-güşte (f.b.s.) : gönü ölmüş

Çend (f.s.) : birkaç, **zf.** her ne kadar, tâki

Celîs : (a.s.) : birlikte oturan, arkadaş

Mâ-beyn (a.i.) : iki şeyin arası, ara

Telvîn (a.i.) : renk verme, boyama, boyanma

Bâ 'is (a.i.) : sebep olan

Vedâd(a.i.) : sevgi, dostluk

Musâhabet (a.i.) : sohbet etme, konuşup, görüşme

Kadîm (a.s.) : eski

Muhâlatât (a.i.) : karışmalar, güzel anlaşmalar

Amîme (a.s.) : umumla ilgili, genel, yaygın

Mevânî (a.i.) : engeller

Perverde (f.s.) : beslenmiş, terbiye edilmiş, büyütölmüş

Tedvîn (a.i.) : **ed.** malzemeyi dîvân şekline sokma, kitap haline getirme

Tesvîd (a.i.) : karalama, müsvedde yapma

Teybîn (a.i.) : meydana çıkarma, açıktan açığa anlatma

Dâ'îye (a.i.) : içten gelen bir duyguyu teşvik edici hal

Kasî a.s.) : duygusuz

Bâ ' (a.i.) : kulaç, erişme, yetme, kuvvet, beceriklilik, şeref, verimli olma

Kalîl (a.s.) : çok olmayan, az

Nükte-bîn (a.f.b.s.) : nükteyi, inceliğı gören , anlayışlı, kavrayışlı

Hûşe-çîn (f.b.s.) : harman sonu tarlada kalan döküntü başakları toplayan

Hûş (f.i.) : akıl

Hum (f.i.) : küp, şarap küpü

Dürd (f.i.) : tortu, çöküntü

Nûş (f.i.) : tatlı, bal, içki, iştet

Zer ‘ (a.i.) : ekme, tohum saçma

Temkîn (a.i.) : ihtiyat, tedbir

İhlâ (a.i.) : tatlılaştırma, boşaltma, tahliye etme

Fütûh (a.i.) : zaferler, açma, açılma, gönül ferahlığı

Tahrîr (a.i.) : yazma, yazılma

Efvâh (a.i.) : ağızlar, menfezler

Mütedâvil (a.s.) : tedavülde olan, geçen, kullanılan

Şifâh (a.i.) : dudaklar

Hâş (f.i.) : kırıntı, döküntü, şiddet, kızgınlık

‘avâm (a.i.) : herkes, câhil ve kaba halk

Mütenâvil (a.s.) : alıp yiyen

Mevâzı ‘ (a.i.) : mevziler, yerler

Tasrîh (a.i.) : açık açık söyleme

Bî-dirîğ (f..b.s.) : esirgenmeyen, esirgemeyen, elinden geleni yapan

Refîk (a.i.) : arkadaş, yoldaş

Allah’ın büyük isimlerini anarak tamamlama niyetiyle...

Allah’a yakın olanların ve insanların meclisindeki meleklerin saygıdeğer meleklerin en büyüklerinin binler cevherleri, o birliğin dergâhına hiçbir kimse ve eşyaya muhtaç olmayan Allah’ın huzuruna gönderilmiş ve ikram olunmuştur ki ilâhi ilimlerin bölümleri ve matematik bilgisinin çeşitleriyle akıl sahiplerini bütün yaratılmışlardan üstün kıldı. *El-hamdülillâhi’l-lezî ‘allemenâ subule’l-hidâyet-i ilâ kurbetihî*⁷ ve kavuşmanın kutsal meclislerinin görkemli temiz yıldızlarının bolluğu, o peygamberlik bahçesi ve nebilik mezarı, *hâtemü’n-nebiyyîne Muhammed Mustafâ ve alâ âlihî ve*

⁷ “Kendisine yaklaşmak için hidayet yollarını bize öğreten Allah’a hamd olsun”

*ashâbihi'n- nücebâ*⁸ya ulaştırılır ve serpilir ki şiir ve nesir sahiplerine çeşitli bilimleri ve fenleri tamamladıktan başka doğru ve düzgün kitap basma ve akıl doğruluğu nasip olup şiir sözleriyle Allah'ın birliğinin ve Hz. Muhammed'in övgüsünü nesretmeye gücü yetip ülkelerin ve sözün sultanı olmada adı anılan ve parmakla gösterilen olduklar. *SallAllahu 'alâ seyyidinâ fehhome nâ turuka's-sa 'âdet-i ilâ vuslatihî*⁹ Ancak da ha sonra *ekallü enâm ve âhkaru huddâm*¹⁰ Mehmed Rahîmî hayran, şehirlerin güzeli ve yerlerin kutlusu hükümdarlık makamı Anadolu şehri *Kütahiyye Harreseha'llâhu 'ani'l-kerbi ve'l-beliyyeti*¹¹

Kütahya'nın akan ırmağı (aslında) benim gözümün yaşıdır, Kütahya'nın güzel bahçeleri daima sevinçli, mutlu olsun.

Ya İlâhî, dünyanın yaz kış ömrü oldukça sevgilinin değerinin bitmemesi gibi Kütahya'nın da çağı geçmesin.

Doğup yetiştiğim yer, o şerefli ve güzel yer olup çocukluk günleri ve gençlik hengâmında *esâtize-i kirâm ve mürebbiyân-ı 'izâm*¹²dan yararlanılmış, aklî ve naklî bilgiler öğrenilmiş ve tamamlanmış, Arap ve Fars dilleri, şiir ve nesir, hikâye ve kasîdeler, güzel rüya tabirleri ve güzel yazılışlarıyla hatırdan kalan akan gönlüme işledikten sonra adı geçen şehrin etrafında olan eğlence ve gezinti yerlerinde zaman zaman manevi yolculuk ve hava ve su tahsili yer yer o cennet ırmaklarından akan gönle ferahlık veren ve iç açan suyu ve havasıyla zamanın arifleri, güzel yüzlüleri , boylu boslularıyla salınan, barış ve savaş zamanında her sevinç ve hüznün zalim dünyadan fırsat buldukça hem idare ediyor hem el veriyorduk. Elest sözünün güzel meclisini anlayıp kiminin ince beli ve boyu, kiminin güzel yüzü sebebiyle coşmada ve eski söyleyenlerin çanak çömleği kâlû belâ meyhânesinde içilen içki kadehini sunup can bağışlayan dudağın ve gönül çeken güzelliğinin zevkiyle dolu kadehleri içiyorduk. Son ilâhî lutfun sonsuzluğuyla padişahın hizmeti ve padişahlar padişahının sohbeti *Bâsitü'l-emni ve'l-emân nâsırı'l- 'adli ve'l-ihsân nâsırı ehli's-sünneti hâmi'd-dîn ve'l-milleti vâlî velâyeti'l- Muhammediyyeti muhyî merâsime's-şerîfeti'l- Mustafeviyyeti el-mu hakkimi bi-hükmillâhi'l-mansûrî bi-nusretillâhi'l-hâlis-i bi-niy yetin fî i 'lâli kel me tillâhi's-şarîfi himmete'l-ihyâ'i sünnete Rasûlillâhi'l-mücâhidi fî-dîni'llâhi'l-gâzî fî*

⁸ “Peygamberlerin sonuncusu Muhammed Mustafa'ya, yüce ailesine ve seçkin ashabına”

⁹ “Bize kendisine ulaşmak için mutluluk yollarını anlatan Efendimize Allah'ın salat ve selâmı olsun.”

¹⁰ “ İnsanların en zayıfı ve hizmetçilerin en hakiri”

¹¹ “Allah onu sıkıntı ve belalardan korusun

¹² “Değerli hocalardan ve azametli mürebbilerden”

sebilillâhi ¹³ doğunun ve batının savaş meydanlarının hünerli padişahı, mülkünde kendinden yardım bekleyenlerin yardımcısı sultanlar sultanı Süleyman Hân'ın oğlu Sultan Selim Han *eskena'llâhu eslâfêhü ferâdise'l-cinân ve halledê ahlâfêhü serâ yira'd-devleti ve's-saltanatı ilâ yevmi'l-mizân Allahümme ammîrhü ümren tavilen kâ milen ve'nşurhu naşran azîzen şâmilên Allahümme'rfa 'surâdikâtî 'azametihî ve celâlihî ve 'azzim hıyâme 'izzetihî ve iclâlihî bi-hak kı'n-Nebiyî ve âlihî'l-kirâmı ve sa hâbetihî'l- 'ızâm* ¹⁴ hazretlerinin saltanatlarının huzuru padişahın gözleriyle dikkatli gören gözlerine senin gözün cihanı gösteren âlemi ölçen atın zehrinin tozu, gamlı göze parlak bir sürme olmak nasip ve yazılı olup yüce dergâhların büyük hizmetçileri ve görkemli meleklerinin anlaşıma lütufları ve izin ve yönlendirmeleriyle ve zaman zaman ve her akşam ve sabah ve her yerde oluşan şiir dedikoduları ve gönül isteklerinin özellikleriyle geçen ve gece ve gündüz nefis ve gönlün arzusuyla can kuşu sürekli uçmakta idi. Sözü'nün kısası mutlu biten bir gece ve sevinçli bir anın hengâmında Allah'ın yardımı erişip şevk ve istekle geçen fikir kaplarında iken can kulağına ve akıl cennetine Allah tarafından duyurulması ne Allah'ın seslenmesi oldu ki ey nefsin isteklerinin ayartmasıyla aldatılmış ve zalim dünyanın eğlencesine düşkün gafil olan ve yaratılmışları ibadethane edinip dînî bilgileri öğrenmede tembellik eden hayat bağı'nın dertlisinin kendi isteğince meyvelerini topladık ve zaman müsaade ettiği ölçüde nefsin ve gönlün isteklerini yerine getirdik. Lâle ve gül yaprağı gibi padişahların tâcının perişan ve nazik ömür gibi, padişahların taht ve dergâhlarının asılsız ve temelsiz olacağını bildik. Beden sarayı dört zıt unsurlar duvarı üzere yapılmış, ten binası su ve toprakla sağlam olarak uyumlu iken insanı kötülüğe yönelten başıboş nefse uyup şeriat yolundan uzak doğruluk caddesinden uzaklaştırılmış olası. “*Et-tâibü mine'z-zenbi kemen lâ zenbe lehü*” ¹⁵ Hadisi gereğince günahattan dönme ve tevbe ve insaf üzere ol mayasın diye cana bu şekilde hitap ederek ve gönlü bu şekilde azarlayarak zekayı fark eden gözler ve akıl ve anlayışlılık söyleyen dil olup nefse kızgınlıkla seslendim ki Allah yolunun isteğinden uzak olan diye Müslüman olmayan ve şeriat caddesini

¹³ “Güven ve emniyeti kolaylaştıran, adalet ve iyiliğe yardım eden, ehl-i sünnete yardım eden, din ve milleti koruyan, Muhammedî velâye tin idarecisi, Hz. Muhammed Mustafa'nın şerefli merasimleri ihya eden, Allah'ın hükmüyle hüküm veren, Allah'ın yardımıyla zafer kazanan, İ 'lâ-li kelimetullâh niyetinde samimi olan, Rasulullâh'ın sünnetini ihyâ etmek gayretini gösteren, Allah'ın dini için cihad eden ve Allah yolunda savaşan”

¹⁴ “Allah onun seleflerini cennetinde iskân eylesin ve kıyamet gününe kadar haleflerinin devlet ve saltanatını ebedi kılsın. Allah'ım ona iyi bir uzun ömür ver, ona güçlü bir şekilde yardım et, Allah'ım onun azamet ve celâl otağını yükselt. Peygamberin soylu ailesi ve azametli sâhabeleri hakkı için onun izzet ve iclâl çadırını yükselt”

¹⁵ “Günâha tevbe eden kimse hiç günâhı olmayan kimse gibidir.”

kabul etmeyen gulyabâni nice ziyan olmuş yolunda koşan istek yolunda yuvarlanan “*Hâsibü kable en tühâsebû ve vâzinû kable en tüvâzenû*”¹⁶ hadisiyle amel edip kendi hesabını ve mizanın bunda bilmeyesin. “*İnneme’l-hamru ve’l-meysiru ve’l- ensâbü ve’l ezlâmü ricsün min ameli’ş-şeytânı fe’ctenibûhu*”¹⁷ kavramını bildik. Sarhoş ve hayran oyun, eğlence, neşe ve sevinçle meşgul olmaktan uzaklaşmadık. “*Ey yühibbü ehadiükük en ye’küle lahme ehîhi meytan fe kerihümhü*”¹⁸ ayetinin mantığını anladın. Kötülüklerle ve gıybetle rağbet, hileci ve bidatlara yöneldin. Ne Allah’ın ismini tesbih ve ne sırat ve mizanın korkusu gece gündüz yiyecek ve içeceklerle fil gibi rahatına düşkün sık sık uyku ve gafletle kazanç ve kederdesin.

Kıt ‘a

Gönlüne Allah’ın rahmeti erişmedi, halka eziyet etmeyi devamlı artırdın, büyüklük taslamayı ve kendini beğenmişliği kendine huy edindin, muhtaçlarınla ilgilenmez oldun. Sözün özü nefisle çok zaman uğraşıldı ve konuşuldu. Bu ayıplama ve uzatma dan huzursuz ve bu çekiştirme ve müdahaleden çok bezgin oldu. Ey kainattaki yaratıl mışların özü ve ey insanoğlunun sığınak yeri bana bu kadar öğüt ve tavsiyenin fayda sı ne ve bunca bilgi ve faziletten fayda ne, adı geçen bu vaaz ve nasihatler öncelikle sende var ve öğrendiğin salih amellerin senin tarafından sevilmiş olması gereklidir. “*El- mü’minü li’l-mü’mini ke’l- bünyâni’l- mersûs yeşuddu ba’duhum ba’den*”¹⁹

Yalnız taşla duvar olmaz, ki üzüm üzüme baka baka kararır. Nitekim elma ve meyveler ay ışığının etkisiyle sararır.

“*Himmetü’r-ricâli tekla’ul-cibâl*”²⁰ Bu atasözüdür ve daima böyle söylenir. Bir el bir eli yıkarsa iki el yüzü yıkar, her ne zaman birleşirse adamlar karşılarında en kudretlileriyle dağlar akılsız çalgılar gibi çok laf ve şehrin şeyhi gibi boş sözlerdesin. Kor ateşi sevindirmek kolay, ve zehirli yılanı öldürmek kazancımızdır. Şimdi ey âdemoğlu kurtulmak için yapılacak dua sende eksiksiz başkanlık etmek sonra bu dertli nefse uygulamak gereklidir. Nefsin kendisini o zaman kıyında bil ki

¹⁶ “Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekiniz. Hizaya çekilmeden önce kendinizi hizaya çekiniz.”

¹⁷ “.....şarap, kumar, dikili taşlar, fal ve şans okları birer şeytan işi ve pislidir, bunlardan uzak durun....”

¹⁸ “.....biriniz ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz.....”

¹⁹ “Mü’min mü’min için birbirini kenetle yen sıralanmış bina gibidir.”

²⁰ “Adamların gayreti dağları yerinden söker.”

başkalarının sohbetinden kendini kıyıda tutasın ve kendi ayıbını başkalarınca konuşulduğunu duymayasın dikkatli olasın.

Kıt ‘a

Benim gözümde akıllı adam odur ki başkasını değil kendini görür. Utanma perdesini yırtma, kendinden kimseyi utandırma.

Sözün özü çaresiz, şerefli nefsin bu çeşit büyü izleri taşıyan akla uygun kelimeler söz söyleme üstünlüğünün noktalarını işitecek gerçekten anlayıp faydasız boş işlerden uzak durup uygunsuz konuşmalarda bulunmayı bırakıp gönlü ölmüş ağlayanlarda mutluluk tohumunu ektim. Ta ki yasaklardan el çektim, vazgeçtim. Şerefli nefsi kendime dost buldum ve her zaman haramlardan yüz döndürdüm. O vefalıyı itaatkâr ve arkadaş gördüm. Arada bu üslup üzere uygunluk ve bu şekliyle uzlaşma olmakla cana ve gönle sükûnet ve akılda kalana ihtiyat erişmekle renk vermeyi önledim. “*Fe-hamden sümmе hamden emmâ sâbikan*”²¹ meydana çıkan şiir ve kasidelerin oluşumuna sebep olan sevgi ve muhabbet sahipleri ve en yüksek derecede birlik sahipleri olan vefalı dostların ve lezzetli meclislerin eski sohbetleri ve genel anlaşmaları hatırlandıkça o engeller ve meclisler akıldan uzak ve gönülden çıkmış olmadı. Gönle ferahlık veren bir ruhun duasına sebep olmak için o tabiatımın eseri ve beslenmiş hafızam olan şiirleri toplamak, kitaplaştırmak, müsvedde yapmak, ve meydana çıkarma hevesi geldi. Ümid kapısı budur ki katı kalplerden ve duygusuz mizaclardan uzak ola...

Kıt ‘a

Rahîmî, zerafet makamının anlayışlısı, güzellik bahçesinin başak toplayıcısı, ezel sırlarını anlamayanlar içinde en akıllısı, aşk küpünün içki tortusudur.

Lutufların kıymeti üzerine bin hata ile kitaplaştırdığı ve yazdığı dîvânçe diğer dîvânlar gibi bütün mahlukların ağzında geçerli olup halkın kırık dökük ağzında gevelenen ilim sahipleri ve sözün ustaları, şerefli nazarları kusur bulduklarında yanlışını düzeltme kalemiyle düzeltip dilinin ayıplarını açığa vurmasınlar. Mazur görüp affedip hayır dualarını elden geldiğince o meseleleri çözenler topluluğu ve iman sahipleriyle Rahîmî kulunun dertli canına derman kılsınlar.

Allah’ın yardımı ve yol göstericiliğiyle....

²¹ Hamd olsun, sonra yine hamd olsun. Dâha önce”

İKİNCİ BÖLÜM

1-50. GAZELLERİN ŞERHİ

2.1.METİN ŞERHLERİ

2.2.GAZELLER

2.2.1. Gazel 1 : Şabâya çîn-i zülfüñ ideli her çîn seher peydâ

İder tâ Çîn ü Mâçîne varınca müşgter peydâ

mefâ'îlün mefâ'îlün meâ'îlün mefâ'îlün

çîn (f.i.) : kıvrım, büküm

Sabâ (a.i.) : Gün doğusundan esen hafif ve latif rüzgâr.

çîn seher : Tan yeri ağarmak üzere olduğu zaman, subh-ı sadık.

Müşgter (f.b.s.) : misk (taze)

Peydâ (f.i.) : Meydanda, açıkta

Saçının kıvrımı her sabah seher yeliyle ortaya çıkınca Çîn ve Maçîne varıncaya kadar her yerde misk kokusu sarar.

Sevgilinin saçının kokusu sabah yeline karışınca kokunun kaynağına kadar yani Çîn'e kadar her yerde misk kokar.

Klâsik edebîyatta sevgilinin saç en çok kullanılan güzellik unsuru sayılabilir. Birçok yönden ele alınan saç, sayısız teşbîh ve mecâzlara konu olmuştur. Misk ve anber bile sevgilinin saç kadar güzel kokamaz. Bu kokuyu rüzgar alıp aşığa götürür. Ondaki koku bazen kendinde mevcuttur, bazen de dışardan gelir.²²

Beyitte bahsedilen misk Hıta (Doğu Türkistan) ülkesinde yaşayan bir çeşit ceylanın göbeğindeki urdur. Buna nâfe de denir. Erkek ceylanlarda (misk âhûsu) bulunan bu ur hayvanı rahatsız edermiş. Hayvan sürtünmek yoluyla bu uru düşürebilirmiş. Erkek ceylan çok güzel kokulu bu maddeyi aynı zamanda dışısını cezp etmek için kullanırmış.²³ Misk avcılarını sahralara kazık çakar ve ceylanların bu kazığa sürtünerek misk urunu düşürmelerini sağlayıp öz haldeki bu siyah madde düştükten sonra etrafa kokusu yayılır ve yerini belli edermiş. Hammadde olarak kullanılan bu urdan, şişeler dolusu koku elde etmek mümkünmüş.

Misk, divân şiirinde en çok sözkonusu edilen koku ve maddelerden biridir. “Miskin” ile tevriyeli olarak kullanıldığı yerler çoktur. Kokusu ve siyah rengi ile sevgilinin

²² İskender Pala, Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü, Kapı Yayınları., İst. 2004, s.384

²³ Muhammed Nur Doğan, Fatih Dîvânı ve Şerhi, Yelkenli Yayınevi, İst.2007, s.212

kokusu, ayva tüyleri, beni, kaşı, saçları; gece, mürekkebi vs. miske benzerler. Çin, Hita, Hutun kelimeleri, miskin çıktığı yeri, âhû da misk keçisini bildirir. Makbul ve pahalı bir koku oluşu, kokusunun gizlenememesi, her yeri kaplaması, elde edilişi vs. birçok yönlerden ele alınır. Özellikle sevgilinin saçları misk ile dolu bir pazar gibidir. Sevgili ölürse onun mezarında biten otlar, misk kokulu saç gibi kokar. Âhû sevgiliyi kışkandığı için, içine kan oturur ve sonuçta misk meydana gelirmiş. Çünkü misk aslında kurumuş kandan ibarettir.

Siyah rengi çağrıştıran zülf ve müşg ibareleri ile **tenâsüb** yapılmıştır.

Sevgilinin saçındaki kokunun, güzel kokunun asıl kaynağı olan Çin'e kadar ulaşmaktadır denilerek **mübâlağa** sanatı yapılmıştır.

(2) **Meger kim kandı cânâ meşrebi cüllâb-ı la'lüñle**

Mükerrer kanda ider bu kadar kandı şeker peydâ

cüllâb (f.i) : gülsuyu

meşreb (a.i) : içecek yer, yaradılış, tabiat, mizaç; huy ahlak

mükerrer (a.s) : tekrarlanmış

la'l (a.i) : kırmızı, kırmızı ve değerli bir süs taşı, dudak

kand (a.i) : şeker

kand-ı mükerrer : ed. “güzelin iki dudağı”ndan kinaye

kanda : nerede, nereye

Meğer can, sevgilinin dudağının gülsuyuyla kandı(doydu). O dudak, bu kadar çok şekerini nerede ortaya çıkarmaktadır.

Âşık, sevgilisinin şeker gibi dudağından gıdalandığını, beslendiğini söylüyor. Bir taraftan bundan çok hoşnut; ama diğer taraftan bu bitmez tadın nereden geldiğini de anlayamamaktadır.

Kand, şeker, şeker kamışının donmuş özü demektir. Divân şiirinde yiyecek maddesi olarak pek rağbet edilen bir nesne ise de asıl kullanımı sevgilinin dudağı yerine olanıdır. Sevgilinin dudağı tatlı sözler söylemesi, emilmesi, tadı, güzelliği vs yönlerden şeker andırır. Bazen bu iki dudak yerine “kand-ı mükerrer” (koyu şeker şerbeti, akide

şekeri tamlaması dahi kullanılır. Kand-i mükerrer iki defa kaynatılmış şekere de denir. En iyi şeker kamışları Mısır’da yetiştirmiş. Kandehar ile birlikte kullanıldığı zaman kelime oyunları yapılır.²⁴

“kanda ider bu kadar kandi şeker peydâ” ifadesiyle **istifhâm** sanatı yapılmıştır.

Ayrıca şair, sevgilinin dudağındaki suyun şeker tadında olduğunun farkındadır; ancak bilmezden gelmektedir. Bu açıdan beyitte **tecâhül-i arif** sanatı da vardır.

Kand kelimesi şeker, nerede ve doymak gibi birçok farklı anlamda kullanıldığı için **tevriye** sanatı yapılmıştır.

(3) **Sen ol Zıll-i Hudâsın ey nihâl-i devhâ-i devlet**

Özün gibi idemez bâğ-ı cennet bir şemer peydâ

Zıll (a.i) : gölge, mec.koruma, sahip çıkma

Hudâ (f.i) : Tanrı

Nihâl (f.i) : taze, düzgün fidan, sürgün

Devha (a.i) : büyük, ulu ağaç

Devlet (a.i) : bir hükûmet idaresinde teşkilatlandırılmış olan siyasi topluluk

Semer (a.i) : meyva, yemiş; mahsul, verim; netice

Öz : nefis, zât, kendisi, benlik

Ey devlet ağacının dalı, sen o Hudâ’nın gölgesisin. Cennet bağı senin gibi bir meyve (daha) veremez

Aşığa göre sevgili sultandır. Sultan ise Allah’ın yeryüzündeki halifesidir. Cennet bile sevgili kadar güzel bir meyve verememiştir..

Zıll koruma, sahip çıkma anlamına da gelir. Seni o Huda koruyup kollamaktadır anlamı da düşünülmelidir. Şair burada senin gibi bir meyve daha elde edilmez diyerek sevgilisini övüyor.

Zıllu’llâh, yeryüzünde Allah’ın gölgesi olan kişi, halife, sultan demektir. Bu düşünce “Padişah, yeryüzünde Allah’ın gölgesidir, her zulüm gören ona sığınır.”

²⁴ Pala, a.g.e s.256-257

mealindeki hadis-i şerife dayanır. Bu nedenle halife padişahlar için Zıll-i Hak, Zıll-i Yezdân vs. sıfatlar kullanılır. Özellikle padişah methinde olan kasidelerde çok kullanılır ve bir yandan onu överken, bir yandan da görevi hatırlatılmış olur.²⁵

Dîvân şiirinde sevgilinin boyu ve endamı, ince ve düzgün oluşu nedeniyle nihale benzetilir.²⁶

Sevgiliye ait güzelliklerin bir çoğu bağlarda, bahçelerde olan özelliklerdir. Çiçeklerden, meyvelerden, ağaçlardan söz edilirken bağdan da elbette bahsetmek gerekir. Şair de bunu yapar ve sevgilinin güzelliğini, özellikle yüzünü ve yanağını bahçeye benzetir. Ravza, riyaz, bostân gibi müterâdifleriyle de kullanılan bağ, çok zaman cennetle birlikte anılır ve cennet bahçeleri hatırlatılır.

Şairin bahsettiği bağ ve bahçede bir akarsu (şairin gözyaşları), çiçek (sevgilinin gül yanağı, gonca dudağı vs), kuşlar (aşık denen bülbül) bulur. Bu haliyle o tam bir güzellik manzumesidir. Ancak bu bahçeden bahar hiç eksik olmaz. Bahar gelince bağ bezenir, süslenir, güzelleşir. Servisi, gülü, sünbülü, yasemeni, menekşesi, nergisi, lalesi, çınarı, narı; bülbülü, kumrusu, papağanı, tavusu ve bulutu ile bu bahçe bir seyrân yeridir. Şair bu bahçede kendini mutlu hisseder. Bağ olunca bahçevan da olur. Çünkü oranın daima taze ve suya kanmış olması gerekir. Böyle yerlerde bezm ve eğlence düzenlenir. O zaman da mutrib, saki, sevgili ve aşık burayı süsler. Bu bahçe, şiir denen meyveler verir. Bütün bu dekorlar ile değişik şekiller arzeden bağ, bazen dünya olur; söz, ömür ve can olur. Dünya gibi bu bağ da geçicidir. Öyleyse ondan azami ölçüde istifade etmek gerekir.²⁷

Cennet, “gölgecik bahçe” anlamında olup âhirette müminlerin gidecekleri yerdir. Allah, Cennet hakkında “Takva sahipleri için Rablerinin önünde nimet cennetleri vardır. (Kalem\34)” buyurmaktadır. Kur’ân’ın muhtelif yerlerindeki “Cennet, dâru’n-naîm, cennetü’l-me’va, dâru’l-hayevân, makâmu’l-emîn, cennetü’l-firdevs” gibi sıfat ve isimler, cennetin dereceleri gibi, adlarını da gösterirler. İnanışa göre cennet Arş’ın sağ yanındadır. Sekiz kapısı bulunmaktadır. “Cennet, Huld, Me’vâ, Naîm, Âliye, Adn, Firdevs, Dâru’s-Selâm ve Hayevân” şeklinde sekiz adet cennet sıralanmıştır. Bazılarına göre sekiz cennet birbirini kuşatmış vaziyette ve içiçedir. Her cennet birbirinden farklıdır. Oraya girecek olanlar da derece bakımından kendilerine uygun yere girerler. Peygamberler için orada bir Kevser havuzu vardır. Bundan başka Râhika, Tensîm, Kâfûr, Selsebîl gibi adlarla anılan daha on üç ırmak vardır. Cennette hûri, gılman, vildan vardır cennet ehline hizmet

²⁵ Pala, a.g.e. s.493

²⁶ Pala, a.g.e s.359

²⁷ Pala, a.g.e s.53

ederler. Oraya girenler istediklerini hemen önlerinde hazır bulurlar. Asla yaşlanmazlar. Sonsuz nimetlere kavuşurlar. Tasavvufa göre adalet, hikmet, iffet ve yiğitlik, dört sırrıyla beraber sekiz cenneti oluşturur. Cennet yüz menzildir. Zira Hz. Muhammed'in ümmeti de yüz dereceye ayrılmıştır. Adn cennetinde Allah müminlere görünecektir. Bu bakımından cennetlerin en üstünü Adn cennetidir.

Divân edebîyatında çok zaman “behişt” olarak karşımıza çıkan cennet, bazen kelimenin çoğulu olan “cinân” şeklinde de kullanılır. Cennet sevgilinin sarayı, bahçesi, mahallesi, yurdu, kısaca onun bulunduğu yerdir. Ayrıca ilkbaharda tabiat da cennetten bir kesittir. Güzel yerler de cennete teşbîh edilir. Cennetle birlikte Kevser, huri, gılman, tâvûs gibi unsurlar da beyitlerde yer edinir. Cennetin bağlık bahçelik özelliği şîrlerde görünür. Cennetin her yeri kıymetli taşlardan yapılmaz. Orada mücevherden saraylar ve köşkler vardır. Şarap yasak değildir. Her yer güzel kokar. Havası çok güzeldir. Hafif bir meltem rüzgarı esmektedir. Gül, cennetin demirbaş çiçeğidir. Bu bakımdan orası bir gülşen veya gülistandır. Kâfirler asla cennete giremezler. Adnân adlı bekçi onları içeriye bırakmaz. Hz. Adem önce cennetteydi sonra çıkarıldı. Cennetin kapısında Hz. Peygamberin adı yazılıdır. Orada müminler hulle denilen bir elbise giyerler. İyi kişilerin mezarlarından bir pencere açılmıştır.

Tasavvufi edebîyatta Allah'ın cemalinin cennette görüleceği hususu bir özlem olmaktan çıkar.²⁸

Ayrıca cennet, acıların olmadığı ebedi bir makamdır. Bütün müminler de dün ya hayatının sonunda oraya varmayı ummaktadırlar. Çünkü Hz. Peygamber ashabı ve dostları başta olmak üzere bütün sevgililer oradadır.

Şairler dîvânlarında “cennet” kavramını, güzellikleri teşbîh ederek kullandıkları gibi Sultan Ahmed gibi bazı şairler cenneti, İslâm inancının temel kavramlarından biri olarak has manasıyla ve ilmihal bilgisi çerçevesinde kullanmışlardır.²⁹

Nihal-i devha-i devlet, **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Ey denilerek **nidâ** sanatı yapılmıştır. Aşık sevgiliyi Allah'ın yeryüzündeki gölgesine **teşbîh** etmiştir. Zıll, nihâl, devhane semer kelimelerinde **tenâsüb** vardır. Cennet bile senin gibi bir meyve veremez denilerek **mübâlağa** yapılmıştır.

²⁸ Pala a.g.e s.88-89

²⁹ Sultan Âhmed Dîvânının Tâhlili, İsa Kayaalp, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1999

(4) **Murâda irdi Aydın Tirenüñ başına gün toğdı**

Şehirde olalı sen devlet-i devr-i kamer peydâ

Devr-i kamer : ay devri, âhır zaman (Hz. Peygamber'in devri)

Murâd (a.i.) : arzu, istek; maksat, meram

Sen ayın saadeti şehirde peyda olalı (ortaya çıkalı) Aydın muradına erdi; Tire'nin de başına gün doğdu.

Aşık sevgilinin ay gibi parlak yüzünün ve güzelliğinin ortaya çıkmasıyla yani şehir halkının kendisinden haberdar olmasıyla insanların böyle bir güzelliğe şâhit olmalarından ötürü muradlarına erdiğini düşünüyor.

Devr-i kamer yani kamer devri demektir. Eskiler yedi gezegenin her birinin biner yıl devir sürdüğüne, altı yıldızın devrinin geçip yedinci yıldız olan Ay'ın devri içinde bulunduğumuza inanırlardı.

İlk devir Zuhâl devridir ki Hz. Adem ile başlamıştır. Bu devirlerden her biri bin yıl sürer. İçinde bulunduğumuz devir son devirdir ki Hz. Muhammed'in devridir. Âhır zaman olan bu devirde birçok fitneler, karışıklıklar çıkacak ve nihayet kıyamet kopacaktır. “Fitne-i devr-i kamer” de budur. Şairler devr-i kamer ile daha çok bu fitneye işaret etmişlerdir. Bunun için de sevgilinin yüzü, ayva tüyleri ve kaşı kullanılmıştır.³⁰

Aydın ve Tire şairin göervi sırasında bulunduğu anlaşılan yerlerdendir. Aydın kelimesinin aydınlık anlamıyla **tevriye** sanatı yapılmıştır. Ayrıca Aydın kelimesiyle gün doğmak ve kamer kelimeleri arasında **ihâm-ı tenâsüb** sanatı vardır.

(5) **Cigerde hûn-ı hasret gözde eşk-i gam işigünde**

Bilinmedük dahi nem kaldı ger mahfi vü ger peydâ

Ciger: yürek, cesâret

Hûn (f.i.) : kan

Eşk (f.i.) : gözyaşı

İşik : eşik

Mahfi (a.s.) : gizli, saklı

³⁰ Pala, a.g.e. s.115

Ciğerde hasret kanı (var).Göz(üm)de üzüntü gözyaşı (var). İşte ben kapında bundan ibaretim.(Artık) açıkta veya gizlide bilinmeyen bir şeyim kalmadı.

Aşık kendisini sevgili karşısında deşifre etmiş gözüküyor. Benimle ilgili her şeyi öğrendin, açık veya gizli, bilmediğin başka bir şey kalmadı, diyor.

Hicran kelimesiyle aynı anlamda kullanılan hasret, ayrılık acısı, üzüntü, inleme, özleyiş, ele geçirilemeyen bir şey için üzülmeye demektir. Divân edebîyatında aşık için en büyük derdi ve dert kaynağı hasrettir. Ayrılık ve hasrete asla tahammül edemez. Ayrılık çekmek yerine sevgilinin bütün cefasını çekmeye hazırdır. Sevgilinin rakipler ve ağyâr ile gülüp oynaması en büyük acıdır. Hele rakiplerin alay edişleri aşığı öldürür. Aşık bu hasretten dolayı ölümlü hastadır. Devamlı kan yutmakta, geceler boyu yanıp ağlamakta ve âh etmektedir. Bu hasret gözyaşları, dünyayı onun başına zindan eder, belini büker ve ihtiyarlatır. Hasret ve hicran, sevgilinin her şeyine karşı toptan veya parça parça hissedilir. Onun yüzü, yanağı, dudakları, saçları, dişleri, çene çukuru, eşiği, mahallesi, ayağının toprağı vs. aşık için daima birer hicran sebebidir. Hatta bazen onun dert ve gamına da hasret çekilir. Bu hasretin asla sınırı olmaz. Hasretle geçen bir an ise bin yıl kadar uzundur. Bunun çaresi sabır ve sevgiliyi hayal etmektir. Çünkü gün getikçe bu hasret aşığa bir üstünlük kazandırır, acılar zevke dönüşür. Nitekim aşık vuslat anında hasret acısı çeker, ayrılık korkusuyla yaşar. Aşığın hasreti, aşılması gereken bir çöl, bir dağ, gönül kuşu için bir tuzak ve bendedir. Aşık esir olmuştur. Bazen bu hasret aşığın gönlünün hasta yattığı ve kimsenin uğramadığı bir unutulmuşluk köşesidir. O köşede aşık, bir hicran, yaralama, kan akıtma, öldürme, parçalama, ızdırap verme gibi özellikleriyle kılıca, oka, dikene vs. benzetilir. Vuslat su olunca hasret oruca; aşık garip olunca hasret sofraya benzetilir. Aşığın feryadı ile çeng olan hasret onun canı ve gönlüyle de şiirine akseder. Bu hasret ateş olur yakar, humma olur çaresiz bırakır. Cehennem olur azap verir, yara olur acı çektirir. Gece olur aşığın dünyasını karartır, oruç olur onu her şeyden alkoyar. Divân şairleri bunun gibi bir çok yönlerden hicran ve hasreti söz konusu etmişler, hicr, ayrılık, firkat, fırâk gibi kelimelerle de hasreti anlatmışlardır.³¹

Divân şiirinde sevgilinin birçok güzellik unsuru kan ile ilgilidir. Gözler, gamze ve kirpikler kan dökücülük özelliğine sahiptir. Dudak, yanak ve ben ise kan renginde olduğu için aşığa kanı hatırlatan birer katildir. Kimisi kan iletir, kimisi kan döker. Aşığın ağlayan gözlerine kan oturur ve artık kanlı yaşlar dökmeye başlar. Yakut, la'î ve mercân renk bakımından kana benzer. Bütün bu münasebetler dolayısıyla hûn kelimesi birçok

³¹ Pala, a.g.e s.195

terkipler kurar. Hûn-âlûd, hûn-efşân, hûn-ı eşk, hûn-rîz bunlardandır. Hûn-ı kebûter (güvercin kanı) deyimiye bir çeşit şarap için kullanılır.³²

Eşk, gözyaşı demektir. Dîvân edebîyatında aşık daima gözyaşının çokluğuyla övülür. Bu yaş, ya akar ya da birikir. Akarsa seller, birikirse denizler oluşur. Gözyaşı, uzun uzun akar. Bu bakımdan sevgilinin saçlarıyla birlikte anılır. Uzun emel ve ömür de bu arada hatırlanır. Gözyaşının rengi daima kırmızıdır. Bu hale sebep ise sevgilinin al yanakları ve dudaklarıdır. Aşığın gözyaşı sevgilinin kanlı peykânını yıkayıp artırır. Gözyaşı gözden düşmek yada damlamak itibarıyla ayağa düşmek ve ayağa salmak deyimleriyle birlikte kullanılır. Aşık ne kadar çok ağlarsa o kadar değer kazanır. Çünkü sevgili bunu ister. Onun gözyaşları sevgilinin güzelliğini arttırmaktadır. Yine aşık ağladıkça rahatlar. Bu rahatlama için ateşini söndürmesi, hem de sevgilisi katında elde ettiği mevki yönündendir. Sevgilinin güzellik bahçesi aşığın gözyaşlarıyla gelişir, güzelleşir. Bu bakımdan gözyaşı bir ırmağı andırır. Yine aşık gözyaşlarıyla sevgilinin eşliğini, yolunu ve mahallesini sular. Böylece oranın temizlenmesi için toz kalkmasına engel olunmuş olur. Sulayıp süpürmek âdeti bunun nedenidir. Gözyaşı dökmenin en belirgin nedeni ise hasrettir. Bu hasret ile aşığın gözyaşı bazen su, âb, âb-ı revân, sebîl olur, bazen yağmur, bârân, sel, seylâb, deniz veya Nîl, Dicle, Tunca, Ceyhun, Aras gibi nehir olur. Hatta bazen Zemzem, bulut, katre-i şebnem kılığına bürünür. Renginin kırmızı oluşuyla da gözyaşı la'ldir. Yuvaraklığı ve saydamlığı nedeniyle inci ve lü'lü dür. Bir yere biriktiği zaman sim-âb olur. O, bir dilenci, yetim, üftâde, şakkâ, galtân vs şekillerle de görünür. Kan, gül ve şarap ise yine gözyaşının rengi için kullanılır. Gözyaşının yıldız, kevkib, necm, after, seyyâre, ülker oluşu da sevgilinin güneş yüzünün görünmesi üzerine yıldızların kaybolması dolayısıyladır. Sevgiliye karşı aşığın en önemli metâi gözyaşıdır. Bu bakımdan kullanıma sınır çizmek çok zordur.³³

Keder, tasa, dert, gussa, belâ anlamına gelen gam, dîvân şiirinde çok kullanılır. Çünkü dîvân şairi ve aşık daima gamlıdır. Aşık gözüyle sevgilisini görünce gam esiri olup canında ve gönlünde gam hisseder. Bu gam, vuslata erememenin verdiği ızdırap olup sınırı yoktur. Sevgilinin saç ne kadar uzun ve çok ise aşık da o saç yüzünden o derece gam çeker. Bu bakımdan gam, geceyi mekan edinir ve aşık özellikle geceleyin daha çok dertlenir. Gam, aşık için bir mihenk taşı gibidir, onun aşıklık yolunda ne de rece istekli ve dayanıklı olduğunu ölçer. Bu yüzden aşık daima gam ister, âdetâ onsuz olamaz. Gam aşığın en vefalı ve en eski dostudur. Her şeyin bir sonu olması, aşığa direnç verir ve bir

³² Pala, a.g.e s.212

³³ Pala, a.g.e s.142

gün bu gam ve dertlerinin de biteceğini düşünür. Gam bittiği zaman vuslat kendini gösterecektir. Gam, insanı feleğin çemberinden geçirir ve olgunlaşmasına yardımcı olur. Aşık gam ile o denli içli dışlıdır ki gamla yaşamak onun için bir zevke dönüşür. Çünkü bu gam sevgiliden gelmektedir ve sevgiliden gelen her şey gibi değerlidir. Gamın çaresi yine gam çekmektir. Doktorun buna yapacağı bir şey yok tur. Hatta gama ilaç vermek yanlıştır ve hastayı daha da kötü yapabilir.

Gam, aşığın yüzünü soldurup boynunu bükür. Aşık gamdan dolayı hilâle dönmüş, dü-tâ olmuştur. Aşık bu gamdan dolayı devamlı âh etmekte yakasını yıtmaktadır. Bu da aşığın ihtiyarlamasına, ölmesine, toprak ile yeksan olmasına neden olur. Aşık, sevgilisi dışında devran, felek ve zamandan dolayı da gam çeker. Bu gamın dağılması için tek çare içki içmektir. Murad mumunun yanması; yani aşığın isteğine kavuşması sonucunda gam dağılabilir. Ancak bu da çok zor erişilen bir durumdur. Mum nasıl geceyi aydınlatırsa, murad mumu da gece renkli gamları dağıtır. Ancak murad mumu yanınca da mumun bitmesinden korkularak gam çekilir.

Divân şiirinde gam pek çok nesneye benzetilmiştir. Aşığın dili muma benzetilince gam bir makas olur. Yine gam, açılması mümkün olmayan bir kilittir. Sevgilinin güzelliğine engel olan kış mevsimi de gamdır. Aşık, gamı bir elbise gibi giyer ve bir daha çıkaramaz. Aşık, gözyaşlarıyla gam kıssasını yazar. Bu kıssa yer yer hikâye ve macerâyâ dönüşür. Uzunluğu yönünden zinciri andıran gam, sonu gelmeyen bir beladır. Gam, kimsenin çekemediği bir yük, tahammül edilemeyen bir zehir ve yaradır ve yanık yarasıdır. Gam bazen misafir olur, gönül evine konar. Can veya gönül gam denen yolda yürümek zorundadır. Gam, aşığın arkadaşı ve dostu olur. Bazen kervan olur yola koyulur; bazen ordu olur aşığa savaş açar. Bazen kılıç ve ok olup aşığın bağrına saplanır. İğne ve diken olur, dağ ve taş olur. Bazen sikke olup aşığın altın gi bi sararmış yüzüne vurulur. Zehir, tiryâk, dermân, afyon, lokma, sofrâ, nimet olur aşığın önüne gelir. Oruç olur tutulur, yâr olur kucaklaşılır. Ev, bucak, kafes, tuzak olur aşığı içine alır. Ateş olur yakar, azâp olur incitir. Velhâsıl divân şiirinde gam için söylenecek sözün sınırı olmaz aşık gam ile iç içedir ve her bakımdan gamın adı anılır.³⁴

Bu beyti tasavvufî anlamda da yorumlamak mümkündür. Aşk yolunda çekilen gam, keder, acı sâliki olgunlaştırır. Dünya ilişkileriyle ilgisini keser. Gönülünü temizler. Ancak o zaman sevgilinin yani Tanrı'nın ilgisi ve sevgisi kazanılır. Gam çekmeyen, gam

³⁴ Pala, a.g.e s.161

çekmeye alışmayan, sevgiliyi ve onun sevgisini kazanamaz.³⁵ Şair beyitte bu olgunluğu kazanmaya aday gözüküyor. Çünkü şikayet etmemektedir.

Hasret kanı ne üzüntü gözyaşı ifadelerinde **teşbîh-i belîğ** sanatı var. Ciğer ile göz, kan ile de gözyaşı kelimelerinde **leff ü neşir** sanatı vardır. Mahfî ve peyda kelimelerinde **tezâd** sanatı vardır.

(6) **Tayanurdı cigerde saña âhum Kâra tağlarca**

Bu yolda olmadı ey bâd senden bir eşer peydâ

Tayanmak : güvenmek, itimat etmek

Tag : dağ

Bâd (f.e) : yel, rüzgâr

Kara dağlar (gibi olan) âhum sana dayanırdı. Ancak ey sabah rüzgârı senden bu uğurda bir belirti peyda olmadı.

Ey sabah rüzgârı, senden destek görseydim ciğerdeki âha dayanmak mümkün olurdu. Yazık ki bu yolda senden bir işaret gelmedi.

Âh, divân edebîyatında bir acı ünlemidir. Aşığın aşk ateşiyle gönlünden çıkan bir duman olarak düşünülür. “Âh” denildiği zaman ağızdan çıkan buğu münasebetiyle hüsn-i ta’lîl sanatı kullanılır. Ağızdan çıkan buğunun göğe doğru yükselmesi nedeniyle “mazlumun âhı yerde kalmaz/ çıkar âheste âheste” atasözüne konu olmuştur. Böylece âh ateşi göklere yükselir ve Allah katına ulaşır. Aşık bazen öyle ateşli âh eder ki onun ateşinden gökte yıldızlar, ay ve güneş tutuşur, yanar. Nitekim bu nedenle parlamaktadırlar. Âh bazen oka benzetilir ve bedduanın kısa zamanda yerini bulacağına işaret edilir. Bazen de bu ok ile sevgili denen keklik avlanmış olur. Yerine göre âh namludan fırlayan bir ok gibidir, her yeri yerle bir eder. Bazen bir bayrak olur göklere çekilir. Bazen rüzgârın önüne katılıp sevgiliye aşığın durumunu anlatan bir tercüman olur. Ateşli âhların tesiri sevgilinin demir ve taş gibi olan gönlünü yumuşatır. Yine bu ateşler ile sevgilinin mahallesi tutuşacak ve aşığın göz yaşları seli ile söndürülecektir. Âh, sabahlara kadar sürer ve hatta bazen sabah ezanı sanılıp halkı uyandırır. Bütün bunlar karşısında sevgili yine kayıtsız kalır ve aşığa yüz vermez. Bu onun için gurur okşayıcı bir durumdur, devamını arzular. Âhın en önemli sebebi sevgiliye kavuşamamak ve onun

³⁵Haluk İpekten, Nâilî Hayatı Sanatı Eserleri, Akçağ Yayınları, Ank. 1997, s.120

özlemine duymaktır. Oysa küçük bir ihtimal ile aşık sevgilisine kavuşacak olsa bu âhlar yine devam eder. Çünkü aşık bu sefer de ayrılık anını düşünerek âh edecektir. Bazen sevgilisi tarafından ayıplanmak korkusuyla âhını gizleyen aşık, bazen de âhların kötü netice vermesi sonucu feryadını artırabilir.³⁶

Aşığın aşk acısı ile gökyüzüne yükselttiği âhlar genelde sabah rüzgarına benzetilir,³⁷ Burada da âh bâda **teşbîh** edilmiş. Ayrıca senden bir eser peyda olmadı denilerek rüzgar, kişileştirilmiş, **teşhîs** sanatı yapılmıştır.

(7) **Rahîmî tâc-ı sultâna gubârdur dergehüñ virmez.**

Gedâyı ‘aşkuñ itmez pâdişahum derd-i ser peydâ

Tâc (a.i.) : hükümdarların başlarına giydikleri cevâhirli başlık

Sultân (a.s.) : pâdişah, hükümdar

Gubâr (a.i.) : toz

Dergeh (f.i.) : tekke

Gedâ (f.s.) : dilenci, yoksul

Derd-i ser : baş derdi, sıkıntı

Rahîmî, senin tekken sultânın tâcının tozudur. Ey padişahım, aşkın kulları sıkıntısını ortaya çıkarmaz.

Hükümdarların resmi günlerde başlarına giydikleri işlemeli ve mücevherli başlık anlamındaki tâc bazı tarikat ulularının değişik şekilde yapılan külahlarına da tabir olunur. Hatta tarîkatlarda tâc giyme merasimi dahi yapılır. Divân şiiirinde ay ve gül, taca benzetilir. Cemşid’in ve Keyhüsrev’in tâcları ise ünlü oldukları için anılırlar. “Tâc u taht” tamlaması, padişahlık simgesidir.³⁸

Sultan, padişah, hükümdar... divân şiiirinde şeh, şehriyâr, şehensâh, sultan, server, hüsrevhân, hâkan ve benzeri adlarla anılan padişah, özellikle methiyelerde gerçek kişiliği ile ele alınır. Ancak gazellerde padişahı bahsedildiği zaman çoğunlukla sevgili kastedilmektedir. Bu durumda sevgili denilen padişahın, kulları, ordusu, ülkesi, tâcı, tahtı

³⁶ Pala, a.g.e s.10-11

³⁷ Doğan. a.g.e. s.154

³⁸ Pala, a.g.e s.435

vs. vardır. Padişahın özelliği adâlettir. Aşık sevgiliden bunu ister. Maneviyât âleminin padişahları dervişlerdir.³⁹

Şâh-gedâ konusu divân şiirinde işlenen klâsik bir konudur. Sevgilinin, güzellik ülkesine hâkim olan kudretli bir sultân, aşığın da padişahın huzuruna gelmiş bir dilenci⁴⁰ olduğu düşünülürse “gedâ”nın divân şiirinde hemen daima “sultan” ile birlikte tezâd sanatı içinde ele alındığı görülür. Sevgilinin mahallesinde kapı kapı dolaşan aşık bir gedâdır. Sevgili karşısında giyim kuşamı, yaşadığı hayat vs. aşığın hali gedâyâ çok benzer. Aşık bu durumdan şikayetçi değildir. Aksine gedâlıkta bir yücelik bulur. Çünkü o aşıklık yönünden kendini aşk ülkesinin sultanı kabul eder.⁴¹

Şiddetli sevgi anlamına gelen aşk, gerek divân edebîyatının gerek tasavvufî Türk edebîyatının bel kemiğini oluşturur. Aşk mefhumunu iki ayrı şekilde ele almakta fayda vardır:

Tasavvufta aşk; bir çok dinlerde ve efsanelerde, yaratılış aşkla başlar. Tasavvufun özünü “Ben gizli bir hazineydim. Bilinmeyi istedim ve âlemi yarattım.” Kudsi hadîsi oluşturur. Bu hâdisin içeriğinde aşk vardır. “Vahdet-i vücûd” felsefesi de Allah’ı bilmeyi ve tanımayı aşk yoluyla gerçekleştirmek ister. “İnsan-ı kâmil” in “visâl-i hak” için ilk yapacağı şey mâsivâdan geçmek ve alâk kaydından sıyrılmaktır. Bu da nefse hakim olmayı ve eneyi yani ogoyu öldürmeyi gerektirir. Sûfî ancak o zaman fenafillâha erer ve sevdiğine kavuşur. Çünkü aşk Allah’ın zatına ait bir özelliktir. Allah’ın sırrı ve tecellinin remzi bu aşkta gizlidir.

Aşk, insan yaratılışındaki güzellik ve varlığın temelini oluşturur. Yani Allah, insanı kendine ayna olsun diye yaratmıştır. İnsan “ahsen-i takvîm”, Allah ise “hüsn-i mutlak” tır. Öyleyse aşkların temelinde güzellik vardır. Güzelliğin kaynağı ise Allah’ ın üstün güzelliğidir. Bu durumda Allah’tan başkası sevilmez, tıpkı Allah’tan başkasına ibadet edilmediği gibi. Sûfinin bu düşüncesini kuvvetlendiren bir de hadis vardır: “Allah’ı ve resûlünü herşeyden çok sevmeyenin îmanı sahîh değildir.” Allah sevgisi insanda yaratılıştan itibaren vardır. Güzele karşı ilgi duymanın nedeni de budur. Bu ilgi aşkı doğurur. Allah’a karşı duyulan aşk, maddeden mânâyâ, cisimden rûha yönelir. Bu yolun sonunda aşık, maşuka dönüşür. Fânîliğinin Bakî alanda eridiğini hissettiği anda irâdesi kaybolur. Artık aşk görevini yapmış, hakikatin tecellisinde fani varlığı silinmiştir. “Hakk ile Hak olmak” budur.

³⁹ Pala, a.g.e s.368

⁴⁰ Doğan, a.g.e. s.146

⁴¹ Pala, a.g.e s.166

Dîvân edebîyatında ise aşk, basit ve çekici bir arzudan hastalık derecesine varan alışkanlık ve tutkulara kadar çeşitli boyutlarda işlenmiştir. Platonik bir zevk ve bağlılık olma düşüncesi daha kuvvetlidir. Maddî ve manevî aşk söz konusu olduğunda ağırlık manevî aşka yönelir. Gazellerin ana konusu aşktır. Aşıklıklarını çeşitli manzûmelerde üstüne basa basa tabîi bir olay gibi anlatan şairlerin bir kısmı dînî – ulvî bir aşkı anlatıyorlarsa da diğer bir kısmı ten zevkini ve cinsi câzibeyi ön planda tutarlar.

Aşk, aşık ile maşuk arasında daha çok aşığın ilgilendiren bir durumdur edebî yatta. Aşk, sevende haddinden fazla; sevilende ise yok denecek kadar azdır. Seven için aşk sonsuzdur. Aşığın gönlünde tecelli eden bu duygu onu ölüme götürür. Yani aşkın başında sevilene uğruna can vermek gerekir. Bu durumdan şikayetse yersizdir. Aşkın yüceliği gizli tutulmasındandır. Sevilene ile sevenden başkası bunu bilmemelidir. Aşkın açtığı yaralar asla kapanmaz. Aşk ile üzüntü birlikte vardır. Yani aşık üzüldüğü nispette aşkı ister, aşkın ululuğu nispetinde de üzülür. Bu aşk bir bakıma sevenin ihtisas sahasıdır. O bir denizdir, içine dalmayınca anlaşılmaz, dalınca da kara görünmez. Şair sevgilisinden bahsederken bütün bunları birer vesile bulup söyleyiverir. Bu söyleyişte mübâlağa esastır. Hatta aşkın dile gelmesi için bazen bir bakış, bazen bir söz, bazen sevgilinin adının anılması bile yeter. Aşk hakkında divân edebîyatının sözü asla tükenmez. Bu edebîyatta her vesile ile aşktan söz edilir. Muhabbet, sevgi, mihr vs. aşk ile ilgili kelimelerden her biri, divânların en önemli ve en sık kullanılan kelimeleridir.⁴²

Divân şiirinde bir toprak parçası olarak gubâr, sevgilinin yüceliğinin ve değerinin büyüklüğünü anlatmakta kullanılır. Bunun için de kelime grupları ve tamlamalar oluşturur. Eşiğinin tozu, yolunun toprağının tozu, ayağının tozu, izi tozu, vs. bunlardandır. Aşık daima sevgilisinin ayağının toprağına, tozuna özlem duyar ve onlara çok değer verir. Burada mübâlağaya dayanan bir değer ve değersizlik söz konusudur. Aşık sevgilisinin ayağı tozuna bile razıdır ama onu da zor elde eder.

Bazı maddelerin toz halde bulunması da bu unsurun şiirde yer edinmesine yardımcı olur. Sürme, toz haldedir. Aşık ise sevgilisinin ayağı tozunu gözüne sürme diye çekmek için can atar. Toz bulutu ve tozun rüzgar ile ortaya çıkışı da şiirlerde çok geçer. Bir kalabalık veya ordu, yürürken toz bulutu çıkarır. Rüzgar toz koparır. Etek tozlanır. Tozlanan yollar sulanıp süpürülür. Aynaların tozlanınca göstermemesi yüzünden gönül aynasının tozdan uzak tutulması gerekir. Sevgilinin ayva tüyleri de gubâr olarak ele alınır. Buna yardımcı olan öğeler ise gubâr kelimesinin eskiden afyon manasına kullanılmasıdır.

⁴² Pala a.g.e s.38-39

Ayva tüyleri bazen hatt diye anılır. Gub r veya gub ri yazı bir hat karakteri olup k     k yazılan yazılara tabir olunur.⁴³

Kelime anlamı tekke, kapı  n  olan derg h terim olarak tarikat mensuplarının topluca ibadet ve törenlerini yaptıkları yere denir. Dervişler ve şeyhler burada bulunurlar. Derg hın b y   ne  sit ne, k     ne de z viye denir.  sit ne, daha çok tarikat pirinin medfun bulunduğu yerde; z viye ise yol u raklarında bulunurdu. Z viyeler yolcu dervişlerin gelip istirahat edecek şekilde imar edilirdi.

Div n edeb yatında halka açık yer olarak ele alınan derg h derviş ile birlikte çok kullanılır. Dergeh şeklinde de kullanılan kelime her fakir ve yolcunun barındı ı yer olarak g r lm ştir. Özellikle mutasavvıf div n  airleri tarafından daha çok sözü edilen derg h, bazen “ şik, kapı  n ” anlamında da kullanılır.⁴⁴

T c, sult n, p di ah kelimelerinde **ten s b** sanatı vardır. Rah m  denilerek **tecr d** yapılmıştır. Ged  ve sult n kelimelerinde **tez d** sanatı vardır. P di  h **açık istişare** yoluyla sevgilidir.

⁴³ Pala,a.g.e s.169-170

⁴⁴ Pala, a.g.e s.111-112

2.2.2. Gazel 2: Şeker- handından olur ey meẓâḳ-ı cân şeker peydâ

İder elfâẓ-ı dūr-bâruñ söze gelse şeker peydâ

mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

şeker-hand (f.b.s) :sevgilinin tatlı tatlı gülüşü

Mezâk (a.i) : zevk alma, tadma, zdevk, lezzet

Elfâz (a.i.) : kelimeler, sözler

Dūr-bâr : inci saçan

Ey cana lezzet veren (sevgili), senin tatlı gülüşünden şeker ortaya çıkar. Senin inci saçan sözlerin dile gelse şeker ortaya çıkar.

O kadar tatlı, gönle zevk ve neşe veren bir gülüşün var ki şeker bile tadını senin gülüşünden almıştır.

Divân edebîyatında sevgilinin dişleri, teri, vuslatı; aşğın gözyaşı; şairin şüri ve güzel söz yerine kullanılır. Denizde sade f içinde oluşması, iriliği, parlaklığı en çok kullanılan özellikleridir. İnci, sade f denilen deniz hayvanının karnında oluşur. Nisan mevsiminde sahile çıkan sade f, midye gibi yapısıyla kapakçığını açarmış. O sırada karnına düşen nisan yağmurunun damlasını yutup denize dönermiş. Denizdeki tuzlu su ortamında bu saf yağmur tanesi hayvana bir ızdırap verince sade f bunun acısından kurtulmak için bir sıvı salgılamış. Bir müddet sonra bu sıvının hükmü geçince sade f, tekrar sıvı salgılamış. Bu sıvılar katılaşıp birbiri üzerine yapışır ve böylece inciyi oluşturmuş. Eğer sade f iki veya daha fazla yağmur tanesi yuttuysa inciler küçük olurmuş. En makbul olan inci tek bir incidir. Böylesi inci, hem yuvarlak hem de iri olurmuş. Dūr-i dâne, dūr-i galtân, yek-dâne, dūr-i şehvâr gibi adlarla anılan kıymetli inci, bu tek olan incidir. Eskiden en güzel inciler Aden'de çıkarılmış. Bu bakımdan Aden ile birlikte çok anılır. Sevgilinin ağzındaki dişler bir inci dizisidir. Dūr kelimesi “dūr-i Aden” gibi tamlamalar kurar. “dürr-i yetim” tabiri sade fteki tek inciden kinâyedir. Dünyanın yegâne incisi deyimi peygamberimiz için kullanılır. İnci çok zaman sade f veya denizle birlikte anılır.⁴⁵

Divân edebîyatında can aşğın elindeki tek nakittir. Onunla sevgilisinin aşkını satın almak ister. Sevgilisinin aşkıtan yüz çevirmesi canın bedeni terk etmesi gibidir. Sevgilinin dudağı can bağışlayan bir özellik taşır. Tabi bu dudaktan ortaya çıkan sözler de

⁴⁵ Pala, a.g.e s.126

aynı niteliğe bürünür. Aşık canını ortaya koyar, canıyla oynar ve onu kurban eder. Aşığın binlerce canı olsa yine de sevgili uğruna hepsini fedaya hazırdır.

Can, Hz. İsa'nın ölülere diriltme mucizesi dolayısıyla da çok zaman onunla birlikte anılır ve sevgiliye İsa (Mesih) diye hitâb olunur. Divân şairleri bir çok yönlerden canı konu edinmişlerdir. Can ile cânâ ve cânân kelimeleri üzerinde oyun yapmak da gelenek olmuştur.⁴⁶

Şair bu beyitte hem şekerin lezzetli olmasına güzel bir sebep göstermiş; **hüsn-i ta'lil** yapmış; hem de sevgilisinin tatlı gülüşünü o derece abartmış ki **mübâlağ**ada bulunmuştur. Ayrıca mezâk-ı cân, **açık istiâre** yoluyla sevgilidir.

(2) Yaşum Sa'y u Şafâyıyla iletdüm Ka'be kûyûña

Yine bir çeşme-i ter eyledi bu çeşm-i ter peydâ

Sa'y (a.i.) : çabalama, (hac'da "Safâ" ile "Merve" arasında) koşma, yürüme

Safâ (a.i.) : Mekke civarında bir yer, saflık, berraklık, gönül şenliği, neşe

Kûy (f.i.) : köy, mahalle, sevgilinin bulunduğu yer

Çeşm-i ter : ıslak, sulu göz

Çeşme (f.i.) : pınar, su kaynağı

Senin Kabe'ye benzeyen mekanına çalışıp çabalayıp mululukla göz yaşımı ilettim. Bu sulu gözüm , taze bir pınar oldu.

Nasıl ki Hz. Hacer çölde su ararken, oğlu Hz. İsmail ayağını yere vurarak yerden bir pınar çıkardı, işte ben de o kadar ağladım ki benim gözümde akan yaşlar âdetâ bir pınar kadar coşkun hâle geldi.

Safâ, Mekke yakınında bir tepenin adıdır. İsmail peygamberin annesi Hacer, Safa ile Merve arasında su aramak için gelip gittiğinden dolayı hacılar bu iki tepe arasında yedi defa hızla yürürler. Haccın adabından olan bu yürüyüşe sa'y denir. Divân şirinde Safâ kelimesi çok zaman sa'y ile birlikte kelime oyunları içinde ele alınır. Safâ kelimesinin "keyif, saflık, parlaklık, ruh ve gönül aydınlığı vs." manaları da vardır.⁴⁷

⁴⁶ Pala, a.g.e s.83

⁴⁷ Pala, a.g.e s.385-386

Kâbe, Mekke’de Harem-i şerîf’in içinde bulunan kutsal bina, Beytullâh, Beytül-Harem, Kâbetullâh adlarıyla da bilinir. İbrâhim peygamber ile oğlu İsmail tarafından bugünkü yerine inşa edilmiş olup câhiliye devrinde tamir görmüştür. Rivayete göre Kâbe, Nûh Tufanından önce de şimdiki yerinde mevcuttu ve Âdem peygamber zamanından itibaren dünyadaydı. Nûh Tufanında her yer su ile kaplanmadan önce Allah o binayı bugün tam Kâbe’nin üzerinde göğe çekmiştir. Buna Beyt-i Ma’mûr denir. Tufandan sonra Nûh peygamber tarafından eski yerine inşa edilmiştir. Mekke fethinden sonra Kâbe putlardan temizlenmiş ve hicretin ikinci yılında müslümanların kiblesi olarak belirlenmiştir. Kâbeyi belli zamanda ziyarete hac denir. Kâbe’nin Mîzab denen saçığı, Astar-ı Kâbe denen kara örtüsü, Zemzem suyu, hac vs., divân şiirinde geniş çağrışımlara yol açan konulardan olmuştur. Tasavvufa göre kâbe bir semboldür. Asıl Kâbe gönüldür. İlâhi aşk gönülde tecellî ettiği için, gönül de bir kâbe sayılır. Allah’ın evi olduğu için de gönül ile benzerlik kurulur. Edebîyatta aşk, sevgi, güzellik, kavuşma, vs. imajlar için kâbe adı çokça anılır. Özellikle tenasüp yoluyla çok kullanılır. Sevgilinin yüzü ve mahallesi kâbeye benzetilir. Aşık orada dolaşmakla Kâbe-yi tavaf etmiş olur.⁴⁸

Kûy mahalle, köy, yurt, sokak anlamındadır. Divân şiirinde sevgilinin oturduğu yerden sıkça bahsedilir. Aşık için kûy-i yârin önemi büyüktür. Aşık daima oraya ulaşmak, oradan hiç ayrılmamak ister. Ancak bu, imkansız gibi görünür. Bu nedenle aşık bir çok yolu denemek zorunda kalır. Sabâ yeline varır, yakarır, orası hakkında haber alır. Sevgili kûyunda bir sultandır. Orada herkes ona muhtaçtır. Onun sultanlığında herşey dört dörtlüktür. O kûyda asla aksayan bir şey yoktur. Aşık için orada dilenci olmak, dünyaya sultan olmaktan üstündür. Ancak bu mahallede köpekler bulunur. Bu köpekler oranın bekçisi durumundadır. Aşık bu köpekleri rakîp olarak kabul eder. Bazen de rakîplere it der. Yerine göre aşık, o köpeklerin ayağının tozunu gözüne sürme diye sürer. Hatta bu köpeklerle arkadaş olur. O geldiğinde, köpekler şamata ederek ona ilgi gösterirler. Aşık, sevdiğinin mahallesini gözyaşlarıyla sular. Mahallenin bir çok yerde mecâz-ı mürsel yoluyla sevgili yerine kullanıldığı da olur. Şair sevgilinin kûyunu Kâbe, Harem, Mekke, secdegâh, cennet, bâğ-ı cinân, ravza, gülşen, bostan vs. olarak niteler ve her kelime için değişik ilgiler kurar. Aşık, Kâbe gibi sevgilinin mahallesini tavaf eder. Kâbe’nin yolları dikenli ve meşakkatlidir. Cennet gibi orada “didâr” ister. Kendi bulunduğu yer cehennemdir ve cennetin kokusu duyulmaktadır. Aşık bülbül olunca sevgilinin kûyu da gülistan, gülşen, gülzâr olarak nitelenir. Aşığın gözyaşları Nil gibi akarsa sevgilinin

⁴⁸ Pala, a.g.e s.245

mahallesi de Mısır olur. Velhasıl divân şîrinde kûy hakkında çok geniş imaj sistemi vardır.⁴⁹

Göz, divân edebîyatında en çok sözü edilen güzellik unsurlarından biridir. Sevgiliye ait bütün özellikleri üzerinde taşır. Zalimlik, lâkaytlık, gülmek, nazlanmak, alay etmek vs. ona zıt davranış biçimleridir. Şehlâlık, mahmurluk, öfke vs. de onun sıfatlarındandır. Renk olarak ya siyah yâhut elâdır. Sevgili, aşık üzerinde gözüyle çok etkilidir. Onun gözleri manalı bakışlarıyla adeta aşığa bir şeyler anlatır. Bu anlatış bazen ok şeklinde aşığın gönlüne girip onu yaralar. Bu durumda gözle birlikte kaşlar, kirpikler ve gamze de söz konusu edilir. Gözün görevi görmekse de sevgilinin gözü daima görmezden gelir. O gözün bakışı görüş şekli ve tarzı daima değişik anlamlar ifade eder. Sevgilinin gözü daima sihir gücüne sahiptir. Aşıkları büyülemeye üstüne yoktur. Bunun için bir süzgün bakış yeter. Hatta Hârût'a bile büyüü talim eder. Bu hususta saç, kakhül, ben vs. onun çırakları olamaz. Göz, mesttir; çünkü baygın görünüşü şü ile bir sarhoşu andırır. Onun bu sarhoşluğu gurur ve nazdan dolaydır. Yine göz, gönül ülkelerini fethetmek için öldürücü özelliklere sahiptir. Kan gökmekte üstüne yoktur. Ayrıca gönül ve can kuşunun da avcısıdır.

Şekil yönünden nergis ve bademi andıran göz bazen de sad harfini andırır. Bu durumda şair sevgilideki güzellik unsurundan birkaçını daha harflerle teşbîh ederek kelimeler resmeder. Sevgilinin gözleri âhularınıkini bile geride bırakır. Şehlâ bakışıyla o, harikulade güzel olur. Bazen de aslan gibi bakar. Dîde, ayn ve basar gibi müterâdifleriyle ve sayısız tamlamalarıyla da kullanılan göz, kısaca divân şairi için vazgeçilmez bir konudur.⁵⁰

Şair, bu beyitte hem Hz İsmail kıssasına **telmih** yapıyor ; hem de bir pınar oluşturacak kadar çok ağladığından bahsederek **mübâlağa** yapmış oluyor. Sa'y ve Safâ kelimelerinin özel anlamları Kabe kelimesiyle **tevriyeli** olarak kullanılmıştır. Çeşm ve çeşme kelimelerinde **iştikâk** sanatı vardır.

⁴⁹ Pala, a.g.e s.280

⁵⁰ Pala a.g.e. s.101

(3) **Gözüm Yûsuf-cemâlûn âsretiyile şâh-râhuñda**

Züleyhâ gibi eyler ‘âkıbet bir reh-güzer peydâ

Cemâl (a.i.) : yüz güzelliği

Râh-ı şâh : anayol, büyük cadde

Âkıbet (a.i.) : nihayet, son

Reh-güzer (f.b.i.) : geçit, geçecek yol

*Gözlerim senin Yusuf'a benzeyen güzelliğinin hasretiyile yolundadır (yolunu gözliyorum).
(Umarım) Sonunda yoldan Züleyha gibi biri geçer. (Gözlerim Züleyha'nın Yusuf'u beklediği
gibi seni bekler.)*

Beytin ilk mısraında geçen “cemâl” sözcüğüne metnin bağlamı içerisinde her hangi bir güzellik değil; mutlak güzellik anlamı vermek gerekir. Buradaki mesaj, sevgilinin yüz güzelliğinin mutlak (ilâhî) güzelliğin aynası ve onun tecellisi olduğu husu sudur.⁵¹

İsrailoğulları peygamberlerinden Yakup peygamberin oğlu olan Yusuf (a.s.)’ın hayatı ve kıssası Kur’an-ı Kerim’de Yusuf suresinde anlatılmaktadır. Yusuf kıssası Kur’an-ı Kerim’in en güzel kıssası olup “Ahsenü’l-Kassas” olarak vasıflandırılır.

Divân şiirinde adı en çok anılan peygamberlerden biri Yusuf’tur. Harikulâde güzelliği ile çok zaman sevgili ona benzetilir, hatta sevgili, Yusuf-ı sâni (ikinci Yusuf) olarak nitelenir. Ay ile güneşin ona secde etmeleri, kuyuya atılması, terazi ile tartılıp ağırlığınca altın karşılığı satılması, Züleyhâ ile olan maceraları, zindana atılması, güzel bir rüya tabir etmesi, Yakûb’dan ayrı oluşu, köle iken Mısır’a sultan oluşu vs. kıssalar nedeniyle birçok beytin konusunu oluşturur. Bunun en büyük âmilî hiç şüphesiz Yu⁵²suf u Zeliha mesnevileridir.⁵³

Doğu edebîyatlarında, konusunu Kur’ân’dan alan klâsik aşk mesnevisi Yusuf u Zeliha dır. Dünyanın en güzel insanı olarak bilinen Yusuf peygamberin kıssasını anlatan Yusuf u Züleyhâ mesnevisi, Kur’ân’da 111 ayet halinde anlatılan kıssanın aşk ağırlıklı olarak edebîyata yansımış şeklidir.

Yusuf u Zeliha mesnevileri genelde üç tema üzerinde kurulur. 1. Yusuf’un kardeşlerinin ona karşı hasetleri ve sonuçta Yusuf’un başına gelenler. 2. Züleyhâ’nın tek

⁵¹ Doğan, a.g.e. s.190

⁵³ Pala a.g.e s.484

tarafı beşerî aşkı, ayrılık ve özlemi. 3. Allah’a tevekkül, sevgi ve Allah korkusu. Bunlardan başka Yakub’un sabrı, inanç sahibi kişiler ile diğerleri arasındaki farklar, Yusuf’un güzelliği, ilâhî aşk, beşerî duygular ve toplum hayatı gibi konularda Yusuf u Zeliha mesnevilerinin başlıca konularındandır.

Edebî çehreye büründüğü zaman lirizmin doruğuna erişen bu hikayeyi İslâm edebîyatında mesnevi biçimiyle ilk defa Firdevsî yazmıştır. Şehnâme’nin ateşperest İran’a ait olduğu eleştirilerine cevap olmak üzere yazılan bu eserden sonra uzun bir zaman Yusuf u Zeliha mesnevisi yazan çıkmamıştır. Daha sonra Mahmud adlı biri ta rafından Kırım Türkçesi ile bir Yusuf ile Zeliha mesnevisi yazılmıştır. Türk edebîyatında Yusuf u Zeliha yazan şairleri Agâh Sırrı Levend sıralamıştır. En ünlüsü Hamdullâh Hamdi’ye aittir. 6241 beyitlik bir mesnevi olan bu eser lirizmin doruk noktalarından biri sayılır.⁵⁴

Cemâl, yüz, çehre, görme, görüş kuvveti anlamına gelir. Sevgilinin güzelliğinin büyük bölümünü didâr oluşturur. Çünkü o kaş, göz, dudak, yanak, vs. güzelliklerine sahiptir. Bu bakımdan o güzellik meydanı veya güzellik harmanıdır. Bazen me câz-ı mürsel yoluyla yalnızca yanak yerine kullanılan yüzün güzelliğine “cemâl” denir. Yüzün rengi aldır. Bu da yanak rengidir. Ancak bu renk aynı zamanda bir utanma rengidir. Utanan kişinin yüzünün kızarması hali bu bakımdan söz konusu edilir. Yine, yüz aydınlık ve parlaktır. Sevgilinin meh-rû (ay yüzlü) oluşunun nedeni budur. Ay ışığı nurdur. Bu bakımdan sevgilinin yüzü nurludur. Bütün bu yönleriyle yüz, aşkın seyreteyme doyamadığı bir yerdir. Sevgili, yüzünü arada sırada gösterir, arz-ı didâr eyler. Aşık da bu anı görmek için her şeyini vermeye hazırdır. Sevgilinin karanlık saçları geceye benzetilince yüzü o gecenin mehtabı olur. Yüz kelimesiyle oluşturulan birçok deyim de divân şiirinde yer edinmiştir. Bütün teşbihlerde parlaklık ön plandadır ve çok zaman birkaçının aynı beyitte zikredildiği olur böylece tenâsüb sanatı yapılmış olur.

Yüz güneş olunca aşkın gözyaşları yıldız olur. Oysa sevgilinin yüzü güneşten daha alımlıdır. Sevgili görününce güneş doğmuş olur ve yıldızlar kaybolur; yani aşkın gözyaşları diner. Ancak bu güneşe bakan aşkın gözleri yine yaşarır.

Sevgilinin yüzü, ayva tüyleriyle birlikte üzerinde lekeler olan ayı andırır. Yüz, nurunu Allah’ın Cemâl sıfatından alır. Bu nurlu haliyle görünen yüz, aşkın içinde bulunan karanlığı yok eder, dertlerini sona erdirir. Ancak sevgilinin yüzü karşısında ayın bir hükmü yoktur. Çünkü güneş ve ay sevgilinin yüzünü kıskanırlar.

⁵⁴ Pala, a.g.e s.485-486

Sevgilinin yüzü bazen bir mum veya çerağdır. Yine teşbîh yönü aydınlıktır. Bu durumda aşık pervâne olur ve sevgilinin yüzünün şem'ine yanar. Bazen de sevgilinin yüzü ayna, âb, ıyd ve Rûm olur. Yüzün su ve ayna oluşu parlaklık ve berraklık nedeniyledir. Bayram oluşu ise aşığın sevgilisinin yüzünü görünce bayram yapmasıdır. Tıpkı bayram hilâlinin görünmesi gibi. Rûm, Anadolu ülkesi demektir. Sevgilinin saçları Şâm (kara, akşam rengi); zülûfleri Çîn (kıvrım, büküm) olunca yüzü de Rûm olur. Çünkü Rûm diğerlerine galiptir ve beyaz ıktan insanları vardır.

Yüz bazen Musaf, âyet, Kâbe, kible ve mâbet olarak da karşımıza çıkar. Yüzün musaf oluşu ilâhî güzelliği üzerinde bir yazı gibi görünen ayva tüyleri ile ilgilidir. Âyet oluşu ise İlâhî sırlar taşıması yüzündendir. Kâbe veya kible oluşu mihrâbı andıran kaşlar ve aşığın yegâne yöneldiği yer olmasından ileri gelir. Yüz aşığa şifa bağışlayan bir deva, iyi bir talihtir. Orası aşık için cennet bahçesi, bir gülşen, bir bağ ve bahçe sayılır. Orada daima bahar hüküm sürer. Birçok çiçekleri mevcuttur. Yüz bazen de peridir, huri ve melektir. Velhasıl yüz hakkında divân şiiri çok geniş bir repertuara sahiptir.⁵⁵

Şair beklemesinin boşa gitmeyeceğini ümit ederek gayretini canlı tutmaya çalışıyor.

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen Yusuf u Züleyha kıssasına **telmih** var. (Yusuf Suresi: 12.sure) Râh ve reh kelimelerinde iştikâk sanatı vardır. Göz **mecâz-ı mürsel** yoluyla aşığın kendisidir.

(4) **Nesîm-i şubh ile dün gönlümü zülfüne gönderdüm**

Ne andan bir eşer oldı ne dilden bir haber peydâ

Nesîm-i subh : sabah rüzgârı

Zülf (f.i.) : yüzün iki yanından sarkan saç lülesi, sevgilinin saç

Dil (f.i.) : gönül, yürek, kalp

Gönlümü sabah rüzgârı ile dün saçına gönderdim. Ne ondan bir eser var, ne gönülden bir haber geldi.

Aşık, gönlünün kendisini habersiz bırakmasına kızmış. Sevgilinin saçından misk gibi kokularla dönmesi gereken gönül, büyük ihtimal yollarda oylanmaktadır. Bu görevi savsaklama ise aşığın hiç hoşuna gitmemiş görünüyor.

⁵⁵ Pala, a.g.e s.116-117

Nesîm hafif rüzgardır. Havanın hafifçe dalgalanması ve esmesiyle oluşur. Dîvân şiirinde nesîm, sevgilinin kokusunu taşımaktadır. Sevgilinin mahallesine gider gelir ve saçları ile sıkı alakası vardır. Bu bakımdan bir haberci kabul edilir ve aşık, nesîm ile sevgilisinden haber alır. Seher ve sabah vakti eser salt, esinti anlamında da kullanılır.⁵⁶

Saç anlamına gelen zülûf divân şiirinde en çok kullanılan güzellik unsuru sayılabilir. Mû, gîsû gibi adlar altında ve birçok yönden ele alınan saç, sayısız teşbîh ve mecâzlarla konu olmuştur. Şekli, kokusu, rengi vs. yönlerden birçok beyte anlam verir.

Öncelikle saç, perişan, düzensiz, dağınık, uzun vs. durumlarıyla aşığın aklını başından alır, esir eder, perişan eder. Ondaki koku bazen kendinde mevcuttur bazen de dışarıdan gelir. Misk ve amber bile sevgilinin saçı kadar güzel kokamaz. Bu kokuyu rüzgar alıp aşığa götürür.⁵⁷

Gönül aşığın aşkıyla ilgili her türlü gelişmenin algılandığı yerdir. Gönül bir hitap yeridir. Aşık gönlüyle konuşur, dertleşir. Gönül bir kuştur gam ve kederle beslenir. Sevgilinin hayaliyle mutlu olur, nazıyla kendinde geçer. Sevgilisinden ümidini asla yitirmez. O aşkın yağmasına uğramış, sevgilideki güzellikler ile darmadağın olmuştur. Bu yüzden perişandır, dertlidir, hayrandır, bîçâredir, harâbdır, sergeştedir, şikestedir, kararı yoktur vs. Gönül ile ilgili sayısız teşbîh ve mecâzlar divân şiirinin ana öğelerinden birini oluşturur.⁵⁸

Nesîm-i subh **kapalı istiâre** yoluyla habercidir. Ayrıca aşık gönlünü **tecrid** ediyor.

(5) **Firâk-ı zülû ü ruhsârûnla sen servûn kenârumdur**

Duhân- ı âh sünbül dâğ-ı dil lâle ider peydâ

Firâk (a.i.) : ayrılık, ayrılma

Ruhsâr (f.i.) :yanak, yüz, çehre

Duhân (a.i.) :tütün, duman

Dâğ-i dil :gönül yarası

Kenâr (f.i.) : kıyı, çevre; deniz kıyısı

⁵⁶ Pala, a.g.e s.357

⁵⁷ Pala, a.g.e s.384

⁵⁸ Pala, a.g.e s.168- 169

Sen serviye benzeyen güzelin saçının ve yüzünün ayrılığı ile, âhımın dumanı yanağımın iki yanında sümbül, gönlümün yarası lale oldu.

Aşık sevgiliden ayrı düşünce âh edip inliyor. Ağzından çıkan siyah duman yanağının iki yanındaki saç lülelerine benziyor. Gönlündeki yara da lâlenin ortasındaki yanık yarasına benzemektedir.

Beytin ilk mısraında geçen “kenâr”, ırmağın kıyısında anlamında olup, gözyaşlarının aktığı iki yanağı anlatmaktadır.⁵⁹

Sümbül, kokusu ve şekli bakımından saça⁶⁰; yara da laleye benzetilmiştir. Duman siyahtır, saç da siyahtır. Metinde geçen “dağ”(yara) ile “lâle” arasındaki ilişki, klâsik edebiyatımızda lâlenin taç yapraklarının dip tarafında bulunan siyah lekenin yaraya benzetiliyor olmasından ileri gelmektedir.⁶¹ Şöyle ki lalenin ortasındaki siyahlık sevgilinin yanaklarına özenme ve onu kıskanma dolayısıyla bağrında meydana gelmiş bir yara, bir dağlama olur. Lale, yabanî bir çiçek oluşu, çabuk solması, suya ihtiyaç duyması vb. özellikleriyle şiirlerde çok sözü edilen bir çiçektir. Genellikle bahçe çitlerinin kenarında bitmesi, onu miskin sıfatıyla anmaya neden olur. Tabi bu sıfatta bağrının yanık olması da etkilidir. Dîvân şairinin sözünü ettiği lale çok zaman şakayık veya şakayık-ı numâniye denilen gelincik lalesidir.⁶² Münzir oğlu Nu‘man bir gezinti esnasında birçok gelincik çiçeği görmüş; manzara hoşuna gitmiş, korunmsını emir ve koparılmasını men etmiş; bu cihetle kendisine nisbet olunmuş.⁶³

Serv, **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Duhân-ı âh sümbüle; dâğ-ı dil de laleye **teşbîh** edilmiştir. Servi, sümbül, lâle kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır.

(6) **Lebüñ hecriyle andan âh idüp bir şubh-dem cânı**

Saňa teslîm idüp ben de ideydüm bir eşer peydâ

Leb (f.i.) : dudak

Hecr (a.i.) : ayrılık

Subh (a.i.) : sabah

⁵⁹ Doğan, a.g.e. s.194

⁶⁰ Haluk İpekten, Şeyh Gâlib Hayatı Sanatı Eserleri, Akçağ Yayınları, Ank. 1996, s.88

⁶¹ Doğan, a.g.e. s.206

⁶² Pala, a.g.e. s.284

⁶³ Onay, a.g.e. s.338

Dudağının ayrılığıyla âh edip bir sabah vakti canımı sana teslim edebilseydim (edeydim de) böylece bir eser vermiş olsaydım.

Aşık, sevgilisi uğrunda bir iş ortaya koymak ister, elle tutulan somut bir gayret göstermek arzusundadır. İşte eğer canını verebilirse, sevgilisi için bir şey yapmış olduğunu ispat edebilecektir.

Dîvân şiirinde en fazla üzerinde durulan güzellik unsurlarından biri de dudaktır. Görünüşündeki güzellik, renk, darlık, yuvarlıklık, kenarındaki ben, ayva tüyleriyle çevrili oluşu, konuşma, söz, ağız oluşturu, vb. yönleriyle dîvân şairinin vazgeçemediği bir güzellik ögesidir. Renk ve şekil şarap, kadeh, sâkî, meyhâne, meze olur. Şi rinlik en belirgin özelliğidir. Aşığa can bağışlayan her türlü meziyet ve ilaç dudakta mevcuttur. Goncadır, güldür, semendir. Ab-ı hayât, çeşme-i cândır. Ancak onu içebilen de olmamıştır. Söyledikleriyle ölüleri diriltme bakımından bir Îsî-nefes ve Îsî-demdir. Dirilen ise aşıktır. Görünmeyecek kadar küçüktür, hayaldir, rüyadır. Aşık onu düşünebilir, asla erişemez.⁶⁴

İşte aşık, bu kadar kıymet verdiği ve bir türlü erişemediği dudağın uğrunda hiç olmazsa can vermeyi bir eser vermek olarak adlandırmaktadır; **mübâlağa** sanatı vardır.

(7) **Ĥayâl-i la'î-i mey-gûnuñla cânâ bezm-i fûrkatde**

Rahîmî mest olup dâ'im ider hûn-ı ciger peydâ

La'î (a.i.) : Yakuta benzeyen, kırmızı ve değerli bir süs taşı⁶⁵

Mey-gûn (f.b.s.) : şarap renginde olan, kırmızıya çalan

Bezm (f.i.) : içkili, eğleneli meclis

Ey sevgili, ayrılık meclisinde Rahîmî kırmızı (şarap) renkli dudağının hayaliyle mest olur (kendinden geçer, sarhoş olur) Ve böylece daima ciğerine kan dolar (kan oturur).

Aşık ayrı düştüğü sevgilinin dudaklarını hayal etmekten kendini alamaz. Çünkü en azından bu şekilde avunmak ister. Ancak bu kez de üzüntüden ciğerine kan oturur.

La'lin makbulü Bedehşan (Bugün Bedehşan, Afganistan ile Rusya sınırları içinde, Horasan bölgesinde Kâbil ile Yarkent arasındaki kalan dağlık bölgenin adı olarak geçer.⁶⁶) dağlarında bulunduğundan la'î-i Bedehşânî sözü meşhurdur. Şark edebîyatında dilberlerin

⁶⁴ Pala, a.g.e. s.285

⁶⁵ Pala, a.g.e. s.283

⁶⁶ Kayaalp, a.g.e. s. 138

dudağı daima la'le teşbîh edilmiştir. Hatta la'l lafzı, renginin lebe benzemesi alâkasıyla dudak yerinde de kullanılmıştır. La'l madeni yerden beyaz renkte çıkarmış. Sonra bunu kanlı taze ciğere batırıp güneşe koyarak kızartırlarmış. Beyitte, Rahîmî kan dolan ciğerinden bahsederek bu anlama **telmihte** bulunmuştur.

La'l-i gûn (la'l renkli), la'l-fâm (la'l gibi) terkiplerini hâvî mazmunlara şiirlerimizde çok tesadüf olunur. La'l-i rummânî, nar çiçeği renginde la'l demektir. Mecâzen şarap yerinde de kullanılmıştır.⁶⁷

Beyitte geçen lal-i mey-gûn ifadesi la'l-i gûn ve la'l-i rummânî terkiplerinin anlamını içermektedir.

İkinci mısradaki geçen “mest” sözcüğü, aşkın, aşığın bütün varlığına hakim olması durumunu⁶⁸ sembolize eder. Şu durumda sevgilinin kırmızı dudaklarının hayali aşığın bütün benliğini kaplamıştır. Ciğerdeki kanın rengi de kırmızıdır. La'l, mey-gûn, hûn kelimeleri kırmızı rengi çağrıştırdığı için beyitte **tenasüp** sanatı vardır.

Ayrıca iğde kan bulumnası normaldir Aşık, bunu sevgiliyi hayal ederken üzüntüden ciğerine kan dolması şeklinde açıklamıştır; **hüs-i ta'lîl** sanatı vardır.

⁶⁷ Onay, a.g.e. s. 337

⁶⁸ Doğan, a.g.e s.176

2.2.3. Gazel 3 : Dâğdan kim nâ-gehân kıpar derûnî bir sadâ

Dâğ-ı hicrânım görüp göğsin geçirür dâ'imâ

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Dağ (f.i.) : yara, yanık yarası; nişan, işaret, kızgın demirle vurulan damga; dağlama⁶⁹

nâ-gehân (f.zf.) :ansızın, birdenbire

derûnî (f.s.) : içten, gönülden

sadâ (o.i.) : ses

Yara(m)dan ne zaman ansızın derinden bir ses duyulsa ayrılık yaralarımı görür ve göğsünü geçirir. (içini çeker, bunun derdi yanında benimki de neymiş diye hayıflanır esef eder).

Dağ insan ve hayvanın cisminde kızgın demirle veya işaretli bir âletle vurulan nişâne, damgadır. Yahut kızgın demirle –tedavi için- bir yere vurulan yakı demektir.

İnsanın unutamayacağı derecede kalbi yakıcı bir ızdırıp ve keder de dağ sözü ile ifade olunur.⁷⁰

Dîvân şiirinde âşık daima yaralıdır. Bu yara onun her şeyini kaplamış gibidir. Gönül, cân, sîne, ciğer, kalp ve baht bunlar arasındadır. Sevgilinin gamzesi, kaşları, kirpikleri, ayrılığı, rakipler vs. birçok nedenle yaralanan âşık yaralı olmaktan memnundur. O, yaralı olduğu ölçüde sevgilisinden kopmamaktadır. Âşığı yaralayıcı unsurlar âdete sevgilinin ona bağışıdır. Çünkü sevgiliden ilaç umar, sevgi ve şefkat bekler.⁷¹

Beyitte geçen “hicran” sözcüğünün “ayrılık”tan başka taşıdığı anlamlardan birisi de “kesik ve yırtık”tır. Değerli kumaşlarda bulunan bu kesik ve yırtıklar bunların değerini ve kıymetini düşürür. Böyle kesiği ve yırtığı bulunan değerli kumaşlar için “hicranlı” tabiri kullanılır.⁷² Bu anlamın ışığında beyti şöyle yorumlamak da mümkün olur: Sevgilinin değer biçilemeyen vuslat kumaşına yine sevgili tarafından âşıklarına çektiği ayrılık acısı sebebiyle kumaşa yırtıklar oluşmuş ve kumaş “hicranlı” hale gelmiştir. Sevgilinin göğüs geçirmesi buna sebep olmuştur.

Bu beyitte âşık, ayrılıktan dolayı yaralıdır ve âşık, göğsündeki yaralara kişilik vermiştir. Buna göre âşığın göğsündeki yaralardan ses gelmektedir; **teşhis** ve **kapalı**

⁶⁹ Haluk İpekten, Nâilî Hayatı Sanatı Eserleri, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s.119

⁷⁰ Ahmet Talat Onay, Türk Edebiyatında Mazmunlar, Meb Yayınları, İst, 1996 s.176

⁷¹ Pala, a.g.e. s.479

⁷² Doğan, a.g.e. s.218

istiare sanatı vardır. Ayrıca yaradan ses gelmesi ifadesinde **mübâlağa** vardır. “d” sesi tekrarlanarak **aliterasyon** sanatı yapılmıştır.

(2) **Seng-i dil dildâr derdinden vücûdın taş ile**

Gök gök itmiş yir yir anuñçün çıkar güm güm şadâ

Seng (f.i.) : taş

seng-dil: taş yürekli

dil-dâr (f.b.s) : birinin gönlünü almış, sevgili

Taş yürekli bir sevgilinin derdinden (dolayı), vücudunu taşla yer yer gök gök etmiş (morortmuş), güm güm diye ses çıkmasının sebebi işte budur.

Aşık kendisine yüz vermeyen kalbi taş gibi kaskatı sevgilisinin yüzünden eline taş alıp vücudunun çeşitli yerlerini morartıyor. İşte duyulan güm güm sesi buradan gelmektedir.

Sevgili zalimdir; cefa ve cevri çoktur. Ama tegâfülü, katı bir yüreğe sahip oluşu daha acıdır. Aşığı görmezlikten gelir, onunla konuşmazsa, ilgilenmezse öldürür. Azarlarsa çıkışsa da aşık buna razıdır.⁷³

İşte beyitte aşık acaba sevgilinin dikkatini çekebilir miyim, ilgisini sağlayabi lir miyim diye böyle bir yöntemle başvurmuştur.

Gök gök, güm güm, yir yir kelimeleri **tekrîr** sanatına örnektir. Taş ve ses çıkarmayla ilgili olarak seng, taş, şadâ, güm güm kelimeleri arasında **tenâsüb** sanatı vardır.

(3) **Nâlemi gûş itdi dâğuñ içi güm güm gümledi**

Âh kim ol taş bağırlu dahi rahm itmez baña

Dâğ (f.i.) : yanık yarası, insan ve hayvan vücuduna kızgın demirle vurulan damga⁷⁴

Nâle (f.i) : inleme, inilti, âh etme⁷⁵

gûş etmek: dinlemek

rahm etmek: acımak

⁷³ Haluk İpekten, Bâkî Hayatı Sanatı Eserleri, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s.160

⁷⁴ Pala, a.g.e. s.104

⁷⁵ Pala, a.g.e. s.349

İnleyişimi duydu da yaranın içi bile güm güm etti. Acıma yara bile daya namadı. Gel gör ki o taş bağırlı (güzel) bana acımıyor.(Yara bile yarayken dayana madı, ama o hâlâ acımı yor.)

Nâle veya âh yeis, azap, hüzn, ızdırab gibi kalbî hallere delâlet eden bir edattır. Hakiki manasını âh eden bilir. Aşk hastasının yani aşğın harareti gece artar, kederlinin teessürü gece-yalnız kalınca-daha da çoğalır. Aşk ateşiyle yanan kalplerin ızdırabı gece – ümitsizlik yüzünden-tahammül edilmez bir hale gelir.⁷⁶

İşte aşğın ızdırabını yaranın kendisi bile farkediyor, ancak sevgilinin hâlâ ilgileneceği yok ve burum aşğa çok dokunuyor.

Rahîmî, yaralarına kişilik vererek **teşhîs** yapıyor. Bua göre aşık ne zaman dertle inleyip yürekten âhlar ve çığlıklar atsa⁷⁷ yaralar Rahîmî'nin kederinden haberdâr oluyor ve güm güm ses çıkarıyorlar. Taş bağırlı ifadesinde **teşbîh-i belîğ** bulunmaktadır.

(4) **Bâda tabşırdum hevâñ ile vücûdum hırmenin**

Sanma 'ömrüm hâsıl 'ömrüm benüm bâd-ı hevâ

Tapşirmek: teslim etmek, tevdi etmek, emanet etmek, ulaştırmak

Hevâ (a.i.) : arzu, istek, sevgi

Hırmen (f.i.) : harman

Hâsıl (a.s.) : husûle gelen, olan, biten

Bâd-i hevâ : bedava

Ömrümü boşa harcadığımı, bir şey elde etmeden bedavaya yaşadığımı sanma. Ben vücut harmanımı senin sevginle rüzgâra teslim ettim.

Hasat zamanı gelince elde edilen hasılat toplanır, depolanır. Tarladan kaldırılan ürün rüzgarda savrularak tozdan topraktan temizlenir. Ayrıca yele vermek, havaya savurmak, rüzgârın önüne katmak ifadesi deyim olarak, bir şeyi savurmak, boşa harcamak, değerini düşürmek anlamlarına gelir.⁷⁸ Benim de ömür hasatım senin sevgindir, ben ömrümü boşa harcamadım diyor.

⁷⁶ Onay, a.g.e.s.88

⁷⁷ Doğan, a.g.e. s. 132

⁷⁸ Doğan, a.g.e. s237-238

Aşık,vücut hırmeni diyerek vücudunu harmana benzetmiş; **teşbîh-i belîğ** yapıyor. Ayrıca hasat mevsiminde tarladan kaldırılan ürünün rüzgarla temizlenmesine **telmihte** bulunuyor. Bâd kelimesi hem beytin başında hem sonunda tekrar edilmiş; **reddü'l-acüz ale's-sadr** sanatı vardır. Ömrüm kelimesi birden fazla kullanılarak **tekrîr** sanatı yapılmıştır.

(5) **Gök göçer ey meh yire kıpar yirinden taş u tağ**

Zâyil olmaz 'aşkuñ ile yandüğüm dilde yana

Zâil (a.s.) : sona eren, devamlı olmayan, geçen, geçmiş olan

Gök : mavi, yeşil

Göçer : bir yerde durmaz, göçebe

Meh (f.i.) : ay, **mec.** Sevgili

Ey aya benzeyen sevgili, gök göçse, taş ve dağlar yerinden kopsa da senin aşkımdan gönlümün yanması bitmez, geçmiş olmaz.

Ay, ışığı güneş gibi ateş değil nur olan bir ışık kaynağıdır. Gecelerin güzelliği ay ile kâimdir. O, nuruyla güzeldir ve geceye güzellik verir. Bu nurlu yüzüyle ay, sevgiliden başkası değildir. Ona kimsenin eli değmemiş, kimse yanına yaklaşmamıştır. Her gece görünmez, bir yerde duramaz, yükseklerde, karanlığı aydınlatır. Bütün bunlar sevgilideki özelliklerdir. Hatta ayın yüzündeki kara lekeler de buna dâhildir. Sevgilinin kendisi ay olduğu gibi yanağı, yüzü ve alını da ay gibidir. Bütün bu teşbîhlerde sevgilinin yüzü aydan daha üstün, güzel ve parlaktır. Ayın yüzündeki karanlıklar sevgilinin yüzündeki ayva tüyleridir.⁷⁹

İnsan yaratılış itibarıyla güzellikleri seyretmeye meyilli ve dolayısıyla ay gibi güzel yüzleri seyretmeye arzuludur.⁸⁰ İşte şair bu beyitte gönlünü aydınlatan sevgi lisini seyretmekten, onu arzulamaktan alamayacağını **mübâlağa** yaparak anlatmaktadır. Şöyle ki dağlar, taşlar yerinden kopsa, gökyüzü göçse aşkın ay yüzlü sevgilisinden dolayı gönlünde duyduğu yangın bitmeyecektir.

Meh, **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Aşık sevgiliye “ey meh” diye seslenerek **nidâ** sanatı yapmıştır. Aşk, yanmak ve dil kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

⁷⁹ Pala, a.g.e. s.42

⁸⁰ Kayaalp, a.g.e.s.161

(6) **Yâr ile seyr-i çemenzâra heves kılma gönül****Hem-reh olmak râst gelmez serv ile şâh-ı giyâ****Çemenzâr (f.b.i.)** : çimenlik**Hem-reh (f.b.i.)** : yoldaş, yol arkadaşı**Râst (f.s)** : uygunluk**Serv(f.i.)** : selvi, mec. Sevgilinin boyu, bosu**Giyâ (f.b.i.)** bitki, taze ot

Ey gönül, sevgiliyle çimenlik gezintisine heves etme. Serv ile taze otların şâhına arkadaş olmak uygun düşmez.

Gönül, aşğın aşkıyla ilgili her türlü gelişmenin algılandığı yerdir. Aşık gönlüyle konuşur, dertleşir. Gönül bir kuştur gam ve kederle beslenir. Sevgilinin hayaliyle mutlu olur, nazıyla kendinden geçer. Gönül, aşkın yağmasına uğrayıp sevgilideki güzelliklerle darmadağın olduğundan perişandır, biçaredir haraptır.⁸¹

Gönlün kendisi bir güzellik unsuru olamsına rağmen sakini ve sultanı “sevgi li” olan bir mülktür. Gönül mülküne şâh olan sevgili bütün eziyetleri aşığına çektirmekten geri durmaz. Buna karşılık aşık ise hep gelecekteki güzel ve güzelliklere gözünü dikmiş, umutla beklemekte ve bu mülkte mutlu olabilmek⁸² hevesi içindedir.

Ancak şair kısa zamanda gerçeğe yüzleşiyor ve akli bir karış havada olan gönlünü bir güzel sığaya çekiyor. Zira kendisini sevgiliyle kıyaslanmayacak kadar küçümsüyor. Sevgili servidir, kendisi de nihayetinde otların önde gideni... Onun için içindeki hevesin hayalden başka bir şey olmadığına gönlünü ikna etmeye çalışıyor.

Beyitte, servi **açık istiâre** yoluyla sevgilidir, otların şâhı da aşğın kendisidir. Ayrıca bu benzetmelerde bir **mübâlağa** yapılmıştır. Şairin gönlünü ayrı tutması **tecrid** sanatına örnektir. Yâr ile serv; gönül ile şâh-ı giyâ kelimelerinde **leff ü neşir** sanatı vardır.

⁸¹ Pala, a.g.e. s.168

⁸² Kayaalp, a.g.e. s.158

(7) **Ey Raḥîmî başuma ter düşdi deryâ acıdı**

Düşeli dildâr ile mâ-beynüme bu mâ-cerâ

Ter düşmek :küsmek, gücenmek

Mâ-beyn (a.i.) : iki şeyin arası

Mâ-cerâ (a.i.) : cereyân eden, olup geçen şey

Ey Raḥîmî, o gönül alan sevgiliyle arama macera düşeli, deniz bana acıdı ve bana gücendi.

“Mâcerâ” kelimesi, “insanın başından geçen şeyler, olup geçen şey”manasına geldiği gibi “cereyan eden, geçen, akan şey”akarsuyu veya gözyaşlarını hatırlatır.⁸³

Beyitte ise “derya” kelimesiyle ilişkilendirilmiştir.

Dîvân edebîyatında deniz anlamına gelen kelimeler çok kullanılmıştır. Deniz büyüklük, genişlik, sonsuzluk, derinlik, bolluk gibi manalar ifade eder. İnsanlara sağladığı sonsuz faydalar sebebiyle bitmez tükenmez bir hazine gibidir. Ancak garkedicilik, helâk edicilik özellikleri de vardır. Ayrıca aşğın içinde bulunduğu belâ yurdunu da ifade eder. Bu durumda denizin sahili yoktur.⁸⁴

İşte aşık sevgiliyle girdiği gönül macerasında türlü belaya uğramış, çektiği ızdıraplar yüzünden akıttığı gözyaşları derya, deniz haline gelmiştir. Deniz bile aşğın bu haline acımaktadır ve aşğın döktüğü gözyaşlarının kendi hacmine yakın hatta fazla olmasından yani kendisini geçeceği endişesinden dolayı gücenmektedir. Buradan hareketle **teşhîs** ve **mübâlağa** yapıldığını söyleyebiliriz.

⁸³ Doğan, a.g.e. s.244

⁸⁴ Pala, a.g.e.s.111

2.2.4. Gazel 4 : N’ola insâniyyet itseñ ey melek-tal‘at baña
 Bir perişân-hâtırum rahm it kılup şefkat baña
 fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

melek (a.i.) : melek, ferîşteh⁸⁵

Melek-tal‘at : melek yüzlü, melek gibi güzel

Perişân- hâtır (fa.b.s) : düşünceli, dalgın

Ey melek yüzlü (güzel) bana insanlık göstersen ne olur? (ne kaybedersin) Ben düşünceli, dalgın bir insanım zaten.... Bana şefkat gösterip acı bana.

Dîvân şiirinde birçok yönleriyle ele alınan melekler en çok sevgiliye benzetilmişlerdir. Melek huylu, melek simalı sevgiliyi melekler överler. Melekler sevgilinin bulunduğu yeri tavaf eder, kirpiklerini ve saçlarını eşigine süpürge yaparlar vs. Bazen şair kendisini de meleğe benzetir. Sanki melekler ona alkış tutar, duasına amin derler.⁸⁶

Şair burada meleğe benzettiği sevgilisinden merhamet ummaktadır. Zira melekler nurdan yaratılan varlıklar olduğu için onlarda zulüm, vefasızlık gibi hasletler bulunamaz. İşte şair kapısına geldiği bu melek yüzlü, melek huylu güzelden oldukça ümitvâr görünüyor.

Melek-tal‘at **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Şair, “Nola bana insaniyet etsen” sözüyle sevgilisinden insaniyet etme beklentisini soru yoluyla belirterek **istifhâm** sanatı yapmıştır. Ey denilerek **nidâ** sanatı yapılmıştır. Rahm ve şefkat kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

(2) **Râ kaşuñ peyveste çatma müşterüñe incinüp**

Ey ‘utârid râ buradur kûşe-i râhat baña

Peyveste (f.s.) : ulaşmış, bitişik; dâimâ

Müşterî (a.s.) : satın alan, alıcı, istekli

Müşterî (a.h.i) : Sakıt, Erendiz, Jüpiter, Mars

Utârid : (a.h.i.) : Arzıtilek (Merkür)

⁸⁵ Pala, a.g.e. s.303

⁸⁶ Pala, a.g.e. s.303

Ey utarid, müşteriine darılıp rá'ya benzeyen kaşlarını daima çatma. Rahat köşesi benim için burasıdır.

Kaş, sevgilinin ikinci derecede güzellik unsurlarından sayılır. Kaşın en büyük özelliği eğri oluşudur. Bu eğrilik onun hareketlerinde de vardır. Asla dosdoğru olamaz. Kaş bazen bir yâ, rı ve nun harfi olarak karşımıza çıkar. Kaşın bu harflere benzemesi yine kavisli oluşu dolayısıyladır.⁸⁷

Beyitte sevgilinin kaşı ra harfine benzetilmiştir. Çünkü sevgili aşığına incinmiş ve kaşlarını çatık halde tutmaktadır bu da şekil olarak kavisli olan ra harfine benzemesine sebep olmaktadır.

Müşteri yedi seyyar yıldızdan biridir. Yeri altıncı kat göktür. İnanişâ göre din, ilim, hilm, haya, tevazu, kerem, akıl, talâkat ve fesâhat özelliklerindendir. Bu yıldız doğarken ana rahmine düşen çocuk, belîğ, natûk, talihli, cesur, kerim ve zarif olurmuş. Perşembe günüyle pazartesi gecesine hakimdir. Kimyacılarca adı tunçtur. Mavi renk buna mensuptur. Mirrih ile kamer dostları, Zühre ve Utarit düşmanlarıdır. Eski metinlerde vezirler, âlimler, hâkimler bu yıldıza benzetilmişlerdir.⁸⁸ Yine medhiyelerde bahsedilen kişiler düşüncelerinde ve işlerindeki isabetten dolayı müşteri yıldızına benzetilirler.⁸⁹

Merkür gezegeni olan Utarid'in hakim olduğu burçlarda doğanlar anlayışlı, zeki ve kurnaz olurlarmış. Bu yıldız pazar gecesi ile çarşamba gündüzünde etkili imiş. Feleğin kâtibi sayılır. İkinci felekte yer edinmiştir. Güzel söz ve yazı ile sanatkârlığın sembolüdür. Kâtip ve yazarların pîri sayılmış. Hile ve yalancılık onun özelliklerindenmiş. Neşeli, hassas ve çalışkan kişiler de Utarid'in etkisinde olurlarmış. Dost yıldızı Kamer, düşmanlar ise Şems ile Zühre'dir.⁹⁰

Şair beyitte sevgiliyi Utarid, kendini de Müşteri yıldızı olarak vasıflandırıyor. Sevgilinin Utarid olması şair mizaçlı kişileri etkisi altına alması, hile ve yalancılık özelliğine sahip olması, Müşteri yıldızına yani aşığına düşman olması sebebiyledir.

Kendisinin Müşteri olması ise, tevazu, kerem sâhibi, natûk talihli, cesur ve zarif olası sebebiyledir. Çünkü divân şiirinde aşık sevgilisinden daima cömertlik bekler, ona karşı her zaman tevazu içindedir. Gönlünde taşıdığı aşkı sunma cesaretini natûk olması sayesinde gösterir. Görüldüğü gibi şair bu özellikleri uzun uzun anlatmaya çalışmamış. İki

⁸⁷ Pala, a.g.e. s. 131

⁸⁸ Onay, a.g.e. s.371

⁸⁹ Pala, a.g.e. s.344

⁹⁰ Pala, a.g.e. s.465

ismi zikrederek bu anlam zenginliğini şiirine yansıtmış, ve ilm-i nücûm konusundaki bilgisini de ispatlamış olmaktadır.

Utarid **açık istiâre** yoluyla sevgili ve Müşteri yine **açık istiâre** yoluyla şairdir. Ey denilerek **nidâ** sanatı yapılmıştır. Sevgilinin kaşı “râ” harfine **teşbîh** edilmiştir.

Râ ve rahat kelimelerinde **cinâs** vardır. Râ kelimesi birden fazla tekrar edilerek **tekrîr** sanatı yapılmıştır.

(3) **Ġayrı vechinden gönül mir‘âtını şâf eyledüm**

Şâhid-i hüsnuñ niçün ‘arz eylemez sûret baña

Vech (a.i.) :yüz, surat, çehre

Mir‘ât (a.i.) : ayna

Artık, gönül aynasını (ağyarın) yüzünden temizledim. Güzelliğinin şâhidi niye bana yüzünü göstermiyor.

Gönül aynamı yabancılardan sana çevirdim. Sen bana niye güzelliğinin şâhidi olan yüzünü göstermiyorsun, göstermen gerekmez mi? Senden bu karşılığı ya da başka bir ifadeyle bu vefâ borcunu beklerdim, diyor şair.

Mir‘at aynadır. Aynanın edebîyatta kullanılış sebeplerinin başında bir süs malzemesi oluşu gelir. Güzeller aynaya bakarak kendi güzelliklerinin farkına varırlar, yine ona bakarak süslenirler. Aynanın karşısındakini yansıtmı özelliği, gerçekte aslı ol mayan bir şeyin, bir hayal misali ortaya çıkmasıdır. Ayna aydınlık, parlak, lekesiz ve pas tutmamış olduğu zaman iyi gösterir. Sevgilinin yüz aynasında bütün bu özellikler vardır. Buna rağmen aynanın bir yüzü karadır. Yani ayna ikiyüzlüdür. Sevgili ayna karşısına geçince kendisini seyretmeye doyamaz ve uzun müddet aynanın karşısından kalkamaz. Aynanın bakılmaya bakılmaya pas tutması hem sevgili hem de aşık için tahammül edilmez bir durumdur.

Ayrıca sevgilinin yüzü, yanağı, umûmî hâli, aşğın canı ve gönlü de aynaya benzetilir. Su, güneş, ay, cihân ve felek de birer ayna hükmünde ele alınabilir. ⁹¹

Beyitte aynaya benzetilen aşğın gönlüdür. Gönül aynasını temizlediğini ve sevgilinin emrine hazır hale getirdiğini yani yabancılardan tamamen alâkasını kestiğini,

⁹¹ Pala, a.g.e. s.47

sadece sevgiliye ümit bağladığını ifade ediyor. Bu fedâkârlığın karşılığında da sevgilinin kendisine bakmasını yani onunla ilgilenmesini beklemektedir.

Gönül mir'atı derken gönlü bir aynaya benzetiyor: **teşbîh-i belîğ** yapıyor.

Niçin arz eylemez derken de soru soruyor; **istifhâm** sanatı yapmış oluyor. Ayrıca, vech, gönül, mir'at, hüsn ve suret kelimeleri arasında **tenâsüb** sanatı vardır.

(4) **Cevr ü derd ü guşsaña vAllahi şâhum râzıyam**

Her biri elhamdülillâh oldu bir ni'met baña

Cevr (a.i.) : haksızlık, zulüm, ezâ, cefâ, sitem

Gussa (a.i.) : keder, kaygı, tasa

Ni'met (a.i.) : iyilik, lütuf, ihsan, bahşış, azık, yiyecek, içeceğe dair şeyler, ekmek, saadet, mutluluk

Ey padişahım, derdine, eziyetine, gamına, üzüntüne, tasana vAllahi razıyım. Elhamdülillâh her biri bana birer nimet oldu.

Sevgilinin aşığına bitmez tükenmez cevirlerde bulunması dîvân edebîyatının en belirgin özelliklerinden birisidir. Bu durum aşığın kaderi olduğu kadar sevgilinin onu hatırlamasıdır. Aşığın çektiği eziyetlerin sınırı yoktur. Çünkü sevgili bir kerecik lütuf gösterse binlerce cevır gösterir. Cevr için en iyi karşılık sabır ve içkidir. Cevr ü cefalara tahammül ettiği ölçüde aşığın değeri artacaktır. Cevr ü cefâ maşuka, vefâ ise aşığa münhâırdır. Cevr ü cefâ sonucu aşık bazen iki büklüm olup ihtiyarlasa da genellikle zevk duyar. Velhasıl aşık-maşuk arasında tek alışveriş konusu bu cevır ü cefâdır.⁹²

Şair, beyitte bu eza ve cefalardan son derece memnun olduğunu açık bir şekilde ortaya koyuyor. Belli ki bu zulüm ve sitemler onu canından bezdirmiş ama o yine de metanetini elden bırakmıyor ve bunları birer nimet olarak değerlendiriyor.

Kelimenin bütün anlamlarını anlamak mümkündür. Yani sevgilinin eziyetinden hoşnut olduğu için lütuftur, eklemek kadar kıymetli olduğu için nimettir, nimete elhamdülillâh diyerek şükrünü ifade ediyor, ayrıca aşık için mutluluk sebebidir. Çünkü sevgi li eza etmek yoluyla da olsa aşığına bîgâne değildir, onunla bir şekilde ilgilendiğini göstermektedir.

⁹² Pala, a.g.e. s. 90

Cevr, derd, gussâ kelimeleri ile elhamdülillâh, nimet kelimeleri arasında **tenâsüb** sanatı vardır. Ayrıca cevır, derd ve gussa nimete **teşbîh** edilmiştir.

(5) **Tire rûzum rûşen it ey âfitâbum gün gibi**

İtme Şarhanuñ bu Aydın illerin žulmet baña

Rûz (f.i.) : gün

Rûşen (f.s.) : aydın, parlak

Âf-tâb (f.b.i.) : güneş

Ey güneşim, Tire günlerimi gün gibi aydınlat, Saruhan'ın bu Aydın illerini bana karanlık etme.

Aşık, sevgiliye seslenerek ondan uzak kalmamasını istiyor. Aksi takdirde günlei geceye dönecek ve dünya onun için zindan gibi bir hâl alacaktır.

Rahîmî alaybeyi olarak görev yaptığı yıllarda Germiyan Beyliği ve civar illerin isimlerine bu beytinde yer vermiştir.

Âfitâb **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Rûşen ve zulmet kelimeleri arasında **tezâd** sanatı vardır. Ey denilerek **nidâ** sanatı yapılmıştır. Aydın kelimesi **tevriyeli** olup hem özel isim hem de aydınlatmak anlamlarında kullanılmıştır. Ayrıca Aydın kelimesinin aydınlık anlamı beyitte geçen rûşen, gün, ruz, âfitâb kelimeleriyle **ihâm-ı tenâsüb** oluşturmaktadır.

(6) **Ben Rahîmîyem 'atâ 'aynıyla rahm it vaqtidür**

Qıl kerem ey şâh-ı 'âlem himmet it himmet baña

'atâ (a.i.): bağışlama, bahşış

'ayn (a.i.) : göz, aslı, kendisi

Himmet (a.i.) : gayret, emek, çalışma, çabalama

Ben Rahîmî'yim, bana bağışlama nazarıyla bak, acı bana, bu merhametin zamanıdır. Ey âlemin sultânı, cömertlik göster, bana ihsânda bulun.

Rahîmî sevgiliyi sultan olarak görüyor. Sultanların en belirgin özelliği cömertliği, iyilik ve ihsanda bulunmasıdır. Şair de sevgiliden bunları beklemektedir.

Üstelik sevgilinin yapacağı iyilik ve ihsanın da tam vakti olduğunu düşünüyor.

“Şâh-ı âlem” **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Ey hitabıyla **nîdâ** sanatı yapılmıştır. Himmet kelimesinin tekrarıyla **tekrîr** sanatı yapılmıştır. Rahîmî ve rahm kelimelerinde **iştikâk** vardır. Atâ, rahm, kerem kelimelerinde **tenâsüb** vardır. Rahîmî denilerek **tecrîd** sanatı yapılmıştır.

(7) **Râst her gün ben du‘âcınâm senün pencgâhda**

Bûselikden deysin ey şeh nâz ıko nevbet baña

Râst (f.s.) : Türk müziğinin en eski makamlarındandır.

Penç-gâh (f.b.s.) : Türk müziğinin en eski mürekkep makamlarındandır. Asırlarca önce rağbetle kullanılırken sonra itübardan düşmüştür.

Pûselik (f.t.b.i) : Türk müziğinin en eski makamlarındandır.

Nevbet (.i.) : resmi yerlerde muayyen vakitlerde çalınan davul, dümbelek gibi şeyler, bando, mızıka

Nevbet (a.i.) :sıra, sıra ile görülen iş

Ey padişah, doğrusu her gün ben senin pencgâhında duacınım. Nazı bırak bûselikten bana da sıra gelsin.

Ey Sevgili, pençgah makamını bırak, buselik makamına geç. Her gün rast makamında sana dua eden ben aşığa, buselik makamında nöbet(sıra) gelsin. Şair her gün doğrulukla (rast) sevgilisi için dua etmektedir. Yalnız sevgilisi pençgah makamındadır ve şaire yüz vermemektedir. Şair sevgilisinin bu makamı bırakıp buseliğe (aynı zamanda öpme) geçmesini istemektedir. Şair böylece sevgilisini öpme fırsatı yakalayacaktır. Buselik kelimesinde tevriye sanatı yapmakta, sevgilisine olan özlemini dile getirmektedir.

Padişahların savaş, düğün, tahta çıkış zamanları gibi çeşitli vesilelerle çalan bandoları bulunur. Şair bu geleneğe **telmihte** bulunmuştur.

Rast, pençgâh, bûselik Türk müziğinde birer makamdır. Beyitte **tevriyeli** olarak kullanılmıştır.

2.2.5. Gazel 5 : Otağından kaçan kim olsa ol şâh-ı cihân peydâ

Vücûd-ı cismi hâkiden olur gûyâ ki cân peydâ

mefâ'îlün mefâ'îlün meâ'îlün mefâ'îlün

Otağ : çadır

Hâk (f.i.) : toprak

Cism (a.i.) : beden, gövde, madde

Vücûd (a.i.) : insan veya hayvan gövdesi

Kaçan : ne zaman, ne zaman ki

O dünya padişahı, her ne zaman çadırından çıksa, sanki bedeni toprakken can buluyor (canlanıyor).

Otağ, padişah ve vezirlere ait çadırlara verilen addır. Bu çadırlara otağ denmesinin nedeni de “od (ot)” yani ateş yakılabilesidir. Normal çadırdan büyük, etekli ve süslü olan otağlar özel ziynetlere sahip idiler.⁹³

Aşığın nazarında sevgili, dünya padişahlarından daha müstesna bir mevkidedir. Çünkü o kendi gönül ülkesine hükmeden bir padişaktır. Bu yüzden şâh-ı cihân **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Ve elbette onun konakladığı yer sıradan bir yer olamaz. Padişah çadırı yani otağ olacaktır. Ayrıca aşık için sevgilisi arz-ı endam ettiğinde ancak hayat buluyor. Kendisinden, nazarından gizli kaldığında ise toprak gibi câmîd kalıyor. Hatta diyebiliriz ki aşığa da can bağışlıyor. Çünkü aşık için sevgili yaşam kaynağıdır. Sevgilisini gördüğü müddetçe, ondan ilham aldığı ölçüde yaşama bağlanacaktır.

Ayrıca beyte şu açıdan da bakılabilir. Otağ, savaş zamanlarında kurulur.⁹⁴ Aşık sevgilisi için bir savaşta olduğuna vurgu yapıyor. Bu mücadelesi hem rakiplere hem sevgilinin bigâneliğine karşı olabilir.

(2) **Harâret irmesün tâb-ı güneşden deyü ol mâha**

Duhân-ı âh-ı dilden eyledüm bir sâyebân peydâ

O ay (yüzlü sevgiliye) güneş ışığundan hararet değmesin diye gönül âbımın dumanından bir gölgelik yaptım.

⁹³ Pala, a.g.e. s.366

⁹⁴ İpekten Haluk, Şeyh Gâlib Hayatı Sanatı Eserleri, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996, s.122

Âfîtâb, hurşîd, mihr ve şems kelimeleri de dîvân edebîyatında güneşin yerine kullanılmıştır. Bu kadar çeşit kelime ve değişik terkipler içinde yer alan güneş, dîvân şiirinin vazgeçilmez unsurlarından biri olarak birçok yönden ele alınmıştır. Daha çok ısıtması, ısıtması, ışıltı ve parlaklığıyla ele alınmıştır. Güneş ateşten ibaret olduğu için “germ olmak, yanmak, yakmak, tutuşmak” gibi fiillerle birlikte bulunabilir. Ayrıca Ay’a nurunu veren de güneştir.⁹⁵

Ayrıca güneş ve ay, klâsik edebîyatımızda yüz güzelliğinin benzetileni olarak kullanılmıştır. Klâsik edebîyatımızda başta Hz. Peygamber olmak üzere padişahlar, tasavvuf uluları, devlet adamları ve sevgili gibi, şürde övgüye konu olan kişiler güzellik bakımından hep güneşe veya aya benzetilmişlerdir.⁹⁶ Burada da mâh, **açık istiâre** yoluyla sevgilidir.

Aşğın sürekli dertli olduğuna, gönülden inlediğine önceki beyitlerde açıklama getirmiştik. İşte şair yine benzer terennümleri dile getiriyor. Ve yukarıdaki ger çekleri bile bile sevgilisini güneş ışıltı bile incitmesin diyerek gönül âhından gölgelik yaptığını ifade ederek **mübâlağa** sanatının en güzel örneklerinden birini nazarımıza arz ediyor. Zira ay, güneşten yararlanmasa kendiliğinden ışık saçamaz, ancak şairin buna bile tahammülü yok.

Bu beyitte bulut **mazmunu** var. Âh göğe yükselince bulut oluşup güneşi kapatınca sevgili üzerinde bulut meydana getiriyor.

(3) **Beni ânide anı hüsni añunçün helâk itdi**

Be-şart-ı ân ki hiç olmaya bu râz-ı nihân peydâ

Râz-ı nihân : gizli tutulan sır

Be-şart-ı ân : zamana yemin olsun

Onun güzelliği beni birdenbire mahvetti. Ancak zamana yemin olsun ki bu sırrın açığa çıkmasını hiç istemiyorum.

⁹⁵ Pala, a.g.e. s.176

⁹⁶ Doğan, a.g.e. s.142

Dîvân şiirinde aşkın yüceliği gizli tutulmasındandır. Sevilen ile sevenden başkası bunu bilmemelidir.⁹⁷ Aşkın kıymetinin azalmasını istemediği için aşık, aşkının gizli kalmasını istiyor. Bu durumun sır gibi saklanması başka sebepleri de vardır. Şöyle ki, aşk aşık için bir rûsvâyıktır. Çünkü aşığı perişan eder, toplumdan soyutlar. Aşk ve aşıklıklarının halk arasında yaygın bir hâl almasıyla melankolik durumlar içine düştükleri, bu yüzden işten güçten kesildikleri, hatta terk-i diyâr ettikleri⁹⁸ herkesin mâlumudur. Hele de böylesi bir aşkın aniden, hazırlıksızken yakalaması evlerden ırak bir durumdur. İşte şair kapısına dayanan bu ani aşkın gizli kalmasını, açığa çıkmamasını istiyor. Hatta bunu yemin sözleriyle te'yid ediyor.

Sevgilinin güzelliğinin aşığı mahvetmesi düşüncesinde **mübâlağa** sanatı vardır. Nihân ve peydâ kelimelerinde **tezâd** sanatı vardır.

(4) **Ma'ârif Bûstânında bugün Sa'dî-i vaktem ben**

Yüzüme güle bak ben de idüm bir Gülsitân peydâ

Ben bugün bilgi Bostanında vaktin Sadi'siyim. Yüzüme gül, ben de bir Gülistan ortaya koyayım(yazayım).

Bostân, Şirâzlı Şeyh Sâdî'nin küçük hikayelerinden oluşan ahlakî-didaktik mesnevîsidir. Gülistan'dan bir yıl önce yazılmış, orta büyüklükteki bu mesnevîyi Sâdî, diyar diyar dolaşmaya başlayınca, geri döndüğünde hemşerilerine armağan vermek üzere büyük ihtimalle – Şam'da kaleme almıştır. Bostan'da siyasî ve askerî, toplumsal ve kişisel ahlâk, aşk, terbiye, hayat kuralları, dünya-insan ilişkisi, Tanrı-insan ilişkisi gibi önemli konular yer alır. Bu yönüyle Gülistan'a benzerse de Gülistan, daima Bostan'dan popüler olmuştur. Bunun nedeni Gülistan'ın şiir-düzyazı karışık düzenlenmiş oluşudur. Bostan'ın tamamının şiir oluşu ona biraz ağır ve havassa özgü bir nitelik kazandırmıştır. Osmanlı kültüründe Farsça öğreniminin önemli bir bölümünün Bostan ve Gülistan üzerindeki uygulamalarla yapılması nedeniyle her iki kitap da çokça şerh edilmiştir.⁹⁹

Gülistan, Sâdî'nin şiir-düzyazı olarak yazdığı didaktik-ahlakî hikayeler kitabıdır. Üslup ve şekil bakımından olduğu kadar kuruluş bakımından da üstün bir eserdir. Gülistan, Fars dili ve edebiyatının sehl-i mümteni niteliği taşıyan şâheserlerinin başında gelir. Asırlarca Farsça'nın temel kitabı bilinmiş ve bu dilin sağlam yapısının korunmasına

⁹⁷ Pala, a.g.e. s.39

⁹⁸ Pala, a.g.e. s.39

⁹⁹ Pala, a.g.e. s.74-75

yardımcı olmuştur. Olgun bir fikir ve orijinal bir görüş ürünü olan hikayeler, yıllarca süren deneyimlerin yoğunlaşmış şeklidir. Söyleyişteki ustalık, şiirdeki hür düşünce, modern bir zevk anlayışı ve kelimelerdeki veciz etkiler, eseri yüzyıllarca İslâm edebîyatlarının klâsik kitabı olarak andırmıştır. Dünya çapında üne sahip olan Gülistan'ın sayısız yazmaları vardır. Birçok dilde toplam iki yüzden fazla çevirisi yapılmıştır. Dîvân edebîyatında ârifâne şiire örnek sayılan eserin Türk diline değişik zamanlarda gerçekleştirilmiş çeviri ve yorumları vardır. Gülistan'ın hemen her yıl yeni baskıları yapılmaktadır.¹⁰⁰

Nizâmî-i Gencevî, Şeyh Sâdî-i Şîrâzî ve Selmân-ı Savecî İran'ın büyük şairleridir. Dîvân şairleri bu üç büyük şairi üstat kabul etmişler; onların şiirlerini taklit etmeye, onlara nazîreler söylemeye ve onlar gibi eserler vermeye çaba göstermişlerdir.¹⁰¹ Bu beyitte şair kendini Sâdî-i Şîrâzî ile şiirlerini de onun eserleri olan Bostan ve Gülistan'la özdeşleştirmekte; kendini Sâdî ile şiirlerini de onun eserleriyle kıyaslamakta ve Gülistan'ı küçümsemektedir. Ne var yani, bir marifet mi sanki nazarıyla yaklaşıyor. Sevgili bana da yüz gösterse ben de böyle bir eser yazabilirim diyor. Hani Nasrettin Hoca'nın kerâmet kavukta mı? Sorusundaki gibi... Keramet Sadi olmakta değil, şaire göre sevgiliden gereken ilgiyi görebilmiş olsa o da çok üzel bir eser orta ya koyacağından emin.

Sadi'nin Bostan ile Gülistan eserlerine **telmihte** bulunulmuştur. Şair vaktin Sadi'siyim diyerek **mübâlağa** yapmaktadır. Aynı zamanda Sadi, Gülistan, Bostan kelimeleri **tevriyeli** kullanılmıştır. O zaman beyit şu şekilde de anlaşılabilir: “Ey sevgili, yüzüme gül ki; bilgi bahçesinde ben de güller açtırabileyim.”

(5) **Rahîmî gerçi bî-pür-şîşe bir ‘aşfûr-ı bî-ferdûr**

Kılupdur âsitânunda hümayûn âşiyân peydâ

Şîşe (f.i.) :şişe, sırça

Fer (f.i.) : parlaklık, aydınlık, zînet, süs, kuvvet, nüfuz, iktidar

Âsitân (f.i.) : eşik

Hümayûn (f.s.): mübarek, kutlu, padişaha ait

Âşiyân (f.i.) : kuş yuvası, mesken, ev

Gerçi Rahimi'nin bulunduğu yer, insana huzur ve aydınlık veren süslü bir yerdir ve onun bu neşe saçan yuvasında hümayun-devlet –sevgili oturmaktadır.

¹⁰⁰ Pala, a.g.e. s. 174

¹⁰¹ Doğan, a.g.e. s.225

2.2.6. Gazel 6 : **Hûn-ı dil yâd-ı leb-i la'lûnle şerbetdür baña**

Tende gamzeñ yâresi âşâr-ı sıhhatdür baña

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

hûn (f.i.) : kan

Gönül kanı kırmızı dudağının batırasıyla benim için şerbettir. Yan bakışının tendeki yarası (da) benim için sağlığın alametidir.

Dîvân şiirinde sevgilinin birçok güzellik unsuru kan ile ilgilidir. Gözler, gamze ve kirpikler kan dökücülük özelliğine sahiptir. Dudak, yanak ve ben ise kan renginde olduğu için aşğa kanı hatırlatan birer katıldır. Kimisi kan iletir, kimisi kan döker. Yakut, la'l ve mercan renk bakımından kana benzer.¹⁰²

Aşık sevgiliden dolayı yaralıdır. Sevgilinin kan rengindeki dudağı ve gamzesinin yani yan bakışın keskinliği ile gönlü kan doludur. Ancak bu bile sevgilinin hatı rasının hatırına aşık için şerbet gibi tatlıdır. Bu acıyı seve seve, şerbet niyetine yudumlar. Sevgilinin yan bakışının aşğın vücudunda açtığı yara ise görüntüde yara beredir ancak aşık için sıhhatin, beden sağlığının bir simgesidir. Zira bu yaraların çokluğu nisbetinde aşık kendini iyi hissetmektedir.

Beyitte geçen kan, yara, şerbet kelimeleri renkleri nedeniyle birbiriyle uyumlu olarak kullanılmıştır. Yine ten, yara, sıhhat kelimeleri de anlamca uygun kelimeler olduğu için her iki grup kelimeler arasında **tenâsüb** yapılmıştır. Ayrıca yara ve sıhhat kelimeleri arasında **tezâd** sanatı vardır. Dudak kelimesi de rengi bakımından la'le **teşbîh** edilmiş.

(2) **Ger nisâb-ı hûn-ı lutfuñdan naşîbüm yoğ ise**

Bâri tek şahruñla añ bu dahi ni'metdür baña

Nisâb (a.i.) : asıl, esas, bir malın zekatını vermek üzere varılması gereken miktar, sermaye, mal

Ni'met (a.i.) : iyilik, lutuf, ihsan, bağış, azık, y,yecek içecek şeyler

Nasîb (a.i.) : pay, hisse

Kahr (a.i.) : zorlama, zorla bir iş gördürme, üstün gelerek mahvetme, çok üzüntü duyma

¹⁰² Pala, a.g.e. s.212

Eğer lütuf kanının sermayesinden bana bir pay düşmeyecekse en azından beni kabırnla an benim için o bile bir nimettir.

Dîvân şiirinde sevgilinin en temel özelliklerinden biri aşığına eza, cefa çektirmesi; çoğunlukla iyilik ve ihsanla değil, kahrıyla muamele etmesidir. Aşık bu duruma sabreder, sesini bile çıkarmaz. Çünkü sevgilinin tegâfülü, ilgisizliği kahrından daha büyük bir ızdırıp kaynağıdır. Bu yüzden kendisini kahrıyla bile olsa anmasını istiyor. Böylece, kendisinin rakiplerden ya da ağıyardan farklı olduğu ortaya çıkacak en azın dan sevgili tarafından bilindiğini, tanındığını ispatlayacak ve bu da aşık için bir nimet olacaktır.

Beyitte geçen kahr ve lütuf kelimeleri arasında **tezâd** sanatı vardır. Ayrıca lütuf, nasib, nimet kelimeleri arasında **tenâsüb** sanatı uygulanmıştır. Aşık sevgiliden gelen kahrın kendisi için lütfâ döneceğini söyleyerek de **mübâlağa** yapıyor. Nisâb ve nasib kelimelerinde **kalb** sanatı vardır.

(3) **Kırmızı kisvet degül çıkdı depemden nâr-ı dil**

Sûz-ı şevk-ı ‘aşkıdan şâhum ‘alâmetdür baña

Kisvet (a.i.) : elbise

Sûz (f.i.) : yanma, tutuşma

Şevk (a.i.) : şiddetli arzu, neşe, sevinç

‘alâmet (a.i.) : iz, nişan

Başımdan çıkan şey, kırmızı bir elbise değil; gönül ateşidir. Ey padişahım, bu benim için aşk arzusunun yakıcılığının bir işaretidir.

Şair beyitte elbisenin rengini ateşin kırmızı rengiyle özdeşleştirmiş. Başımdan çıkan şeyin bir elbise olduğunu sananlar yanılığa düşerler, o gördükleri gönlümden yükselen ve başımdan aşp giden gönül ateşimdir, diyor şair. Bunu da aşkı arzu ettiğine dair bir delil olarak gösteriyor. Ancak bu arzu öyle sanıldığı kadar kolay olan ve kolay elde edilen bir istek de değildir. Aşığı yakan, dayanmanın herkesin harcı olmadığı bir istektir. Buna da Rahîmî gibi yanmaktan çekinmeyen bir aşık katlanabilir. Yani aslında şair kendini de övmektedir. Beyitte şâh ve alâmet kelimelerinin kullanılması da tesâdüfî değildir. Zira padişahların paışahlıklarını ispatlayan işaretleri vardır. Sevgili gönül mülkünün sultanı olabilir. Buna karşılık aşık da çile ve ızdırpla dolu aşk ülkesinin sultanıdır. Ve aşk arzusunun yakıcılığı da onun saltanatının bir alâmetidir.

Dîvân edebîyatında ateş, aşığın içinde bulunduğu aşkın ızdırabıdır. Ayrıca sevgilisine duyduğu özlem ve hasret de ateş şeklinde kendini gösterir ve daima aşığı yakar. Ateş, gözde tutuşur ve gönülde alevlenir. Aşık, gönlündeki ateşi söndürebilmek için daima gözünden su akıtır; ama o ateş asla sönmez. Ateşin yanında sudan başka bir de hava vardır. O da âh şeklinde ateşi artırır. Hatta bu âh, ateşli olarak ağızdan çıkar. Ateş bazen mumla birlikte kullanılır ve şairin aşk ateşiyle içinin yanmasının hali tıpkı için için yanan bir muma benzetilir.¹⁰³

Nâr-ı dil ifadesinde gönlü ateşe benzetmiş; **teşbîh-i belîğ** yapıyor. Gönül ateşini de baştan giyilip çıkarılan bir elbiseye **teşbîh** etmiş. Ayrıca kırmızı, nâr, sûz kelimelerinde ve aşk, şevk, dil kelimelerinde de **tenâsüb** sanatı bulunmaktadır.

(4) **Araya almış rakîbi âsitânun itleri**

Bu ulu rağbet aña da veh hâkâretdür baña

Rakîb (a.s.) : her hangi bir işte birbirinden üstün olmaya çalışanlardan her biri

Âsitân (f.i.) :müneccimlerin hesaplarına göre insan hayatının uğursuz dakikaları, eşik, papuçluk

Rağbet (a.i.) : istekle karşılama, istek, arzu, iyi kabul edilme

Veh (a.n.) : vâhl, yazık

Hakâret (a.i.) : hor görme, küçük düşürme

Sevgilinin eşığının itleri rakibi araya almış. Bu, onun için büyük bir rağbettir de yazık ki benim için bir hakarettir.

Dîvân şiirinde rakip, aşık –maşûk ikilisi arasında aşık ile yarışan ve ona ortak olan kişidir. Aşığa sevgili kadar eziyet eder. Şöyle ki dîvân edebîyatında aşk bir üçgen içinde tamamlanmaktadır. Bunlar seven (aşık), sevilen (yâr) ve sevgilinin diğer aşıkları (rakip, ağyâr)dır. Aşığın nazarında rakip, sevgili ile sıkı münasebettedir. Bu yüzden kötü, çirkin, zararlı ve zalimdir, kıskanç ve dedikoducudur. Ayrıca daima aşığa yanlış haberler getirir. Aşık sevgiliye tembihte bulunur ve ağyar konusunda sürekli uyarır. Buna rağmen sevgili aşıktan çok ağyara imkân tanır ve onunla birlikte olur, ona yüz verir. Bu da aşığı üzer. Sevgilinin çevresinden asla uzaklaşmadığı için aşığı yaklaştırmayan rakip, adeta aşığa içten içe güler ve onunla alay eder gibidir. Sevgilinin bir aşığı da odur. Bunun için aşık ile

¹⁰³ Pala, a.g.e. s.41

aralarında daimi bir mücadele sürer. Ağyar, birden fazla bazen yüzlercedir. Bu bakımdan sevgilinin mahallesinin bekçileri veya köpekleridir. Aşığı asla asla içeri bırakmazlar.¹⁰⁴

Beyitte şair ağyarı sevgilinin itleri olarak vasıflandırıyor. Araya alınmışlar belki iltifat görmek belki sîgâya çekilmek için... Ancak rakipler böyle bir gerekçeyle bile olsa sevgili tarafından kâle alınmaktadır; ama aşığı o kadar bile olsa önemsemediği için aşığa bu durum çok ağır geliyor. Dolayısıyla onlar için rağbet olan bu durum aşık için bir hakarettir.

Rağbet ve hakaret kelimeleri arasında **tezâd** sanatı yapılmıştır.

(5) **Ey Rahîmî gerçi içdüm çok hekîmûn şerbetin**

Cisme sîhhat gelmedi bilmem ne hîkmetdür baña

Hikmet (a.i.) : sebep

Şerbet (a.i.) : içilecek atlı şey, ilaç

Sihhat (a.i.) : sağlık, sağlamlık

Ey Rahîmî gerçi çok hekîm şerbeti içtim. Sebeb-i hikmeti nedir bilmem ama vücuduma sağlık gelmedi.(Hiçbirinin faydası olmadı.)

Hikmet, bilgelik, bilgece söylenilen söz, fikir demektir. Eşyanın aslını gerçeğini bulmaktır. Felsefe anlamında kullanılır. Hikmet sahibi olanlara hakîm denir. Hikmet aynı zamanda eşyanın hakikatlerini hassalarını, hükümlerini ve eserlerini bilmek ve ona göre amel etmektir.¹⁰⁵ Şair bu beyitte o kadar ilaç içmesine rağmen iyileşmemesinin sebeplerini anlamaya çalışıyor. Bunu idrak edebilse ona göre amel edecek.

Aşığın derdi fiziksel bir hastalık olmadığı için, bir gönül meselesi olduğu için hangi doktora giderse gitsin, hangi ilacı kullanırsa kullansın iyileşmeyecektir. Türkülerimizde bile geçen bir gerçeklik vardır ortada... “Lokman Hekim gelse yaram azdırır/Yaramı sarmaya yar kendi gelsin.” Görüldüğü gibi üzerinden yüzyıllar geçse bile aynı terennümleri duymak mümkün.

Hekim, şerbet, sihhât kelimeleri sağlıkla ilgili kelimeler olduğu için **tenâsüb** yapılmıştır. Ey Rahîmî diyerek şair kendine sesleniyor **nîdâ** ve **tecrîd** sanatı var, içinde bulunduğu derde derman bulamayacağını bunun bir gönül meselesi olduğunu şair de

¹⁰⁴ Pala, a.g.e. s.10

¹⁰⁵ Büyük Türk Klâsikleri, 4.cilt Ötüken- Söğüt Yay.İst. 1987 s.429

biliyor ancak hikmetini bilemedim diyerek **tecâhül-i arif** yapıyor. Hekîm ve hikmet kelimelerinde **ıştıkâk** sanatı vardır.

2.2.7. Gazel 7 : **Nikâb-ı zülfüni ref ‘ it ruhuñdan ey büt-i ra‘nâ**

Ki tâ ‘aşkuñ zebûrı ola deyr-i ‘âleme ifşâ

mefâ‘ilün mefâ‘ilün meâ‘ilün mefâ‘ilün

Nikâb (a.i.) : peçe, yüz örtüsü

Ref ‘ (a.i.) : yukarı kaldırma

Ruh (f.i.) : yanak, yüz

Büt (f.i.) : put, s. Sevgili

Ra‘nâ (a.s.) :güzel, latîf, hoş görünen

Zebûn (f.s.) : zayıf, güçsüz

Deyr-i âlem : insanlık âlemi, bu dünya

İfşâ (a.i.) :gizli bir şeyi yayma, açığa dökme

Ey güzel sevgili, saçının örtüsünü yüzünden kaldır. Kaldır ki senin aşkı bütünü dünyaya yaymak mümkün olsun.

Dîvân şîrinde sevgilinin saçı yüzünün nikâbıdır, dolayısıyla sevgilinin yüzünü bir peçe, bir örtü gibi kapatmaktadır. Aşık bu nikâbın açılmasını ister, çünkü kapalı kaldıkça yüzün cazibesi, güzelliği de kapalı kalır, tam olarak anlaşılamaz. Aşık istiyor ki sevgili yüzünden örtüyü sıyrısın, güzelliği ortaya çıksın ve anlatmaya gerek kalmadan cümle âlem kendisi görsün. Bu güzelliği anlatmada âciz kalınacağını onlar da anlamış olsunlar.

Klâsik edebîyatta sevgiliye istiâre yoluyla büt ve sanem denilir. Buradaki put daha çok kilise duvarlarındaki mozayik işlemeli tasvirler yerine kullanılır ve sevgilinin o tasvirler kadar güzel olduğu anlatılmak istenir.¹⁰⁶ Aşık put kadar güzel olan sevgilisinin güzelliğinin açığa çıkmasını istiyor.

Nikâb-ı zülf yani saçının örtüsü ifadesinde **teşbîh-i belîğ** yapılmış. Ey büt-i ra‘nâ diye hitap edilerek **nidâ** sanatına yer verilmiş, ayrıca büt kelimesi **açık istiâre** yoluyla sevgilidir.

¹⁰⁶ Pala, a.g.e. s.78-79

(2) **Ben ol hâküm ki ey meh zerrece albümde mihrüñ var**

Bu şevıyla n'ola pertev şalarsam dehre mihrâsâ

Pertev (f.i.) : ışık, parlaklık

Mihr (f.i.) :güneş

Dehr (a.i.) : dünya, zaman

Ey ay (yüzlü sevgili), ben o toprağım ki kalbimde zerre misali var olan senin ışığındır. Bu arzıyla güneş misali dünyaya ışık saçarsam ne olur?

Toprak her şeyden önce anâsır-ı erbaadan bir tanesidir. Özellikle tenasüp yoluyla bu tür kullanım yanında topraktan bazen sevgilinin övgüsü hususunda faydalanılmıştır. Bu durumda toprağın, içinde mücevherler, hazineler ve kıymetli şeyler barındırması ele alınır. Toprak dört unsurun en aşağısında olduğu için hakîrdir. Bu nedenle tevâzûya işaretler. Aşık sevgilisi uğruna toprak olur, sevgilisinin üstüne basmasını diler. Böylece değer bulacaktır.¹⁰⁷

Şair diyor ki güneş ışığının her madde üzerinde bir yansıması nasıl var ise ben de ışığını senin ay yüzünden alan bir toprak zerresiyim ve bu ışığı dünyaya da yaymaya kalkarsam bunda şaşılacak ne var ki? Bu çok normal bir davranış olurdu.

Meh, **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Ayrıca aşık tevazu göstererek kendisini bir zerre kadar küçük; sevgili nazarında o kadar kıymetsiz görüyor, **mübâlağa** yapılmış. Her bir zerrenin güneş ışığını yansıtmaya da şairâne bir sebep buluyor; **hüsn-i ta'lîl** sanatı var. Zerre ve mihr kelimelerinde **tezâd** sanatı vardır.

(3) **Hayâl-i la'1-i cânânımla mestem sâiyâ şunma**

Benem hod baña yetmişdür ne lâzım bâde-i hamrâ

Mest (f.s.) : sarhoş

Hod (f.zm) :kendi

Bâde-i hamrâ : kırmızı şarap

Ey sâkî, ben sevgilimin dudağının hayaliyle sarhoşum. Bu bana yeter; bana kırmızı şarap lazım değil, (o yüzden bana içki sunma.)

¹⁰⁷ Pala, a.g.e. s. 183

Şarap, dîvân edebîyatında en çok kullanılan içecek maddesidir. Renginden dolayı dudağa, kana, gözyaşına , yanağa benzetilir. Lezzeti ve sarhoş edici özelliğiyle de teşbîhlere konu olur. Dîvân edebîyatının gazellerinde bâdeden bahsetmek bir gelenek olmuştur. Gerek içkinin kendisi, gerek içerken ve içtikten sonra insana verdiği haller gerekse içiliş şekli şairler için vazgeçilmez anlatım tekniklerindendir. Şaraptan söz etmek için birçok vesileler bulan şair kesinlikle bunları iyi yönde kullanır. Şair için içki, anne sütü gibidir, onsuz olamaz.¹⁰⁸

Sâkî, dîvân şiirinde bezm âleminin en önemli unsurlarındandır. Meclise neşe ve canlılık verir. Görevi ortada dolaşarak içki dağıtmaktır. Şairin gözünde sevgili, bir sâkî sayılır; yâhut bizzat sâkî sevgili mesâbesindedir. Bütün bu hallerde sâkî mutlaka güzelliğiyle dikkat çeker. Hatta aşık içkiden değil, sâkînin güzelliğinden sarhoş olmalıdır.

¹⁰⁹

Aşık zaten sevgilisini hayal ederek kendinden geçmiş bir haldedir. Sarhoşluk yaşamak için içmeye ihtiyacı yoktur. Hatta bu beyitte kırmızı şarap içenlerle alay etme, iğneleme de var... Aşık için kırmızı şarap sevgilinin kırmızı dudaklarıdır. Kendisini içki meclisinde bulunan diğerlerinden üstün görüyor. Çünkü onlar hayal edecek bir sevgili bulamadıklarından içiyorlar. Kendisinin ise buna gereksinimi yoktur. Bu yüzden sâkîden kendisine içki ikram etmemesini istiyor.

Sevgilinin dudağı lezzeti, rengi ve sarhoş edici özelliğiyle şaraba **teşbîh** edilmiştir. Mest, sâkî, bâde kelimeleri arasında **tenâsüb** sanatı vardır. Ey sâkî hitabıyla **nidâ** sanatı yapılmıştır.

(4) **Kitâb-ı ‘aşkı ben hatmetmiş iken mekteb-i ğamda**

Henüz Mecnûn ey hâce okurdı sûre-i Leylâ

Ey hoca, ben gam okulunda aşk kitabını bitiriyorken Mecnûn daba Leylâ suresini okuyordu.

Şair bu beyitte kendisini Leylâ ve Mecnun hikayesinin erkek kahramanı Mecnun’la kıyaslıyor ve aşkını Mecnûn’un aşkından üstün tutuyor. Mecnûn, malumdur ki aşk literatüründe bir ekoldür. Asıl adı Kays olan Mecnun’dan dîvân şiiri metinlerinde hep

¹⁰⁸ Pala, a.g.e. s.52

¹⁰⁹ Pala, a.g.e. s.387

aşk ülkesinin padişahı olarak bahsedilir. Onun ülkesi gam çölleri, tebası da çöllerin vahşi hayvanlarıdır.¹¹⁰

Vâmık, Ferhâd ve özellikle Mecnun çok acı çekmiş büyük aşıklardır.¹¹¹ Mecnun gerçekten çok acı çekmiştir. Okuduğu okul normal bir okul değil gam mektebidir. Leyla'yla birbirlerini daha çocukken yani okul yıllarında severler. Ne var ki Leylâ uğruna göze alınan çileli bir ömürden sonra dünya gözüyle kavuşmak bir türlü nasip olmaz. İşte şair bu denli üne kavuşmuş ve aşkı çağlar boyunca anlatılmış bir aşığı bile kendinden aşağı görüyor . O bile daha işin başındayken yani daha bir çırakken şair bu konuda usta olduğunu iddia ediyor. Zira kendisi aşk denen kitabı okuyup bitirmişken Mecnun daha onun bir suresini yani daha az bir kısmını okumaya çalışmaktadır.

Şair kendi aşkını Mecnun'unkinden üstün tutarak **mübâlağa** yapıyor. Aşk kitabı gam mektebi ve Leyla suresi ifadelerinde **teşbîh-i belîğ** vardır. Beyitte ayrıca Leylâ vü Mecnun hikayelerine **telmihte** bulunulmuştur.

(5) **Dil ü cân niçe mâ'il olmasın ol hûba billâhi**

Olcağ bili ince la'li gonca hem senem sîmâ

Mâ'il (a.s.) : bir yana eğilmiş, eğik, hevesli, istekli

Hûb (f.s.) : güzel

Semen (f.i.) : yasemin

Beli ince, dudağı gonca ve yüzü de yasemin simalı olacak... Öyle bir sevgiliye gönül ve cân nasıl meyl etmesin. Elbette eder.

Beyitte şair, sevgiliye ait güzellik unsurlarının birçoğunu bir araya toplamıştır. Bir kere sevgilinin beli incektir. O kadar incedir ki kıl gibidir. Varla yok arası bir şekildedir. Ayrıca dudağı kırmızı renginden ötürü la'lidir. La'l, dudakla o kadar özdeşleştirilmiştir ki burada olduğu gibi- bazen dudak kelimesi bile anılmaz, doğrudan doğruya la'l kullanılır.¹¹² La'l dudak aynı zamanda goncadır. Gonca henüz açılmamış, kapalı ya da ucundan hafifçe kırmızılık görünen taptaze gülün adıdır. Bu haliyle gizemli ve keşfedilmemiş bir hazine gibidir. Böyle olmasıyla aşığı cezbeder.¹¹³ Yüzü de yasemin gibi

¹¹⁰ Doğan, a.g.e s.88

¹¹¹ Haluk İpekten, Fuzûlî Hayatı Sanatı Eserleri, Akçağ Yay. Ank.1996, s.178

¹¹² Kayaalp, a.g.e. s.164

¹¹³ Kayaalp, a.g.e. s.192

duru ve parlak olacak. Nazik, yumuşak ve ilgiye muhtaç. Bütün bu özellikler bir araya gelince aşkın sabır ve ihtiyarı hepten elden gitmiştir. Artık onun için göz kamaştıran bu güzelliğe meyletmekten, onun hevesiyle gece gündüz meşgul olmaktan başka yapacak şeyi kalmamıştır. Aşık da tam bu durumdadır zaten.

Sevgilinin dudağı goncaya, yüzünü de yasemine **teşbîh** edilmiştir. Güzellikle ilgili unsurların da bir arada kullanıldığını görüyoruz, hûb, la'l, gonca, semen kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Aşık böyle bir güzellik karşısında nasıl kayıtsız kalınır diye düşünmesine rağmen kayıtsız kalamayacağını o da farkındadır. Bu yönüyle beyitte **tecâhül-i arif** mevcuttur.

(6) **Güzelsin bî bedelsin müntehâsın sidre hâşkıcıün**

Ruhuñ cennet lebûñ kevşer dişûñ lü'lü kıdün tûbâ

Sidre (a.i.) : Arabistan kirazı

Müntehâ (a.s.) : bir şeyin varabildiği en uzak yer, son nokta

Kevser (a.i.) : cennette bir suyun adı

Tûbâ (a.i.) : cennette bulunan bir ağaç

Güzelsin, emsalsizsin, sidre hakkı için güzellikte son noktasın. Yanağın cennettir; dudağın kevser; dişin incidir; boyun (da) tûbâ (ağacdır).

Sidre, tefsirde “Arş’ın sağ yanında bulunan İlâhî bir ağaç” olarak açıklanır. Hadislere göre altıncı kat göktedir. Gökyüzüne yükselenler ancak buraya kadar çıkabilirlermiş. Nitekim Cebrâil (as), Hz. Peygamberle mirâç gecesi gök katları arasında dolaşırken öyle bir yere gelirler ki Cebrâil (as) bu noktadan sonra Hz. Peygamberin tek başına ilerleyebileceğini, kendisinin ise bir adım daha atarsa yanacağını söyler. Hz. Peygamber o noktadan sonra Rabbinin huzuruna yalnız başına yürümüştür. Bu da O’nun nezdinde insanların melekleri geçebileceğinin göstergesi olmuştur. İşte o makam Sidre-i Müntehâ’dır. Zira Sidre kelimesi daha çok “müntehâ” kelimesiyle kullanılır. Sidretü’l-müntehâ (son uçtaki kiraz ağacı) ulaşılacak en yüksek yer olduğu için dîvân şiirinde sevgilinin uzun boyunu anlatmakta kullanılır.¹¹⁴ Şair bu olaya **telmih** yapıyor.

Kevser, cennette olduğu rivayet edilen bir akarsu veya gölün adıdır. Kevser suyu süttten beyaz, baldan tatlı, kardan soğuk, kaymaktan yumuşaktır. Suyundan bir kez içenin

¹¹⁴ Pala, a.g.e. s. 404

bir daha susamadığı söylenir. Bütün bu özellikleriyle sevgilinin dudağı kevsere benzemektedir.¹¹⁵

Tûbâ, Sidre'de bulunan ve kökü yukarıda, dalları aşağıda olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen ilâhî bir ağaçtır. Dîvân şiirinde sevgilinin boyu, gölgesi ve boyu nedeniyle tûbâ ağacına benzetilir.

Beyittesevgilinin yanağı cennete, dudağı kevsere, dişi inciye ve boyu da tûbâ ağacına **teşbîh** edilmiş. Ayrıca sevgilinin güzellik unsurlarını böyle benzetmeler içinde kullandığı için **mübâlağa** yapılmıştır.

(7) **Rahîmî mülk-i ğamda var yûri başuña sultân ol**

Cihânuñ devlet ü câhı hümâ tâ bir kırı ğavğa

Câh (a.i.) : itibar, makam, mevki

Hümâ (f.i.) : devlet kuşu

Ey Rahîmî, git, yürü gam ülkesinin başına sen sultan ol. Dünyanın devleti de makamı da devlet kuşu da kuru bir kavgadır.

Vuslata erememenin verdiği ızdırap olup sınırı olmayan gam, insanı feleğin çemberinden geçirir ve olgunlaşmasına yardımcı olur. Aşık gam ile o denli içli dışlıdır ki gamla yaşamak onun için bir zevke dönüşür. Çünkü bu gam sevgiliden gelmektedir ve sevgiliden gelen herşey gibi değerlidir.

Sen en iyisi gam ülkesine sultan ol, bütün sermayesi kuru kuruya bir kavgadan ibaret olan bu dünyayı ne yapacaksın boş ver. Senin saltanatın daha anlamlı ve daha kıymetlidir. Çünkü hiç değilse aşk gibi kutsal bir yolda, sevgili gibi anlamlı bir amaç uğrunda çile çekiyorsun. Dünya saltanatında, kuru bir kavgadan başka ne var ki !

Gam ülkesi sözüyle **teşbîh-i belîğ** yapılmış. Ayrıca mülk, sultan, cihan, devlet, câh kelimeleri anlamca birbiriyle uyumlu kelimelerdir, **tenâsüb** sanatı vardır.

¹¹⁵ Pala, a.g.e. s. 268

2.2.8. Gazel 8 : **Kaşr-ı hüsni yüce kılmışdur şalın bünyâd aña**

Ey gönül irmez kemend-i nâle vü feryâd aña

fâ'lâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Kaşr (a.i.) :köşk, saray

Bünyâd (f.i.) : asıl esas; binâ, yapı

Kemend (f.i.) :uzakta bulunan bir şeyi tutup çekmek üzere atılan ucu ilmekli uzun ip

Nâle (f.i.) : inleme, inilti

Salınmak : bırakılmak, konulmak

(Sevgili) *Güzellik sarayını heybetli tutmuştur. Ey gönül,bırak, uğraşma...Zira inleme ve feryâd etme kemendi ona erişmez.*

Aşık sevgiliye yaklaşmaya yol aramaktadır. İnleme ve feryatlarıyla bu sağlam binaya tırmanmaya çalışmakta, sevgilinin katı kalbine tesir etmeye çabalamaktadır. Ne var ki sevgilinin güzellik kalesi öyle sağlam, öyle muhkemdir ki, insanın kalbini yumuşatması beklenen ağlama, inleme ve gözyaşları bile etki edememektedir. Aşığın sevgili karşısında aciz ve çaresiz kaldığı anlardan biridir bu an ve aşık bunun farkındadır ki gönlüne bu işten vazgeçmesi yönünde ümitsizce telkinde bulunuyor. İki yönden umudunu yitirmiştir: Birincisi, ne kadar uğraşırsa uğraşsın sevgilinin güzellik kasrına ulaşamayacaktır. İkincisine gelince ne derse desin gönlünü vazgeçiremeyecektir.

Güzelliği bir saraya; inleme ve feryâd etmeyi de bir kemende benzetmiş, **Teşbîh-i belîğ** sanatı vardır. Ey gönül seslenişiyle **nîdâ** sanatı yapılmıştır. Ayrıca sevgiliye zaten kavuşamayacaktır. Ancak bunu kasra kementle tırmanmaya çalışmak olarak güzel bir sebebe bağlıyor, **hüsni-i ta'lîl** sanatı vardır.

(2) **Göz ü gönlüm oldılar seyyâh-ı baîr ü ber-i ğam**

Âşinâ kılmaz nażar mümkün midür ol yâr aña

Âşinâ (f.s) : bildik, tanıdık

Nazar (a.i.) : bakma, itibâr, iltifat

Gözüm ve gönlüm gam karasında ve denizinde gezgin oldular. O yâr onlara bakmaz, iltifat ve itibar etmez.

Aşık bu beyitte sevgilinin ilgisizliğinden dem vuruyor. Kendisinin gam denizinde ve kıtalarında dolaşıp durmasına rağmen vefasız sevgilinin buna ilgisinin bile olmamasından muzdarip.

Gam, sonu gelmez bir bela sebebidir. Uçsuz bucaksız oluşu ve aşığı gark etmesi, çepeçevre kuşatması sebebiyle engin bir denizdir. Göz sürekli ağladığı için gam denizini dolaşmaktadır. Gönül de gam karasını dolaşmaktadır.

Gözünü denizlerde gezen, gönlünü de kara parçalarını dolaşan bir gezgine **teşbîh** ediyor. Seyyâha benzetirken aynı zamanda **teşhîs** de yapmış oluyor. Bir de gam denizi ve karası ifadesiyle gam hem bir denize hem de kara parçasına benzetiliyor **teşbîh-i belîğ** var.

(3) **Bî-sütûn-ı ‘aşkda sen yâr-ı Şîrîn-la’l için**

Çekdiğüm endûh-ı hecri Hüsrev ü Ferhâd aña

Şîrîn (f.h.i) : Ferhad (Hüsrev) ile Şîrîn hikâyesinin kadın kahramanı

Bîsütûn (f.i.) : Şîrîn’in emriyle Ferhad’ın deldiği dağ.

Endûh (f.i.) : gam, keder, tasa, kaygı, üzüntü

Aşkın dağında sen Şîrîn dudaklı için çektiğim hicran gamını Hüsrev ve Ferhad ansın.

Bîsutun dağı, dik, kayalık ve sarp bir dağdır. Edebîyatta daha çok Ferhad ile Şîrîn kıssasından dolayı anılır. Hikayeye göre Ferhad Şîrîn’e aşıktır. Şîrîn aşkının ispatı için Ferhad’dan bir dağı delmesini ister. Böylece bu dağın içinden geçen kanal vasıtasıyla Şîrîn taze süt içebilecektir. Ferhad bir mühendistir. Kazmasını vurup dağı deler. İşte bu dağ Bîsutun’dur. Dağın direksiz oluşu, dayanağının olmayışı dolayısıyla aşılması zor bir engel olarak gösterilir.¹¹⁶

“Hüsrev ile Şîrîn” yahut “Ferhat ile Şîrîn” hikayesinin kadın kahramanı. Ermen melikesi Mehin Banû’nun yeğeni olup yaşadıkları lirik ve dramatik aşktan sonra Hüsrev’in mezarı başında canına kıymıştır.

¹¹⁶ Pala, a.g.e., s. 73

Şîrîn kelimesinin tatlılıkla ilgili anlamlarından faydalanılarak daha çok “dehân (ağız)” kelimesiyle birlikte kullanımı yaygındır. Sevgilinin şîrîn-dehen oluşu onun başlıca özelliklerindendir. Bu meşhur aşk hikayesinin diğer kahramanları da şiirlerde çeşitli yönleriyle anılırlar. Hüsrev’in Şîrîn’ne kavuşması, Ferhat ile Hüsrev arasındaki rekabet, Ferhat’ın ızdıraplar içinde ölüşü ve Mecnun gibi gerçek bir aşığı temsil etmesi vs. olaylarda söz konusu edilir. Önemli olan bir başka husus da bu hikayede geçen isimlerin daha çok tevriye oluşturmasıdır. Hüsrev “padişah, hükümdar” anlamlarıyla sevgiliyi ve kudreti, Şîrîn “tatlı” anlamıyla sevgilinin ağzı, dudağı ve sözü ile bazen aşığın canını karşılar. Şairler şiirlerinde bir çok yönden bu aşk masalından söz etmişlerdir.

Hüsrev’in kulakları çınlasın. Onunki de ayrılık acısı mıdır ? Benim çektiğimin yanında nedir ki! Hüsrev’in çektiği aşk acısını küçümseyerek **mübâlağa** yapıyor. Şîrîn kelimesini **tevriyeli** olarak kullanmış, kelimenin hen tatlılıkla ilgili anlamını hem de özel anlamını beyitte kullanmak mümkün. Ayrıca Hüsrev ü Şîrîn hikayesine **telmih** yapıyor.

(4) **Gönlümü kıddûn hevâsından ayırmam bir nefes**

Râstî bir toğrı yoldur itdügüm irşâd aña

Kadd (a.i.) boy

Râstî (f.i.) : doğruluk, gerçeklik

İrşâd (a.i.) : doğru yolu gösterme, uyarma

Gönlümü boyunun isteğinden bir nefeslik zaman için bile olsa ayırmam. Boyunu azrulamaktan bir an bile vazgeçmem. Doğrusu bu yaptığım irşad doğru bir yoldur.

Aşığın gönlü, sevgilinin dosdoğru olan yani uzun boyunun peşindedir. Ve aşık, bundan vazgeçmemesini gönlüne her fırsatta telkin etmektedir. Çünkü doğru yoldadır. Mürşidler insanları doğru yola yöneltmekle görevlidirler. İnsan bir kere de doğru yolu buldu mu aynı istikamette yürümeye, yoluna devam etmeye çalışacaktır. Hidayete erdikten sonra bundan vazgeçmek, geri dönmek tekrar dalaletе düşmek, doğru yoldan sapmak anlamına gelecektir ki bu da hiçbir zaman istenmeyen bir akıbet olacaktır. İşte beyitte aşık, gönlüne doğruyu buldurduğunu ve bundan sonra da gönlünün sapmamasını istemektedir.

Kendini bir mürşide, gönlünü de irşad edilen bir insana benzetiyor, ama bunlar söylenmediği için **kapalı istiâre** var. Şair sevgilinin boyunu arzu ettiğini söylerken

sevgiliyi bir bütün olarak kastetmektedir. Dolayısıyla parça belirtilip bütün kastedildiği için **mecâz-ı mürsel** sanatı vardır.

(5) **Dâğ-ı gam şol deñlü zeyn itdi Rahîmî cismümi**

Şüphenüñ hil'at geyürdi gûyiyâ şeh-zâd aña

Zeyn (a.i.) : süs

Hil 'at (a.i.) : eskiden padişah veya vezie tarafından takdir edilen, beğenilen kimseye giydirilen süslü elbise, kaftan

Ey Rahîmî, gam yarası bedenimi o kadar süsledi ki sanki şehzâde ona bir kaftan giydirmiş sanırsın.

Dîvân şirinde aşık daima gamlıdır. Gaminin aesiridir, canında ve gönlünde bazen de -bu beyitte olduğu gibi- bedeninde hisseder. Hatta aşık gamı bir elbise gibi giyer ve bir daha da çıkarmaz. Çünkü o elbise üzerinde durdukça kendini zengin ve değerli hisseder, kendi isteğiyle sürekli üstünde taşır. Gaminin açtığı yanık yaraları kırmızı rengi ve yuvarlak şekli sebebiyle güle benzemektedir. Malumdur ki kumaştaki gül deseni kumaşın bezenmişliğinin yani süsünün bir göstergesidir.

Hil'at padişah veya vezir tarafından beğenilen veya yeni bir görev verilen kimseye giydirilen süslü elbisenin adıdır. Dîvân şirinde aşıklar sevgililerin ızdıraplarını ve çektikleri eziyeti giydikleri birer hil'at e benzetirlerdi.

Gam yarası sözüyle gam bir yaraya benzetilmiş, **teşbîh-i belîğ** sanatı vardır. Ayrıca gaminin vücûdunu, süslü bir kaftan giymiş gibi gösterecek kadar kapladığını söylerken de **mübâlağa** yapmış. Gamı süslü bir elbiseye **teşbîh** ediyor. Padişahların bir kimseye yeni bir görev verilirken elbise giydirmesine **telmih** var. Zeyn, hil'at, geyürmek kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

2.2.9. Gazel 9 : **Ẓât-ı pâküñden şeref buldı diyâr-ı evliyâ**
Nûra ğarķ oldu ‘izâruñdan mezâr-ı evliyâ
 fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

‘izâr (a.i.) : yanak

Ġark (a.i.) : batma, batırma

Veliler diyârı senin temiz, pâk, şerefli zâtınla şereflendi. Evliyâların mezarı yanağından nûra ğark oldu.

Evliya, erenler, ermişler, keramet sahibi kişiler anlamını taşır. Kelime çoğul olduğu halde tekil anlamda da kullanılabilir. Bu kişiler hayatlarını riyazet ve mücadelelerle geçirip kendilerini ibadet ve taate adanlar, kendilerine gaybdan haber verme, durumu keşfetme gibi kerametler de verilmiştir.

Nur kelimesi aydınlık, parlıltı anlamına gelir. Dîvân şürinde insan güzelliği metafizik bir mâhiyet içersinde nur olarak telakki edilir. Bu ışık, her şey, her yer ve her zaman içinde değişkenlik gösterir nurun zıttı zulmettir. Bu yönüyle yüz ve yanak nur; saç ise zulmet sayılır. Sevgilinin ayağı toprağı aşığın gözüne nur bağışlar.

Peygamberlerin bulunduğu, yaşadığı kutsal mekânlar inanan insanlar için kıymetli yerlerdir. Ancak bu mekanlar bile senin varlığın sebebiyle değer kazandı. Evliya mezarları sıradan insanların mezarlarından farklı olarak nurludur. Bazı hak dostlarının mana âlemindeki keşifleri ile buna inanılır. Ancak oralar bile sevgilinin ay gibi parlayan yanağın sebebiyle nurlandı. **Mübâlağa** sanatı var. Ayrıca kıymet ve nura sebep olarak sevgiliyi gösterdiği için **hüsn-i ta’lil** yapılmıştır.

(2) **Devlet-i dostdârın elyak ğördi kıldı Haķķ seni**

Uşbu şehr-i evliyâda şehriyâr-ı evliyâ

Dost-dâr (f.b.s.) : dost tutan, sevgilisi olan

Elyak (a.s.) : daha lâyük

Allah seni daha lâyük gördü ve evliyaların padişabı seni bu evliyalar şehrinde devletine dost kıldı.

Rahîmî, alaybeyi rütbesiyle devlet kademelerinde görev yapmıştır. Onun değer verdiği, sevdiği kişiler de bir bakıma devlet tarafından sevilen kişilerdir. Zaten şair de sevgiliyi çok yerde şâh olarak vasıflandırmıştır.

Evliya kelimeleri beyitte tekrar edildiği için **tekrîr** sanatı vardır. Şehr ve şehriyâr kelimelerinde de **iştikâk** sanatı vardır.

(3) **Şubh-ı devlet olmağa kapuñ sadâkat ehline**

Çıldı Haç cevângehüñ cânı civâr-ı evliyâ

Cevlângeh (a.f.b.i.) : dolaşılacak yer, dönüp dolaşma yeri; koşu, savaş yeri

Senin kapın sadakat ehli için devlet sabahı olsun diye Allah senin canını evliyaların civarında dolaşma yeri kıldı.

Nasıl ki evliyalar hem halktan hem de devlet erkanından insanların medet umduğu başı darda iken gelip gittiği mekanlar olmuştur; sevgilinin kapısı da aşıkların etrafından ayrılmadığı, sürekli aşındırdığı ve ilgi bekledikleri bir yer olacaktır.

Devlet kapısı ifadesinde **teşbîh-i belîğ** sanatı vardır. Hak ,sadakat, evliya kelimeleri arasında **tenâsüb** sanatı vardır.

(4) **Perde-i nâmûs-ı dîni şakladuñ pencgâhda**

Bir maşâm-ı râstdur çılduñ çarâr-ı evliyâ

Perde (f.i.) : Bir musiki parçasını meydana getiren seslerden her biri.

Perde-i nilgün : hek.mec. namus

Penç-gâh (f.b.s.) : Türk müziğinin en eski mürekkep makamlarındandır.

Râst (f.s.) : Türk müziğinin en eski makamlarındandır.

Karar (a.i. müz.) : Şark müziğinde taksim yaparken ana makama dönüş.

Sen penç-gâh makamında dinin namus perdesini sakladın. Evliya gibi karar kıldın, rast makamına döndün.

Musiki ilmi şimdi olduğu gibi eski toplumumuzda da önemli bir yer tutmuştu. Dîvân şairleri musikiyi şürlerinde ele almışlar ve bu ilimle de ilgili olduklarını

göstermişlerdir. Özellikle makam adlarını birer mazmun olarak ele almışlar ve çok zaman tevriyeli kelimeler halinde beyitlerini süslemişlerdir.

Rahîmî de yaşadığı dönemde musiki ile ilgilendiğini çeşitli beyitlerde kullandığı mazmunlarla göstermiştir.

Rast, karar, penc-gâh, makam, perde kelimeleri arasında **tenâsüb** sanatı vardır.

Rast kelimesi bir makam adı olduğu gibi doğrusu anlamıyla da beyite uygun düştüğü için **tevriyeli** kullanılmıştır. Aynı şekilde karar kelimesi de **tevriyelidir**. Şöyle ki ana makama dönmek anlamında bir müzik terimi olduğu gibi evliya gibi doğru karar vermek anlamı da düşünülebilir.

(5) **Dâmen-i pâkîzeñe kimdür ki bir toz kıondura**

Münkirün çeşmine toldurdu gubâr-ı evliyâ

Dâmen (f.i.) : elbisenin, dağın eteği

Pâkîze (f.b.s.) : temiz, lekesiz, saf

Münkir (a.s.) : inkâr eden, kabul etmeyen

İnkarcının gözüne evliya toprağı dolduran (kîşi) senin temiz eteğine de toz mu kondurmaya çalışıyor?

Aşık nazarında ağyar veya rakip aynı zamanda kafir sıfatlıdır.

Şair Divan şîrinde her zaman kullanılan kafir mazmunundan faydalanmıştır. Kafir aynı zamanda sevgilidir, aşığa eziyet etmesi yönüyle. Sevgilinin eteğine toz kondurmak isteyen kimdir? Onların haddine midir? Diğer evliya inkarcının gözüne tozu toprağı doldurması gerçektir. Evliyalar inkarcının gözüne adeta taşı toprağı doldurmuş, yani susturmuş ve yüzünü gözünü toza bulamıştır. Her ne kadar sevgilinin eteğine toz konmaz diyorsam da evliyanın kafirin gözüne toprağı doldurduğu da bilinen bir şeydir. Şair hem sevgilisinin eziyetten şikayet ediyor ve ona toz kondurmak istemiyor, hem de kafir mazmununu kullanarak sevgisinden şikayet edip evliyanın münkiri susturmasından çektiğine delil getiriyor.

(6) **Reh-berüñ oldı du‘â-yı evvelîn ü âhirîn**

Yâverüñ olalıdan perverdigâr-ı evliyâ

Yâver (f.i.) : yardımcı

Perverd-gâr (f.b.s.) : besleyici, terbie edici, rızıklandırıcı : Allah

Evvelîn ü âhirîn : eskiler ve yeniler

Evliyaların rızıklandırıcısı (Allah) senin yardımcın olduğundan beri eskilerin ve yenilerin duâsı senin yol göstericin oldu.

Aşığın gözünde sevgili üstün özelliklere sahiptir. Daima iyiliği, güzelliği, saflık ve temizliği layık görür. Bu vasıfları bünyesinde toplayan sevgilinin dostu, koruyucusu tabii ki Allah olacaktır. İyi niyetli insanlar ve evliyalar sevgilinin hayır duacısı kimselerdir.

Yaver, perverdigar, evliya ve dua kelimeleri arasında **tenâsüb** sanatı vardır.

(7) **Menzilüm gün gibi dirseñ ola fark-ı farkadân**

Ol rızâ râhında her dem hâksâr-ı evliyâ

Menzil (a.i.) : konak yeri, ev, bir günlük yol, mesafe

Fark (a.i.) : ayrılık, başkalık

Haksâr : toprağı olan yer, topraklı yer; mezar

Menzilim gün gibi farklı bir yerde olsun diyorsan; rıza yolunda evliya mezarı ol.

Sevgili, devrinde herkes tarafından beğenilen istenen bir kişidir. Bu isteyenleri arasında aşık da vardır. Ne yazık ki sevgili ona değil rakibe iltifat eder. Ancak aşığın gönlü bundan hoşnut değildir çünkü sevgiliye layık olanın kendisi olduğu konusunda onu ikna etmek niyetindedir. Evliyaların rıza makamında yaşadıkları her şeyden hoşnut olmaları gibi sevgilinin de artık kendisine itiraz etmemesini ve aşkına cevap vermesini beklemektedir.

Rıza râhında denilerek **teşbîh-i belîğ** yapılmıştır.

(8) **Fâriğ olduğ nây u nûşından bu bezm-i ‘âlemün**

‘Âlem-i ğurbetde bulduk yâr-ğâr-ı evliyâ

Fâriğ (a.s.) : vazgeçmiş, çekilmiş

Nây : ney

Nûş (fi.) : içki, iştret

Yâr-ı ğâr : mağara dostu, **mec.** Çok vefalı arkadaş

Bu âlem meclisinin iştret içkisinden ve eğlencesinden vazgeçtik. Evliyanın dostluğunu gurbet âleminde bulduk.

Âlem, “belirtiler sûretindeki tecelli yeri; dış dünya, evren, kâinât” anlamlarına gelir. Allah tarafından yaratılmış ve yaratılmakta olan her şeydir. Çünkü âlem kelime anlamı itibariyle “olmakta olan imkânlar serisi” demektir. Böyle olunca da hiçbir şey olup bitmemiştir, olmaya devam etmektedir. Çünkü Allah’ın yaratması sürekli ve sürekli. Tasavvufta ise âlem Allah’ın tecellisidir, belirtisidir. İbret alınacak bir yer ve Allah’ın varlığının bir alâmetidir. İnsan dünyada gurbette gibidir. Onun için insan misafirliğini unutup orada ebedî kalıcı gibi hareket etmemelidir. Şair bunların farkındadır. Dünya hayatının boş ve geçici olduğunu bildiği için evliyaların manevi himmetine sığınmaktadır. Allah katında en büyük rütbenin âlem-i mânâda olduğunu evliyanın dostluğunu istediğini söylemektedir.

Nuy, bezm, nay kelimeleri içki alemi ile ilgili kelimeler olduğundan **tenâsüb** sanatı vardır. Nay ve nuy kelimeleri **cinâslı**dır. Âlem kelimesinde **tekrîr** sanatı vardır.

(9) **Cânımız bezm-i mahabbetde bu dem mest eyledün**

Şundi bir câm-ı şarâb-ı hoş-güvâr-ı evliyâ

Mest (f.s.) : sarhoş

Hoş-gvâr : lezzetli, tatlı, hazmı kolay

Evliyaların lezzetli şarap kadehini sunarak muhabbet meclisinde canımızı şimdi sarhoş ettin.

Aşık sevgiliyle sohbet ettiği her demde içki âleminde sarhoş olmuş gibi lezzet alır.

Beytin tasavvufî anlamını düşünürsek; evliya sohbetleri sıradan sohbetlerden farklı, insanı başka alemlere götüren ve adeta sarhoş olmuşçasına başını döndüren

sohbetlerdir. Aşık da beyitte sevgiliyle geçirdiği bu sohbet anlarını evliya sohbetinden lezzet almış gibi değerlendirmektedir.

Bezm-i muhabbet denilerek **teşbîh-i belîğ** yapılmıştır. Bezm- mest, câm, şarâb-ı hoş-güvar kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

(10) **Mevlevi olduk semâ itdük şafâ kesb eyledük**

Tekye-i ‘aşk içre olduk ihtiyâr-ı evliyâ

Mevlevi (a.s. ve i.) : Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî’nin tarîkatı, yolu ve bu tarîkatten olan kmse

Semâ (a.i.) : Mevlevî âyinlerinde tarîkat mensuplarının cezbe hâliyle ayakta dönmesi, zikretmesi

Kesb (a.i.) : çalışıp, kazanma

Mevlevi olduk, semâ ettik, huzur, mutluluk bulduk. Aşk tekkesinde evliyalı tercih eder olduk.

Rahîmî’nin Kütahya’daki mevlevî dergâhını zaman zaman ziyaret ettiği, oradaki sema törenlerini izlediği ve bundan da büyük mutluluk ve huzur duyduğu anlaşılıyor. Ayrıca Rahîmî’nin divanın çeşitli yerlerinde Mevlevîliğe ve Mevlânâ’ya yer verdiğini de biliyoruz. Nasıl ki semazenler sema esnasında kendinden geçerek mest oluyorsa Rahîmî de sevgilinin çevresinde dönüp durmaktan sarhoş olup kendinden geçmektedir.

Tekye-i aşk ifadesinde **teşbîh-i belîğ**; mevlevî, sema, tekye kelimelerinde de **tenâsüb** vardır.

(11) **Rahm ile şâfi nażar eyle Rahîmî bendeñe**

Tab‘ınuñ mir’âtıdur anuñ medâr-ı evliyâ

Tab ‘ (a.i.) : tabiat, huy, yaratılış

Medâr (a.i.) : bir şeyin döneceği devredeceği, üzerinde hareket edeceği yer, etrafında dönülen nokta

Rahîmî kuluna içtenlikle acıyarak muamele et. Evliyaların döndüğü yer, senin yaratılışının aynasıdır.

Dîvân şiirinde sevgili padişah, aşık da onun kuludur. Padişahın kullarına ihsan ve cömertlikle muamele etmesi beklenir. Ve bu, padişahın şanındandır. Şair de bu beyitte sevgilinin kendisine iyilik ve ihsanla muamele etmesini istemektedir.

Rahm ile Rahîmî kelimelerinde **iştikâk** sanatı vardır. Nazar ve mirat kelimeleri arasında **tenâsüb** sanatı vardır.

(12) **Ey Rahîmî baş üzere pîrüm olsun dir isen**

Ol ğubâr-ı hâk-i pâ-y-ı reh-güzâr-ı evliyâ

Pîr (f.s.) : yaşlı, ihtiyar

Ey Rahîmî, o evliyaların yolunun ayağının toprağının tozu başım üzre kıymetli olsun diyorsan....

Bu beyit, aşağıdaki merhun beyitle bağlantılıdır. Evliyalar, halkın itibar ettiği gönül büyükleridir. Dünya meşgalesiyle bunalan insanların gönüllerini ferahlatan, kalpleri manevi aydınlığa erıştırıp bu dünyada huzur ve mutluluk, ahirette ise sonsuz saadeti va'deden böyle ulu kişilerin çevresinde daima birileri olmuştur. Şair, burada evliyalara o kadar kıymet veriyor ki, ayağının tozunu baş tacı olarak kabul ediyor. Beytin devamı aşağıdaki beyitte sürmektedir. Bu gazelde olduğu gibi Rahîmî'nin divanında yer yer tasavvufa yer verdiğini söyleyebiliriz.

Ey Rahîmî denilerek **tecrîd** sanatı yapılmıştır. Gubar, hâk, pâ-y, reh kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

(13) **Lutf ile yap yap Rahîmînüñ yıķık göñlin hemân**

Bir velâyet zâhir it ey kâm-kâr-ı evliya

Kâm-kâr : isteğine ulaşmış, mutlu

Velâyet (a.i.) : velilik, ermişlik, veli kimsenin hâli

Ey Rahîmî, o evliyâların yolunun ayağının toprağının tozu başım üzre kıymetli olsun diyorsan, ey evliyâların mutluluğa ermiş kişisi ! Hemen bir ermişlik göster ve Rahîmî'nin yıkık gönlünü lutfunla yapıver!

Aşığa göre insan gerçek mutluluğu başkalarını sevindirecek işler yaptığında veya başkalarını mutlu etmeye çalıştığında elde edebilir. Sevgili de eğer bir ermişlik gösterir ve Rahîmî'nin yıkık gönlünü tamir ediverirse şairin başı üstünde bir değer kazanacak, kıymet kesb edecektir. Aşığa göre cevrin yerine lutuf ve ihsan ile muamele ederse yıkık gönlü tamir olacaktır. Ancak şair, yöntem söylememiş. Bunu sevgilinin iz'an ve anlayışına bırakmış görünüyor.

Kam-kâr-ı evliya **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Rahîmî, sevgiliden evliyâların yolunun toprağı gibi kıymetli olmasını istiyorsa kendisinin yıkık dökük kalbini onarmasını istemektedir. Evliya ve velayet kelimeleri arasında **istikâk** sanatı vardır. Ayrıca yıkmak ve yapmak arasında da **tezâd** sanatı vardır.

2.2.10. Gazel 10 : Güneş yüzünü tağyîr ideli ey mâh-tâb-ı teb

Görüben gökde taña kaldı bî-tâb oldu her kevkeb

mefâ'ilün mefâ'ilün meâ'ilün mefâ'ilün

Tağyîr (a.i.) : başkalaştırma, değiştirme, bozma

Teb ü tâb : ateş ve ışık **mec.**şevk, ateş

ta 'n (a.i.) : sövme, yerme, ayıplama

bî-tâb : bitkin, yorgun

kevkeb (a.i.) : yıldız

Ey ay gibi olan sevgili, güneş, senin yüzünü değiştireli beri gökyüzündeki her bir yıldız bunu görünce şaşkınlıktan bitkin düştü (veya ışıksız kaldı, ışığı söndü)

Dîvân şiirinde yıldız daha çok parlak şekliyle ele alınır. Güneş ve ay gelince kaybolurlar, güneşe ve aya nispetle küçüktürler. Sevgilinin yüzü güneş kadar parlaktır ve şekil itibariyle de yuvarlaktır. Bu yüzden şair yıldızla sevgilinin yüzüyle güneş ve yıldızlar arasında bir ilişki kuruyor. Yıldızlar da parlak ve yuvarlaktır ancak sevgilinin yüzüne bu özellikler yönüyle ulaşmaları mümkün değildir. Bunu da bir kıskançlık vesilesi olarak kullanmaktadırlar.

Ay, ışığını Güneş'ten alır. Ve ayın ışığı daha parlak olduğu için yıldızlar onun yanında sönük kalırlar. İşte şair, bu beyitte bu gerçeği güzel bir sebebe bağlamış, demek istiyor ki senin yüzün o kadar parlak ve güzel ki yıldızlar kıskançlıklarından sönüp gittiler. **Hüsn-i ta'lîl** sanatı yapılmış. Mâh-tâb-ı teb **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Ey hitabıyla sevgiliye sesleniyor, **nidâ** sanatı yapılmış. Ayrıca sevgilinin yüzünün yıldızları bile kışkındıracak kadar parlak ve göz kamaştırıcı olduğu söyleniyor, **mübâlağ**a yapılmış. Güneş, mâh-tâb-ı teb, gök, kevkeb kelimeleri gökyüzüyle ilgili kelimelerdir, bunlar arasında da **tenâsüb** sanatı vardır.

(2) Meger bir mihr-i 'âlem-tâba ey meh müşteri olduñ

Düşersin titreyüp üstine sanırlar ki dutdı teb

Ey ay yüzlü (sevgili) madem ki âlemi ışıklandıran bir güneşe müşteri oldun üstüne düşersin sanırlar ki hararet tuttu.

Aşık, bütün cihânı ışıklandıracak kadar güzel bir sevgilinin tâlibidir. Dolayısıyla sevgilinin üstüne düşer, yani onunla ilgilenir. Onun bu halini görenler de aşığı ateş tuttu sanır.

Mihr, âlem-tâb, meh kelimeleri arasında tenâsüb sanatı vardır. Meh açık istiâre yolu ile sevgilidir. Ey meh denilerek nidâ sanatı yapılmıştır. Müşteri kelimesinin gezegen anlamı beyte uzak düştüğünden mihr ve meh kelimeleriyle iham-ı **tenâsüb** oluşturur.

(3) **Lebünde tâb-ı tebden görünen tebhâleler cânâ**

Şanasın rind-i mey-âşâm ile Hızır oldu hem-meşreb

Tebhâle (f.b.s.) : uçuk, dudak kabartısı

Mey-âşâm (f.bs.) : şarap içen

Rind (f.s.) : kalender, aldırışsız

Hem-meşreb (f.a.b.s.) : huyları uygun, kafadar

Hızır (a.i.) : Âb-ı hayâtı içip ölmezliğe kavuşan kişi

Ey cân, dudağındaki ateşin bararetinden oluşan uçukları görünce, şarap içen bir kalender ile Hızır kafadar olmuş sanırsın.

Hızır (as)’ın peygamber veya veli olduğu konusunda rivayetler vardır. Halk inanışında büyük yer edinmiş olup Kur’ân-ı Kerîm’de Mûsâ peygamberle olan macerası anlatılır. Dîvân şiiinde de sık sık adından bahsedilir. Sevgilinin birçok özellikleri Hızır’ı andırır. Sevgilinin ayva tüyleri Hızır’a benzer. Aşık gözyaşları denizinde boğulmak üzereyken Hızır olan sevgisinden imdat bekler. Sevgilinin yüzü âb (su) olunca ayva tüyleri de bu su üzerinde yürüyen Hızır olur. Hızır zulümâta girip âb-ı hayâtı bulduğu için sırra vâkıf olmuştur. Bu nedenle sevgilinin bir sır veya âb-ı hayât olan dudağı çevresindeki hat da Hızır olur. Yine sevgili o dudaktan sırlar saçmaya başlayınca, Hızır yanında hazır bulunur.

Sarap içen kişinin dudağında şarap tortusundan izler kalacaktır. Sevgilinin dudağı kenarındaki tüyler de Hızır’a benzer. Bu manzarayı gören kişinin şarap içenle Hızır’ın dost olduğunu sanması bunun içindir. Beyitte Hızır (a.s.) kıssasına **telmih** yapılmış.

Beyitte leb ve rind-i mey-âşâm ile tebhâle ve Hızır kelimeleri arasında **leff ü neşr** sanatı vardır.

(4) **Şarardı gün gibi beñzüm tenüm pür-tâb olup titrer****Hilâl oldu kıadüm bedr-i cemâlün görmedüm bir şeb****Bedr (a.i.)** : dolunay

Güzelliğinin ayını bir gece (bile) göremedim diye boyum hilale döndü; yüzüm gün gibi sarardı; tenim de ılık gibi titreyip duruyor.

Akşam olup da güneş gurûp ettikten sonra geceleyin bütün parlaklık ve ihtişamıyla ay kendisini gösterir. Aşık da el ayak çekilip kendisiyle başbaşa kalınca sevgilinin güzelliğini daha yoğun olarak hayal etmeye başlar. Bu yüzden şair sevgilinin güzelliğini, gecesini aydınlatan bir dolunaya benzetiyor. Bedr kelimesi rastgele seçilmemiş. Çünkü ayın en dolu ve en parlak olduğu hali dolunaydır. Güzelliğinin dolunayı ifadesinde **teşbîh-i belîğ** var. O güzelliği bir gece bile göremeyince ne hallere düştüğünü nazarlarımıza veriyor. Boyu hilal gibi iki büküm olmuş. Üzgün bir kişinin beli bükük olur, hilal de ayın şekil yönüyle beli bükük gibi görünen halidir; gün ışığının rengi sarıdır. Aşığın da kederinden benzi sararmış. Mum ışığı yanarken titrek görünür, dertli veya hasta bir kişinin bedeni de titrer. Bu ifadelerde **teşbîh** yapılmış.

Aşık aşk çilesi içindeki durumunu o kadar güzel benzetmelerle dile getiriyor ki... O uzun ve düzgün beli yeni ay gibi kıvrılmış; âdeta iki büküm hâle gelmiş... Yüzü gün ışığı gibi sapsarı olmuş. Bu aynı zamanda hastalık belirtisidir. Teni de titrek bir mum alevi gibi titremektedir; **mübâlağanın** en güzel örneklerine şahit oluyoruz.

(5) **Saňa şîhât sezâ cismüñdeki zahmet baña 'ömrüm****Biñ olsa tende tek cânım fidâ olsun yoluna hep****Sezâ (f.s.)** : münasip, uygun**Fidâ' (a.i.)** : bir esiri kurtarmak için verilen şey, fidye

Sağlıklı olmak sana;(varsa şayet) sendeki z.Ahmet (eziyet ve hastalıklar) bana yakıştır. Bin tane ömrüm olsa, bin canımın da senin için fidye olmasını isterim (veya senin yolunda feda olsun).

Dîvân edebîyatında can, aşkın elindeki tek nakittir. Onunla sevgilisinin aşkını satın almak ister. İşte beyitte şair sevgilisi uğrunda elindeki tek geçer akçe olan canını fidye olarak vermekten geri durmayacağını söylüyor. Canı fidye olarak verecek ve sevgilinin aşkını satın alacaktır. Bu uğurda bin canının binini de vermeye hazırdır. Yeter ki sevgilinin aşkını elde edebilsin.

Beyitte fida kelimesi **tervriyeli** kullanılmıştır. Kelimenin “bir şeyi gözden çıkarma” ve “fıdye” anlamlarının ikisi de beytin anlamına uygun düşmektedir. Ayrıca şairin bin tane canı olamayacağı açıktır, yine de bunu arzu etmektedir, **mübâlağa** sanatı vardır. Sıhhat ve zahmet kelimeleri arasında **tezâd**; ten, cisim ve cân kelimeleri arasında ise **tenâsüb** yapılmıştır.

(6) **Qabûl-i derd-i ‘aşk olan şifâ ummaz budur Qânun**

Yûri var başuñ ağırtma yeter söyle tabibâ tab

Tab(tap): Hemen, derhal

Aşk derdini kabullenen (kişi)in iyileşme beklentisi yoktur. Ey tabip, hemen söyle ki (bu işin) kuralı budur. Yürü git başını ağırtma.

Aşk, isteyerek elde edilen bir duygu değildir. Gönül meselesi olduğu için hiç umulmadık bir anda hiç beklenmedik bir zamanda insanın karşısına çıkıverir. Bu derdi kabul eden için ise artık iyileşme beklentisi yoktur. Çünkü bu hastalığın şifası yoktur. Üstelik aşk öyle bir derttir ki iyileştirmek için verilen ilaçlar çoğu zaman hastayı daha beter bir hale getirebilir. İşte aşık, doktordan bu gerçeği hiç vakit kaybetmeden kendisine söylemesini istiyor. Kendisini ikna etmesini bekliyor.

Aşk derdi denilerek **teşbîh-i belîğ** yapılmış. Ey tabip denilerek **nidâ** sanatı yapılmış. Derd ve şifâ kelimelerinde **tezâd** sanatı var. Derd, şifâ, ağırtmak, tabib kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır.

(7) **Rahîmî pür-âharâretdür senüñ bu ıztrâbuñdan**

Meger vaşluñ şarâbı def’ ide ey şâh-ı şeker leb

Ey dudağı şekerlerin şâhı, Rahîmî senin bu acıdan yanmıştır. (Umarım) kavuşman, şarabı bıraktırır.

Aşk, sevgiliye kavuşamamaktan muzdariptir. Sevgilinin hasreti gece gündüz artan ve dinmek bilmeyen bir acının ve iç yangınının da sebebidir. Bu derdin ne doktor doktor dolaşmakta ne de çeşitli ilaçlarda çaresi mümkün görünmemektedir. Çünkü derdin dermanı yine dert sahibiyle yani sevgiliyle ilgisi vardır. Zira aşk acısını dindirecek olan, hasret ateşini söndürecek olan başkası değil, bizzat sevgilinin kendisidir. Rahîmî dermanını nerde bulacağını farkındadır. Sevgilisinden şifa umduğunu açıkça dile

getirmiş. Şöyle ki sevgilinin şeker gibi dudağı vuslat şarabını sunacak olsa yani aşık o dudağın suyundan içmiş olsa şeker gibi tatlı ve şarap gibi serin olan bu su aşık için en şıfalı ilaç olacak ve aşığın susuzluğunu giderecektir. Sevgilinin ağzındaki suyun âb-ı hayat olma özelliği vardır.Yani sevgiliye kavuşunca şarap içmeye gerek olmayacağını düşünüyor.

Ey dudağı şekerlerin şâhı seslenişiyle **nîdâ** sanatı vardır. Şeker dudaklı padişah **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Hararet ve şarap kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

2.2.11. Gazel 11 : ‘Ârızuñsuz ‘aynuma ey nûr-ı ‘aynum ‘ayn-tâb

Hak̂k bilür ‘ayn-ı ‘inâ ‘ayn-ı ‘azâb u ‘ayn-tâb

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

Ayn-tâb : gözü aydınlatan

İ ‘nâ (a.i.) : zAhmete uğratma

Azâb (a.i.) : işkence

‘ayn (a.i.) : göz, aslı, kendisi

Ey gözümün nuru, o gözü aydınlatan ısk, senin yanağın olmadan Allah biliyor ki (benim için) zAhmetin, işkencenin ta kendisidir.

Aşık, sevgilinin yanağından zuhur eden ışığın başka hiçbir şeyle kıyaslanamayacağını ifade ediyor. Şöyle ki gözün görmesi ışığa bağlıdır. Göz karanlıkta hiçbir şey göremez. Eğer o ışık sevgilinin yanağını seyretmeye yaramayacaksa, bu iş için kullanılmayacaksa o ışık da o göz de amaçsızdır. Boşu boşunadır. Aşık ne o ışığı ne o gözü istememektedir. Çünkü ışık gözüne yansılıkça ve sevgilinin yanağını temaşa ettirmedikçe o ışık ızdırap kaynağı olmaktan öte geçemeyecektir.

Ayn kelimesi hem “göz” hem de “kendisi” anlamlarıyla beyite uygun olduğu için **tevriyeli** olarak kullanılmıştır. Ayrıca ayn ve tâb kelimeleri beyitte çok sık tekrarlandığı için **tekrîr** sanatı vardır. Işığın zAhmet ve işkencenin aynısı veya kaynağı olması sözünde de **mübâlağa** yapılmıştır.

(2) **Hâk-i pâyuñ kuhl-ı ‘ayn-ı hûr-ı ‘ayn olsa ne tañ**

‘Ârız-ı pür-tabuñ ile oldı ‘âlem ‘ayn-tâb

Kuhl (a.i.) : göze çekilen sürme

Hûr (a..i) : cennet kızları, huriler

Ayağının toprağı hurilerin gözündeki sürme olsa şaşılır mı? (Zira) Dünya ısk saçan yanağıyla gözleri aydınlattı.

Dünya-âlem yanağının ışığıyla aydınlanınca şaşırmadık da ayğının toprağı hurilerin sürmesi olunca mı şaşıracacağız. (Bu da son derece normal bir şeymiş gibi söylüyor şair.)

Dîvân şîrinde sevgilinin ayağı güzellik unsuru olarak ele alınmaz. Ancak bazı deyimlerle sevgilinin yüceliğini anlatmada kullanılır.¹¹⁷ Beyitte de sevgili yüceltiliyor. Sevgilinin ayağının toprağı bile o kadar kıymetlidir ki huriler bu tozu, gözlere şifa verdiği bilinen ve gözü iri ve güzel gösteren sürme niyetine gözlerine çekerler.

Ayağının toprağını göz sürmesine **teşbîh** etmiş. Bir de yanağının ışığndan dünyanın aydınlanması, toprağın göze sürme olması ifadeleriyle **mübâlağa** yapılmış. Ayrıca güzellerin, aslı tozdan ibaret olan sürmeyi gözlerine sürme geleneğine de **telmihte** bulunulmuş.

(3) **Kâh-ı ‘izz ü devletüñ yapduğda bünyâd-ı ezel**

Eylemiş ser-levhasın tûbâ ile hüsñ ü me ‘âb

Kâh (f.i.) : köşk, kasr

Tubâ (a.i.) : güzellik, iyilik, hoşluk; cennette bulunan ilâhî ağaç

-me âb (a.i.) : geri dönülecek, sığınılacak yer

Ezel (a.i.) : başlangıcı olmayan geçmiş zaman, öncesizlik

Ser- levha (a.f.b.i.) : (yazıda) başlık

Ezel binası büyüklük ve saltanat köşkünü inşa edince, “güzellik ve hoşluğun bulunduğu yer” ona başlık olarak vermiş.

Bina tamamlanınca bir isim verilir. İşte sevgili için ezelde belirlenen azamet ve devlet binasına da güzellik ve hoşluğun toplandığı yer denilmiş.

İzzet ve devlet köşkü ve ezel binası ifadelerinde **teşbîh-i belîğ** yapılmış. Ayrıca şair yani aşık sevgilisinde bulunan iyilik, güzellik, hoşluk gibi vasıfların kendisine ezelden verildiğini söyleyerek **mübâlağa** yapıyor.

¹¹⁷ Pala, a.g.e. s.369

(4) **Âblar sehm-i sinânuñdan zırh-pûş oldılar****Tâb-ı tîğüñden şalupdur âteşüñ bağına tâb****Sehm (f.i.)** : korku, dehşet**Sinân (a..i.)** : mızrak, süngü**Zırh-pûş (f.b.s)** : zırh giyen**Tîğ (f.i.)** : kılıç**Tâb (f.i.)** : kuvvet; parlaklık*Sular mızrağının korkusundan zırh giydiler, ateşin bağına kılıcının kuvvetinden güç saldılar.*

Kılıç bir savaş aleti olmak yanında sevgiliyle aşık arasında önemli bir unsurdur. Öncelikle sevgilinin kirpiği, gamzesi, cefası aşık üzerinde kılıç etkisi yapar, onu yaralar. Yine aşkın gamı, sevgilinin hasreti ve rakipte de kılıç özellikleri vardır. Kılıç demire su verilerek yapılır ve çelikleştirilirdi. Bu nedenle kılıcın “âbdâr” sıfatıyla kullanıldığı yerler çoktur.

Ab ve ateş kelimeleri **tezâd**, tîğ, sinan, zırh kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

Tâb kelimesi mısranın hem başında hem sonunda kullanıldığı için **reddü'l-acüz ale's-sadr** sanatı vardır.

(5) **Kân ihsân-ı mürüvvetsin eyâ Hâtem vücûd****Keff-i feyz-ı cûduñ ile düşdi bahre ıztırâb****Mürüvvet (a.i.)** : insaniyet, cömertlik**Hâtem (a.h.i.)** : Arap kabileleri arasında tanınmış “Tayyi” kabilesine mensup ve cömertliğiyle meşhur olan “İbnü Abdullâh bin Sa’d”ın lakâbı**Kef (f.i.)** : köpük*Ey Hâtem vücûtlü (sevgili), cömertlik ve bağışlama kaynağısın, madenisin. Senin cömertliğinin bolluğunun köpüğüyle denize keder düştü.*

Arap kabileleri arasında cömertliğiyle tanınmış olan İbn Abdullâh b.Sa’d’ın lakabı Hâtem-i Tâi idi. Tay kabilesinden olduğu için Tâi denilen Hâtem, peygamberimizin zamanında yaşamışsa da peygamberliğine erişememiştir. Çok zenginmiş. Kabilesinin reisi ve şair olduğu hakkında rivayetler vardır. Ancak onun meşhur oluşuna neden, cömertliği

olup bu durum, darbimesel haline dönüşmüştür. Bir gazvede müslümanların eline esir düşen kızı, babasının cömertliğinden dolayı azat edilmiş ve müslüman olmuştur. Edebîyatta cömertlikle daima birlikte bulunan Hâtem özellikle kasidelerde yer edinmiştir. “Tay” kelimesinin silmek ve kazımak anlamları ile de kelime oyunları yapılmıştır.¹¹⁸

Sevgilisini iyilik ve ihsan yönüyle övüyor, göklere çıkarıyor. O kadar ki bolluk ve bereket deyince cömertlik deyince ilk akla gelen deniz bile, sevgilinin iyiliği, ihsanı ve ikramı karşısında kedere gark oluyor, **mübâlağa** sanatı var. Hâtem vücûd **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Eyâ hitâbında **nîdâ** sanatı vardır. Vücûd ve cûd kelimelerinde **cinâs** yapılmıştır.

(6) Kendi kûyuñda benümle hem-dem olmadı rakîb

Bülbül-i hoş-nağme ile imtizâc itmez gurâb

İmtizâc (a.i.) : iyi geçinme, uygunluk

Gurâb (a.i.) : karga

Rakîp, kendi semtinde benimle arkadaş olmadı. Doğaldır ki, karga güzel sesli bülbül ile iyi geçinemez.

Şair, başı sürekli dertte olan ve varlığını bir türlü kabullenemediği rakibi söz vasıtasıyla alt etmeye çalışıyor. Kendisi sevgiliye nağmeler düzen, sevgiliye olan aşkından dolayı gece gündüz aşkını ilân eden güzel sesli bir bülbül; rakip ise çirkin sesli bir kargadır. Bu ikisinin iyi geçinmesi beklenemez. Şair burada kendini övüp göklere çıkarırken rakibi de yerin dibine geçirmeyi ihmal etmemiş.

Bülbül-i hoş-nağme **açık istiâre** yoluyla aşık; gurâb ise yine **açık istiâre** yoluyla rakibdir. Şair ayrıca rakiple arkadaş olamayacağını, aralarındaki rekabetin ilelebet devam edeceğini güzel bir sebep göstererek açıklamış ki **hüsn-i ta’lîl** sanatı vardır. Rakîb ile gurâb, ben(aşık) ile de bülbül-i hoş nağme kelimelerinde **leff ü neşir** vardır.

¹¹⁸ Pala a.g.e s. 198

(7) **Vaşf-ı kıaddüñle Rahîmî râst-ı mevzûn-tâb'dur**

Lutf-ı güftârûñla ağzından yağar dürr-i hoş-âb

Mevzûn (a.s.) : vezinli, uygun, düzgün

Güftâr (f.i.) : söz

Vasf (a.i.) : övme

Rahîmî, senin boyunu anlatması sebebiyle düzgün yaratılmışdır. Sözünün lutfu sayesinde de ağzından güzel inciler yağmaktadır.

Divân şiirinde şairler taşıdıkları özellikleri sevgiliye atfederler. Burda da şair inciye benzettiği sözlerini ve kendi yaratılışındaki uyumu, ölçüyü sevgilisine atfediyor. Rahîmî'nin endamındaki düzgünlük kendi şahsından değil; sevgiliyi övmesinden ileri gelmektedir. Ağzından inci tanesi gibi sözler dökülüyorsa da bunun sebebi yine sevgiliyi övüyor olmasıdır. Şair bu beyitte saydığı özellikleri hem güzel bir sebebe bağlıyor **hüsn-i tali**; hem de **mübâlağa** yapıyor. Rahîmî denilerek **tecrîd** sanatı var. Boyunu vasfetmekle mevzun tab ve lutf-ı güftârûñla dürr-i hoş-âb kelimelerinde **leff ü neşir** vardır.

2.2.12.Gazel 12 : Cânuma bir bûse ikrâr eyledi ol la'l-i nâb

Mâ'il oldu şandı şudur teşne-dil gördi serâb

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

La'l-i nâb : kıpkırmızı dudak

İkrâr (a.i.) : dil ile söyleme, bildirme

O kırmızı dudaklı (sevgili), bana bir buse vereceğini söyleyince, susamış gönül serap gördü ve suya kandığını sandı.

Aşık sevgilisinin hayat veren dudaklarına susamıştır. Bu ise aşık için ancak bir hayalden ibarettir. Sevgilisi ise bir öpücük vereceğini söylemiştir. Böylece aşık vuslata erebilecek, isteğine ulaşabilecektir. Ancak sevgili daha bunun ikrarındadır, yani sözünü etmektedir; ama henüz yerine getirmemiştir. O yüzden aşkın gördüğü şey seraptan başka bir şey değildir. Hayal de olsa, sevgili kendisiyle alay etmiş de olsa-çünkü bu da ihtimal dâhilindedir, çünkü sevgili aşıkla oyun oynamaktan, ona türlü eziyetler etmekten hoşlanmaktadır-susamış bir insanın serap gördüğü andaki kanmışlığını ve mutluluğunu bir an bile olsa yaşamaya razıdır. Bu bile aşığa yetecektir.

La'l-i nâb **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Su, teşne-dil, serap kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır. Nâb, serâb kelimelerinde **cinâs** vardır.

(2) **Her gice tâ şubhâ dek ey meh gözüm yıldız sayar**

Menzili bir merdümek pür-âb ola eyler mi hâb

Merdümek (f.i.) : gözbebeği

Hâb (f.i.) : uyku

Menzil(a.i.) : yollardaki konak yeri, ev, bir günlük yol, mesafe

Ey ay yüzlü(sevgili), gözlerim her gece sabaha kadar yıldız sayar. (O göz ki) evi su dolu bir gözbebeği olunca uyuyabilir mi?

Aşık bazen sevgiliye hasretinden, bazen sevgilinin ilgisizliğinden, bazen de çektiği eziyetlerden, rakibe değer verip kendisini görmezden gelmesinden vs. birçok sebepten dolayı geceleri sabahlara kadar uykusuz kalmaktadır. Vakit geçirmek, belki de uyuyabilmek için yıldızları sayar. Ancak bu da kendisi için gene bir azaptır. Çünkü parlaklığı ve gözalcılığıyla yıldızlar gene sevgiliyi hatırlatmaktadır. Artık aşık için göz

yaşlarını ceyhun etmekten başka çare kalmayacaktır. Gözünün içi yani gözbebeği su dolu olunca uyku girmesi mümkün değildir. Bu bir kere fizik kurallarına aykırıdır. Bir madde aynı anda iki şeyle dolu olamaz. Gözyaşı olan gözde uyku olmayacağı aşîkâdır.

Ey meh hitabında **nîdâ** sanatı vardır. Meh **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Eyler mi hâb derken soru soruyor, **istfham** sanatı var. Gece, yıldız, hâb, meh kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır. Gece ve sabah kelimelerinde **tezâd** vardır.

(3) Kim bilürdi bu delik sînem figânın n'eydügin

Bu makâmı âh ger bildürmese nây u rebâb

Nay ü rebâb : kâmiş ve kemençe

Sine (f.i): Göğüs, kalp, koyun, bağır

Âh eğer ki kâmiş ve kemençe bu makâmı öğretmeseydi bu delik sînem figânın ne olduğunu nerden bilecekti.

Dîvân şiirinde sine, duyguların algılandığı yer olarak düşünülür. Hayati önem taşıyan azaların sinede bulunması mecâz-ı mürsel yoluyla kalp yerine kullanılmasına yol açmıştır. Acı, ızdırap, heyecan vs. burada hissedilir. Sevgilinin göz ve gamze okları orayı yaralar. Dağlama yaraları, diken ve taş yaraları orada açılır. Aşığın bağı bir pîrehendir. Hatta kanlı ve yaralı olur. Sinenin kanlı oluşunda hüsn-i ta'lîl yapılır. Zira yürek zaten kan ile doludur. Bunun nedeni ise sevgilinin dudaklarıdır. Aşık sinesinde sevgilinin okunu, aşkını, saçını v.s saklar. Aşıktaki sine bazen bir mum, bazen tennûr bazen de micmer olabilir. Bu durumda aşığın bağında yanan aşk ateşi kendini belli eder. Bazende tabl olur, aşığın dövünmesini; saray olur, sevgilinin hayal yurdunu; mushaf olur, içinde ayetler yazıldığını anlatır.

Kâmiş ve kemençe, inleyen kişinin ruh haline göre insanda farklı duygular uyandırır. Neşeli birine göre kıpır kıpır oyun havaları çalar, üzgün bir insan dinliyorsa bam teline dokunan acıklı nağmeler seslendirir. İşte aşığın yaralı gönlü de hüznü ve inleyişleri kemanın tellerinden çıkan nağmelerle öğreniyor.

Sine **mecâz-ı mürsel** yoluyla kalp yerine kullanılmıştır. Sine âh u efgânın yeridir ve kan doludur, ancak sinenin figânı öğrenmesi kâmiş ve kemençenin öğrettiği makam sayesinde olmuştur denilerek **hüsn-i ta'lîl** yapılmıştır.

(4) **Gülşen içre hatt-ı gül-fâm-ı ‘arağ-rîzûn görüp****Hacletinden ter düşüp ğarğ-ı ‘arağ oldı gül-âb****Arak-rîz (a.f.b.s.)** :ter döken, terleyen**Haclet (a.i.)** : utanma, şaşırma**Gül-âb (f.b.i.)** : gülsuyu*Gülsuyu, gülbahçesinde terleyen gül dudağının çizgisini görünce, utancından kan terlere battı.*

Divân şiirinde bağ ve bahçeye ait çeşitli unsurlar sevgiliyle kıyaslanır ve sevgilideki vasıfların daha üstün olduğunu görünce de ya utançtan ya kıskançlıktan halden hâle girerler. İşte bu beyitte de gülsuyunun kan ter içinde kalışı resmedilmiş.

Gülsuyu zaten ıslaktır, sudur.Dudak, rengi ve şekli yani yuvarlak ve küçük sebebiyle güle benzemektedir. Sevgilinin dudağı gül olursa terleyince oluşan ter damlaları da gülsuyu olacaktır. Sevgilinin teri o kadar güzel ve hoş kokuludur ki gülsuyu utancından ter ödücektir. İşte şair gülsuyunun ıslak olmasını şâirâne bir sebebe bağlamış; **hüsn-i ta'lil** sanatı yapmıştır. Gülşen, gül-fâm, gül-âb kelimeleri arasında **istikâk** sanatı vardır.

(5) **Nâr-ı şevküñle senüñ ben şem‘veş sûzân iken****Dahi nâ-peydâ idi kândîl-i nûr-ı mâh-ı tâb***İstek ateşinle ben mum gibi yanıyorken ay ışığının nurunun kandili daha ortalarda yoktu.(ortalda daha henüz öyle bir şey yoktu diyor)*

Aşık, sevgiliye duyduğu istek, özlem, hasret gibi duygularla adeta bir mum gibi yanmaktadır. Çektiği acı ve ızdırap nedeniyle yüzü ve bütün bedeni mum gibi sararmıştır. Gönlünden yükselen âhlar, mumun yanan alevi gibi göğe yükselmektedir. Aşık bu halde tutuşup yanmaya başlamışken ay ışığının nurlu kandili bile henüz ortalarda gözükmemektedir. Bu ifadeyle şair gönlündeki aşk ateşinin kandilden veya mumdan daha önce yanmaya başladığını anlatmak ister.

Şair bu beyitte kendisinin mumdan kandilden daha önce yanmaya başladığını söyleyerek **mübâlağa** yapıyor. Nâr, sûzân, kandil, nûr kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

Nâr, nûr kelimelerinde **istikâk** sanatı vardır.

(6) **Ğam yeter cânâ dile gönderme şâdı gelmesün**

Mahrem olmaz baña ol nâ-cinsidür virür ‘azâb

Mahrem (a.s.) : (biriyle) içli dışlı olan, çok samimi olan

Ey sevgili, gönle gam yeter, mutluluğu gönderme, bu benim için iyi olmaz; çünkü o ikisi aynı cins olmadığından bana ancak azap verir.

Halk dilinde bir tabir vardır: “İki karpuz bir koltuğa sığmaz.” Derler. Bunun gibi, biri üzüntü diğeri sevinç verecek iki şeyin bir arada bulunması uygun olmaz. İnsana ancak acı verir; lezzeti de acılaştırır. Şair de gam çekmeyi yeterli görüyor ve saadeti istemiyor. Zaten mautluluğu yakalamış olsa bunun tadını gereği gibi alamayacaktır. Çünkü vuslata erse bu kez de ayrılık ne zaman gelecek sorusu içinde bulunduğu lezzeti bile acıya çevirecektir. O yüzden aşık hazır gamdan memnun iken, hazır mutluluğu hiç yaşamamışken halinin aşına olduğu şekliyle devamını istiyor. Başka acı öğrenmek istemiyor.

Gam ve şâd kelimeleri arasında **tezad** var. Cânâ diye sevgiliye seslenerek **nidâ** sanatı yapılmış.

(7) **Sen Rahîmî bezl-i cân it yolına umma ‘ivaz**

Ol kerîmü’ş-şândur ihsândan itmez ictinâb

İvaz (a.i.) : bedel, karşılık

İctinâb (a.i.) : sakınma, çekinme

Sen ey Rahîmî, karşılık beklemeden, o sevgilinin yoluna canını ver. (Zira o sevgili) şân sahibi bir cömerttir. Vermekten, ihsân etmekten kaçmaz. (Bu fedakarlığının karşılığını fazlasıyla verecektir.)

Dîvân şüirinde sevgilinin özelliklerinden birisi de cömert oluşudur. Çünkü o gönül ülkesinin sultanıdır. Sultana da sultanlık yakışır, öyleyse kullarına yani aşıklarına izzet ve ikram etmekten geri durmayacaktır. Aşık bu ihsanı fazlasıyla hak etmektedir. Çünkü elindeki tek nakdi olan canını hiç düşünmeden aşkı uğruna, sevgilinin yoluna harcamaktan kaçınmamıştır. Öyleyse bu fedakarlığının karşılığını da görmek istemektedir.

Kerîmü’ş-şân **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Kerîm ve ihsan kelimelerinde **tanasüb** vardır. Rahîmî denilerek **tecrîd** yapılmıştır.

2.2.13. Gazel 13 : Sîne pür-ğam dîde nem âşufte dil pür-ıztırâb

‘Aşk efzûn yâr žâlim ‘ömr ise eyler şitâb

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

Âşufte-dil : gönlü perişan olmuş

Şitâb (f.i.) : acele, çabukluk

Göğüs gam dolu, göz yaşlı, perişan gönül acı çekiyor. Aşk büyüğü, yar (desen) zalim, ömür ise acele ediyor (hızla geçiyor.)

Aşığın sinesi sevgiliye beslediği derin hisler sebebiyle bazen şevk ve arzu ateşiyle bazen de gam ve ızdıraptan dolayı yanıp tutuşmaktadır. Bununla kalmaz gözleri de sürekli ağlamaktan dolayı daima ıslaktır. Aynı zamanda deli gönlü de hem perişan hem de acı ve ızdırap doludur. Bunlar aşığın kendisiyle ilgili halleridir. Aşık bu durumlarla başa çıkmaya çalışırken diğer yandan da dış etkenlerle mücadele etmek zorundadır ki bunlarda başa çıkılması kolay olmayan durumlardır. Zira aşk büyüldür, aşığın başını döndürmektedir. Sevgili ise oldukça zalimdir, bulduğu her fırsatta elindeki her türlü imkanla aşığa zulmetmekten hoşnut olur. Bununla birlikte ömür de çabucak geçip gitmektedir. Öyle anlaşıyor ki aşığın hali oldukça kötüdür.

Şair bahsettiği bu ağır şartlar içerisinde ne yapacağını şaşırılmış, âdetâ bir çıkış kapısı aramaktadır. “â” sesi beyitte sıkça kullanıldığından dolayı **asonans** sanatı vardır. Âşufte-dil denilerek gönül çılgın bir insan gibi düşünülmüştür **teşhîs** sanatı vardır.

(2) Rûzgâr um haşm u bahtum ser-keş ü tâli‘ zebûn

Yâr-ı bî-mihr-i vefâ ğamdan benüm hâlüm harâb

Rûzgâr (f.i.) : zaman, devir

Hasm (a.i.) : düşman, muhâlif

Baht (f.i.) : talih, kader

Ser-keş (f.b.s.) : dikbaşı, inatçı

Tâli ‘ (a.i.) : talih, kısmet

Zebûn (f.s.) : zayıf, âciz

Harâb (a.s.) : yıkık

Zaman düşmanım (aleyhimde işleyip duruyor), kaderim inatçı (bahtım bir türlü açılmıyor), kismetim (desen) âciz (nasipsizin biriyim)...Ey vefa güneşinden uzak sevgili, üzüntüden dolayı yıkık dökük bir durumdayım.

Zaman aşkın aleyhine işleyen bir saat gibidir. Hızla geçmesine rağmen aşık sevgili karşısında bir adım bile yol alamamıştır. Kaderi desen sanki gülmemek için her şeyi yapmaktadır, inadı bırakıp da bir türlü aşkın istediği şekli almaz. Kismetinde zaten bir şey yoktur. Aşktan, sevgiden, sevgiliden yana belki de dünya nimetleri adına şansı yoktur. Sevgili desen vefasızdır. Malumdur ki güneş, üzerine doğduğu her şeye ulaşabilmektedir. Ancak sevgili vefa yönünden o kadar eksiktir ki vefa güneşi kendisine bir türlü ulaşamaz. Bütün bu sebepler yüzünden aşık bitmez tükenmez acı ve ızdırapların pençesinde kıvrınmaktadır.

Yukarıdaki beyitte aşkın çıkış kapısı aradığını söylemiştik. Niyeti şimdi belli oldu. Sevgilisinden vefa bekliyor. Ancak belli ki onun bu perişan hali bile sevgiliyi yumuşatmaya yetmemiş. Çünkü aşık onun vefa güneşinden uzak olmakla vasıflandırmış. Vefa güneşi sözünde **teşbîh-i belîğ** var. Sevgilinin vefa güneşinden uzak olması **mübâlağadır**. Rüzgâr, talî‘, baht kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır.

(3) **Bezm-i ‘aşkıñda muşâhib şâhidüm gam dil nedîm**

Eşk-i hasret mey yüzüm deff nâle ney bağrum kebâb

Muşâhib (a.s.) : biriyle sohbet eden

nedîm (a.i.) : sohbet arkadaşı

Deff (a.i.) : tef, çalgı

Kebâb (a.i.) : ateşte pişirilen et

Senin aşk meclisinde gam ve gönül sohbet arkadaşlarımdır. Hasret gözyaşı içkimiz, yüzüm tef, inleyiş(im) ney ve bağrum da kebaptır.

İçki sofrasındaki bulunan içki, çalgı, meze gibi unsurlar sevgilinin aşk meclisinde de var. İçki mübtelâsı bir insan bu unsurlar sebebiyle sarhoş olacak ve kendinden geçecektir. Ancak şairin bahsettiği aşk meclisinde sarhoş edici unsurlar maddi unsurlar değildir; zira aşğa arkadaşlık edenler gönül ve gönüldeki gamdır. Hasret gözyaşını içmektedirler, aşkın gamdan ve ağlmaktan sararmış yüzü mecliste çalınan tef, aşkın inleyişi içli bir ney sesi gibidir. Ve nihayetinde sofrada meze olarak tükettikleri gıda da

aşığın yanık bağıdır. Bütün bunlarda **teşbîh** yapılıyor. Ayrıca **mübâlağa** sanatı var. Aşk meclisi, hasret gözyaşı sözlerinde **teşbîh-i belîğ** vardır. Mey, ney, def, kebab kelimeleri içki meclisiyle ilgili olduğu için aralarında **tenâsüb** vardır.

(4) **Cür'a-i câm-ı lebûñsüz şunma billâh sâkiyâ**

Acıdupdur cânımı keyfiyet-i câm-ı şarâp

Ey sâkî, dudağın olmayan içki kadehini sunma. Bu şekilde sunduğun içki kadehi billâhi cânımı acıtıyor.

Aşık kırmızı şarabı görünce sevgilinin kırmızı dudaklarını hatırlamaktadır. Sevgilinin dudağıyla ve can bağışlayan suyuyla mest olmak hayaliyle yanıp tutuşmaktadır. Ancak vuslat müyesser olmayınca yani aşık emeline kavuşamayınca şaraptan alacağı zevk ve lezzet de zehir olur. Bu yüzden sevgilinin dudağına kavuşmadan içki kadehi görmeye tahammül edemiyor. Ve içki dağıtan kişiden kendisine şarap kadehi vermemesini istiyor.

Sevgilinin dudağı içki kadehine **teşbîh** edilmiş. Cür'a, câm, sâkî, şarap kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır. Sâkiyâ denilerek **nidâ** sanatı vardır.

(5) **Bezm- i ğamda ey Rahîmî hâlûme rahm eyleyüp**

Ėanlar ağıladı ĩadehler nâleler toldı rebâb

Ey Rahîmî, gam meclisindeki halimi görünce kadebler halime acıdığından kan ağladı, kemençelerin de içi inleyiş doldu.

Aşık, yukarıdaki perişan halini tasvir etmeye devam ediyor. Aşığın bu içler acısı durumundan etraftakiler habersiz değildir. Kendisne acındığının o kadar farkında ki bırakın mecliste bulunan diğerlerini, içki kadehleri bile kan ağlıyor, neşe ve sevinç nağmeleri dökülmesi gereken kemençeler ağlaşıp kalıyorlar.

İçki meclislerinde kadehlerin içinde kırmızı renkli şarap vardır. Şair bunu kadehin acımasından dolayı kan ağlaması olarak yorumlamaktadır. Gözyaşı aslında şeffaftır, rengi yoktur, ancak çok ağlayınca gözler kızarır ve gözyaşı da kırmızı olan kan rengine bürünür. Aynı şekilde sazların, kemençelerin içli müzikler çalmasını da içlerinin üzüntüden inleyişle dolduğu şeklinde yorumluyor; **hüsn-i ta'lîl** sanatı var. Şair perişan halini bu şekilde anlatırken de **mübâlağa** yapmaktadır. Gam meclisi ifadesi **teşbîh-i belîğ**; bezm, kadeh, rebap kelimelerinde **tenâsüb** sanatı yapılmıştır. Ayrıca Rahîmî ve rahm kelimeleri aynı kökten türemiştir; **iştikâk** sanatı vardır. Şair ey Rahîmî diyerek kendisine sesleniyor; **nidâ** sanatı vardır.

2.2.14. Gazel 14 : Vuślatuñla Âyete'l-kürsi ĥaķı ey âfitâb
 'Arş'a döndi şehr-i Mar'aş tıldı nûr-ı feth-i bâb
 fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Hak : tam, tamam

Âf-tâb (f.b.i.) : güneş

Ey güneş (yüzlü sevgili), sana kavuşmakla ayete'l-kürsi bakkı için Maraş şebri fetih nuruyla doldu, böylece arşa benzedi.

Tasavvuf ile hükemâ felsefesini birleştirenler içinde hiçbir şey olmayan ve dümdüz olan Atlas feleğine Kürsi adını verirler. Dokuzuncu kat gök olup sekizinci kat göğü kaplar. Sekizinci kat gök ise Arş adını almıştır. Bazıları Kürsî ile Arş aynı gök olarak gösterirler. Levh-i mahfuz burada bulunur. Kur'ân-ı Kerîm'de Kürsî'nin gökleri ve yeri kapladığı yazılıdır. (Bakara-225). Bu nedenle bu ayetin adı "Âyete'l- Kürsî" olmuştur.¹¹⁹

İşte şair sevgilisine kavuşunca güneşe benzeyen sevgilinin aydınlığı Maraş şehrinin tamamını kaplar. Şair bu olayı ayetel kürsi ile ilişkilendiriyor.

Âftâb kelimesi **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Âyete'l-kürsî ifadesiyle de **iktibas** yapılmıştır. Zirâ dîvân edebîyatında âyetler iktibas yoluyla kullanılır.¹²⁰ Burada ayet içinde geçen bir iki kelime ile iktibas yapılmıştır.

(2) **Geydi nûrânî libâsın şemsi dülbendin sarup**

Karşı çıktı gün sürüp pâyuña yüz mânend-i âb

Dülbend (f.i.) : tülbend

Mânend-i âb : su gibi

Gün, ışıktan elbisesini giydi, güneş gibi tülbendini sarındı, su gibi ayağına yüzünü sürüp sana karşı çıktı. (Bütün bu hazırlıkları yaparak seni karşılamaya çıktı.)

Sevgili, güneşten daha alımlı ve daha parlak olunca güneş bile bu durumu kabullenip sevgiliye râm olur. Güneş çıkıp ortalık aydınlanınca, gecenin karanlığı kaybolur, böylece gün ışıklı bir elbise giymiş olur. Güneş ışıkları açık renktir, tülbent de

¹¹⁹ Pala, a.g.e. s. 282

¹²⁰ Pala, a.g.e. s.44

açık sarı renktedir. Su, **hüsn-i ta'lil** yoluyla, yerden aktığı için sevgilinin ayağına yüz sürmek istemektedir. Günün elbise giymesi, tülbent sarınmasında **teşhîs** sanatı vardır.

(3) **Hâceyân-ı şeh'r ile mihr 'arz idüp mâhum şamer**

Yüz sürüp na'l-i semendüñe öpüp hâk-i rikâb

Na'l (a.i.) : ayakkabı, nal

Semend (f.i.) : çevik ve güzel at

Rikâb (a.i.) : üzengi, bir kimsenin katı, önü

Haceyan kelimesinde oynamış. Kullanımda bir problem yok. Yine çoğul yapmış ama Arapça kaidelerle çoğul yapmıştır. “an” eki Arapça çoğul ekidir. Yalnız mihr kelimesinin acıma, şefkat anlamı da var. Kamer, şeh'r, mihr, mah kelimeleri arasında tenasüp vardır. Şehr, mah, kamer ay anlamına, mihr güneş anlamına gelmektedir.

Şehrin hocaları hürmetle sen ay yüzlü sevgiliye hürmetlerini arz ettiler, bunu yaparken de güzel atının toprak renkli örtüsünü öpmüşler (el-etek öpmek)dir.

(4) **Her diyâra kim şâdem bâssañ şudûmûñden şehâ**

Hârdan güller biter her hâra virür la'l-i nâb

Ey padişah, her nereye ayak bassan basışın her bir dikene saf şarap verir ve dikenlerde gül biter.

Sevgili bolluk ve bereketin sembolü olan bir padişaktır, cömertliğiyle gittiği her yeri ihyâ edecektir. Dolayısıyla hangi ülkeye giderse gitsin adım attığı yerleri, çorak araziler, dikenli verimsiz topraklar bile olsa gül kokularının neşv ü nema bulduğu gözü gönlü aydınlatan mekanlar haline getirecektir. Elbette ki bu ülkelerin başında aşığın gönlü ülkesi gelmektedir. Aşığın aşksızlıktan çoraklaşmış gönlünü sevgi padişahı mülk edinince dikenler gitmiş yerini burcu burcu kokan renk renk güller kaplamıştır.

Rivayet odur ki eskiden gülün rengi beyazdır, genç bir aşık sevgilisine kavuşmak için kırmızı gülü elde etmek istemektedir. Yoksa sevgilisi, zengin olan diğer aşığını kabul edecektir. Delikanlı halini arz eder, mehtaplı bir gecede bir bülbül kalbine diken batırarak kanını güle akıtır ve gül sabaha kadar kıpkırmızı olur ancak bülbül son nefesini vermiştir. O gün bu gündür güllerin rengi kırmızıdır. Ancak kız yine de aşkı değil zenginliği tercih

eder ve kendisine kırmızı gül sunan delikanlıyı reddeder. Bu olaydan sonra sevgili vefasızlığın, kırmızı gül ise aşkın sembolüdür.

Bu beyitte şair “dikene la’l-i nâb verir” derken gülün oluşumuna **telmihte** bulunuyor. Kadem-kudûm kelimeleri aynı kökten türeyen kelimelerdir, **iştikâk** sanatı vardır. Şair sevgilisine şehâ diye sesleniyor, **nidâ** sanatı var. Hâr kelimesinde **tekrîr** sanatı vardır. Hâr ve diyâr kelimelerinde **cinâs** sanatı vardır.

(5) **Sen kâdem başduğca hâke ben sürüp yüz yirdeyüz**

Günde yüz biñ kez dirüm yâ leytenî künti türâb

Sen toprağa ayak bastıkça ben de yüzümü toprağa sürerim. Ve günde yüz bin kez “âh ne olurdu (keşke) ben bir toprak olsaydım” derim.

Sevgili, toprağa ayak bastıkça aşık da yüzünü toprağa sürecektir, böylece bir nevi vuslata ermiş olacak. Bu ifadelerde **mübâlağa** yapılmış. Ayrıca aşık burada sevgiliye karşı tevazu gösterdiğini de ifade ediyor. Sevgili sultandır, yücedir; aşık ise yüzü yerde bir kuldur. Yüzü yerde ifadesi **tevriyeli** olarak iki şekilde anlaşılabilir, padişah önünde yerlere kadar eğilen bir insan tasviri olarak düşünülebileceği gibi değersiz, hakir anlamına da gelebilir. Yüz kelimesi tekrar edilmiş; **tekrîr** yapılmış. Kadem, hâk, türâb kelimeleri arasında da **tenâsüb** vardır.

Yâ leytenî küntü türâb: O gün (mahşer günü), kişi elinin önde yolladığına bakacak. Kâfir is eşöyle diyecek: Âh ne olurdu (keşke) ben toprak olsaydım (Nebe/40) ¹²¹ **iktibas** sanatı var.

(6) **Kimse nâlân olmadı ‘ahdüñde illâ ‘andelîb**

Kimsene yanup yıkılup ağlamaz illâ kilâb

Andelîb (a.i.) : bülbül

Kilâb (a.i.) : köpekler

ahd (a.i.) : söz verme, and, yemin

¹²¹ Pala, a.g.e. s.44

Kimse verdiği sözden dolayı layıp inlemedi, pişman olmadı, sadece b lb l ağıyor. Kimse de yanıp yıkılıp ağlamıyor ama köpekler hariç.

Ey b lb l, sevgilinin verdiği sözden ötürü kimse ağılayıp inlemedi. Zaten köpekler senin için yana yakıla ağlamazlar. Senin sözünden ağlasa ağlasa ancak bencileyin şair (andelib) Rahimi ağılar. şair kendisi ve ağıyar-rakipler-köpekler arasındaki tezattan istifade ederek kendi inleyişinin derecesini ifade etmiştir.

(7) **Ey Rah m  el götür baş a yüzün derg ha tut**

 ıl du' yı devlet-i sult n Sel m H na şit b

şit b (f.i.) : acele, abukluk

Ey Rah m , el götür, baş a, yüzünü derg ha evir. Sultan Selim H n'ın devleti, saadeti için vakit kaybetmeden duaya yönel.

şair kendisine seslenerek Sultan Selim H n için dua etmesini istiyor. Duasında kutlu sultanın devletinin d im olmasını, kişisel huzur ve mutluluğunun devamını istiyor. El götür derken dua etmek üzere ellerini yukarı kaldırmasını ve açmasını, baş a derken il hi huzurda olduğunu hatırlayarak başında bir şey varsa çıkarmasını, yüzün derg ha tut derken yönünü ve kalbini il hi huzura yönlendirmeyi anlatıyor. Bütün bunlar duanın kabulüne etki eden saygı davranışlardır.

Sultan Selim H n'a **telmih** var. Ey Rah m  denilerek hem **nid ** hem **tecr d** sanatı yapılmış. El, baş, yüz kelimeleriyle; devlet, sult n ve h n kelimelerinde **ten s b** sanatı vardır.

(8) **şem'-i  adrin revėan-ı 'izzet-f r z n eylesün**

Nitekim  and l uyard ka sip hre m h-ı t b

Revg n (f.i.) : yağ

 zzet (a.i.) : değer, kıymet, yücelik, ululuk

F r z n (f.s.) : parlayıcı, parlayan

Kadr (a.i.) : değer, itibar; onur, şeref

Sip hr (f.i.) : gök, sem , talih

Kadrinin kıymetinin güneşi, şeref (mumunun) yağını artırsın. Nitekim gökyüzünü de gece vakti ayın parlaklığı aydınlatır. (sevgili) Mum, yağ, tab, fûruzan; güneş, ay, sipihr tenasüp var.

(9) **Rub'-ı meskûn içre şâhum şâh-ı heft iklim ol**

Kâm-kâr ol kâm-bahş ol kâm-bîn ol kâm-yâb

Kâm-kâr (f.b.s.) : isteğine ulaşmış, mutlu

Kâm-bahş (f.b.s.) : herkesin isteğini yeine getiren

Kâm-bîn (f.b.s.) : meramına erdiren, mesut, bahtiyar

Kâm-yâb (f.b.s.): isteğine ulaşmış, talihli

Rub'-ı meskûn : Dünya'nın kara olan dörtte bir kısmı

Heft iklim : yedi iklim yedi bölge

Ey padişabım, dünyanın karalarına hükmeden, yedi iklimin padişahı ol. İsteğine ulaşan, isteğine ulaşmış, mesut ve bahtiyar olan ve eden bir sultan ol.

Eski coğrafyaya göre yeryüzünün hayat olan dörtte birlik bölümü heft iklim olarak anılır. Ekvator çizgisinden kuzey kutbuna doğru olan bölümü yedi bölgeye ayrılmıştır. Her birine iklim denen bu bölgelerin dışında kalan kısma zulumât denir ki İskender'in âb-ı hayâtı aramaya gittiği bölgedir. Yedi iklimi oluşturan bölgeler değişik sınırlara ayrılrsa da İran merkez olmak üzere Arabistan, Afrika, Roma, Türk, Hind ve Çin topraklarıdır.

Özellikle kasidelerde övülen kişi ve padişahlar heft-iklim sultanı olarak anılırlar.¹²² Böylece genişlik, yükseklik, yaygınlık, kudret ve tesirlilik halleri ifade edilmiş olur.¹²³

Aşık sevgilisini överken yedi iklime hükmetme kudretinde bir padişah olarak görüyor. Şâh **açık istiâre** youyla sevgilidir. Şâh kelimesi tekrar edilmiş, **tekrîr** yapılmış. Kâm-kâr, kâm-yâb, kâm-bîn, kâm-bahş kelimelerinde **ıştikâk** sanatı vardır.

¹²² Pala, a.g.e. s.201

¹²³ Pala, a.g.e. s.228

2.2.15. Gazel 15 : Cân bağışlarken dem-â-dem cânuma ey yâr leb

Şol kadar sordum dehânuñ itmedi ikrâr leb

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Dem-â-dem (f.zf) : her vakit, sık sık

İkrâr (a.i.) : tasdik, kabul, bildirme, söyleme

Ey sevgili, dudak her vakit canıma can katarken o kadar sordum (da) ağzın dudağı ikrâr etmedi.(ağzından laf almadım anlamında)

Aşık, sevgilinin dudaklarıyla hayat bulur, yenilenir, tazelenir. Bu yüzden sevgilinin hayat veren dudakları aşık için son derece önemlidir. Aşık, bu gerçeği ir de sevgiliden duymak ister. İster ki benim dudaklarımla sen varsın desin, bunu sevgili de kabullensin. Ancak sevgili bu konuda aşığa acı çektirir. Duymak istediklerini bir türlü söylemez. Aşık, acı çeker. Çünkü insan, bazı şeyleri bildiği halde bunları sevgilinin ağzından da duymak ister. Duymayınca hayal kırıklığı yaşar.

Ey yâr denilerek **nidâ** sanatı yapılmış. Ayrıca “sormak” kelimesi sevgilinin dudağıyla ilgili olduğu zaman “emmek” anlamıyla da metne uygundur. Bu yüzden **tevriye** yapılmış olur.

(2) Zerreves mahv eyledi mihr-i dehânuñ varlığum

Yok yire niçün ider cândan beni bî-zâr leb

Zerreves : zerre gibi, gayet küçük, pek az

Bîzâr (f.s) : bıkmış, küskün

Dehân (f.i.) : ağız

Zerre gibi küçücük ağzının arzusu, sevgisi beni mahvetti. Dudağın niçin yok yere beni canımdan bezdiriyor?

Sevgilinin dudağı darlığı ve yuvarlıklığı yönüyle zerreye benzetilmektedir. Aşığı mest eden, kendinden geçiren dudaklar miniciktir, varla yok arasındır. Bu haliyle açılmamış bir gonca güle benzediği için cazibesine kapılmamak mümkün değildir.

Yok yere ifadesi ise iki anlamıyla da beyite uygun düşer. Birincisi sevgilinin dudağı yok denecek kadar küçüktür, bu yüzden neredeyse olmayan bir şey için perişan olmak akıl kârı değildir. İkincisi boş yere anlamındadır. Çünkü sevgili aşığı dudağından

nasiplendirmeyecektir. Aşık bu gerçeğin pekâla farkındadır. Bu yüzden boş yere beni perişan ediyor diye sevgiliye sitem var.

Yok yere ifadesi birden fazla anlamda kullanıldığı için **tevriyelidir**. Aşık sevgilinin eza ve cefa özelliğini bildiği halde niye beni cana küstürüyor diye sormadan da edemiyor, burada da **tecâhül-i arif** sanatına başvurmuş. Dudak ise zerreye **teşbîh** edilmiş. Mihr kelimesinin güneş anlamıyla **ihâm-ı tenasüb** yapılmış. Zerre ve mihr kelimelerinde **tezâd** vardır.

(3) **Goncalar cânâ dehanuñla ağız bir ideli**

‘Âlem-i gaybuñ ider remzin turup izhâr leb

Âlem-i gayb : görünmez âlem

Remz (a.i.) : işaret

İzhâr (a.i.) : gösterme, meydana çıkarma

Turmak : ayağa kalkmak, kıyam etmek

Ey sevgili, goncalar ağzınla ağız birliği edeli, dudak durmuş, gayp aleminin işaretlerini açığa vurur.

Açılmamış çiçek, tomurcuk anlamına gelen gonca dîvân şiirinde sevgilinin ağzı yerine kullanılır ve açılmamışlık özelliğiyle kendini gösterir. Goncanın gülmesi, açılmasıdır. Tıpkı insanın güldüğü zaman ağzının açılması gibi. Oysa kapalı hali içinde sırlar saklayan bir gülü andırır, onun açılması sırrın açığa çıkmasıdır. Goncanın açılması “çâk olmak, sinisini çâk etmek, yüzünden örtüyü atmak, dîdârı keşfeylemek” gibi şekillerle kendini gösterir. Bunda da sabâ rüzgarının önemi büyüktür. Gonca açılınca çiçeğin (çoğunlukla gülün) kokusu ortaya çıkar. Gonca olan ağız, açılmadığı zaman remz ile konuşur. İçinin kırmızılığı ve tazeliği nedeniyle de ele alınan gonca, içinde mücevher saklama özelliği gösterir. Gonca bazen kadehi andırır, bazen de defter olur. Kadeh oluşu, içinin şarap rengine olmasından, defter olması da içinde yapraklar bulunmasından dolaydır. Kapalı ve bakir olması nedeniyle geline benzetilir.¹²⁴

Dîvân şiirinde gonca, sevginin ağzıyla adeta özdeşleştiği için şaire göre sevgilinin dudağıyla ağız birliği etmektedir. Bu ifade aynı zamanda işbirliği etmek, bir konuda mutabakat sağlamak manasında da anlaşılabilir. Beyitte **tevriye** yapılmış. Gonca, ağız,

¹²⁴ Pala, a.g.e s.168

dehan, leb kelimelerinde **tenâsüb** vardır. Goncaların gayb aleminin sırlarını ifşa etmesinde ise **hüsn-i ta'lil** vardır.

(4) **Bâğ-ı hüsnünde femûn ser-çeşme-i âb-ı hayât**

Hatt-ı Hızır âbuñla gûyâ oldu Hızır-âşâr leb

Güzellik bağında ağzın âb-ı hayat çeşmelerinin başı oldu. O kadar ki Hızır'ın ayva tüyleri bile sanki senin ağız suyunla Hızır saçan dudak oldu.

Bahçelerde çeşmeler vardır. Sevgilinin ağzı da güzellik bahçesinde ölümsüzlük suyu akan bir çeşmedir. Bu çeşme aktığı yerleri yeşertir. Hızır (a.s.)'ın dudağının çevresindeki tüyler de yeşil renktedir. Nitekim hızır kelimesinin yeşil anlamı vardır. Ve Hızır, âb-ı hayâtı bulan ve içtiği için ölümsüz olan kişidir. İşte onun tüylerini bile âb-ı hayât sunar hale getiren sevgilinin ağzıdır.

Edebîyatta sevgilinin ayva tüyleri klişeleşmiş olarak Hızır'a benzer. Bazen bizzat sevgili için "Hızırhat" denir ve sevgili ondan üstün tutularak mübâlağa yapılır. Aşık gözyaşları denizinde boğulmak üzereyken Hızır olan sevgilisinden imdat bekler. Sevgilinin yüzü âb (su) olunca ayva tüyleri de bu su üstünde yürüyen Hızır olur. Hızır zulümata girip âb-ı hayatı bulduğu için sırra vâkıf olmuştur. Bu nedenle sevgilinin bir sır veya âb-ı hayat olan dudağı çevresindeki hat da Hızır olur. Yine sevgili o dudaktan sırlar açmaya başlayınca, Hızır yanında hazır bulunur.¹²⁵

Bâğ-ı hüsn denilerek **teşbîh-i belîğ** yapılmış. Sevgilinin ağzı çeşmeye **teşbîh** edilmiş. Hızır kelimesi birden çok kullanıldığı için **tekrîr** sanatı vardır. Hızır'ın bile âb-ı hayât sunabilmesi sevgili sebebiyledir denilerek **mübâlağa** yapılmış.

(5) **Teşne-câna şunmadı bir dem şulu şeftâlusın**

Gösterür ayva bu ben maḥzûra ammâ nâr leb

Şeft-âlû (f.b.i.) : şeftali, **mec.** Öpücük

Teşne-cân : susuz, yanık

Mahzûr (a.s.) : yasak edilmiş, haram; engel sakınca

Nâr (f.i.) : bot.nar

¹²⁵ Pala, a.g.e s.205

Benim gibi yasaklanmış ve susamış-teşne birisine o sulu şeftali sunmak yerine ayva gösterir, ama o da ateş dudaklı, ateş gibi.

(6) **Ey şeker-güftâr acırsañ baña rahm it acı kim**

Tatlu cânımdan uşandurdu beni efgâr leb

Şeker-güftâr (f.b.s.) : sözü şeker gibi tatlı olan

Efgâr (f.s.) : yaralı, sakat

Ey sözü şeker gibi tatlı olan sevgili, acıyacaksan eğer, bana merhamet edip acı ki, dudağından dolayı yaralı olmak beni tatlı canımdan usandırdı.

Aşık sevgilinin acımayacağını biliyor bu yüzden eğer acıyacaksan, böyle bir ihtimal varsa bana acı diyor. Çünkü sevgilisinin dudağından dolayı iyileşmez yaralar içerisinde canından bezmiş. Şeker-güftâr ifadesinden anlaşıldığı üzere sevgilinin acıyıp erhamet göstermesi ise aşığına tatlı sözler sarfetmesiyle gerçekleşecekmiş.

Ey şeker güftâr hitabında **nidâ** sanatı yapılıyor. Acı ve tatlu kelimeleri arasında **tezâd** var. Acı kelimesi tekrar edilmiş, **tekrîr** sanatı var. Şeker-güftâr **açık istiâre** yoluyla sevgilidir.

(7) **Fehm olunmazdı femûñ keyfi nedür hâyran idük**

Ey Rahîmî olmasa ger kâşif-i esrâr leb

Fem (a.i.) : ağız

Fehm (a.i.) : anlama, anlayış

Kâşif-i esrâr : sırları keşfeden

Sevgilinin ağzının hayranı idik. Ancak ey Rahîmî eğer dudak, sırları keşfedici olmasaydı onun keyfiyetinin ne olduğu anlaşılamazdı.

Bu beyte şair kendi şairliğini ve sanatını övüyor. Çünkü sevgilinin dudağı aşık için vazgeçilemeyecek güzellik unsurlarındandır ve aşık buna hayranlık duyar. Ancak hayran olunan güzelliğin bir güzellik unsuru olması yetmez. Bir de bu güzelliği anlatacak bir ağza ihtiyaç vardır ki onun mâhiyetinin, keyfiyetinin ne olduğu, nasıl olduğu anlaşılsın. İşte bu usta anlatıcı ağız şairden başkası değildir.

Ey Rahîmî hitabında **nidâ** ve **tecrîd** sanatı var

2.2.16. Gazel 16 : Sende ey meh olalı bu hüsn-i bî-hem-tâ garîb

Eyledi 'âlemlere 'aşkuñ beni rüsvâ garîb

fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün

bî-hemtâ (f.b.s.) : benzersiz

garîb (a.s.) : kimsesiz, gurbette, bambaşka

rüsvâ (f.s) : rezil, itibarsız

Ey ay (yüzlü sevgili), sende bu sonsuz güzellik ortaya çıkmalı aşkın beni âleme rezil etti.

Aşık, sevgilideki güzellik ve diğer hasletler yüzünden aklını zâyi etmiş, deli dîvâne olmuştur. Nitekim Kays, Leylâ'nın aşkıyla Mecnûn olmakla meşhur olmuştur. Leyla vü Mecnun hikayesinde Kays'ın üzüntüyle aklı başından gider ve sahralara düşer.¹²⁶ Aklını yitiren bir insanın normal davranışlar sergilemesi artık olanaksızdır. Bu yüzden cümle âleme rezil rüsvay olmaktadır. İşte şair bu beyitte bundan bahsediyor.

Ey meh hitabında **nîdâ** sanatı var. Ayrıca meh, **açık istiâre** yoluyla sevgilidir.

Garîb kelimelerinde **tekkrîr** yapılmış.

(2) **Gitdi başdan 'akl dilden sabr elden ihtiyâr**

Dâr-ı gamda âh kim kaldum tek ü tenhâ garîb

(Seni tanıyalı beri)Aklım başımdan gitti, gönlümden sabır gitti(sabredemez oldum), seçme yeteneğimi de kaybettim. Ah ki gam diyarında tek başıma ve garip kaldım.

Şair bu beyitte yukarıdaki hallerinin tafsilatını vermiş. Ne durumda olduğunu tasvir etmeye devam ediyor. Aklı başından gitmiş, sağlıklı düşünemiyor; sabrı kalmamış artık bir an önce vuslatı arzulamaktadır, irade gücünü de yitirmiş, yaşadıkları keni elinde olmadığı için müdahale edemiyor, belki kendi de başından geçenlerin şaşkınlığını yaşıyor, aynı zamanda gurbettedir, kimi kimsesi yoktur, bu yüzden ne yapacağını, kimden medet umacağını bilememektedir. Tek başına, aciz ve çaresiz kaldığını ifade ediyor.

Gam diyarı sözünde **teşbîh-i belîğ** var, gamı diyara benzetmiş. Tek, tenhâ ve garip kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

¹²⁶ Pala, a.g.e. s.288

(3) **Çerh elüm alup çevirdi atdı dâr-ı gurbete****Kûy-ı vasl-ı yârdan düştüm cüdâ hayfâ garip**

Çerh (f.i.) :felek, gök, gökyüzü, sema; talih, baht; her gezegene mahsus gök tabakası

Felek elimden tutup evirdi çevirdi ve beni gurbete attı. Yazık ki sevgilinin kavuşma semtinden ayrı düştüm.

Dünya kainatın merkezidir.Dünyayı dokuz felek çevreler.Bunlar iç içe geçmiş soğan zarı gibi dünyayı çevrelemişlerdir ve dünya göğünden başlamak üzere yedi tanesi yedi gezegenin feleğidir. Dokuzuncu felek olan ve en dışta kalan, cisimden arınmış olan ve diğer bütün felekleri saran en büyük felek olan Atlas feleği, dönerken diğerlerini de kendi istikametinde dönmeye zorlar. Kendi istikaeti dışında dönmeye zorlanan sekiz felek, insanların talihleri, refah ve mutlulukları üzerinde değişken ve aksi durumlar ortaya koyar. İşte felekten şikayet tmenin nedeni budur. Şair de bu beyitte felekten yakınıyor. Ona göre felek şairin yüzüne gülmemiş, onu hep zor durumda bırakmıştır.Nitekim feleğin en son sillesi canını çok acıtır. Zira felek bu kez aşığı tutup gurbete atmıştır. Aşığı üzen, gurbete gitmekten ziyade sevgilinin kavuşma semtinden uzak kalışıdır. Aşık buna hayıflanıyor. Kendisine en çok bu durumun koyduğunu dile getiriyor.

Sevgilinin kavuşma semti ve dâr-ı gurbet ifadelerinde **teşbîh-i belîğ** sanatı vardır. Felek elimden tutup attı denilerek **teşhîs** sanatı yapılmıştır.

(4) **Şâm-ı zülfünde karâr itdi bu şeb miskîn-gönül****Kanda kim âhşam ola lâ-büdd ider me'vâ garîb**

Lâ-büdd (a.s.zf.) : lâzım, gerekli

Me'vâ (a.i.) : yurt, mesken

Miskîn (a.s.) : âciz, zavallı

Zavallı gönliüm bu akşam saçının karasında karar kıldı. Zira gurbetteki kişinin nerde akşam oluyorsa orada konaklaması gerekir.

Eskiden yola çıkan insanlar veya kervanlar akşam oluncaya kadar yolculuk yapar; hava kararınca da en yakın handa konaklar ve geceyi orada geçirirlerdi. Böylece hem kendileri hem binekleri barınmış ve dinlenmiş olurdu. İşte aşık da gurbette gezen bir yolcu olduğuna göre nerde akşam oldu orda durması gerekir. Eğlenilecek, durulacak yer

sevgilinin simsiyah saçlarıdır. Aşık, siyahlığından ve rahatlığından dolayı, konaklamak için saçı tercih ediyor.

Şâm, şeb, ahşam ve zülûf birbiriyle uyumlu olduğu için bu kelimeler arasında **tenâsüb** yapılmıştır. Şâm-ı zülfünde ile ahşam, karar itdi ile me'va kelimelerinde **leff ü neşir** sanatı vardır. Şair gönlünü **tecrîd** etmiştir.

(5) **Dün mahalleñde rakîb ile Rahîmî serverâ**

Ol it ile hayli itişmiş idüp gavgâ garîb

Server (f.i.) : baş, başkan

Ey server, rakîp denen o itle zavallı Rahîmî, dün mahallende bir hayli itişip kavgâ etmişler.

Herhangi bir işte birbirinden üstün olmaya çalışan anlamına gelen rakip, divân şiiirinde aşık-mâşuk ilişkisi arasında aşıkla yarışan ve ona ortak olan kişidir. Rakip aşığın nazarında kötü olan kişidir.¹²⁷ Aşık, üstünlüğü rakibe kaptırmamak için rakiple dalaşmaktadır.

İşte aşık rakibe “it” sıfatını yakıştırıyor ve aralarında yaşanan husumeti sevgiliye haber veriyor. Aşığın bütün çabası rakibi sevgilinin semtine sokmamak ve onu sevgiliden mümkün oldukça uzak tutmaktır. Bunun için de belki ölümü bile göze almak gerekir. Nitekim köpeklerle kavgaya tutuşan kişi parçalanma riskini de göze almış olmalıdır.

Server **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Rakîb, ile it, Rahîmî ile garib kelimelerinde **leff ü neşir** sanatı vardır. Rahîmî denilerek **tecrîd** sanatı yapılmıştır

¹²⁷ Pala, a.g.e. s.374

2.2.17. Gazel 17 : Bezm gülşen gonca leb bir yâr-ı cânumdur şarâb

Serv kadd sâkî surâhi nagme-i bülbül rebâb

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Rebâb (a.i.) : gövdesi Hindistan cevizi kabuğundan yapılmış bir çeşit kemençe

Gül bahçesi meclis, gonca dudak, şarap da sevgilimdir. Servi boylu sürâhi içki dağıtıcısı, bülbül sesi de kemençedir.

Bir bahçe tasviri var. Gül bahçesi işret meclisi dir. Çeşitli renk ve kokudaki güllerin arasında aşığın gözü de gönlü de bayram ediyor. Goncalar kıpkırmızı renkleri ve şekil itibariyle yuvarlak ve küçük oluşuyla sevgilinin dudağını andırıyor. Sürâhi, içkiyi dağıtan uzun boylu bir sâkî, şarap da aşığın aklını başından alan ve vazgeçemediği sevgili, bülbül sesi de meclisin neşesini tamamlayan bir müzik aletidir. Aşık bir bahar günü bir gül bahçesinde şarap yudumlarken hayalini süsleyen unsurlar bunlardır.

. Bunların hepsinde **teşbîh** sanatı var. Böyle bir ortamda aşık için mest olup kendinden geçmekten başka yapılacak bir şey yoktur. Gülşen, leb, şarap; bezm, sâkî, sürâhi kelimeleri birbiriyle uyumludur, **tenâsüb** sanatı var. Şarab ve rebâb kelimelerinde **cinâs** sanatı var

(2) **Bûse-i cânâna cân peymânesin bezl it diyü**

Göz kıpar câm içre ben âvâreye her dem habâb

Kadehteki kabarcık, sevgilinin öpüşüne can kadehini saç diye kadehin içinden her an ben âvâreye göz kırptıyor.

Aşığın elindeki tek geçer akçesi canıdır ve onu da sevgilisinin bir öpüşüne vermeye dünden hazırdır. Bu niyetini doğrudan dile getiremediği için içki kadehindeki şarap kabarcıklarına söyletiyor. Kendisi cesaret edememektedir. Çünkü sevgilinin tepkisinden endişe ediyor. Ya canını vermek pahasına da olsa sevgili busesini aşıktan esirgerse... Böyle bir durumda aşık bir kere değil, kahrından bin kere ölür, üstelik emeline de kavuşamaz.

Kadehteki şarabın üzerinde oluşan kabarcıkların patlaması aşığa göre canını vermesini hatırlatıp duran göz kırpmalardır. Şair şarap kadehindeki kabarcıkları böyle şairane bir sebeple açıklıyor; **hüsn-i ta'lil** sanatı var. Âvâre, **açık istiâre** yoluyla sevgili

için deli divâne olan aşıktır. Cân ile cânân kelimelerinde **iştikâk** sanatı vardır. Peymâne, câm ve habâb kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır.

(3) **La'î-i sîr-âbuñla gonca gördi hem-meşreb müdâm**

Reşkden mi kan yudar terdür harâretten gül-âb

Müdâm (a.s.) : sürekli

Sîr-âb (f.b.s.) : suya kanmış, taze, körpe

Suya kanmış dudağıñla gonca arkadaş olmuşlar. Gülsuyu kıskançlığından mı kan yutuyor, onun için mi sıcaktan nemlenmiş?

Dîvân şirinde sevgilinin dudağı kırmızı oluşu, kıvrım büklüm oluşu, yuvarlak ve küçük oluşu gibi yönleriyle goncaya benzer. Dudak aynı zamanda sevgilinin hayat veren ağız suyunun mekanı olduğu için suya kanmıştır ve taptazedir. Tabi bu özellikleriyle de aşığın gönlünü çalar, aklını başından alır. İşte goncanın ve sevgilinin dudaklarının çok iyi arkadaş olmaları, aralarındaki samimiyet kıskançlıklara sebep olmaktadır. Gül suyu hasetten kan yutmaktadır ve kıskançlığın ateşinden dolayı ter döker, bu yüzden nemlidir yani ıslaktır.

Sevgilinin dudağı goncaya **teşbîh** edilmiş. Gonca ve gül-âb kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

(4) **Bildi kim ten cümleten tennûr-ı gam biryânıdır**

Pâre pâre olup ağlar hâlûme yanup kebâb

Tennûr (a.i.) : fırın, tandır

Biryân (f.i.) : et kebabı

Vücudumun tamamının gam fırınında pişen kebab olduğunu bildiğinden kebab (bile) parça parça olup balıme ağlıyor.

Kebab bilindiği üzere direk olarak ateşte pişirilen ettir. Aşığın gönlü de gam fırınında yanmaktadır. Gerek sevgiliden gördüğü eza, cefa; gerek onunhasreti aşığın içini yakar kavurur. İşte, ateşe direk olarak maruz kalan kebab bile kendi acısını adeta unutmuş, bir kenara bırakmış; kendinden daha beter olduğunu düşündüğü aşığın hâline acımaktadır. Üzüntüden parça parça olmuş, aşık için ağlamaktadır.

Aşık vücudunu kebaba; gamı da fırına benzetmiş, **teşbîh-i belîğ** sanatı var. Kebabın parça parça olmasını da şâirâne bir sebeple açıklıyor; **hüsn-i ta'lîl** yapılmış.

Tennûr, biryân, kebâb kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

(5) **Ey Rahîmî utanur yaşum görüp rez-duhteri**

Yüzine her dem tutar vâlâ-yı gül-gündân nikâb

Duhter-i rez : üzüm ağacının kızı: şarap

Vâlâ (f.s.) : yüksek, yüce

Nikâb (a.i.) : peçe, yüz örtüsü

Ey Rahîmî, şarap benim gözyaşımı görünce utancından yüzüne daima gül renkli büyük bir örtü tutar.

Aşık, gerek sevgilinin cefasından gerekse hasretinden kanlı gözyaşları dökmektedir. Aslında bu aşık için övünülecek bir durumdur. Çünkü aşkı ve sevgilisi yolunda ne denli acı ve ızdıraba; gözyaşına maruz kalırsa aşkı o denli kıymetlenir. İşte şair bu beyitte şaraba bile kırmızı rengini veren gözyaşlarıyla gurur duymaktadır.

Şarap, üzümde elde edilen bir içecektir. Duhter-i rez üzüm ağacının kızı demektir. Bir genç kızın en belirgin vasfı utangaç olmasıdır. Şaire göre şarabın kırmızı oluşunun sebebi üzümün kızının yani şarabın, aşkın gözyaşlarını gördükçe utanıp yüzüne gül renkli bir örtü kapatmasındandır; **hüsn-i ta'lîl** sanatı vardır. Ey Rahîmî denilerek hem **nîdâ** hem **tecrîd** sanatı yapılmıştır. Yüz, utanmak ve nikâb kelimeleriyle; şarap, gözyaşı ve gül-gûn kelimeleri arasında **tenâsüb** sanatı vardır.

2.2.18. Gazel 18 : Halîlüm hâne-i dilde gam-ı cânânı mihmân it
 Tenevvür sîne de hûn-ı ciğerden aña biryân it
 mefâ'îlün mefâ'îlün meâ'îlün mefâ'îlün

Halîl (a.s.) : samimi (dost)

Tenevvür (a.i.) : nurlanma, parlama

Halîlim (dostum), gönül evinde sevgilinin gamını misafir et, ağırla. Aydınlık göğsünde ciğer kanıyla ona kebab (ikram) et.

Halîl, aşğın sıfatıdır. Bu sıfat esas itibarıyla İbrâhim peygambere aittir. İbrâhim peygamber sofrasında misafir olmadığı zaman yemek yemezmiş. Misafir olunca da her şey bereketlenir ve bollaşır. Bu nedenle onun adı “ Halil İbrâhim bereketi veya sofrası” şeklinde bereketle anılır.¹²⁸ İşte şair, burada ev sahipliğine öykündüğü için gamdan şikayetçi olmamasını ve İbrâhimvârî ikramda bulunulmasını istiyor. Elbette onun vereceği şey ciğer kanıyla pişmiş gönül kebabı olacaktır.

Halîl **açık istiâre** yoluyla şairdir. Ayrıca bu sıfatla İbrâhim peygambere **telmi**h yapılmıştır. Hane-i dil **teşbîh-i belîğ**dir. Halil, hâne, mihman kelimelerinde ve sine, ciğer, hûn, b,ryân kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır.

(2) **Gam-ı dildarı cem it mahzen-i hâtırda hıfz eyle**

Tarîk-ı aşka azmüñ var ise zâd-ı firâvân it

Mahzen (a.i.) : içinde eşya saklanacak yer, bodrum

Zâd (a.i.) : azık, yiyinti

Firâvân (f.s.) : çok, bol, fazla

Hâtır (a.i.) : zihin, fikir, gönül

Sevgilinin gamını topla, gönül deposunda koru, sakla. Aşk yolunda yürümekte kararlı isen azğın bollıştır.

Sevgiliden neş'et eden gam, keder, üzüntü, tasa gibi özellikler aşk yolunda aşğın gıdasıdır. Aşık eğer bu yolda yürümeye azmetmişse yarı yolda kalmamak için yanına bol bol yiyecek yani gam keder, tasa alacak; alması gerekir.

¹²⁸ Pala, a.g.e., s.225

Ayrıca bu yol uzun bir yoldur, belki aylar öncesinden ambarlarda depolarda stok yapmaya ihtiyaç olacaktır. Ayrıca mahzende şarap depolanır. Şarap aşığın kederini dağıtacak, gama düştüğünde onu avutacak yegâne dostudur. Elinin altında bol miktarda bulunması aşığın işini kolaylaştıracaktır. İşte şair bu konuda aşığı uyarıyor.

Mahzen-i hâtır, gönlü depoya benzetmiş; tarîk-i aşk, aşkı yola benzetmiş: **teşbîh-i belîğ** sanatı vardır.

(3) **Bu bâguñ servi dûd-ı gam küli bir tabla âteşdür**

Sabâveş turma bir dem bir nefes âzâde seyrân it

Dûd (f.i.) : duman

Âzâde (f.s.) : hür, serbest

Seyrân (a.i.) : gezinme, seyretme

Gam dumanı bu bağın servisi, külü de bir tabla ateştir. Sa rüzgarı gibi bir an bile durma, bir nefes al ve serbestçe gez, dolaş.

Aşk bağında gamdan dolayı bol bol âh çekilir. Aşığın ağzından çıkan bu âhlar uzun bir çizgi halinde gökyüzüne yükselir. Dolayısıyla selviye benzer. O âhların dumanından arta kalan da tabladaki ateş olacaktır. Sabah rüzgarı nasıl bir an bile durmuyor esmeye devam ediyorsa, dertten kurtulmuş olarak gezebilmek için bu dumandan bir nefes almak gerekiyormuş. Beyitte muhtemelen o devirdeki tütün kullanma anlayışıyla ilgili bir bağ var. Aşık rahatlamak için tütün içecek ama dumanı gam ve külü de ateş olacak. Yani yine de dertten kurtulmayı istemiyor.

Gamı dumana, gam dumanını da serviye benzetiyor. **Teşbîh-i belîğ** sanatı var. Gamdan dolayı aşığın âh etmesi bir duman gibi göğe kadar yükselmesi olarak düşünülmüş, bu yüzden gam dumanının boyu uzundur. Bağ **açık istiâre** yoluyla aşktır. Dem kelimesinin soluk, nefes anlamıyla **ihâm-ı tenasüb** yapılmıştır.

(4) **Alâyık tekyesinden geç tecerrüd ihtiyâr eyle****Getür cân-ı hakîri yâre dervîşâna kurbân it****Alâik(a.i.)** : ilgiler, ilişkiler

Dünyayla olan ilişkini, alâkanı kes, yalmızlığı tercih et. Şu değersiz canı da sevgiliye sun ve tekkedeki dervişler için kurban et.

Şair dünya adına ne varsa hepsiyle bağını koparmak taraftarı. Çünkü alakası olan ne varsa aşığa keder sebebi olmuş. Gönlünde yük olarak ağırlık etmekten başka da bir işe yaramamış. Ayrıca kendisini sevgiliye kurban ederse kıymetsiz canının değer kazanmış olacağına inanıyor. Zaten sevgiliye verebileceği tek nakit olarak, tek geçer akçe olarak elinde bir tek canı bulunmaktadır. Elbette bu kısıtlı imkanını kârlı bir alışverişe harcamak istiyor. Sevgiliye verirse hem onun gözünde hem de diğer insanların nezdinde değeri artar. Nitekim adı bilinen büyük aşıkların hepsi sevgiliye kavuşmadan onun yolunda can vermiştir.

Tekye, tecerrüd, dervîşân, kurban kelimeleri arasında **tenâsüb** yapılmış. Alayık tekyesi sözünde **teşbîh-i belîğ** vardır.

(5) **Habîbûn şerbet-i derdi şifâ-yı derdmendândur****Eger var ise dermânun tabîbâ derde dermân it****Dermendân (f.b.s.)** : dert sahibi, tasalı, kaygılı

Sevgilinin derd şerbeti dertlilerin şifasıdır. Ey doktor, eğer derdin çaresi sende varsa bu derde çözüm bul.

Aşığa göre sevgilinin derdi dert sahiplerinin dermanıdır. Çünkü aşık dert çektikçe kendini iyi hisseder. Dertten kurtulmaya çalıştıkça durumu günden güne kötüleşir. Aşığı iyileştirebilecek tek kişi de sevgilinin kendisidir. Onun derdi gönül derdi olduğuna göre sevgiliden başkası ona yardımcı olamaz. Aşık , bunu bildiği için doktorlara meydan okuyor. Varsa çareniz -ki olmadığını biliyorum-o zaman derde derman olun da görelim bakalım, diyor.

Dert şerbeti derken derdi şerbete, şuruba, ilaca benzetmiş: **teşbîh-i belîğ** sanatı var.Tabîbâ denilerek **nidâ** sanatı yapılmış. Dert ve derman kelimelerinde **tezâd** sanatı

var. Derd ile derdmendân kelimelerinde **ıştikâk** sanatı vardır. Derd, derdmendân, tabib, dermân, şifa kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır.

(6) **Gider Mûsâ ile hattun hadûn seyr eylesin münkir**

Görüp Hakk dîni bâtl fikri ko sen arz-ı îman it

Sevgilinin yanağındaki tüyleri Musa ile gider. Bırak kâfir yanağını temaşa etsin. Sen Hak dini gör bâtl olan fikri bırak ve imânını arz et.

Sevgilinin yanağı beyazlığı ve ışığı yani saçtığı nur ile birlikte tekliği sebebiyle imanı; yanağındaki tüyler de siyah rengi ve çokluğu yani kesreti sebebiyle küfrü temsil eder. Aşık, iman taraftarıdır. Bu yüzden Musa peygamberin, peygamberliğiyle imanı getirip küfrü ortadan kaldırması ve Firavun'u suda helak etmesi gibi sevgilinin yanağı varken kara tüylerine talip olmadığını, onlarla kâfirlerin yani ağyarın ilgilenmesini istiyor.

Bu beyitte Mûsâ peygamberin kıssasına **telmih** var. Musa (a.s.) Mısır' a giderken Tûr dağında Allah kendisiyle söylemişti. Musa peygamber edebîyatta Allah ile konuşmasının yanında ejderha olabilen asası, Yed-i Beyzâ'sı, Firavun'u suda boğması vs. yönlerden ele alınır.¹²⁹ Hak ve bâtl kelimelerinde **tezâd** sanatı vardır.

(7) **Rahîmî kuluña emr eyle olsun sâkin-i kûyûn**

Azîzüm ol gedâyı bir söz ile Mısra sultân it

Rahîmî kuluna emret senin semtinin sakinlerinden olsun. Azîzim o esiri bir sözünle Mısır'a sultan et.

Dîvân şiirinin coğrafyası içinde Mısır'dan çok bahsedilir. Yusuf ile Züleyha'nın maceraları orada geçmiştir. Nil nehri Mısır'a hayat vermektedir. Kenan, Rum, Bağdat, Şam, Habeş gibi adlarla yan yana bulundurulur. Yine Yusuf peygamberin güzelliğini telmihen sevgilinin yüzü Mısır'a, kendisi de sultana benzetilir.¹³⁰

Aşık, sevgilinin ağzından çıkacak en küçük bir isteği, sıradan bir sözü bile emir telakki etmektedir. Çünkü sevgili, sultandır, aşık ise onun mülkünde, onun emrindeki bir kölesidir. Eğer sevgili isterse ki aşık kendi mülkünde kalmaya devam etsin aşık bu isteğe uyacaktır. Üstelik sevgilinin bu bir cümlelik sözüyle Mısır sultanı olmuş gibi bahtiyar

¹²⁹ Pala, a.g.e. s.335

¹³⁰ Pala, a.g.e s.315

sayacaktır. Çünkü sevgili onunla ilgilenmiş, mülkünde kalmasına izin vermiştir. Aşık için sevgiliye köle olmak, Mısır'a sultan olmaktan üstündür.

Aziz, **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Rahîmî kulun derken **tecrîd** ve **teşbîh** sanatı vardır. Gedâ ve sultan kelimelerinde tezâd sanatı vardır. Yusuf peygamberin köleyken Mısır'a sultan olması kıssasına **telmihte** bulunulmuş.

2.2.19. Gazel 19 : Yoluñda tîğ-i hicranuñla ben kurbânuñı yâd it

Tenevvür gamda bu bagrı yanık biryânuñı yâd it

mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

Tenevvür (a.i.): ışıklanma, aydınlanma

Senin yolunda ayrılığının kılıcıyla kurban olan beni hatırla. Gam aydınlığında bu bağrı yanık kebabımı hatırla.

Aşık sevgilisinin hasretinden dolayı kendisinin kurban edildiğini düşünüyor. Onu kurban eden ise ayrılık denen kılıçtır. Kılıç çok keskin bir savaş malzemesidir. Sevgili adeta aşığa savaş açmış ve onu kendinden ayrı bırakmakla kurban etmiştir. Kurbanın eti ateşte pişirilmek suretiyle kebab yapılır. İşte aşığın yanık yeri bağrıdır. Yani gam ateşinde piştiği için bağrı yanmıştır. Bunları sevgilinin hatırdan çıkarmamasını istiyor.

Kurbân ve biryân kelimelerinde **cinâs** vardır. Ayrılığı kılıca benzetmiş: **teşbîh-i belîğ**dir. Ayrıca kurban ve biryan da **açık istiâre** yoluyla aşığın kendisidir.

(2) **Ten-i ma'mûr-ı aşkuñ gencine cây olmak ecliçün**

Yıkup yire berâber itdüğün virânıñı yâd it

Ecl (a.i.) :sebeb, illet

Genc (f.i.) : hazine

Cây (f.i.) : yer, mekân

Senin aşkının mamur ettiği vücud başinesine mekân yapmak için yıkıp yerle bir ettiğin şu harâbeni hatırla.

Aşık, sevgiliye duyduğu aşk sayesinde bedeninin mamur hale geldiğini söylüyor. Çünkü sevgiliye verilinceye kadar, boş bir kalbi, meşgalesiz bir zihni vardı. Nasıl ki boş kalan bir mekan saray bile osa âtıldır, bir işe yaramaz ve zamanla köhneleşmeye yenik düşer aynı şekilde aşığın kalbi ve duyguları da ancak aşk sayesinde bayındır hale gelmiştir. Ne var ki bu mamur vücudu sevgili, eza ve cfasıyla yıkmaktan geri durmamıştır. Kısacası sevgiliye duyulan aşk, aşığın bedenini imar ederken aynı sevgili yine kendi elleriyle yıkıp yerle bir eder. Aşık, viraneye dönen bedeninin yatırılmasını istiyor.

Mamur, virane kelimelerinde **tezâd** sanatı vardır. Aşık, vücudunu viraneye **teşbîh** etmiş. Yıkmaq, yerle bir etmek, virane kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

(3) **Başum seng-i cefâyıyla yarup kan eyleyüp yaşum****Kanı ol demlerüm añ lutf-ı bî-pâyânunu yâd it****Bî-pâyân (f.b.s.)** : sonsuz, tükenmez

Başımı cefa taşıyla yarıdın, gözyaşımı kan eyledin. Hani o zamanlarım ki, senin sonsuz lutuflarınla doluydu, o zamanları hatırla.

Aşık, sevgiliye karşı savunmasızdır. Elinde kendini koruyabileceği bir silahı yoktur. Zaten bunu da istememektedir. Çünkü zulme ne kadar maruz kalırsa sevgilinin bunu istediğini ve bundan memnun olduğunu bilir. Sevgili ise, elindeki cefa taşıyla acımadan aşığın başını yarar, canını o kaar acıtır ki gözyaşları adeta kanlı bir hal alır. Ancak bu durum bile aşık için sevgilinin sonsuz lutuflarına eriştiği ve mesut olduğu o unutulmaz zamanların bir hatırasıdır. Nitekim aşık, mazideki o günleri yâd etmeye devam eder.

Cefâ taşı denilerek teşbîh-i belîğ yapılmış. Lutf ve cefâ kelimelerinde tezâd var. Anmak ile yâd etmek kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

(4) **Kara zülfün gibi akl u karârı târ-mar olmuş****Vefâ deştinde dil Mecnûn-ı ser-gerdânunu yâd it****Târ-mâr (f.b.s.)** : karmakarışık, perişan**Deşt (f.i.)** : bozkır, çöl**Ser-gerdân (f.b.s.)** : sersem, perişan

Akl ve kararı kara saçın gibi karışmış, vefâ çölünde perişan olmuş gönül Mecnun'unu hatırla.

Aşık kendisini Mecnun'la kıyaslıyor. Leylâ'nın aşkıyla deli olup çöllere düşen Mecnun saç baş karışmış, dünyadan elini eteğini çekmiş bir halde ömür sürmüştü. Aşığın durumu da onu andırmaktadır. Sevgilinin siyah saçları gibi aşığın aklı ve gönlü de karışıktır. Ancak, Mecnun'dan üstün bir yönü vardır. Mecnun herhangi bir çöle düşmüşken aşık, vefa çölünde Mecnunolmuştur. Bu demektir ki sevgiliye asla vafasızlık yapmayacaktır.

Vefa çölü denilerek teşbîh-i belîğ yapılmış. Leyla ile Mecnun hikayesine **telmih** var. Gönlünü Mecnun'a **teşbîh** etmiş.

(5) **Dil-i pür-derdi perverde kılarduñ cevır ü nâz ile**

Yine ol ni ‘mete kâni ‘bu ben şükrânıñı yâd it

Perverde (f.s) : beslenmiş, büyütölmüş

Kâni (a.s) : kanaat eden yeterli bulup fazlasını istemeyen

Cevr (a.i) : eza, cefa

Dertli gönlü cefa ve naz ile beslerdin yine de o nimete kanaat eden ben şükranımı hatırla.

Sevgili, aşığa bitmez tükenmez cevırlerde bulunur. Bu durum aşığın kaderidir, aynı zamanda sevgilinin aşığı hatırladığının bir göstergesidir. Aşık, bu eziyetlerden şikayet etmez. Çünkü sevgiliye sadakatsizlik etmekten korkar. Ayrıca bu eziyete katlanmakla aşığın değeri de artar. Bu açıdan bakılınca aşık, sevgilinin kendisini nazı ve eziyetleriyle beslediğini düşünür. Dertli gönlünü daha da dertli kılan bu beslenmeyi nimet olarak değerlendirir ve her nimete şükürle karşılık vermek gerektiği gibi bu nimete de şükrettiğini, sevgilinin de bunu gözardı etmemesi gerektiğini ifade ediyor.

Cevr ve nazı nimete **teşbîh** etmiş. Nimet, şükran, kâni kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

(6) **Dokunmaz tîr-i müjgânıñ geçer görmezlenür şimdi**

Velî ey kaşı ya câna geçer peykânıñı yâd it

Tîr (f.i) : ok

Müjgân (f.i) : kirpikler

Peykân (f.i) : okun ucundaki sivri demir

Kirpiğinin oku dokunmaz geçer o ise görmezden gelir ancak ey kaşı ya gibi olan sevgili cana geçen peykânını hatırla.

Sevgilinin kirpikleri aşığın gönlünü delip geçen, yaralayan oktur. Aşık, bu okun gönlünden çıkarılmasını istemez. Çünkü, bu ok aşık için adeta sevgiliden bir armağandır. Aşık, bütün can acısına rağmen bu oku en kıymetli bir varlığı gibi saklar. Ancak sevgili, aşığın gönlünü acıtan bu oklardan habersizmiş gibi davranmaktadır. Aşık ise en azından sevgilinin kendi durumundan haberdar olmasını bekliyor.

Sevgilinin kaşı kavisli oluşu sebebiyle yâ harfine benzetilmiş; **teşbîh** sanatı var. Ey denilerek **nidâ** sanatı yapılmış. Tîr-i müjgânın denilerek **teşbîh-i belîğ** sanatı yapılmıştır.

(7) **Rahîmî dostum bî-gâne sanma âşînâlık kıl**

Kadîmî cân nisâruñ bende-i fermânuñı yâd it

Kadîmî (a.s) : eskiden beri var olan, daimi.

Rahîmî dostum ilgisiz sanma tanıdık kabul et. Eskiden beri canını veren, fermanının kulunu hatırla.

Rahîmî, sevgilinin kadim dostudur. Ayrıca sultan kabul ettiği sevgilinin fermanının kölesidir. Yani onun mülkünde, onun emrinde bir bendedir. Sevgiliden kendisine ilgisiz kalmamasını, aşığa biraz olsun yakınlık göstermesini istemektedir. Çünkü sultandan beklenen tebâsını koruyup kollamasıdır. Aşık da sevgilinin kapısında onun sadık bir hizmetkârı olarak bu ilgiyi görmek arzusundadır.

Rahîmî denilerek **tecrid** sanatı yapılmış. Bîgâne ve âşînâ kelimelerinde **tezâd** sanatı vardır. Fermânının kölesi denilerek aslında sevgili kastediliyor; **mecâz-ı mürsel** sanatı vardır.

2.2.20. Gazel 20 : Gül gibi her kanda hande kılrsa ol ferhunde zât

Güldigi gülzârûn olur hep nebâtât u nebât

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

O mübarek zât gül gibi her yerde gülse onun gülmesi gül bahçesinin bitkileri olur.

Aşık nazarında sevgili uludur, yücedir. Her zaman gülmez, gülse de aşık bunu her zaman göremez. Bu yüzden aşık sevgilinin gülüşünü gülbahçesine benzetir. Sevgili nerede ve ne zaman gülse lâlesiyle, sünbülüyle, yaseminiyle, çimenliğiyle yüzünde güller açar. Bu gülüş, aşığa bahar ferahlığı ve neşesi yaşatır. İşte o zaman sevgiliyi temaşaya doyum olmaz.

Ferhunde, gül, gülzâr kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır. Nebatât ve nebat kelimelerinde **istikâk** sanatı vardır. Gül kelimesi birden çok tekrar edildiğinden **tekkrîr** sanatı yapılmıştır.

(2) Genç-i hüsnüñ sadakası bûsedür bir ümmîd

Müstehakkum ben fakîrûnden dirîğ itme zekât

Güzellik hazinesinin sadakası belki bir öpücüktür. Ben fakirinden zekatımı esirgeme.(Fakir olduğun için zekat almayı hakettiğine inanıyor.

Aşık sevgilinin güzellik hazinesinden sadaka ummaktadır. Hazine sahipleri ellerindeki malın sadakasını verdikleri takdirde mallar eksilmez çoğalır. Sevgilinin de hazinesi güzellik olduğuna göre bu hazinenin sadakası da elbette bir öpücük olacaktır. Aşık sevgilinin karşısında malı mülkü olmayan fakir bir dilenciden ibarettir. Dolayısıyla zekat ve sadaka fakir ve fukaranın hakkı olduğu için sevgilinin vereceği buse sadakasına layık olan kişinin kendisinin olacağını düşünmektedir ve sevgilinin bu sadakayı kendisinden esirgememesini ümit ediyor.

Genç-i hüsnüñ ifadesinde **teşbîh-i belîğ** sanatı vardır. Sadaka, fakir, zekat kelimelerinde de **tenâsüb** sanatı yapılmıştır. Fakir, **açık istiâre** yoluyla aşıktır.

(3) **Ey saçı zulmet nedür la'lüñde hatt sordum didi****Hızır-ı hoş-demdür delîl-i çeşme-i âb-ı hayât****Hoş-dem (f.b.s.)** : iyi arkadaş

Ey siyah saçlı (sevgili), dudağındaki tüyler nedir diye sordum Hızır'ın arkadaşı olan âb-ı hayat çeşmesinin delilidir, diye cevapladı.

Sevgilinin siyah ve gümrah saçları aşkın gönlünü perişan eder. Aşkın gönlü bu saçların tellerinde takılı kalır. Bu yüzden sevgiliden söz ederken saçlarından bahsediyor. Sevgiliye, dudağındaki tüyleri sorduğunu, Hızır'ın arkadaşı olan âb-ı hayat çeşmesinin delilidir diye cevap verdiğini söylüyor. Aşık, ayva tüyelerine derin bir hayranlık duyar. Nasıl çeşmenin etrafında yeşil otlar büyürse, sevgilinin hayat veren dudağının çevresinde de tüyler vardır. Hızır kelimesinin yeşillikle ilgili anlamı bize bunu düşündürür. Ve bu tüyler sevgilinin dudağının Hızır'ın ölümsüzlük suyunun çeşmesine benzediğinin delilidir. Nitekim sevgilinin dudağı aşkın canına can katar.

Sevgilinin dudağı âb-ı hayat çeşmesine **teşbîh** edilmiş. Hızır (as.)'ın âb-ı hayatı bulmasına **telmihte** bulunulmuştur.

(4) **Hüsn-i hatt haddüñde hatt tuğrâ-yı garrâdur kaşuñ****Hûblık mülkine sensin şeh müsellemler ol berât****Garrâ (a.s)** : anında beyaz lekesi olan at, parlak, güzel, gösterişli.**Tuğrâ (t.i)** : tura.**Hüsn-i hatt** : yazı güzelliği.**Müsellemler (a.s)** : teslim edilmiş verilmiş, doğruluğu herkesce kabul edilmiş olan.**Berât (a.i)** : rütbe, imtiyaz verildiğini bildiren ferman.

Yanağındaki tüyler güzel yazıdır. Kaşın ise gösterişli bir tuğradır. O kaşın, senin güzellik ülkesine sultan olduğunun bir fermanıdır.

Aşığa göre, sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri hüsn-i hatt yani güzel yazıdır. Sevgilinin kaşları ise şekil bakımından kavisli oluşu sebebiyle tuğraya benzer. Tuğra, padişahlık âlâmetidir. Bir iş hususunda padişah tarafından çıkarılan emre ise ferman denir ve fermanın baş kısmında tuğra bulunması gerekir. İşte sevgilinin kaşları ve yüzündeki tüyler onun güzellik ülkesinin sultanı olduğunu ispatlayan birer delildir ve sevgililer

aşıkları hakkında ferman çıkarabilirler. Aşık da sevgilinin kendisi hakkında çıkaracağı her fermana razı gözüktüyor.

Sevgilinin yanağındaki tüyler, güzel yazıya; kaşları tuğraya ve bunlar da birer fermana **teşbîh** edilmiş. Güzellik ülkesi denilerek **teşbîh-i belîğ** yapılmış. Şeh, **açık istiâre** yoluyla sevgilidir.

(5) **Bir safâ kesb eyledüm mir'ât-ı aşk-ı yârdan**

Gün gibi rûşen müşâhid gözüme cümle sıfât

Rûşen (f.s) : aydın, parlak, belli, meydanda.

Müşâhid (a.s) : gören.

Safâ (a.i) : Saflık, berraklık, gönül şenliği, zevk, eğlence

Sevgilinin aşk aynasından öyle bir parlaklık ve zevk elde ettim ki bütün sıfatlar gözüme gün gibi parlak olarak gözüktür.

Aşık, sevgilinin aşk aynasından bakmış ve bu aynadan bir parlaklık ve zevk yakalamıştır. Ondan sonra da bütün sıfatlar aşığın gözüne gün gibi âşikâr olmuştur. Yani aşık, sevgiliye gönül verince onun aşkı kendi gönlünü o kadar ışıktandırmış ki hayat gözüne bir başka görüldüğü gibi eşyanın sırlarına da vakıf olmuş.

Sevgilinin aşk aynası sözünde **teşbîh-i belîğ** sanatı vardır. Göz, ayna, müşâhid kelimeleriyle; gün ve rûşen kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır.

(6) **Dâstân-ı gussamuñ her fasl u bâbın yazmaga**

Kanlı yaşum sürh çihrem safhadur çeşmüm devât

Devât (a.i.) : hokka ve kalem muhafazası

Tasahı destanımın her bir bölümünü yazmak için kanlı yaşım kırmızı mürekkep; yüzüm sayfa; gözüm de divittir.

Aşık, düştüğü aşk derdini anlatırken malzeme olarak mürekkep yerine kırmızı renkli gözyaşları, sayfa yerine yüzü, divit yerine de gözlerinden istifade eder. Aşığın ağlamaktan kızaran gözlerinden dökülen gözyaşları adeta kırmızı mürekkebi, yüzü beyaz bir satıh oluşu sebebiyle yazı yazılacak bir sayfayı, gözleri de hokkalarına kırmızı mürekkep konularak yazı yazmaya yarayan bir yazı takımını yani diviti andırmaktadır. Bu

aslında şu demektir: Aşık o kadar ızdırap çekmektedir ki yüzüne bakınca bile anlamak mümkündür.

Aşığın kanlı gözyaşları kırmızı mürekkebe, çehresi sayfaya, gözü de şekli itibariyle divite **teşbîh** olunmuştur. Dâstân-ı gussa sözünde **teşbîh-i belîğ** vardır.

(7) **Ey Rahîmî aşkuña dil şol zemân vîrân iken**

Dahi mahfidi bu çâr unsurda genc-i şeş cihât

Ey Rahîmî senin aşkınla gönüm bu zamanda harâb olmuşken beş yönün hazinesi bu dört unsurda gizlidir.

Rahîmî sevgiliye olan aşkından dolayı harâb olmuş, yıkılmış yani toprağa karışmıştır. Dolayısıyla vücut mülkü dört unsurdan biri olan toprakla bütünleşmiştir. Toprağın bünyesinde çeşitli madenler, cevherler kısacası hazineler gizli olduğu için aşık da ölünce bu hazinelere karışmış olacaktır.

Ey Rahîmî denilerek hem **nida** hem **tecrîd** sanatı yapılmıştır.

2.2.21. Gazel 21 : Kaçan seyr-i ser-i kûyına yârûñ eylesem niyet

Gider vAllahi hâtırdan recâ-yı ravza-i cennet

mefâ'îlün mefâ'îlün meâ'îlün mefâ'îlün

Ne zaman sevgilinin semtine varmaya niyet etsem vAllahi cennet bahçesinin isteği hatırımdan gidiyor.

Aşık, sevgilinin hatırına onun yaşadığı yerin civarından ayrılamaz. Uzakta bile olsa bulunduğu her fırsatta sevgilinin semtine ulaşmaya gayret eder. Ancak sevgilinin yaşadığı yer aşık için o kadar kıymetlidir ki ona ulaşmaya niyetlendiği anda bile cennetin hayali aşığın zihninden silinip gitmektedir. Kısacası aşık sevgilinin semtini cennetin bahçelerine tercih eder.

Aşık sevgilinin köyünü cennet bahçesinden üstün tutuyor ve onu her hatırladığında cenneti unuttuğunu söylüyor; **mübâlağa** sanatı var. Niyet ve cennet kelimelerinde **cinâs** sanatı vardır.

(2) Mahabbet mihr-i tâbından vücûduñ şeb-nemin mahv it

Olasın jâle gibi tâ karîn-i gülşen-i kurbet

Jâle (f.i.) : kırağı, çiğ

Vücudunun çiğ tanesini sevgi güneşinin ışığından mahvet. Ki böylece çiğ tanesi gibi yakınlık gülbahçesine yakın olasın.

Güneş ışıkları çiğ tanesinin üzerine yansıyınca suyu buharlaştırır ve çiğ tanesi yok olur. Aşığın vücudu da bir çiğ tanesi kadar küçük olduğundan sevgi güneşinin ışıklarına maruz kalınca buhar olup yok olacaktır, yani mahvolacaktır. Ancak bunda üzülecek bir durum yokur. Nitekim bu buharlaşma sayesinde yakınlık gülbahçesine yakın olacaktır. Sevgiliye yakın olmak bir gülbahçesi gibi düşünülürse gülbahçesinde çiğ tanesi olması nasıl normalse aşığın sevgiliye yakın olması kolaylaşacaktır. Öyleyse üzülmek değil, sevinmek gerekir.

Jale, şebnem, gülşen kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır.

(3) **Şu bâtın kim müberrâ olmadı jeng-i alâyıkdan****Ne ma 'nâ zâhir itdi aña bir ayine-i sûret****Jeng (f.i) :** pas, küf, kir

Şu benim bahtım (gönül aynam) hiçbir zaman küfden uzak olmadı. Bilmiyorum, ayna ona ne suret gösterdi, hangi manayı aşıkara etti. Ayna-küf mazmunu kullanılmış. Talih gülmemiş, aynada şaire güzellikler göstermemiştir. Hep aynanın çirkin, küflü tarafı şaire kalmıştır.

Zâhir ve bâtın kelimelerinde **tezâd** sanatı vardır. Ayine-i sûret ifadesinde **teşbîh-i belîğ** sanatı vardır.

(4) **Ko mâzî gussasın efkâr-ı istikbâli terk eyle****Nazar kıl hâlûne gör hâliyâ kesb eyle bir halet****Gussa (a.i.) :** keder, kaygı, tasa**Hâlet (a.i.) :** hal, sûret, keyfiyet

Geçmişin kederlerini bir kenara bırak; gelecek düşüncesini, endişesini terk et. İçinde bulunduğun âna bak, ona göre bir şekil al.

İnsan, akıllı ve şuurlu bir varlık olduğu için sadece içinde yaşadığı an ile sınırlı değildir. Geçmişten getirdiği sıkıntılar ve geleceğe ait endişeler taşımaktadır. Ancak bu, kişinin içinde yaşadığı anın lezzetini acılaştırır. Şu andan keyif almasını engeller. İşte aşık geçmiş kederlerden ve gelecek kaygılardan uzak olmayı tavsiye ediyor, böylece yaşadığı ana göre durumunu değerlendirmesi kolaylaşacaktır.

Mâzî ve istikbâl kelimeleri arasında **tezâd** sanatı var. Nazar ve gör kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

(5) **Zar u zoruyla cehd itme kazâdan hâric olmaz iş****Hasîse inkiyâd itme gelür takdîr olan kısmet**

İş, kazâdan uzak olmaz, onun dışında gelişmez; zar zor çalışacağım diye gayret etme. Cimriye bağlanma. Takdir olan kısmet neyse o zaten gelecektir.

Kaza, olacağı önceden belirlenen şeylerin yani kaderin vukû bulması, ortaya çıkmasıdır. Dolayısıyla insanın başına ne geleceği, ne yaşayacağı önceden bellidir. Öyleyse kaza ve kadere teslim olmak, insanı zahmete girmekten kurtaracağı gibi dünya meşakkatini de hafifletecektir. Cimriye de bağlanmamak gerekir. Nitekim, kişinin kısmetinde tain edilen nasibi zaten gelecektir. Bunlar için oturup düşünmeye, hayatı zindan etmeye gerek yoktur.

Takdir olan kısmetin gelmesi ifadesinde **irsal-i mesel** sanatı yapılmıştır. Cehd ve iş kelimeleriyle; takdir ve kısmet kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır.

(6) **Bilür dil dostı izhâr-ı mihr itmek degül lâzım**

Adû-yı dîve insâniyet itme ey melek-haslet

Adû (a.i.) : düşman

Güneşi ortaya çıkarmaya çalışmak gereksizdir. Çünkü gönül, dostunu zaten tanır. Ey melek huylu olan sevgili, dev denilen düşmanına insanlık gösterme.

Güneş, herkese zâhir olan bir nesnedir. Onun var olduğunu veya gündüz görünürde olduğunu ispat etmeye çalışmak oldukça gereksizdir. Çünkü zaten görünürde olan bir şeyin varlığını ispatlamak akıl kârı değildir. Aşığın, sevgilinin dostu olduğu gün gibi ortadadır. Sevgilinin asıl çekincesinin dev sûretli düşmanlar yani ağyar olmalıdır. Aşık melek huylu sevgiliyi bu tehlike den dolayı uyarıyor.

Gönül, **tecrîd** edilmiş. Dost **açık istiâre** yoluyla aşık; düşman da ağyardır. Ayrıca dost ile mihr; düşman ile dev kelimelerinde **leff ü neşir** vardır. Dost ve düşman kelimelerinde **tezâd** sanatı vardır.

(7) **Der-i cânâna yüz sürdüm koyup başum ayâğına**

Bi-hamdillâh Rahîmî baña el virdi yine devlet

Sevgilinin kapısına başımı ayağına koyarak yüz sürdüm ey Rahîmî şükürler olsun ki devlet bana yine el verdi. (Sevgili elimden tuttu, geri çevirmedi.)

Aşık sevgilinin kapısında bulunmaktan, ona kul köle olmaktan gönül hoşnutluğu duymaktadır. Başını, sevgilinin ayağına koyar ve onun kapısına yüzünü sürer. Bu demektir ki sevgilinin kapısında yaşayacağı her hale rıza gösterecektir. Aşık şükrettiğine

göre anlaşıyor ki ümit ettiklerine kavuşmuş ve sevgilinin kapısında hayal kırıklığı yaşamamış.

Baş ve ayak kelimelerinde **tezâd** sanatı vardır. Rahîmî denilerek **tecrid** sanatı yapılmıştır.

2.2.22. Gazel 22 : Neyden sora gör n ‘eydügin âvâz-ı mahabbet

Bî –perde saña keşf ola tâ râz-ı mahabbet

mef’ûlü mefâ’îlü mefâ’îlü fe’ûlün

Âvâz (f.i.) : ses, sedâ

Ney (f.i.) : kamıştan yapılan düdük

Râz (f.i.): sır

Muhabbet sesinin ne olduğunu öğrenmek istiyorsan neye sor. Ki muhabbetin sırları sana perdesiz olarak açılsın, âşikâr olsun.

Aşığa göre muhabbetin ne olduğunu en iyi anlatacak olan ney sesidir. Bu konunun sırlarını keşfetmek isteyen ney sesine kulak vermesi gerektiğini söylüyor.

Ney, kamıştan yapılmış, bir arşın uzunluğunda, nefesli bir çalgıdır. Sesi yanık ve lâhutîdir. Rivayete göre peygamberimiz ilâhî aşk sırrını Hz. Ali’ye söylemiş. Bu sırrın yükü altında ezilen Hz. Aligidip Medine dışında kör bir kuyuya bu sırrı anlatmış. Kör kuyu bu sırla coşup köpürmüş ve taşmıştır. Su her yeri kaplayınca kenarlarında kamışlar yetişmiş. Oralardaki bir çoban bu kamışlardan birini kesmiş ve çeşitli yerlerinden delip üflemeğe başlamış. Çıkan ses kalplere coşku ve heyecan verip İlâhî sırrı anlatır olmuş. Peygamberimiz tesadüfen bu çobanın ney sesini işitince durumu anlamış. O günden sonra ney bir ilham kaynağı olmuştur.¹³¹

Bi-perde ifadesi hem müzik terimi anlamında kullanılmıştır. Hem de hiçbir perde olmadan anlamına gelmektedir bu yüzden **tevriye** sanatı yapılmıştır. Âvâz ve râz kelimelerinde **cinâs** vardır. Âvâz, ney ve perde kelimeleriyle râz ve keşf kelimelerinde **tenâsüb** sanatı yapılmıştır.

(2) Fehm eyler iseñ râst nevâyı yine sûfî

Pencgehdde makâmuñ ola şehnâz-ı mahabbet

Ey sofı, rast nevayı anlarsan eğer, muhabbet şehnâzı yani makamı pencgehdde yine makamın olsun.

Ey sofı, neva makamına denk gelirsene ve anlarsan, makamın pencgehdde olsun, şen şakrak muhabbet edelim. Sofu-şair/rind tezadı var. Büyük ihtimal, şair sofıya takılıyor. Bırak kasıp

¹³¹ Pala, a.g.e. s.358

durmayı, gel biraz muhabbet edip eğlenelim, kasvetten kime ne fayda dokundu, hem biraz eğlenenden ne çıkar falan diyor berhalde.

(3) **Bu neyde bu nâleyi bu zevk u semâ ‘ yine**

‘Uşşâka bu etvâr-ı vefâ-sâz-ı mâhabbet

Yine bu neyin inlemeleri, aşıklara, vefalı muhabbetin, neşe içindeki zevk ve semanın/ dönüşün tavırları gibidir.

Neyin inlemelerini, şairin vefalı aşkının ızdırabından çıkan iniltilere benzetiyor. Güya gamlı ney gibidir dertli aşık.

Ney, nâle, semâ, uşşâk, mahabbet, sâz kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

Uşşâk kelimesi hem âşıklar anlamında kullanılmış, hem de musikî makamı olarak terim anlamında kullanıldığı için **tevriye** sanatı yapılmıştır.

(4) **Ey dost işigüñden ırag eyle ‘adûyı**

Olmaz o vefâ ehline enbâz-ı mahabbet

Enbâz (f.s.) : ortak, eş

Ey dost, düşmanı eşigünden uzak tut. Zira o, sözünde duranların eşi , ortağı olamaz.

Aşık, sevgiliden düşmanlarını eşigine yani semtine yaklaştırmamasını tembih ediyor. Biliyor ki düşman verdiği sözde durmaz, hiç beklenmedik bir yer ve zamanda, beklenmedik şekilde insana zarar verebilir, kötülüğü dokunabilir. Böyle bed-ahlak kimselerden kişiye hayır gelmez. Su uyur düşman uyumaz sözünün gereğince sevgilinin bu konuda uyanık olması gerekir.

Dost ve düşman kelimelerinde **tezâd** sanatı vardır. Dost kelimesi **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Ayrıca beyitın anlamı atasözüne eş değerde olduğu için **irsâl-i mesel** sanatı vardır.

(5) **Şol demde yine nâle viren kâdir-i kuddûs****Bu bezme beni eyledi dem-sâz-ı mahabbet****Demsâz (f.b.s)** : arkadaş**Kuddûs (a.s.)** : temiz, pak; Allah'ın isimlerindendir.*Şu zamanda yine inleyiş veren kâdir-i kuddûs, bu meclise beni muhabbet arkadaşı yaptı.*

Aşık, sevgiliye olan aşkıdan dolayı sürekli âh etme, inleme hâlidir. Aşıklık insanın elinde olmayan yani kesben değil lutfen verilen bir haslet olduğuna göre bu duyguyu aşığın gönlüne koyuveren ilâhi kudret, aşığın muhabbet meclisine dost olmasını murâd buyurmuştur. Böylece aşık o meclisin müdavimi olmuş, aşıklarla hem-hâl olmaya başlamıştır.

Dem ve demsâz kelimelerinde **iştikâk** sanatı vardır. İnleme, sevgi, meclis kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır.

(6) **Çoguñ çoğ olur pâdişehüm lâf u güzâfı****Biñde biri yokdur ola ser-bâz-ı mahabbet****Ser-bâz (f.b.s.):** cesur, yiğit*Ey padişahım, bir çok kişinin muhabbet hakkında söyleyecek çok sözü vardır.**Ancak cesurca söz söyleyecek binde bir bile yoktur.*

Bir konuda bilgi sahibi olsun ya da olmasın insanoğlunun yorum yapmak gibi bir özelliği vardır. Hatta denebilir ki, konuşmaya başlayınca insanlar mangalda kül bırakmaz, ama sıra icraata gelince imsedene çıt çıkmaz. İşte günümüzde olduğu gibi geçmişte de aynı olan bu hadiseye aşık parmak basıyor. Ona göre aşk deyince muhabbet ya da sevgi deyince herkesin mutlaka söyleyeceği bir şeyler vardır. Ancak cesurca aşk acısı çekmek gerekince binde bir bile çıkmayacağına inanıyor.

Padişah kelimesi **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Çok kelimesi birden fazla kullanıldığı için **tekrîr** sanatı yapılmıştır. Cesur olan binde bir bile yoktur denilerek **mübâlağa** sanatı yapılmıştır.

(7) **Sayd itdi Rahîmî dilini bir gözi hûn-rîz**

Şâhâne hûcum eyledi şehbâz-ı mahabbet

Sayd (a.i.) : avlama, avlanma

hûn-rîz (f.b.s.) : kan döken

Şâhâne (f.zf.) : hükümdara yakışacak şekilde

Şâh-bâz (f.b.i.) : bir cins iri ve beyazdoğan

Ey Rahîmî, gönlünü, gözünü kan bürümüş biri avladı. Tam bu sırada muhabbet doğanı hükümdara yakışır bir şekilde saldırdı. Ve senin gönlünü o kan dökücünün elinden kurtardı.

Sevgilinin gözü, yan bakışının da desteklemesiyle aşğın kanını döker. Çünkü aşğın gönlü bir av kuşudur. Sevgili de bu gönül kuşunu gözleriyle avlar. İşte sevgili, aşğın gönlünü avlamak üzere harekete geçmişken muhabbet denendoğan çok güzel bir ustalıklarla atağa geçer ve aşğın gönül kuşunu sevgilinin pençesinden kurtarır.

Gözü kan döken, **açık istiâre** yoluyla sevgilidir.

Hûn-rîz, sayd, hücum eylemek, şehbâz kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır. Rahîmî denilerek **tecrîd** sanatı yapılmıştır.

2.2.23. Gazel 23 : Bilümi bükdi derd-i yâr-ı gurbet

Dilüm sad çâk itdi hâr-ı gurbet

mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün

Sevgiliden ayrı olmanın derdi belimi bükte. Ayrılık dikenini gönlümü bin parçaya ayırdı, gönlüm parça parça yarıldı.

Aşığın beli büküktür, bunu sebebi sevgiliden ayrı olmasıdır. Sevgili zaten, aşğa eziyet çektirir. Ona bîgâne davranır; rakibe iltifat eder. Aşığın yüz vermez. Aşık aşkına karşılık bulamazken sevgili orali bile olmaz. Bütün bunlar aşğın başa çıkmak zorunda kaldığı dertleridir. Ancak bir şekilde-şarap içerek ve sabrederek-başetmek mümkündür. Fakat bu ayrılığa katlanmak diğerlerinden de zor gelen bir durumdur. Diğer hallerde en azından sevgiliyle bir yakınlık sözkonusudur da ayrılık yaşarken bu mümkün değildir. Gurbetin aşğa yaptığı eziyet belini bükmeyle sınırlı değildir. Diken olur gönlüne batar ve gönlünü bin parçaya ayırır. Kısacası aşık hem beden hem ruhen gurbetin verdiği zararların hedefi olmuştur.

Derd-i gurbet ve hâr-ı gurbet sözlerinde **teşbîh-i belîğ** vardır. Hâr ve yâr kelimeleriyle bilüm dilüm kelimelerinde **cinâs** sanatı vardır. Bel ile dil kelimeleriyle dert ile hâr kelimelerinde **leff ü neşir** sanatı vardır.

(2) Şarâbum eşk-i hasret hem-demüm gam

Kebâb itdi bu bagrum nâr-ı gurbet

Kebâb (a.i.) : doğrudan ateşte pişirilen et

Hasret gözyaşı şarabım oldu. Gam da dostum, arkadaşım oldu. (Nitekim) gurbet ateşi de bu bağrımı yaktı, kebab etti.

Aşık burda bir içki meclisi tasviri yapıyor. Ancak sofradaki sohbet arkadaşı gam, içtikleri şarap yerine hasret gözyaşı ve kebab yerine yedikleri de gurbet ateşiyle pişen aşğın yanık bağıdır. Belli ki aşık kendi başına ve kendi dertleriyle başbaşa, kendinden geçme halindedir.

Hasret gözyaşı denilerek **teşbîh-i belîğ** yapılmış. Gözyaşı renginden dolayı şaraba, gam arkadaşına, gurbet ateşiyle piştiği için aşğın bağı da kebaba **teşbîh** edilmiş.

(3) **Ümîd-i vuslatıyla şâd olurdum****Eger olsaydı bir ğam-hâr-ı gurbet****Gam-hâr (a.f.b.s.)** : gam yiyen, kederlenen, tasalanan*Eğer gurbetin bir tasalananı olsaydı kavuşma ümidiyle mutlu olurdum.*

Gurbet için tasalanan biri olsaydı kavuşma ümidiyle mutlu olurdum. Yani değil sevgilinin ayrılığı gurbetin acısını bile doğru dürüst çeken yok diye şair yakınıyor. Bu da gösteriyor ki artık gönül ehli insanlar kalmamış halden ve dertten anlayan olmadığı için aşık kimseye derdini anlatamıyor. Eğer kendisini anlayacaklarını bilse kavuşma ümidini taşımaya devam edecek ama insanların onu anlamayacaklarını düşünüyor.

(4) **Garîb ü bîkes ü dermân-de kaldum****Meded yâ Rabb baña bir yâr-ı ğurbet****Bî-kes (f.b.s.)** : kimsesiz**Dermân-de (f.s.)** : bîçare, zavallı*Garîp, kimsesiz, zavallı bir haldeyim. Acı bana ey Rabb'im, bana bir gurbet arkadaşı ver.*

Aşık artık hâline isyan ediyor. Yukarıdaki beyitlerde gurbetin zorluğundan, sevgiliden ayrılığın acısından, yalnızlık ve kimsesizliğin ızdırabından bahsetmişti. Bu beiytte ise artık tahammül gücünün kalmadığından dem vuruyor ve bir gurbet arkadaşı da kendisine vermesi için yaradana sığınıyor, yalvar yakar dua edip medet bekliyor.

Garîb ve gurbet kelimelerinde **ıştikâk** sanatı vardır. Garib, gurbet, bikes, dermande kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır.

(5) **Eger diñlense şâhum vasf-ı hâlüm****Yazardum kapuña tumâr-ı gurbet***Ey padişahım, eğer ne halde olduğumun dinleneceğini bilsem kapına gurbet tomarı yazardım.*

Aşık gurbette olduğunu, çünkü sevgiliye hasret kalmanın gurbete eş değer olduğunu söylüyor. Ancak sevgili, aşığın bu haline de ilgisizdir. Bu yüzden şair, sevgilisinin kendisini dinlemeyeceğini bilmektedir. Eğer dinleyecek olsa gurbette ne halde

olduğunu anlatacak, hatta yazdıklarından bir tomar oluşturacaktır. Bunu söylerken gurbet acısının çokluğunu anlatmaya çalışıyor.

Şâh, **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Yazmak ve tomar kelimelerinde **tenâsüb** vardır. Yazdıklarından bir tomar olurdu, ifadesinde **mübâlağa** sanatı yapılmıştır.

(6) **Rahîmî bendeñüñ hâlin sorarsañ**

Esîr-i bend-i mihnetdar-ı gurbet

Rahîmî kulunun halini soruyorsan gurbet acı çekeninin kölesiyim.

Yukarıdaki beyitte derdinin dinlenmeyeceğini söyleyen şair fikrini değiştirmiş görünüyor en azından ne halde olduğunu sevgiliye bir şekilde anlatmak çabasıındadır. Bunu, sorarsan ifadesinden anlıyoruz. Nitekim sevgilinin bu soruyu sormak gibi bir kastı yok. Şair her ihtimale karşı soruya şu cevabı veriyor, gurbet bağının kölesiyim diyor. Kısacası gurbette kalmış bir köle gibi acı çektiğini ifade ediyor.

Rahîmî kulun denilerek **teşbîh** yapılmış. Rahîmî denilerek **tecrîd** sanatı yapılmıştır.

2.2.24. Gazel 24 : Ey dil gubâr-ı pâyını şâh itdi saña tâc

Devlet kelâmı kondı başña gözünü aç

me'ûlû fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

Ey gönül, padişah, ayağının tozunu senin başına tâc etti. Başına devlet sözü (devlet kuşu anlamında) kondu, gözünü aç.

Aşık, sevgilinin ayağındaki toza bile o kadar kımet veriyor ki bunu bir talih kuşu, bir nasip kısmet olarak görüyor. Çünkü ayağının tozunu başkasına değil aşığa layık görmüştür. Kendisine vermeyip rakiplere de verebilirdi. Bu yüzden değerinin bilinmesi gerektiğini, bu kısmeti elinden kaçırmaması için uyanık olmak gerektiğini düşünüyor ve gönlünü bu konuda uyarıyor. Çünkü o, yani gönlü sahip çıkmazsa bir başkası mutlaka layık-ı veçhiyle değer verecektir. Bu da şairin kaybetmesi anlamına gelir.

Şair kendi gönlünü diğerlerinden ayırıyor, **tecrîd** sanatı vardır. Şâh **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Tac ve aç kelimelerinde **cinâs** sanatı vardır.

(2) Akşehre döndi Aydın olup ay yüzüyle dehr

Gördi saçunu virdi Karaman hemân harâc

Harâc (a.i.) : vaktiyle müslüman olmayan teb'adan alınan vergi

Dünya ay yüzünü görünce aydınlanıp Akşehir'e döndü. Karaman da senin saçını görünce hemen haraç verdi.

Sevgilinin ay gibi parlak yüzünü görünce dünya aydınlanmıştır. Aydınlanmak burada muhtemelen dünyanın gece bittikten sonra gün ışığına kavuşması kastıyla kullanılmıştır. Karaman da sevgilinin güzel saçlarını görünce haraç vermeye başladı. Haraç gayr-i müslimlerden alınan bir vergi olduğuna göre beyte şu anlamı vermek mümkündür: Sevgilinin saçı karadır. Siyah renk zulmeti ve küfrü temsil eder. Karaman halkı sevgilinin saçına hayran oluşu için bir nevi imansızlığı desteklemişlerdir. Zaten kendi isimlerinde bile kara sıfatı taşımaktadırlar. Dolayısıyla haraç vermeleri gerekir.

Akşehir, Aydın, Karaman kelimeleri özel isim olarak da kullanıldıkları için **tevriye** sanatı vardır. Şair alaybeyi olarak görev yaptığı dönemde buralarda bulunmuştur. Ay yüzün derken **teşbîh-i belîğ** sanatı vardır. Dünyanın aydınlanmasının sebebi sevgilinin ay gibi yüzünden kaynaklanmıştır denilerek **hüsni ta'lil** sanatı yapılmıştır.

Sevgilinin yüzünü görmekle bütün dünyanın aydınlığa kavuştuğu söylenerek de **mübâlağa** yapılmıştır.

(3) **Cüllâba kondı Konyalı şîrîn sözüñle hep**

Virdi lebûñ halâveti helvâye hoş-revâc

Cüllâb (f.i.) : gülsuyu

Halâvet (a.i.) : tatlılık, şirinlik

Hoş-revâc: güzel kıymet

Konmak: konaklamak

Konyalılar hep senin tatlı sözüñle gülsuyuna bulandı.Yine senin dudağının tatlılığı helvaya güzel bir lezzet verdi.

Sevgilinin tatlı sözüyle, hoş sohbetiyle Konya halkı adeta gülsuları içinde kalmış. Çünkü sevgilinin ağzından latif nükteler, güzel sözler döküldükçe ortalığa sanki gül kokusu yayılmaya başlamış. Yine helvaya o hoş tadı veren de sevgilinin tatlı dudağıdır. Sevgili helvadan tadınca helva sevgilinin dudaklarındaki tadı kendi lezzetine eklemiştir ki ağızlarda unutulmayacak hoş bir lezzete erişebilsin.

Konyalıların sevgilinin şirin sözüyle gülsuyuna bulanması ve helvanın lezzetinin sevgilinin dudağından kaynaklanması ifadelerinde **mübâlağa** vardır. Helvanın lezzetinin sebebini sevgilinin dudaklarıyla ilişkilendirmesinde ise **hüsn-i ta'lîl** sanatı vardır.

(4) **Ol mâhuñ almı ile zenâhdânı seyrin it**

Akşehrûñ alma elmasın eyvâna ihtiyâc

Zenâhdân (f.i.) : çene

Eyvân (f.i.) : köşk, çardak

O ay yüzünün alnıyla çenesini temaşa et.. Böylece Akşehir'in elmasıyla çardağına ihtiyaç kalmaz.

Çardak, üzerine asma, sarmaşık veya çiçek sarılmak üzere yapılan kafesli gölgeliktir. Divan edebiyatında sevgilinin çenesinden bahsederken çoğunlukla ortasındaki çukurluk sebebiyle ele alınır. İşte aşık, sevgilinin çenesini bir çardak gibi düşünmektedir.

Zira aşığın gönlü orada eğlenir, hoşça vakit geçirir. Sevgilinin alnını ise rengi yüzünden elmaya benzetmektedir. Çardakta oturmuşken bir de böyle ikram görünce aşık başka hiçbir beklentide olmadığını ifade ediyor.

Alın ile elma, çene ile çardak kelimeleri arasında **leff ü neşr** yapılmış.

(5) **Añma şifâ-yı derd-i dili derdmendüñe**

Kânûn degül ölümlüye hikmetde hod ilâc

Gönül derdinin şifasını derd sahibinin yanında anma, ondan bâahsetme. Zira ölümlüye illa da ilaç vereceksin diye bir kanun yoktur.

Hastanın yanında ilaçlardan ve hastalıklardan bahsetmek doğru değildir. Hasta zaten kendi derdinin tasasına düşmüşken başka ızdıraplardan söz etmenin hastaya bir yararı yoktur. Hele de çaresiz bir hastalığın pençesinde kıvranan insan için bu, en büyük moral bozukluğu olacaktır. Aşık, işte böyle dermansız bir derdin sahibidir. Zira onun derdi maddi bir hastalık değildir. Aşığın derdi gönül meselesidir. Onun iyileşmesi gibi bir imkan va ihtimal de yoktur. Öyleyse onun yanında şifa aramak gerekmez. Zaten her derdin ilacının olması da mümkün değildir.

Şifa ve dert kelimelerinde **tezâd** vardır. Derd, derdmend, ilaç ve şifa kelimelerinde **tenâsüb** vardır. Derdmend **açık istiâre** yoluyla aşıktır.

(6) **Zülfün şikesti ‘ömr-i dırâze irer ebed**

Derdün marîzı itmedi dermâna imtizâc

Şikest (f.s.): kırılmış

Dırâz (f.s.): uzun

İmtizâc (a.i.): karışabilme, birbirini tutma, uygunluk

Saçının kıvrımı uzun ömre ebediyette erer. Derdin hastayı iyileştiremedi.

Sevgilinin saçı aşık için dünyada vuslatı nasib olmayan bir hasret sebebidir. Sevgiliye kavuşmak, bu dünyada nasip olmadığına göre öldükten sonra yani ebediyette kısmet olacaktır. Yani aşık hâlâ ümidini yitirmiş değildir. Ebedi âlem sonu gelmeyen bir devamlılığa sahip olunca orada kavuşmak burada kavuşmaktan daha tercih edilir bir durumdur. Nitekim bu dünya hayatı bir gün biteceğinden vuslat da kısmet olsa bile

eninde sonunda bitecektir. O yüzden sevgilinin uzun saçlarına kavuşmak için uzun olan âhiret hayatını beklemek en uygun olanıdır. Zaten yapacak başka bir şey de kalmamıştır. Sevgilinin derdine kapıldıktan sonra iyileşme ümidi de yoktur.

Derd ile derman kelimelerinde **tezâd** vardır. Derd, marîz ve derman kelimelerinde **tenâsüb** vardır. Marîz **açık istiâre** yoluyla aşıktır.

(7) **Her dem sürerdi başını itün ayağına**

Bâri ğubâr olaydı Rahîmî yoluñda kâc

Kâc (f.i.) : bir çeşit küçük çam

Her fırsatta başını itin ayağına sürüyordu. Ey Rahîmî, bari çam ağacı senin yolunda toz olaydı.

Her zaman hiç çekinmeden itin(agyar-diğer aşıklar) ayağına başını koyan Rahimi, bari kac (sevgili, fidan boylu, selvi boylu sevgili) yolunda bir toz olabilseydi. Rakipler her zaman mücadele eden ve bu yolda başını ortaya koymaktan çekinmeyen Rahimi, keşke sevgilinin köyüne giden yolda bir toz olabilseydi. Rakibe karşı acımasız, meydan okuyan bir tavır. Diğer taraftan sevgiliye karşı bir o kadar kibar ve hatta cisimsiz. Çünkü toz olmayı bile kabul ediyor. Yine Divan şürindeki aşık-rakip çekişmesine örnek. Sevgili rakibe yüz veriyor. Aşık sevgiliden bazen bir bakışı, bazen -onun yolunda bir toz bile olsa- kabul edilmeyi, onaylanmayı istiyor.

2.2.25. Gazel 25 : Sokunsa her kaçan nâziyla ol serv-i revân sorguç
 İrüp teb tâb-ı hayretten olur lertzân hemân sorguc
 mefâ'ilün mefâ'ilün meâ'ilün mefâ'ilün

Serv-i revân: yürüyen servi, **mec.** uzun boylu sevgili

Teb (f.i.) : hararet

Sorguç : tuğ, eskiden sancak tepesine ve başa takılan at kuyruğu

O uzun boylu sevgili, her ne zaman nazla başına sorguç taksın, hayret ışığından hararet erer ve o at kuyruğu hemen titremeye başlar.

Sevgili, uzun boyuna yakışır şekilde aynı zamanda nazlı bir güzeldir. Siyah ve uzun saçlarına süs olsun diye taktığı sorguç bile sevgilinin nazı, güzelliği ve endamı karşısında hayrete düşer.

At kuyruğu neticede bir çeşit tüydür ve tüyün hafif bir esintide sallanması çok normaldir. Ancak şair bu beyitte bu olayı sevgilinin güzelliğine hayran olmaktan dolayı gerçekleştiği şeklinde yorumluyor, şâirâne bir sebebe bağlıyor; **hüsn-i ta'lil** sanatı vardır. Serv-i revan **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Tâb-ı hayret denilerek **teşbîh-i belîğ** sanatı yapılmıştır. Revân ile hemân kelimelerinde **cinâs** vardır.

(2) **Hırâmân kanda nîk zıllın düşürmez hâke hıfz eyler**

Misâl-i ebr-i Ahmeddür ki olmuş sâye bân sorguc

Hırâmân (f.s.) : salına salına naz ve eda ile yürüyen

Nîk (f.s.) : iyi, hoş, beğenilen

Salınan sevgili her nerde yürüse, gölgesini toprağa düşürmez. O sorgucun durumu şu örneğe benzer, Ahmed (a.s.)'e gölge olan bir buluta benzer.

Sevgilinin başına taktığı sorguç, Hz. Peygamberin bulutu misali sevgili her nereye gitse onunla birlikte gittiği için gölge olacak ve sevgilinin gölgesini yere düşürmeyecektir.

Dîvân şirinde peygamberimiz başta olmak üzere Musa, İsa, İbrâhim, Yusuf vs. birçok peygamberin mucizelerinden telmih yoluyla bahsedilir.¹³² Bu beyitte peygamberimize ait olan şu mucizeye **telmih** yapılmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v.) daha

¹³² Pala, a.g.e. s.327

çocukken bir bulut onu sürekli takip eder ve ona gölgelik olurdu. Sorgucun sevgiliye gölge olması, bulutun Peygamberimize gölge olmasına **teşbîh** edilmiş. Ayrıca hırâman ile Ahmed ve sorguc ile ebr kelimelerinde **leff ü neşir** vardır.

(3) **Misâl-i ‘âşık-ı âşüfte ditrer üstüne dir dir**

Elin al koma ayakda olupdur ser-girân sorguc

Ser-girân (f.b.s.) : çok sarhoş

Sorgucun durumu şuna benzer ki çılgınca seven aşık gibi tir tir titremektedir. Onu ayağa düşürme eline al.

Aşık, aşk derdine düşüp de çılgına dönünce sevgiliye olan hasretini unutmak ya da ona olan duygularının coşkusundan kendini içkiye vuracağından normal insan gibi ayakta duramaz, titrer bir halde sallanır. Sorguç da başa takıldığı zaman hem insanın en yüksek noktası olan başta bulunduğu için hem de rüzgarın etkisiyle sallanacaktır. Aşık da kendi haliyle özdeşleştirdiği sorgucun ayak altında bırakılmamasını, elde tutulmasını istiyor. Aslında kendisine değer verilmesini, aşkının kıymetinin bilinmesini istemektedir.

Sorgucun titremesi, çılgın bir aşığa benzemesi olarak açıklanmış; **teşbîh-i belîğ** sanatı vardır. El ile ayak ve almak ile komak kelimelerinde **tezâd** sanatı vardır. Dir kelimesinde ise **tekrîr** sanatı vardır.

(4) **Cihân âsûde oldu sây-i tuğ-ı vücûduñla**

Sokunmasun şehâ sen var iken pehlevân sorguc

Âsûde (f.s.) : rahat

Tuğ (f.i.): At kuyruğu bağlanmış, ucu altın yaldızlı top ile süslü bir çeşit mızrak

Dünya senin vücud tuğunun gölgesiyle rahata erdi. Ey padişah, pehlivan sen dururken başına sorguç takmasın.

Aşığa göre sevgili, sultandır. Onun vücud tuğunun gölgesiyle yani varlığı ile dünya rahata, huzur ve mutluluğa kavuşmuştur.-Tuğ eski Türklerde hanlık alameti olarak bilinirdi. Daha sonraları padişahı temsilen seferlerde tuğ taşınır ve otağın önüne dikilirdi.- Bu yüzden sorguç takınması gereken biri varsa o da padişahtır. Padişah dururken pehlivanın sırf kahramanlık gösterdiği için sorguç takınması uygun değildir.

Vücut tuğunun gölgesi derken **teşbîh-i belîğ** yapılmıştır. Şeha derken **nidâ** sanatı vardır. Şeh **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Sen varken pehlivan sorguç takınmasın denilerek de **mübâlağa** yapılmıştır.

(5) **Mükedder yok zemânuñda meger destâr-ı âşüfte**

Perîşân dil bulunmaz kimse illâ nâ-tüvân sorguc

Senin zamanında, delice sevenin sarığı dışında kederli olan hiç kimse yok, yine gönli perîşan olmuş, karışmış kimse yoktur, sadece sorguç zayıf ve kuvvetsizdir.

Aşık sevgiliye delice düşkün bir insan olduğu için kıyafetinde dikkat edemiyor bu yüzden başına sardığı sarık perîşandır. Sarık o dönemde insanların kullandığı bir kıyafettir. Aşık da sarık sarmaktadır; ancak sevgilinin derdinden ve tasasından kılık kıyafetiyle ilgilenecek halde değildir.

(6) **Nigehbân itme genc-i hüsnüñe ol sûret uğrısın**

Kara zülfüñe el karmaya şâyed nâ-gehân sorguc

Ugrı : hırsız

Karmak: karışmak

O sûret hırsızını güzelliğinin hazinesine bekeçi yapma. Sorguç, kara saçına ansızın el uzatmasın sonra!

Hazineler, korunmasız bırakılmamalıdır. Dost ya da düşman kötü niyetli kişilerin ansızın saldırısına uğrayıp talan edilebilirler. Bu yüzden bekçilerle korunurlar. Sevgili de güzelliğine bekçilik etmesi için başına sorguç takar. Ama o sûret hırsız, hazineyi bekleyeceğine hainlik edip siyah saçla el uzatır. Bunun için şair sevgiliden uyanık olmasını ansızın bir saldırıya maruz kalmamasını istiyor.

Başta takılan sorgucun saçla değmesi normaldir ama şair kendince bir sebep bulmuştur; **hüsn-i ta'lil** sanatı var. El karmaya derken el süreceğini biliyor ama bilmezden geliyor; **tecâhül-i ârif** sanatı var. Güzelliğin hazinesi derken **teşbîh-i belîğ** sanatı vardır.

(7) **Rahîmî bendeñi gibi vefâ zencîri bend itmiş**

Tapuña boynı bağılu çâkerüñdür bî-gümân sorguc

Çâker : kul, köle, cariye

Bî-gümân (f.b.s.) : şüphesiz

Tapu : huzur, nezd, makam, kat; zât-ı âli, hazret

Vefa zincirinin Rahîmî kulunu bağladığı gibi sorguç da şüphesiz zât-ı âline bağlı bir kuldur.

Aşık, sevgiliye vefa zinciriyle bağlı olduğu için ömrünün sonuna kadar sevgilinin kulluğundan ayrılmayı düşünemez. Nitekim sevgiliye vefasızlık etmek gibi bir lüksü olamaz. Sorguç da tıpkı Rahîmî gibi sevgilinin kapısında sadık bir kuldur. O da sevgili var oldukça görevini yerine getirmeye devam edecektir. Şairin beyitte asıl vermek istediği düşünce sorgucu misal göstererek kendi vefasını ön plana çıkarmaktır.

Rahîmî benden ve vefa zinciri derken **teşbîh-i belîğ** vardır. Bend ve bende kelimelerinde **istikâk** sanatı vardır. Bend, boyun ve bağlı kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır.

2.2.26. Gazel 26 : Dilden hayâl-i hüsnüñ iderse ne var göc

Şehrini koyup itdi niçe şehriyâr göc

mef'ûlû fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

Güzelliğin hayali gönülden göç ederse ne var? (niye şaşıyorsun ki) (Nitekim) nice devlet başkanı, nice hükümdar ülkesini, şehrini bırakıp göç etmiştir.

Sevgili, aşkın gönlüne taht kuran bir güzellik sultanıdır. Dolayısıyla gönlünde sevgilinin hayali her an taptazedir. Ancak, bîgâneliğiyle tanınan sevgili günün birinde aşkın gönlünden göç ederse aşık, buna şaşırmayacağını söylüyor. Bu olayı, pekçok hükümdarın ülkesini bırakıp göç etmesine benzetiyor; **teşbîh** sanatı var. Ne var diyerek soru soruyor; **istifhâm** sanatı var.

(2) Gönlümde mihr-i hüsnüñi ey meh gören didi

Kılmış diyâr-ı şarka Hüdâvendgâr göc

Ey ay yüzlü (sevgili), güzelliğinin ışığını gönlümde gören(ler), Hüdavendigâr doğuya göç etmiş dedi.

Sevgili, güzelliğiyle ve etrafına saçtığı ışık ve nurla adeta bir güneş gibi parlamaktadır. Işık, bütün kainat için hayat kaynağıdır. Canlılar ister istemez yönlerini bu kaynağa çevirirler. “Günebakan” adıyla bilinen bitkinin varlığı bile buna örnektir. İşte aşıklar da sevgili neredeyse onun bulunduğu yerden ayrılmak istemezler. Türklerin askerî vü siyâsî politikasında genel teâmül batıya doğru ilerleme ve genişlemedir. Ancak, aşık için sevgilinin güneşi mevzubahis olunca Sulatan Hüdavendigâr bile doğuya göç etmekten çekinmez.

Mihr-i hüsn denilerek **teşbîh-i belîğ** sanatı yapılmış. Ey meh sözünde **nidâ** sanatı var, meh, **açık istiare** yoluyla sevgilidir. Hüdavendigâr doğuya göç etmiş denilerek de **mübâlağa** yapılmıştır.

(3) Sevdâ-yı zülf ü şevk-i 'ızâruñla ay u gün

Eyler sabâ yeli gibi leyl ü nehâr göc

Ay ve güneş, kara saçının sevdasıyla, yanağının isteğiyle sabah yeli gibi gece gündüz göç eder.

Sevgilinin saç renk itibariyle siyah olduğu için geceyi; yanağının parlaklığı ve ışığı da gündüzü çağrıştırmaktadır. Sevgili güzellikte ay ve güneşten üstün olduğu için ay ve güneş gece olunca sevgilinin saçını görmek için, gündüzler de yanağını izlemek için durmadan didinip durmaktadırlar.

Gece ve gündüzün bir nizam içinde birbirini takip ederek yer değiştirmesi bir tabiat kanunudur. Ancak şair geceyi sevgilinin saçıyla; gündüzü de sevgilinin yanağıyla bağdaştırarak **leff ü neşir** sanatı yapmış. Sevda kelimesinin kapkara anlamı beyitte geçen saç kelimesiyle ilgili olduğu için **ihâm-ı tenâsüb** sanatı yapılmıştır.

Gece ve gündüz kelimelerinde **tezâd** sanatı vardır. Sevda zülûf ve leyl kelimeleriyle izâr, ay, gün ve nehâr kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır. Ay ve güneşin birbiri ardınca doğmasına şairane bir açıklama getirildiği için **hüsn-i ta'lîl** sanatı da vardır.

(4) ‘Ömrüm önünde ölmege cân virürüm senün

Zîrâ doyunca seyr iderüm kanda var göc

Ömrümü önünde ölebilmek için canımı vermeye hazırım . Çünkü o zaman nerde göç var bunu doyasıya seyredebilirim.

Aşık, sevgiliye olan aşkını ispatlamak için bir şeyler yapmak ister. Nitekim unutulmaz aşıklara baktığımızda kiminin dağları deldiğini, kiminin çöllere düştüğünü vs. müşahade ederiz. “Ön” kelimesinin önce anlamı üzerinde yoğunlaşırsak, aşığın da sevgiliden önce, genç yaşta ölmek istediğini anlayabiliriz. Kendisi ölümü öncelikli olarak arzu ettiğinden, kimin göç ettiğini doyasıya seyredebileceğini düşünüyor. Yani ölümü arzulamakla kalmamış, sevgili için olduğunda bunun tatlı bir göç bile olacağını söylemektedir.

(5) Müşkîl budur ki vasluña irmezden öñ ölem

Âsândur ölmek illâ baña intizâr güc

İntizâr (a.i): bekleme

Sana kavuşmadan ervel ölürsem işte asıl müşkül bu olur. Bana ölmek kolay geliyor da illâ beklemeğe güç geliyor.

Aşık, sevgiliye kavuşmadan ölmek istemiyor. Çünkü, sevgili için onca eziyete katlanmış, o kadar acı ve ızdırap çekmiş, gözyaşı dökmüştür. Vefa ve sadakatiyle başka kapıya gitmemiş, başka sultanların kulluğuna boyun eğmemiştir. Dolayısıyla bu kadar fedakarlıktan sonra vuslata ermeyi hakettiğini düşünüyor. Ayrıca, aşığa göre ölmek kolay; ona zor gelen ise sevgilinin vuslatını beklemektir. Nitekim ölüm, her fani gibi istese de istemese de aşığın da kapısını çalacaktır. Ama kavuşamadan ölirse gözleri açık gideceğinden kavuşmayı murâd ediyor.

Müşkil ile âsân kelimelerinde **tezâd** sanatı vardır.

(6) Sensin salâbetiyle zemânuñ Sikenderi

‘Azm eyle her diyâra yûri Hızrvâr göc

Gücüyle cesaretiyle zamanın İskenderi sensin. Hızır gibi her yere ulaş, her bir diyara göç et.

Bir beyitte İskender söz konusu edilecekse âb-ı hayât araması, Hızır ile olan yakınlığı, zulûmata girmesi, ordusunun çokluğu, yolculukları, cihangirliği ve dünyanın pek çok yerini fethetmesi yönleriyle ele alınır.

Aşık da sevgiliyi Hızır gibi pek çok diyâra gitmesi yönünde teşvik ediyor. İskenderin, bir hükümdar olarak dünyanın birçok yerini fethetmesi gibi aşk ülkesinin sultanı olan sevgili de pek çok gönlü kendine meftûn edecek, gücüyle cesaretiyle ve en önemlisi güzelliğiyle hükümdarlığını ispat edecektir.

İskender-i Zülkarneyn’e ve Hızır’a **telmih** var. Sevgiliyi zamanın İskender’i olduğunu söyleyerek övüyor, **mübâlağa** sanatı vardır.

(7) ‘Azmûñ Rahîmî merhale-i râh- ı ‘aşk ise

Eyle sefer yarağın kıl ihtiyâr göc

Yarağ : hazırlık, techizat, silah, (at hakkında) pişkin ve idmanlı

Ey Rahîmî, aşk yolunda merhale katetmek, ilerlemek istiyorsan, silahını seç ve sefere çık.

Aşığın isteği, gayret ve çabası aşk yolunda ilerlemektir. Çünkü o bir aşk adamıdır. Yürüdüğü yolda en iyisi olmak ister. Nitekim aşık, aşklarıyla nâm yapmış, yüzyıllar geçmesine rağmen isimleri unutulmamış büyük aşıklarla boy ölçüşmek ister. Yerine göre onların aşkını bile kendi aşkına kıyasla küçümser. Kendisinin daha üstün olduğunu, daha

usta olduğunu ispat etmeye çalışır. İşte, aşk yolunda erişmek istediği noktaya ulaşmak için cehdini ortaya koyması lazım geldiğini bilir. Ayrıca sefere çıkarken silah ve techizât yönünden de hazırlıklı olmak gerekir. Aşık en büyük silahı olan vuslat ümidini, sevgiliye beslediği derin muhabbeti, gece sabahlara kadar ihtiyaç duyacağı âhlarını, gözyaşlarını, teselli bukmak için şarabını ve yolun zorluklarına katlanabilmek için sabır ve tahammül gücünü sadağına yerleştirir ve yola koyulur.

Aşk yolu denilerek **teşbîh-i belîğ** yapılmıştır. Rahîmî denilerek **tecrid** sanatı yapılmıştır. Sefer ve silah kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

2.2.27. Gazel 27 : Sofra-i hûn-ı visâlûñ ben fakîr ü aca ac

Ey lebi senbûse-i şekker yanağı ter gülâc

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Senbûse (f.i): baklava yufkası inceliğinde açılan hamur ile yapılan bir çeşit tatlı

Gülâc (f.i): güllaç

Ey dudağı tatlı, yanağı taze güllaç (gibi olan sevgili), kavuşma sofranı ben aç ve fakir adama aç, sana kavuşayım.

Aşık sevgilinin tatlı gibi olan dudaklarını ve güllaca benzeyen yanaklarını arzulamaktadır. Sevgiliye kavuşmak aşık açısından bir sofradır. Hem aç hem de fakir olan aşığa ancak sevgili sofraya kurarsa karnını doyurabilir aksi takdirde bu bahsedilenlerin sadece hayali ile yetinmek zorunda kalacaktır. Şair açlığını dile getirirken sevgiliyi yiyecek maddeleriyle vasıflandırarak bu konudaki muhtaçlığını gerçekten nazara veriyor.

Kavuşma sofrası sözünde **teşbîh-i belîğ** vardır. Fakir ve aç kelimeleri **açık istiâre** yoluyla aşıktır. Sevgilinin dudağı şeker tatlısına, yanağı ise taze güllaca **teşbîh** edilmiştir. Gülâc ve aç kelimelerinde **cinâs** sanatı vardır. Aç kelimesi birden çok kullanıldığı için **tekrîr** sanatı vardır.

(2) Hayli gündür hâr-ı gamla bağludur bâb-ı ferâh

Gül yüzünle hâtır-ı mahzûnumı gel ey gül ac

Hâr (f.i): diken

Hâtır (a.i): zihin, gönül

Mahzûn (a.s): hüznü

Ferah kapısı ne zamandır gam dikeniyiyle bağlıdır. Ey gül(yüzlü sevgili), gül gibi yüzünle gel mahzun gönlümü aç.(gel ki seni görünce kederim gitsin

Aşık, uzun zamandır sevgilisine hasrettir. Bu yüzden ferah kapısı gam dikeniyiyle kapalı kalmıştır. Aşık, yüzü güle benzeyen sevgiliden, arzusunu yerine getirmesini talep ediyor. Aşığın bu arzusu sevgiliye kavuşmaktır. Sevgili gül gibi yüzüyle gelecek ve aşığın üzüntülü gönlünü tekrar feraha erdirecektir.

Ferah kapısı ve gam dikenî sözlerinde **teşbîh-i belîğ** vardır. Sevgilinin yüzü güle **teşbîh** edilmiştir. Ey gül denilerek **nidâ** sanatı yapılmıştır. Gül **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Bağlı ve açık kelimeleriyle; gül ve diken kelimelerinde **tezâd** sanatı vardır.

(3) **Lutf ile güftâra gel bî-kıymet olsun la'î ü dür**

Leblerüñ depret nebât-ı Mısra kalmasun revâc

Güftâr (f.i): söz

Revâc (a.i): kıymet, değer

Lutf edip söz söyle ki kırmızı taşın ve incinin kıymeti kalmasın. Dudağını kımıldat ki Mısır'ın bitkileri kıymetsiz olsun.

Sevgilinin ağzından dökülen sözler o kadar kıymetlidir ki, onun yanında incinin yakutun lafı bile edilmez. Sevgilinin ağzı inci üreten bir sadef; sözleri de ağızdan dökülen inci taneleri gibidir. Yine sevgilinin dudağı hayat veren bir ırmak gibi düşünülmüştür. Öyle ki Mısır'da yetişen bitkiler bile sevgilinin ağız suyuyla sulanmadığı için değersiz kalacaktır.

Mısır'da yetişen bitkilerin bile değersiz olması sözünde **mübâlağa** yapılmıştır.

(4) **Bî-tekellûf öpdüğüçün la'î-i mey-gûnuñ şarâb**

Taşa çaldı saydı günden katı ter düşdi zücâc

Zücâc (a.i) : sırça, cam, şişe

Katı : çok, çok fazla, iyice, sıkı sıkı, ağır, acı, şiddetli, kırıcı

Bî-tekellûf :kûlfetsiz, sıkıntısız, tabî olarak

Şarap, şarap renkli dudağını teklifsiz öptüğü için şişe kendini yerlere çaldı.

Sevgilinin dudağı kırmızı rengi itibariyle şaraba benzemektedir sevgili şarap içerken, doğal olarak şarap kadehi sevgiliyi dudağından öpmüş olur bunu gören şişe kıskançlığından kendini yerden yere vurur.

La'î **açık istiâre** yoluyla sevgilinin dudağıdır.

(5) İltifâtını Rahîmî mûruñuñ eyle ziyâd

Vâris-i mülk-i Süleymânı sezâ-yı taht u tâc

Mûr (f.i.) : karınca

Vâris (a.s): mirasçı

Sezâ (a.i): münasip uygun

*Tâcın ve tahtın yakışığı, Süleyman mülkünün mirasçısı, Rahîmî adlı karıncanın iltifatını
çoğalt*

Beyitte Süleyman peygamberden bahsedilirken karıncadan sözedilmesinin sebebi kendisine Allah tarafından birçok mucizeler verilmesidir. Zira Süleyman peygamber kuşlarla hayvanlarla konuşur, onların dilini anlarmış. Üzerinde İsm-i A'zam yazılı bir mühürlü yüzüğü varmış. Bu yüzüğün taşı kibrî-i ahmerden olup bütün vahşi hayvanlar ve kuşlar bu yüzük sayesinde ona boyun eğmişlerdir.

Dîvân edebîyatında Süleyman peygamber yukarıda anlatılan kıssalar çevresinde yoğunlaşan düşünceler içinde ele alınır. Özellikle yüzük, karınca, Hüdhdüd ve Belkıs ile birlikte çok anılır. Sevgilinin dudakları mühüre benzetildiği zaman Süleyman'dan bahsedilir. Şair sevgilisine Süleymanlık yakıştırdığı zaman onun ihtişamından bahsetmektedir. Karınca aczin; Süleyman ise iktidar ve gücün timsalı olarak tezâd içinde verilir. Şair övdüğü kişiye Süleyman dediği zaman kendisini karınca kadar aciz gösterir.

Şair, kendini karıncaya **teşbîh** etmiştir. Süleyman mülkünün varisi ve tacın tahtın yakışacağı kişi ifadesi de **açık istiâre** yoluyla sevgilidir.

2.2.28. Gazel 28 : Tenden ğamuñla itdi dil-i bî-karâr göc

Ârâm ider mi bende ide şehriyâr göc

mef'ûlü fâ'ilâtü efâ'ilü fâ'ilün

Ârâm (f.i): durma,eğlenme,dinlenme

Şehriyâr (f.b.i): padişah,hükümdar

Kararsız gönül senin üzüntünle tenden göç etti. (Zira) Hükümdarın göç ettiği yerde kulları bekler mi? (Elbette beklemez, onlar da göç eder.)

Aşık sevgilinin peşinden gönlüyle ve teniyle birlikte gitmek istiyor. Sevgili her neredeyse aşığın amacı da orada olmaktır. Sevgili sultan olduğuna göre kul olarak aşığın da onu bırakması uygun olmaz. Efendisinin peşinden o nereye giderse takip etmesi kendisine yakışan bir davranış olacaktır. Aşığın canı sevgilinin peşinden ayrılmadığına göre kararsız gönlü de ona uymak durumundadır. Nitekim sultanın göç ettiği yerde kölelerin gitmemesi uygun olmaz.

Bende **açık istiâre** yoluyla aşığın gönlüdür. Şehriyâr da **kapalı istiâre** yoluyla aşığın canıdır. Kararsız gönül ile bende kelimelerinde **leff ü neşir** sanatı vardır.

(2) Bâng-i ceres figân u metâ'um belâ vü derd

Kıldum diyâr-ı 'aşka bu gün hâcevâr göc

Bang (f.i) : ses, seda, haykırma

Ceres (a.i) : çan

Hâcevâr : hoca, efendi gibi

Çan sesi, inleme ve elimdeki varlığım derd ve belâdır. Bu yüzden bir hoca gibi aşk ülkesine göç ettim.

Aşık, bela ve derdin ağlayıp ve inlemenin, elinde bulunan bütün varlığının bunlardan ibaret olduğunu söylüyor. Eskiden köylerde imamlık yapan hocalar köyler arasında gidiş geliş yaparlarmış aşık bütün varlığını toplayıp sevgilinin peşinden gitmeyi bu olaya benzetiyor.

(3) **Yurd-ı fenâda bir iki gün oturak iden****Mülk-i bekâya lâ-büdd ider ey nigâr göc****Lâ-büdd (a.zf.) :** lazım gerekli

Ey resim (gibi güzel sevgili), fânilik ülkesinde bir iki gün oturanın bekâ yurduna göç etmesi gerekir, (kaçınılmazdır).

Yok olma, geçip gitme anlamına gelen fenâ ölümlülüğü ifade eder ve bekânın zıddıdır. Dîvân şiirinde daha çok maddi varlık ve hayat çerçevesinde kullanılır. Varlığın geçici olması fenânın rüzgara, sele vs. benzetilmesine neden olmuştur.¹³³ Devam, evvelki hal üzerinde kalma anlamına gelen bekâ, fenânın zıddı olarak kullanılır. Allah'ın zâtî sıfatlarından. O'nda bâkî olmak, denize katılan damla gibi Hakk'ın varlığında ebediliğe erkmektir. Dîvân edebîyatında varlığın geçiciliğini anlatmak için fenâ ile birlikte kullanılır.¹³⁴

Şair bu beyitte doğan her insanın, günü geldiğinde öceği gerçeğine **telmihte** bulunuyor. Fenâ, bekâ kelimeleri arasında **tezad** sanatı yapılmış.

Yurd-ı fena, mülk-i beka kelimelerinde **teşbîh-i belîğ** sanatı vardır. Fena ve beka kelimelerinde **tezâd** sanatı yapılmıştır. Bu kelimelerde ayrıca **cinâs** vardır. Ey nigâr denilerek **nidâ** sanatı yapılmıştır. Nigâr, **açık istiâre** yoluyla sevgilidir.

(4) **Fehm it figân kösi ki derisine sen döğüp****Nevbet Sikender eyleme bir lahza var göc****Kös:** davul**Nevbet (a.i) :** sırayla görülen iş

Feryat figân davulunun derisini dövüp durma(boş yere üzüntü çekme) bu gerçeği anla artık. İskender gibi bir an bile durma, çünkü göç var.

Aşık sevgiliden ayrı olmanın verdiği üzüntüyle sürekli ağlama ve inleme halindedir. Bu yüzden feryat ve figânı eksik olmaz. Ancak yaşamakta olan bir göç olduğuna göre oturup beklemek ve feryatlarla vakit öldürmek boşuna bir uğraştır. Bu

¹³³ Pala, a.g.e s.150¹³⁴ Pala, a.g.e s.63

yüzden aşık artık feryat etmemek gerektiğini anlamış görünüyor. Nitekim İskender-i Zülkarneyn gibi cihangirliği elden bırakmamak gerektiğini düşünüyor. İskender, dünyanın pek çok yerini fethetmiş bir hükümdardır, aşık da sevgilinin gönül ülkesini fethetmek için onunla birlikte göç etmelidir.

Figân kösi ifadesinde **teşbîh-i belîğ** sanatı vardır. Kös ve döğmek kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır.

(5) **Mesken dutan serîr-i serây-ı sürûrda**

Mahzûn olup iderse n'ola zâr zâr göc

Serîr (a.i.) : taht, yatacak yer

Sürûr (a.i.) : sevinç

Sevinç sarayının tahtında yerleşen (kişi), hüznülenip ağılaya inleye göç ederse ne olur? (Bunda şaşılacak ne var, anlamında)

Aşık, sevinse de üzülsün de sürekli bir âh ü zâr etme hâlinedir. Nitekim, üzüntüsünün sebebi çektiği gamdır, hicran acısıdır, sevgilinin bîgâneliğidir. Sevinirken de gamlıdır. Bu kez de vuslatın biteceği, tekrar hicran ateşiyle bağrının yanacağı endişesini taşır. Velhasıl aşık hiçbir zaman tam anlamıyla mutlu olamaz. Kendisine üzülecek bir gerekçe bulacaktır daima. Onun için aşığın sevinirken de üzülmesine şaşrmamak gerekir.

Zâr kelimesi birden fazla kullanılarak **tekrîr** sanatı vardır. Serîr-i serây-ı sürûr denilerek **teşbîh belîğ** sanatı yapılmıştır. “s” sesleri çok kullanılarak **aliterasyon** sanatı yapılmıştır.

(6) **Kor kâr-bârı soñ ucı yektâ ider sefer**

N'eyler tecemmülâtı iden ihtisâr göc

Kâr : iş, güç, kazanç

-bâr (f.e.) : yağdıran, serpen, saçan, döken

Yek-tâ (f.b.s.) : tek, eşsiz, benzersiz

Tecemmülât (a.i.) : süslenmek üzere kullanılan eşya

İhtisâr (a.i.) : kısaltma, sözü, yazıyı kısaltma

Göç edecek kişinin son yapacağı şey işi gücü bırakmaktır. Zira göç etmeye niyet edenin süs eşyasıyla işi olmaz.

Nasıl ki göç etmeye niyetlenen bir kimse süs eşyalarıyla oyalanmaz, son ana kadar da yapması gereken lüzumlu işleriyle uğraşır, aşık da gereksiz meşgalelerle uğraşmaz, nazarlarını sevgilinin üzerinden ayırmaz, göç hazırlığını tamam eder. Aşığın hazırlığı elbette gam yükü olacaktır, hicran gözyaşı olacaktır ya da vuslat ümidi olacaktır. O da bunları hazır eder ve göçü beklemeye başlar.

(7) **Rihlet deminde cürmini 'afv it Rahîmînüñ**

Bâr-ı girânla eyleme yâ Rab bâr göc

Rihlet (a.i.) : göç, ölme

Bâr-ı girân : ağır yük

Ölüm döşeginde Rabîmî'nin günâhını affet. Ey Allah'ım ağır yükle göç ettirme.

Aşık, ölüm döşeginde artık sayılı nefeslerini yaşamaktadır. Bu son anlarında Allah'a yalvarıp yakarmayı uygun buluyor. Son isteği ağır bir yükle ölmektir. Günahlardan arınmış hafif bir bedenle ilâhi huzura varmak istiyor.

Rihlet kelimesinin hem göç hem ölüm anlamı beyte uygundur. Zira ölüm de fani dünyadan baki âleme bir çeşit göç etmedir. **Tevriye** yapılmış. Rahîmî denilerek **tecrid** sanatı yapılmış. Cirm ile af kelimelerinde **tezâd** vardır Bâr kelimesinde **tekrîr** sanatı vardır. Ayrıca yük ifadesi **açık istiâre** yoluyla günahıdır. Çünkü insan ölünce günahlarının hesabını verecektir. Bu da insan için altından kalkılması hayli zor olan bir yük anlamına gelmektedir.

(8) **Dilden iderse n'ola gam-ı zûlf-i yâr göc**

Rağbet mi var itmese miskîn-Tatâr göc

Tatar (f.i): Tatar ırkı

Sevgilinin saçının tasası gönülden göç ederse bunda şaşılacak ne var ki! Zavallı Tatar göç etmese sanki göç etmediği için rağbet mi görüyor?

Tatar ırkı daha çok misk ile birlikte anılır. Bunun nedeni miskin Anadolu illerine Tatarlar tarafından ve uzak diyarlardan getirilmesidir. Miskin Tatar diyarında elde edilmesini de bu arada zikretmeliyiz. Bunun için nâfe-i tatar, misk-i tatar, âhû-yı tatar terkipleri de konu ile ilgili beyitlerde kullanılır. Kelime mecâzen “zalim, gaddar, merhametsiz” anlamına gelir. Bu sebeple daha çok gamze ve saç ile birlikte bulunur.¹³⁵ Tatar ırkına **telmih** yapılmıştır.

¹³⁵ Pala, a.g.e s.442

2.2.29. Gazel 29 : Toğrusı sen boyı servüm giyeli câme-i nâh

Kâmetüm gibi dü-tâ oldı hasedden her şâh

fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün

Nâh (f.i.) : değerli kumaşlardan yapılan bir çeşit halı, kilim

Selvi boylum, doğrusu sen değerli kumaşlardan yapılan elbiseni giyince her bir (güzellik) padişahı, kıskançlığından (benim) boyum gibi iki büklüm oldu.

Aşık, zaten sevgilinin selvi gibi uzun boyunun hayranıdır. Bu uzun boya bir de değerli ve süslü elbiseler giydirilince sevgilinin güzelliği ihtişama dönüşür, göz kamaştırır. Onu gören diğer güzeller ise aşık gibi iki büklüm olurlar. Ancak aşık zevk ve hayranlıktan iki büklümken, kendini güzel sananlar haset ve kıskançlıklarından beli bükük olurlar.

Boy selviye **teşbîh** edilmiştir, selvi boylu **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Câme ve giymek ile boy ve kâmet kelimelerinde **tenâsüb** vardır. Şâh ve nâh kelimelerinde **cinâs** sanatı vardır. Sevgiliyi gören herkesin iki büklüm olduğu söylenerek **mübâlağa** yapılmıştır.

(2) **Gül yakalarda yakam sînemi ben lâle gibi**

Gül yüzün seyr ide nergis gibi her bir güstâh

Güstâh (f.s.) :küstâh, edepsiz, saygısız

Ben de lâle gibi göğsümü gül yakalarda yakayım. Her bir küstâh, sevgilinin yan bakaşı gibi senin gül yüzünü seyretsın.

Bir bahar günü sevgili lalezarda veya gülistanda seyran etmektedir. Nasıl ki gonca gül, açıldığı zaman yakasını yırtmış gibi görünür, sevgili de yakasını hafifçe aralamıştır ki onu gören aşıkları bu güzelliğe hayranlıklarından dolayı yakalarını yırtınsınlar. Ya da lâlenin sevgiliye özenmesinden ötürü kıskançlıkla içini dağlaması ve ortasında bir yanık yarası bırakması gibi sinelerini yaksınlar. Aşığın sözlerine bakılırsa sevgili amacına ulaşmış görünüyor.

Lale, gül, nergis kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır. Ayrıca nergis çiçeğinin oluşumuna **telmih** yapılmıştır.

(3) **Defter-i ‘aşkumı tashîh idemez kâtib-i dehr****Levhden lâyh ola añâ meger istinsâh****Levh (a.i.)** : üzerine resim, yazı gibi şeyler yazılabilen nesne*Aşk defterimi kainat kâtibi düzeltemez. Onun düzeltilmesi ancak levhden mümkündür.*

İslam inancına göre Allah’ın kudretiyle olacak şeylerin, üzerinde yazılı bulunduğu levhaya levh-i mahfûz denir. İnsanların kaderi orada yazılıdır. Yazılı olan şeyler ne eksik, ne fazla olmayıp zamanı gelince ortaya çıkarlar.¹³⁶ Dolayısıyla aşık aşk defterini değiştirmeye, sevgiliden ayırmaya kimsenin gücü yetmeyeceğini, yaşanacakların ezelde takdir edildiğini, bunun için uğraşan varsa boşuna yorulacaklarını söylemektedir.

Aşk defteri ve dünya kâtibi ifadelerinde **teşbîh-i belîğ** vardır. İnsanların kaderinin levh-i mahfuzda belirlendiği inancına **telmih** yapılmıştır.

(4) **Görmesem meh yüzün ey meh eger ahşama degin****Teng ü târ olur o gün başuma meydân-ı ferâh****Teng (f.s.)** : dar ve sıkıntılı yer**Târ (f.s.)** : karanlık*Ey ay (yüzlü sevgili), eğer (o) ay yüzünü akşama kadar görmesem O gün ferah meydanı benim için karanlık ve sıkıntılı bir yer olur.*

Aşığın dünyasını aydınlatan, aya benzeyen sevgilinin ay gibi parlak yüzüdür. Aşığın gönlü, sevgilinin yüzüne bakarak aydınlanır. Aşık, bu parlak sîmâ sebebiyle sıkıntılarından kurtulur, dertlerini unuttur. Kısa bir süre de olsa gamdan uzaklaşır. Eğer aşık sevgiliyi görmeden akşam etmişse ferahlık, rahatlık meydanı onun için karanlık ve sıkıcı bir hâl alır, adeta dünya başına zindan olur.

Sevgilinin yüzü aya **teşbîh** edilmiş. Meh **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Ey meh denilerek **nidâ** sanatı yapılmıştır. Ferâh meydanı sözünde **teşbîh-i belîğ** vardır. Meh kelimesinde **tekrîr** sanatı vardır.

¹³⁶ Pala, a.g.e. s.287

- (5) **Tâk-ı ebrûsı hayâlin kodı gönlümde bu gün**
Eskişehirde o meh yaptı yine bir yeni kâh

Kâh (f.i.) : köşk, kasır

Tâk-ı ebrû : kaş kemeri, kemer biçimindeki kaş

Sevgilinin kaşının kemeri bugün gönlümde hayalini bıraktı. (Böylece) O ay (yüzlü sevgili) eskişehirde bir köşk yaptı.

Sevgilinin kaşları kavisli oluşu, eğri duruşu sebebiyle kemere benzemektedir. Aşığın gönlüne sevgilinin hayalini bırakmakla sanki eski bir yerleşim yerini tekrar mamur hale getirmiş olur, nitekim aşığın yıkık gönlü bir aşkın filizlenmesiyle harab olmaktan, viran kalmaktan kurtulmuş olur.

Sevgilinin kaşını şeklinden dolayı kemere benzetiyor; **teşbîh-i belîğ** sanatı var. Eski-yeni kelimeleri arasında da **tezâd** yapılmış.

Eskişehir kelimesi hem özel isim anlamıyla kullanılmıştır hem de “sevgili yaşadığı eskişehirde bir köşk yaptı” anlamına gelerek **tevriyeli** kullanılmıştır. Meh **açık istiâre** yoluyla sevgilidir.

- (6) **Geh bozar gâh düzer safhasını bedr-i münîr**
Viremez defter-i hüsnüñe beyâz üzere nâh

Bedr-i münîr : parlak dolunay

Nâh : göbek

Parlak dolunay, sayfasını bazen bozar, bazen düzenler. Ancak ne kadar uğraşsa da güzellik defterinde beyaz üzerine şekil veremez.

Aşığa göre dolunay, sevgilinin sûretini güzellik sayfasına resmetmek için uğraşmaktadır. Bu amaçla yazar, siler, bir daha dener, bir daha dener... Ancak sevgilinin sureti o kadar güzel ve o kadar emsalsizdir ki bir benzerinin daha yapılması neredeyse imkansızdır. Ay da çok isteyip uğraşmasına rağmen başarılı olamamıştır.

Ay, evreleri gereği belli zaman dilimlerinde şekil değişikliğine uğrar. Sıradan bir doğal durum olan bu halin aşığa göre sebebi ayın, güzellik sayfasına sevgiliyi nakşetmek isteyip başaramayınca bozup tekrar yazmaya çalışmasıdır; **hüsn-i ta'lîl** sanatı vardır.

Güzellik defteri ifadesinde **teşbîh-i belîğ** sanatı vardır. Dolunay yazar, bozar denilerek kişileştirilmiş; **teşhîs** sanatı vardır.

(7) **Yâr derdiyle Rahîmî bu dilinmiş dilimün**

Göricek yârelerin yâr ile düşmedi sûrâh

Sûrâh (f.i.) : delik, gedik

Düşmek: yakışmak, ait olmak

Rahîmî sevgilinin derdiyle gönlünde oluşan yaraları görünce delikler sevgiliyle yakışık almadı (dedi.)

Aşık vücudundaki yaralardan muzdariptir. Bu yaraların sebebi olarak da sevgiliyi göstermektedir. Senin yüzünden yaralandım diyeceğim ama bunu söyleyerek incinmeden korkuyorum, düşüncesiyle bu sözleri sevgiliye söylemekten çekinir. Sadece vücudundaki yaraların sevgiliye yakışmadığını söyleyerek yetinmektedir.

2.2.30. Gazel 30 : Her sû o gonca hâr ile içer şarâb-ı sûrh

Akar o demde çeşme-i çeşmünden âb-ı sûrh

mef'ûlû fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

Şarâb-ı sûrh : kırmızı şarap

Sû (a.i.) : kötü, fena, kötülük, fenâlık

Her kötü (burada rakip kastediliyor) o gonca ile kırmızı şarap içtiğinde benim de gözümün çeşmesinden kırmızı su akar.

Rakip yani ağyâr aşığın en büyük düşmanıdır. Çünkü aşık bir kenarda itilmiş olarak bırakılmışken sevgiliden iltifat gören onlardır. Sevgilinin aşığa bîgâne kalması yetmiyormuş gibi onlarla sefa sürmesi, içki içip eğlenmesi aşığa büyük işkencedir. Onlar gonca gibi olan sevgiliyle kırmızı şarap içtiklerinde aşığın da gözünden kırmızı su yani kanlı gözyaşı akmaktadır.

Gonca **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Çeşme-i çeşm derken gözünü çeşmeye benzetmiş; **teşbîh-i belîğ** var. Kırmızı su yine **açık istiâre** yoluyla aşığın gözyaşlarıdır. Çeşm ve çeşme kelimelerinde **istikâk** sanatı vrdır.

(2) **Öldürmek için âl ile âşüfte bülbülün**

Geymiş o gonca gül gibi bir ter siyâb-ı sûrh

Siyâb (a.i.) : giyecekler

Senin delice seven bülbülünü böyle öldürmek için o gonca, gül gibi taze bir kırmızı elbise giymiş.

Gülün rengi kırmızıdır, ancak şair bunu aşığı öldürmek amacıyla yapılan bir hile olarak yorumluyor; **hüsn-i ta'lîl** sanatı var. Âşüfte bülbül **açık istiâre** yoluyla aşıktır. Birinci mısradaki al kelimesinin yakındaki anlamı olan renk anlamı değil, uzaktaki anlamı olan hile anlamı kastedilmiştir. Ama renk anlamıyla da uyumludur; **îhâm-ı tenâsüb** sanatı var. Ayrıca al, gonca, gül ve sûrh kelimeleri arasında da **tenâsüb** bulunmaktadır.

(3) **Gün gördi gün yüzün kızarup oldu şerm-sâr**

Sanmañ şafak yüzine dutar bir nikâb-ı sürh

Şerm-sâr (f.b.s.) : utangaç

Şafak, yüzüne kırmızı bir örtü tuttu zannetmeyin. Gün, senin güneş gibi yüzünü görüp utandı. (O kızılığın asıl sebebi budur.)

Gün sevgilinin güzelliğini ve parlaklığını görünce kendisinden daha güzel ve parlak olduğunu anlamış ve utanmıştır. Görenlerin şafak sandığı şey, aslında günün, yüzüne tuttuğu kırmızı bir örtüden başka bir şey değildir. Bu örtü sebebiyle rengi kırmızı görünmektedir.

Tan yeri ağarırken gökyüzünde bir kızarıklık oluşur. Bu tabiat hadisesini şair güneşin, sevgilisinin güzel yüzünü görüp de utanması şeklinde bir sebebe bağlıyor; **teşbîh-i belîğ** sanatı var. Günün sevgilinin yüzünü görmesi ve kendi yüzüne örtü tutması ifadelerinde **teşhîs** sanatı vardır. Gün kelimesinde **tekrîr** sanatı vardır.

(4) **Kanlı yaşumla göz Kızılıрмаğın ‘aynıdur**

Neşv ü nemâ-yı hûn-ı cigerdür habâb-ı sürh

Neşv ü nemâ : yetişip büyüme, sürüp çıkma

Habâb (a.i.) :su üzerinde olan hava kabarcıkları

Gözümde akan kanlı yaşla Kızılırmak'ın suyu aynıdır. Kızılırmak'taki kırmızı kabarcıklar ciğerdeki kanın ortaya çıkmasıdır.

Şair burada Kızılırmak'ın adından hareketle suyun rengine de kırmızılık özelliği yüklemiştir. Böyle olunca da suyun üzerindeki kabarcıkların kırmızı olması lâzım. İşte o kırmızılıkla aşkın kanlı gözyaşları benzerlik taşıyor. Aşık da o kadar çok ağlıyor ki suyun miktarı neredeyse Kızılırmak'a yaklaşıyor. Ağlamaktan artık kanlı hale gelen gözyaşlarıyla ırmağın suyu eşit oluyor bu yüzden **teşbîh-i belîğ** sanatı var.

(5) **Gözüm yüzüm sürince o mâhuñ rikâbına****Dökdüm şu deñlü akçaya vir bî-hisâb-ı sürh**

O ay yüzünün üzengisine yüzümü gözümü sürünce akçaya kadar sayısız kırmızılık döktüm.

Sevgili, bir sultan olarak atının üzerinde belki bir sefer bekli de bir seyir hazırlığı içindedir. Ya da geri dönmektedir. Aşık da kendisini görünce atının üzengisine yüzünü gözünü sürmek ister. Nitekim sevgiliye ancak bu kadar yakın olma imkanı bulur. Ancak bu kez de yüzünden oluk oluk kanlar boşanır. Hatta o kadar ki aşığın yüzünden akan kanların haddi hesabı yoktur ve akçaya kadar ulaşmıştır. Akçay, Kütahya'da akçasu olarak bilinen bir dere ya da ırmağın adıdır.

Akçaya ulaşacak kadar kan döküldüğü söylenerek, **mübâlağa** yapılmıştır.

(6) **Dil pâdişâh-ı 'aşkuña bir çetr-i pür-hayâl****Yir yir fûrûğ-ı âteş-i âhum tınâb-ı sürh**

Çetr (f.i.) : çadır, gölgelik, gece

Fûrûğ (f.i.) : ışıık, parlayış

Tınâb (a.i.) : kazığa bağlanan çadır ipi

Gönül, senin aşk padişahına hayal dolu bir çadırıdır. Yer yer görünen âb ateşimin ışııkları da o çadırın kazığına bağlanan çadır ipidir.

Aşık, sevgilisinin aşkına o kadar kıymet veriyor ki, padişah olarak görüyor. Yani sevgili güzellik ülkesinin sultanıdır. Padişahlar sefere ya da yolculuğa çıktıklarında otağ adı verilen çadırda kalırlar. İşte aşığın gönlü aşk padişahının kalacağı çadırıdır. Üstelik hayallerle, inceliklerle dolu bir çadır... Kalacak olan kişi aşk padişahı olduğuna göre hayal dolu bir çadır, oldukça yerinde bir ifade...Çadır kurulurken yer yer kazık çakılır ve bu kazığa ip bağlanır. Aşığın inlemelerinden çıkan kıvılcımlar da bu kazığın ipleridir.

Gönül, bir çadıra benzetilmiş; **teşbîh** sanatı var. Aşk padişahı ifadesinde **teşbîh-i belîğ** sanatı var. Âhından çıkan ateş parlamalarını da ipe benzetmiş; **teşbîh** sanatı var. Yir kelimesinde **tekrîr** sanatı var. Fûrûğ ve âteş kelimelerinde **tenâsüb** var.

(7) **Çihrem Rahîmî kıssa-i gussam beyân ider**

Her bâb bir kitâb gözüm aña bâb-ı sürh

Ey Rahîmî, yüzüm gam hikayemi açıklar, îzâh eder. Her bölüm okunacak bir kitaptır. Gözlerimse o kitabın kırmızı sayfalarıdır.

İnsanın sevinci de kederi de çoğu zaman yüzüne yansır. İşte şair bu beyitte yüzüne bakıldığında içindeki kederin okunabileceğini ifade ediyor. Yüzünün her bir detayında o hikayenin çeşitli bölümlerini bulmak mümkünmüş. Gözleri ise ağlamaktan kızarmış olduğu için o kitabın kırmızı sayfalarını teşkîl ediyormuş.

Şair, yüzünü bir kitaba, gözlerini de kırmızı sayfalara benzetmiş; **teşbîh** sanatı var. Gam hikayesi denilerek **teşbîh-i belîğ** yapılmış. Bâb kelimesinde **tekrîr** sanatı var. Ayrıca bâb ve kitâb kelimelerinde **cinâs** sanatı var. Rahîmî derken de **tecrîd** sanatı var.

2.2.31. Gazel 31 : Tâ ki ‘aşkuñ halka halka boynuma takdı kemend

Tutmaz olmuşdur bu ben dîvâneyi zincir ü bend

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Ne zaman ki aşkın boynuma halka halka kemend attı (o gün bu gündür) ben deliyi zincir de bent de zaptedemiyor.

Aşık sevgilinin aşk bağıyla bağlanmıştır. Deli dîvâne olmuş, aşıklık halleri gereği çılgına dönmüştür. Başka hiçbir zincir veya bağın kendisini tutmakta yetersiz kalacağını söylemektedir. Kısacası ben bir kere sevdaya tutulmuşum, sevgilini yolunda deliye dönmüşüm ne yapsanız boşunadır, diyor.

Dîvâne **açık istiâre** yoluyla aşıktır. Halka kelimesi tekrar edilmiş; **tekrîr** sanatı var. Bend, kemend kelimeleri **cinâslıdır**. Kemend, bend, zincir ve tutmak kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

(2) Tâ ki ben dîvâneye ‘aşkuñ salaldan bir kemend

Dûd-ı âhum halka halka boynum üzre bend bend

Ben deliye aşkın kemend saldığundan beri âhumun dumanı boynumun üzerinde halka halka bağ oldu.

Aşık, aşk derdine düşeli âhından yükselen dumanlar boynuna vurulan yuvarlak bağlar gibi bir şekil almış. Aşk derdine giriftâr olalı çok inlediğini, çok âhlar çektiğini anlıyoruz. Aşkın olduğu yerde akıl olmaz. Çünkü güzel rahatını bozmak, gam çekmek, yemeden içmeden kesilmek gibi aşığa münhasır haller akıl kârı değildir. Bu yüzden aşık kendisine deli diyor.

Dîvâne yine **açık istiâre** yoluyla aşıktır. Halka ve bend kelimeleri birden fazla kullanılarak **tekrîr** sanatı yapılmıştır. Bend, kemend, halka kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

(3) **‘Aşk dakmışdur benüm boynuma zâhid bir kemend**

Pend girmez gûşuma tutmaz beni zencîr ü bend

Zâhid (a.s.) : çok aşırı sofu, kaba sofu

Pend (f.i.) : nasihat, öğüt

Aşk, boynuma zâhid bir kemend taktığından beri kulağıma nasihat girmez; bana da zincir ve bend engel olamaz.

Zâhid, dinin şekil kısmına önem veren, görüntüye göre hareket eden kişidir. Bununla birlikte halka da durmadan nasihat eder, toplumun düzenini sağlayacağına inanır. Aşık, boynundaki kemendin zâhid bir kemend olduğunu söylüyor. Bu yüzden aslında bağlamaya yeter bir kemend değildir. Ve aşığın kulağına nasihat girmiyormuş. Yani nasihatlarla kıymet vermediğini aşk uğuna da kendisine hiçbir şeyin engel olamayacağını söylüyor.

Aşk kemend atan biri gibi düşünülmüş; **teşhîs** sanatı var. Bend, kemend, zincir kelimeleriyle gûş ve pend kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

(4) **Teşneyem kand-ı zülâl-i la'lüne ben hastayı**

Zâ'il itmez 'atşumı cânâ benüm cüllâb-ı kand

Zülâl (a.i.) : saf, hafif, soğuk, tatlı su

Zâil (a.s.) : sona eren

Atş (a.i.) :susuzluk

Ey sevgili, gülsuyunun şekeri ben hastanın susuzluğunu gidermez; beni kandırmaz. Çünkü ben senin dudağının tatlı sıyunun şekerine susamışım.

Aşık burada kendini hasta olarak nitelendirmiş, bu hastalık aşk hastalığıdır. Ve dermanı, sevgilinin dudaklarını emdiğinde elde edeceği sudur. Onun dışındaki sular hastanın ihtiyacını karşılayamaz. Bu yüzden şair neye susamış olduğunu, dermanının ne olduğunu ifade ediyor. Beni başka şeylerle oyalama, diyor.

Hastalıklarda bilhassa ateşli hastalıklarda hastanın dudakları sık sık harareten kurur ve kendisine sıklıkla su verilir. Beyitte bu uygulamaya **telmihte** bulunmaktadır. Hasta **açık istiâre** yoluyla aşıktır. Kand kelimesi iki yerde kullanılarak **tekrîr** sanatı yapılmıştır. Aşık sevgiliye cânâ diyerek sesleniyor; **nidâ** sanatı vardır.

(5) **Bir cevâb irdi seher dârü's-şifâ-yı gaybdan****Dermend olsun devâ isterse ger bir derdmend****Dermend (f.i.)** :dert sahibi

Sabableyin gayb hastanesinden bir cevap geldi, eğer bir dert sahibi derman isterse dert bulsun dedi.

Aşığa göre aşka mübtela olan bir insanın bir daha bu dertten kurtulma imkanı yoktur. Çünkü aşk derdi aynı zamanda bu derdin dermanıdır. Sabah vakti aşık gaybdan sesler duyuyor. Bütün gece gam çekmekten dolayı uykusuz olduğu için muhtemelen yorgunluktan dolayı kendisiyle konuşulduğunu zannediyor. Bu ses aşığa dertten kurtulmak isteyen derde daha çok girmesini söylemiştir.

Gayb hastanesi denilerek **teşbîh-i belîğ** yapılmış. Dert ile deva kelimelerinde **tezâd** var. Dermend kelimesi birden çok tekrar edilmiş; **tekrîr** sanatı vardır.

(6) **Ben senüñ çokdan giriftârum müsüsel zülfüne****Yoluña cânum fidâ lâzım degül kayd u kemend****Müselsel (a.s.)**: zincirleme, ardı ardına**Kayd u bend**: bağlama

Ben senin upuzun saçlarına çoktandır bağlanmışım. Tekrar bağlamaya gerek yok, canım yoluna (zaten) fedadır.

Sevgilinin uzun saçları aşığın bir iple bağlanmış gibi yapar. Çünkü sevgilinin uzun ve siyah saçlarına gönül veren aşık kolay kolay sevgilinin civarından ayrılmayacaktır. Aşık için canını bile vermeye hazır olan aşık kendisini bir daha bir bağla bağlamak gerekmediğini onun uzun zamandır sevgilinin saçıyla bağlı olduğunu, bunun da yeterli olacağını söylemektedir.

Zülûf, kemend, giriftâr kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

(7) **Cennet ü tûbâya virmez kâmet ü dîdâruñı**

Himmeti şâhum Rahîmî bendenüñ gayet bülend

Bülend(f.s.) : yüksek, yüce

Senin yüzünü ve boyunu cennete ve tubaya vermez. Ey padişahım Rahîmî kulunun himmeti pek yücedir.

Aşık sevgilinin yüzünü cennete boyunu da tuba ağacına benzetmektedir. Dahası bu sıfatlar sevgilinin yüzü ve boyu için kullanılmaktadır. Aşığın sevgiliye karşı gayreti o kadar yücedir ki bu sıfatları cennete ve tubaya vermediğini, yalnızca sevgili için kullandığını söylüyor.

Cennet ve dîdâr kelimeleriyle kâmet ve tûbâ kelimelerinde **leff ü neşir** sanatı vardır. Rahîmî kulun denilerek **teşbîh-i belîğ** yapılmıştır. Rahîmî derken **tecrîd** sanatı vardır.

2.2.32. Gazel 32 : ‘Âşık a subh-ı visâlûndür Halîlüm rûz-ı ‘îd

Kâbe-i kûyuñ Safâ ehline mihrâb-ı ümîd

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

Mihrâb (a.i.) : camilerde imamlık edene ayrılan girintili yer. **Mec.** ümit bağlanan yer

Ey dostum, kavuşma sabahın aşık için bayram günüdür. Sementin Kâbesi de safa ehli için ümit bağlanan yerdir.

Aşık için bayram demek vuslat demektir. Sevgiliye kavuşma söz konusuysa gerçek anlamda bayramı yaşar. Aksi halde herkesin coşkuyla kutladığı, eğlenip sevindiği bayram günleri bile aşık için sıradan zamanlardır.

Hac mevsimi kurban bayramı günlerindedir. Kabeyi tavaf etmek, Safa’da sa’y yapmak hac ibadetinin gereklerindendir. Ayrıca safa kelimesi zevk sefa anlamına da gelmektedir. Beyite bu anlamı da uygun düştüğü için **tevriye** sanatı yapılmıştır. Kabe, Safa, îd, mihrâb kelimeleri de anlamca birbirine uygun olduğu için **tenâsüb** yapılmıştır. Halil, **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Bu kelime aynı zamanda Kabe’yi inşa eden İbrâhim peygamberin de sıfatıdır. Aşık, kelimenin bu anlamını da düşündürerek sevgiliye kutsallık atfediyor. Kelimenin bu anlamında **ihâm-ı tenâsüb** vardır.

(2) **Gizledi haclet hicâbında özin ey meh hilâl**

Olalı ebrûlaruñ engüşt-nümâ-yı ehl-i ‘îd

Haclet (a.i.) : utanma, şaşırma

Hicâb (a.i.) : utanma, sıkılma

Engüşt (f.i.) : parmak

Ey meh, senin kaşların, bayram vaktini işaret eden bir parmak olalı beri hilâl kendisini utanç içinde gizledi.

Bayramın gelişi hilale bakarak anlaşılır. Sevgilinin kaşları şekil itibariyle hilale benzemektedir. Ve bayramı artık kaşlar işaret ettiği için hilâle gerek kalmamıştır. Hilal de işe yaramadığından veya sevgilinin kaşlarının kendinden daha güzel oluşundan utanmakta ve hicab içinde saklanmaktadır.

Beyitte bayram için hilâli bekleme geleneğine **telmihte** bulunulmuş, ayrıca ayın evreleri gereği bazen görünmeyişi şâirâne bir sebebe bağlanmış: **hüsn-i ta'lil** sanatı yapılmıştır. Ey meh denilerek **nidâ** sanatı yapılmıştır. Meh, **açık istiâre** yoluyla sevgilidir.

(3) **Şevk ile geldi kapuña dir kılup kaddin dü-tâ**

Yaricuñ Allah u 'ömr ü devletüñ ola mezîd

Mezîd (a.s.) : artırılmış, çoğaltılmış

Belini iki büküm yapıp istekle kapına geldi ve Allah ömrünü ve devletini çoğaltsın, bereketlendirsın, dedi.

Aşık, sevgilinin güzelliğe hayran olmaktan ve onun çektiği eziyetlerden dolayı bel bükülmüş bir halde ama yine de vefa ve sadakatının gereği olarak sevgilinin kapısına gelmiştir. Sevgili sultandır. Aşık ise sultanın sadık bir hizmetçisi. Ve Allah, senin ömrünü de devletini yani saltanatını ve mutluluğunu artırsın diyerek dua ediyor. Nitekim sultanın saltanatı ne kadar haşmetli ve uzun, ömrü ne kadar bereketli olursa emri altındakilerin de rahatı, huzur ve emniyeti o nisbette garanti altında olur.

(4) **Hûn-ı a'dâña bulaşmış işigün zer na'lidür**

Sanma ey mihr ü şafak içre hilâl oldu bedîd

Bedîd (f.s.) : meşhur, görünür, meydanda

A'da: zalim, gaddar, düşmanlar

Na'l: ayakkabı

Ey güneş gibi olan sevgili şafak kızılığında hilal doğdu zannetme, o eşikte gördüğün, aslında, düşmanların kanına bulaşmış altın ayakkabıdır.

Aşkın sevgiliyle ilgili en büyük düşmanı rakiptir, ağıyardır. Nerede ve ne zaman olsa düşmanla savaştan çekinmez. Sevgiliyi düşmandan uzak tutmak için her türlü fedakarlığa katlanır. Bu uğurda canını bile ortaya koyar. Beyitten anlaşılan o ki, düşmanla yine yaka paça olmuş, gâlip gelmiş, zafer nâ râlarıyla sevgilinin eşğine gelerek sadakatini yinelemek istiyor. Bu yüzden kapıda görülen kızılığın ayın şafak vakti doğuşu sanılmamasını , onun aslında atının düşmanın kanına bulaşmış ayakkabısının izi olduğunu ifade ediyor.

Nal ile hilâl kelimeleri ile, hun ve şafak kelimelerinde **leff ü neşir** sanatı vardır.

Düşmanın kanına bulaşan ayakkabının görünüşünü, şafak kızılığında hilalin doğmasına **teşbîh** etmiştir.

(5) **Şâd iden şâhum hevâ îd-i visâlûndür beni**

Yohsa çekmem ğam olursam kurbet-i'îda ba'îd

Ey padişahım, beni mutlu eden kavuşma bayramındır. Yoksa bayramdaki yakınlığına uzak kalırsam boşuna eziyet çekmem.

Aşık güzellerin sultanı olan sevgilisinden istekte bulunuyor. Kendisinin sevgiliye yakın olmasının tek mutluluk sebebi olduğunu söylüyor. Bayramda sevgili, diğer bütün aşıklarına yakın olup kendisine uzak kalacaksa boşuna eziyet çekmek istemediğini söylüyor.

Bayram günlerinde padişahlar halkla iç içe olur, onlara ikram ve ihsanda bulunurlar. Beyitte buna **telmih** var. Şair de sevgilisinin izzet ve ikramını görmeyi ümit ediyor ve bayramı beklediğini söylüyor. Kavuşma bir bayrama benzetilmiş, **teşbîh-i belîğ** var. Şâh, **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Kurbet ve baîd kelimelerinde **tezâd** var. Baîd ve îd kelimeleri **cinâslıdır**.

(6) **Îd-ı ferhunde yeter vasluñ Rahîmî bendeñe**

Gün yüzüñsüz olur ey meh 'îd aña rûz u îd

Ferhunde (f.s.) : mübarek, kutlu, uğurlu

Mutlu bir bayram için Rahîmî kuluna sana kavuşmak yeterlidir. Ey ay (yüzlü sevgili), gün yüzün olmadan bayram onun için sıradan bir gün olur.

Aşık için bayramın anlamı sevgilinin güzel yüzünü görmektir. Bu olmazsa bayram günü onun için alelâde, sıradan bir gün olur. Bu sebeple aşık, bayram sevincinden mahrum kalmak istemediğini, herkes gibi sevinç ve coşkuyla bayram geçirmek istediğini belli etmeye çalışıyor. Bu güzel günlerin sıradanlaşmaması için sevgiliden özel ikram beklemektedir. Yani sevgilinin gün gibi yüzünü görmek arzusundadır.

Rahîmî diyerek **tecrid** yapılmış. Rahîmî kulun sözünde **teşbîh-i belîğ** var. Meh, **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Ey denilerek **nidâ** sanatı yapılmış.

(7) **Lebleründe bilse bu deñlü kerâmet n'eydügin**

Rehn iderdi hırkasın câm-ı meye Beg Bâyezîd

Dudaklarında bu denli kerâmet olduğunu bilseydi Bayezîd Han Hazretleri hırkasını içki kadebine rehin bırakırdı.

Aşığa göre sevgilinin dudaklarında keramet gizlidir. Kerâmet, velâyet mertebesine ulaşan kişilere Allah tarafından bahşedilen olağanüstü haller yaratabilme kudretidir. Suda yürümek, uzak bir yolu bir anda aşmak gibi haller bir velinin kerâmetiyse; bir bakışıyla aşığı öldürmek, bir busesiyle aşığın ölü gönlüne can vermek gibi haller de sevgilinin kerâmetidir. Keramet sahipleri belki bunu halktan gizler, kimseye ifşa etmek istemezler. Ancak sevgili, kerametlerini göstermekten çekinmez. Üstelik bir bedel bekler. İşte aşığa göre Sultan Bayezid Han Hazretleri sevgilideki bu kerametlerden haberdar olsaydı görebilmek için hırkasını rehin bırakırdı.

Sultan Bayezid Han'a **telmih** yapılmış. O bile hırkasını rehin bırakırdı, denilerek **mübâlağa** yapılmıştır.

2.2.33. Gazel 33 : Bükdi bilümi fırkat-i bâr-i cefâ meded

Cevr okı geçdi bağruma ey kaşı yâ meded

mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

Bâr-i cefâ : cefa yükü

Cevr(a.i.) : haksızlık, eziyet, gadir, sitem, zulüm

Cefâ (a.i.) : eziyet, incitme

Cefa yükünün ayrılığı belimi bükte, yardım et. Ey kaşı yâ(harfine benzeyen güzel), eziyet oku bağrımı deldi, imdat et.

Aşık eziyet yükünü taşımaktan mutludur. Çünkü bu ağır yük aşk yolunda onun azığıdır. Yükünün kalmadığını, sevgilisinin ona eziyet etmediğini söylüyor ve medet bekleyerek eziyetin yeniden başlamasını istiyor. Ayrıca sevgilinin kaşı şeklen yâ harfine benzemektedir. Mısrada sözedilen okun atıldığı yay sevgilinin yâ kaşına benzer. Şair bu kelimeleri bilinçli olarak kullanıyor.

Cevri oka benzetiyor: **teşbîh-i belîğ** var. Sevgilinin kaşını da yâ harfine **teşbîh** ediyor. Ayrıca cefâ yükü denilerek de **teşbîh-i belîğ** yapılmış. Sevgilinin ya harfine benzeyen kaşı söylenerek sevgili kastedilmiştir; **mecâz-ı mürsel** vardır.

(2) **Kansın zülâl-i mîmüñe 'atşân-ı cân u dil**

Ol iki dâlûñ ile kıl ey dil-rubâ meded

Zülâl-i mîm : mim harfine benzeyen dudağın tadı

Atşân (a.s.) : susamış

Canın ve gönlin susuzluğu mim harfine benzeyen ağzının suyuyla kansın, susuzluğu gitsin. Ey gönül alan(sevgili), o iki yanığına sarkan dal harfine benzeyen saçınla meded kıl, merhamet et.

Aşık sevgiliye hasret içinde olduğundan canı ve gönlü susuzluk çekmektedir. Aşık sevgilinin mim harfı gibi küçük, dar ve yuvarlak olan ağzından su içince susuzluğu gidecektir. Susuzluğun ne demek olduğunu sevgilinin bilmesi gerektiğini ve aşığına bu konuda merhamet etmesini istiyor.

Sevgilinin dudağı mim harfine **teşbîh** edilmiş. Can ve gönül susuzluk çeken bir insan olarak düşünülmüş; **teşhîs** sanatı var. Ey dil-rubâ denilerek **nidâ** yapılıyor. Dil-rubâ **açık istiâre** yoluyla sevgilidir.

(3) Ben mübtelâ-yı mîm-i fem ü dâl-i zülfüñem

Yok yire baña ‘ömrüm idersin cefâ meded

Ben, senin mim gibi dudağının ve dal gibi saçının mübtelâsıyım. Bana yok yere acı çektiyorsun, meded eyle.

Aşık sevgilinin mim harfine beneyen ağzının ve dal harfine benzeyen saçlarının düşkünü olmuştur. Bağımlısı olduğu bu güzelliklerden mâhrum olmak istememektedir. Çünkü insan bir şeye bağımlı hale gelirse onun yokluğunda tarifsiz acılar çekmektedir. Aşık da sevgiliden boş yere kendisine cefa çektirmemesini, bunun nasıl olsa fayda etmeyeceğini çünkü kendisinin artık sevgilinin mübtelası olduğunu söylüyor.

Dîvân şiirinde sevgilinin dudağı kıvrım büklümdür ve belli belirsiz denecek kadar küçüktür. Bu şekil benzerliği sebebiyle “mim” harfine, saç da yine kıvrımları sebebiyle “dâl” harfine **teşbîh** edilmiştir.

(4) Ey mîm-i fem külâleñüñ ol iki dâline

Virdüm gönül bu cânuma dermân ola meded

Külâle (f.) :kıvrık saç

Ey mim dudaklı (güzel), kıvrık saçının iki dâline gönül vermişim, bunun canıma derman olmasını umuyorum.

Sevgilinin kıvrık saçları yüzünün iki yanından yanaklarına döküldüğünde yanak üzerinde yani beyaz bir sayfada yazılı iki adet dal harfine benzemektedir. İşte aşkın gönlünü çelen bu iki saç kıvrımıdır. Ve aşk derdine düşen aşık, artık sevgilinin merhametine muhtaç bir hastadır. Ve bu saç kıvrımlarına, vuslatı elde ederek iyileşeceğine inanmaktadır.

Sevgilinin ağzı mim harfine, kıvrımlı saçları da dal harfine **teşbîh** edilmiş. Ey denilerek **nidâ** sanatı yapılıyor.

(5) **Cânâ marîž-i ‘aşkuña Kânûn degül şifâ**

Dâd-ı lebûñsüz añma cevâb-ı devâ meded

Ey sevgili, aşkın hastasına şifa vermek kanun değil. Dudağının adaleti olmadan derman cevabı verme lütfen.

Aşık, sevgilinin dudağının adil davranmadıkça umduğu şifanın gerçekleşmeyeceğini söylüyor. Sevgili, en azından diğer aşıklarıyla ilgilendiği gibi kendisine de ilgi göstermelidir ki adaleti sağlayabilsin. Yoksa şifadan söz etmesi doğru ve de inandırıcı olmayacaktır.

Kanun kelimesinin adl kelimesiyle aynı beyitte kullanılması Kanuni Sultan Süleyman'ın adaletine **telmih** yapıldığını gösteriyor. Sevgiliye seslenerek **nîdâ** sanatı yapılmış. Devâ ve şifa kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

(6) **Añmaz olalı hastasın ol bî-vefâ tabîb**

Ey nâle var şabâyıla bir dem aña meded

O vefasız doktor sen hastasını anmaz olalı, ey inleyiş sabâh rüzgarıyla bir an ona var, meded iste.

Aşığı hasta eden sevgilinin ilgisizliği, kendisine karşı kayıtsızlığıdır. Aşığının durumundan haberdar olduğunda değişen bir şey yine olmayacaktır belki ama en azından bilgi sahibi olması aşık için yeterli olacaktır. İşte bu gerekçeyle aşık, hastalığının sebep olduğu inleyişlerini sabah rüzgarının aracılığıyla sevgiliye ulaştırma çabasıdadır.

Bî-vefa tabib **açık istiâre** yoluyla sevgili, hasta da yine **açık istiâre** yoluyla aşıktır. Ey nâle denilerek **nîdâ** sanatı yapılmış. Nâle bir ulak gibi düşünülerek **teşhîs** yapılmıştır.

(7) **Medh it dehâni mîmini hem dâl zûlfini****Hoşdur Rahîmî ol kaşı râya bu râ meded**

Ey Rahîmî sevgilinin mim harfine benzeyen ağzın ve dal harfine benzeyen saçını öv, (zîrâ) ra harfine benzetmek o kaşı râya benzeyen sevgiliye hoştur. (yakıştır)

Aşık son beyitte sevgilinin, kendisine layık şekilde övülmesinin yerinde olacağını söyleyerek onu ağzı ve saçıyla övgüye duruyor. Aşık ne kadar överse övsün sevgiliyi yeterince medhetmekten uzaktır. Çünkü sevgili aslında övgüsü tam olarak yapılamayacak kadar güzeldir.

Bu beyitte de mim ve dal harfine ilâveten “râ” harfinden bahsediliyor. Dîvân şîrinde sevgilinin kaşı da şekil itibarıyla râ harfine benzetilmiştir; ağız mim harfine, kaş ya harfine, saç da dal harfine **teşbîh** edilmiştir. Rahîmî denilerek **tecrîd** yapılmış. Dehan, zülûf ve kaş kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

2.2.34. Gazel 34 : Ey Nihâl-i ser-firâz-ı gülşen-i 'îrfân-ı cûd
 V'ey gülistân-ı letâfetde gül-i handân-ı cûd
 fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Nihâl (f.i.) : taze ve düzgün fidan

Îrfân (a.i.) : bilme, anlama

Letâfet (a.i.) : güzellik, hoşluk, nezaket

Ser-firâz (f.b.s.) : benzerinden üstün olan

Ey cömertlik gülbahçesinin üstün dalı ve ey güzellik gülbahçesinde cömertliğin gülen gülü...

Aşık bu beyitte sevgilisini üstün sıfatlarla övüyor, âdetâ övgü yağmuruna tutuyor. Aşığa göre sevgili cömertlik gülbahçesindeki en üstün daldır. Güzelliğin gülbahçesinin de cömertçe gülen gülüdür. Yani cömertlik ve güzellikte kimse sevgiliye yetişemez.

Güzelliğin gül bahçesi: **teşbîh-i belîğ**, cömertliğin gülen gülü ve cömertlik gülbahçesinin üstün dalı da **açık istiâre** yoluyla sevgilidir.

(2) **Żât-ı bî-mânend ü 'âlî-kadr-i vâlâ menzilet**

Merci'-i lutf u 'atâ ser-menzil-i ihsân-ı cûd

Vâlâ-kadr (f.a.b.s.) : kadri, değeri yüce

'atâ (a.i.) : bağışlama, ihsan

Merci'(a.i.) : başvurulacak yer, kimse

Menzil (a.i.): bir günlük yol, mesafe

Menzilet (a.i.) : derece, rütbe

Żâtının benzeri olmayan ve derecesi, yüceliği, kıymeti yüksek olan, ihsan etmesi için başvurulacak olan kişi ve cömertlikteki en son nokta.....

Yukarıda sayılan sıfatlara yenileri eklenerek övgüye devam ediliyor. Sevgili aşık için bir benzeri daha bulunmayan bir güzelliştir. Aşık yanında sevgilinin kıymeti değeri de yücedir. Bu konuda diğerleri sevgiliden sonra gelmektedir. İyilik, ihsan ve cömertlikte varılabilecek son nokta ve başvurulacak tek kişidir.

Sevgili iki beyitte de öyle sözlerle övülüyor ki **mübâlağa** sanatı vardır. Menzil ve menzilet kelimelerinde **iştikâk** sanatı vardır.

(3) **Bî-nevâ dervîşüñem hûn-ı keremden ııl ‘atâ**

Tâ nevâlûñden nevâle bend olam ey hân-ı cûd

Atâ (a.i.) :bağışlama, bahşış

Nevâl (a.i.) : tâlih, kısmet, bahşış

Nevâle (a.i.) : bağış, nasib

Bî-nevâ (f.b.s.) : nasipsiz

Hûn (f.i.) : kan, öldürme

Dervîş (f.i.) : bir tarikata bağlı kimse

Ben senin nasipsiz bir dervîşinim. Bolluk, cömertlik kanından bahşış ver. Ki ey cömertliğin sultanı, senin bahşışınle nasipleneyim.

Dervîş Allah yolunda alçak gönüllülüğü ve fakirliği kabul eden kimse demektir. O, ferâgat köşesinde, kanaat hazinesini bulan kişi olarak ele alınır. Bu bakımdan aşığa çok benzer. Ayrıca aşık da dervîş gibi fakirlik ve kanaatin yanında dünyaya önem vermemesi ve bu nedenle bir kul kılığında görünmesi özelliklerine sahiptir. Bu durumda aşık, cömertlik dergâhında cömertlik sultanı olan sevgilinin kuludur ve onun cömertliğinden nasiplenmeyi umut etmektedir.

Cömertlik sultanı **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Ey denilerek **nîdâ** sanatı yapılmıştır. Yine dervîş **açık istiâre** yoluyla aşıktır. Kerem, atâ, cûd kelimelerinde **tenâsüb** vardır. Nevâl ve nevâle kelimelerinde **iştikâk** sanatı vardır.

(4) **Var iken lutf u kerem ıılma sitem semtine ‘azm**

Eyleme imsâke meyli var iken imkân-ı cûd

Sitem (f.i.) : zulüm, haksızlık, eziyet

‘azm (a.i.) : kasıt, niyet, karar

İmsâk (a.i.): cimrilik

Lutuf ve kerem varken sitem semtine yönelme. Cömertliğe imkan varken cimriliğe niyetlenme.

Sevgili cömertlik sultanıdır. Ancak ihsanda bulunulması söz konusu edilen kişi aşık olunca sevgilinin tavrı belli olmaz. Çünkü sevgili aynı zamanda eziyet ve cefanın da sultanıdır. Bu yüzden aşık sevgilinin lutuf ve kerem dururken zulme, cömertlik dururken de cimriliğe yönelmesinden çekiniyor. Sevgiliyi yanlış niyetler içine girmemesi için uyarıyor.

Lutf, kerem ile sitem kelimelerinde ve cûd ile de imsâk kelimelerinde **tezâd** vardır. Lutuf, kerem ve cûd kelimelerinde **tenâsüb** vardır. Sitem semti denilerek **teşbîh-i belîğ** yapılmıştır.

(5) **Tâb-ı düşmenden harâret hâsıl itdüm dostum**

Çok demidür eyle ben mehcûra âb-efşân-ı cûd

Tâb (f.i.) : güç, kuvvet, takat

Harâret (a.i.): sıcaklık

Hâsıl (a.s.) :husul bulan, çıkan, türeyen, biten

Dostum, düşmanın gücünden sıcaklık elde ettim. Ben yaralıya su vermenin cömertçe ateşimi söndürmenin tam zamanıdır.

Aşık düşmanla karşılaşmış ve belli ki onları bertaraf edinceye kadar dermansız kalmış, yaralanmış ve susamıştır. Sevgiliden susuzluğunu gidermesini istiyor. Bunun tam da vakti olduğunu düşünüyor. Aşığın düşmanı ağyardır. Sevgili için onlarla savaşırken neyi var neyi yok kaybetmiştir. Sevgiliden cömertliğini beklemektedir.

Dost, **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Düşman da yine **açık istiâre** yoluyla ağyardır.

(6) **Ẕanda Ẕandı dil senüñ cüllâb-ı lutfuñ Ẕandına**

Ey sehâ vü mekrümet kânı benem ‘atşân-ı cûd

Kanda: nerede, nereye

Kanmak: içeceğe doymak

Kand (a.i.): şeker

Mekrümet (a.i.) : kerem, izzet, cömertlik, ağırlama

Ey izzet ve ikram kaynağı, cömertliğe susayan benim. Gönül senin lutfunun gülsuyu şekerine nerde kânsın(doysun)?

Aşık sevgilinin cömertliğine susadığını söylüyor. Susayan kendisidir, çaresi ise sevgilidir. Çünkü sevgili cömertliğin, izzet ve ikramın başıdır, kaynağıdır. Aşık bu pınardan doyasıya içmek istemektedir. Ancak emeli gerçekleşmemiştir. Nitekim sevgiliyi yeterince göremiyor. Bu yüzden susuzluğu tam olarak gitmemektedir.

Seha vü mekrümet kâni **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Ey denilerek **nidâ** sanatı yapılmıştır. Aşık, gönlünü **tecrid** ediyor. Kanda kandı denilerek **tecâhül-i arif** yapıyor. Çünkü aşık suya doymadığının farkındadır.

(7) **Sâha-i fazl u fûnûnuñ şeh-süvârisin bu gün**

Ey habâb-ı ma'rifet v'ey hazret-i sultân-ı cûd

Sâha (a.i.) : alan, meydan

Şeh-süvâr (f.b.s.) : ata iyi binen

Habâb (a.i.) : su üzerindeki hava kabarcıkları

Fazîlet (a.i.) : iyilik, erdem

Fazîlet ve fenler meydanının en iyi at binicisisin bugün. Ey marifet kabarcığı ve cömertlikte sultan olanların efendisi, pîri...

At Türk tarihinde her devirde çok önemlidir. Savaş meydanlarının vazgeçilmezi olduğu gibi barışta da en iyi binek ve ulaşım vasıtasıdır. Aşığa göre iyilik ve bilgi bir meydan ise sevgili de bu meydanda at koşturan en yetenekli kişidir. Ayrıca sevgili bilgi denizindeki su kabarcığıdır ve cömertlik sultanlarının da efendisidir.

Saa-i fazl u fûnun denilerek **teşbihi-i beliğ** yapılmış. Şehsüvar, habab-ı marifet ve hazret-i sultan-ı cûd **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Ey denilerek **nidâ** sanatı yapılmış. Aşık sevgiliyi bu sıfatlarla överek **mübâlağa** yapıyor.

(8) **Mâ-hâsal emrûd ya harbûz u ya bittîh u sîb**

Ķanķısın ihsân iderseñ olurum şâdân-ı cûd

Mâ-hasal (a.b.i.) : hâsıl olan şey, netice

Emrûd (f.i.) : armut

Hâr-bûz (f.i.) : kavun, karpuz

Bittîh (a.i.) : kavun, karpuz

Sîb (f.i.) : elma

Şâdân (f.s.) : sevinçli, keyifli

Neticede armut, kavun, karpuz veya elma.... Hangisinden ikram edersen bu cömertliğinden dolayı sevinirim.

Aşık için kendisine yapılan ikramın bir önemi yoktur. O olmuş, şu olmuş farketmez. Önemli olan sevgili, kendisine değer vermiş ve ikramda bulunmak suretiyle aşğın gönlünü kazanmıştır. Sadece bu bakış açısı bile aşık için yeterli bir cömertliktir.

Cûd ve ihsan kelimeleriyle elma, armut, kavun ve karpuz kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

(9) **Midhatûñ gülzârnuñ bûlbûl-i hoş-tab'ıdur**

Bu Rahîmî çâkerûñ ey gülşen-i 'ırfân-ı cûd

Midhat (a.i.) : övme

Çâker (f.i.) : kul, köle

Bu Rabîmî kulun senin övgü gülbahçenin güzel tabiatlı bir bûlbûlüdür.

Beyitte gül-bûlbûl **mazmunu** verilmiştir. Bûlbûl, gül dalına konar ve gece gündüz demeden gülün güzelliğini över, güle olan aşkını ilan eder ve kendini güle farketirmek için çeşitli şeydalıklar yapar. Rahîmî de aynı şekilde sevgilinin övgü gülbahçesinde onu övmekle görevli ve isteli bir bûlbûldür.

Şair burada sevgilisini övmeyi bir gülbahçesine, kendisini de bu bahçenin güzel huylu, güzel sesli bûlbûlüne benzetiyor; **teşbîh** sanatı var. Bûlbûl sürekli serinat yapacağından sürekli olarak sevgilisini övmeye devam edeceğine işaret ediyor.

(10) İltifâtıñdur ğaraz ey mîve-i bâğ-ı ‘atâ

Bilürüz memlû durur envâ‘ ıla bûstân-ı cûd

Memlû (a.s.) : doldurulmuş, dolu

Garaz (a.i.) : hedef, gaye

Ey cömertlik bahçesinin meyvesi, maksadımız senin iltifat etmendir. Cömertlik tarlasının bol çeşitle dolu olduğunu biliyoruz.

Şair yukarıdaki beyitler boyunca ikramdan ve cömertlikten dem vurdu, bunların çeşitlerinden bahsetti. Kendisine de hangi türden verilirse verilsin memnun olacağını söyledi. Burada da bu sözlerini sürdürüyor. Cömertliğin tarlasında bol çeşit bulunduğunu ve hangisinden ikram ederse kabul göreceğini söylüyor. Ancak bununla birlikte bu son beyitte asıl muradını ortaya koymuş oldu. Aslında istediği tek şey sevgiliden iltifat görmekmiş; gerisi hikayeymiş onun için...

mîve-i bâğ-ı atâ **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Mîve, bağ ve bostan kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

2.2.35. Gazel 35

La'lüñe ben hasta ola cân iken ey Hızır had

Bilmez idi ismini mâ'û'l- hayâtuñ bir âhad

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Ey Hızır yanaklı sevgili, ben senin dudağına hasta olmadan, senin isminin hayat suyu olduğunu bir kişi bile bilmezdi.

Aşık sevgilinin dudakları için hasta düşmüştür. Dudaklarından kana kana içse sevgilinin şifalı ağız suyu pınarında susuzluğunu giderse iyi olacaktır. Nitekim hasta olan kişinin ateşinden dolayı ağzı kurur ve sürekli suya ihtiyaç duyar. İşte aşığın istediği su, sevgilinin dudaklarındaki hayat suyudur. Sevgili aşığı hastalıktan kurtarınca cümle âlem sevgilinin bir adının da hayat suyu olduğunu öğrenmiş oldu.

Dudak kenarlarındaki ayva tüyleri yeşil renklidir. Yeşil, Hızır (a.s.)'ı çağırıştır. O da âb-ı hayattan içip ölümsüz olmuştur. Sevgilinin dudakları da ölümsüzlük suyu gibi hayat kaynağıdır.

Beyitte Hızır (a.s.)'ın âb-ı hayatı bulup içmesine ve ölümsüzlüğü yakalamasına **telmihte** bulunulmuştur. Ey Hızır had **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Ey denilerek **nidâ** sanatı yapılmıştır. Had ve âhad kelimelerinde **cinâs** sanatı vardır.

(2) **Bir ser-i mevce 'adem râhında gümrâh olmadı****Mim ağzuñ dâl zülfeynüñden umanlar meded****Mevce (a.i.) :** dalga**Gümrâh (f.b.s.) :** yolunu şaşırmış; bol, gür

Mime benzeyen ağzın ile dala benzeyen iki zülfünden meded umanlar bir dalgalı başın yokluk yolunda yolunu şaşırmadı.

Sevgilinin dudağı yokluğun sembolüdür. Çünkü açılmamış bir gonca gibidir. Çok fazla konuşmaz, kelam etmez. Bu yönleriyle varla yok arası bir haldedir. Sırlarla dolu olduğu için oldukça caziptir. Nitekim aşık, can ve gönlüyle sevgilinin dudağını arzulamaktadır. Çok arzu edilmesine rağmen keşfedilmesi bu kadar müşkül gibi görünrn dudağa ulaşmak için yine sevgilinin saçları rehbe olur. Zira yanağın her iki tarafından kıvrımlı oluşu, dal harfine benzeme özelliğiyle dudağı işaret ederler. Bu yüzden aşık yolda şaşırmadan emeline ulaşmış olur.

Adem râhı ifedesinde **teşbîh-i belîğ** vardır. Ağz mim harfine, zülûf de dal harfine **teşbîh** edilmiştir.

(3) **Dâğ şanma reşk-i rengi sen ruh-ı gül-fâm için**

Çapçara yakmış derûnın lâlenüñ nâr-ı hased

Reşk (f.i.) : kıskanma

Kıskanmanın rengini yara sanma, kıskançlık ateşi sen gül yanaklı için lalenin içini çapkara yakmış kavurmuş.

Dîvân şiirinde lâle de gül gibi sevgiliyle ilişkilendirilen unsurlardan biridir. Aşık sevgilinin güzelliğini o kadar hoş bir şekilde nazara veriyor ki, değil onun kadar güzel olmayanlar lâle bile sevgilinin güzelliğine kayıtsız kalamıyor. Lâle sevgiliyi o kadar kıskanmaktadır ki ortasındaki siyahlık sevgilinin güzelliğine özenmesi sonucu oluşan bir yanık yarasıdır. Ateş nasıl yakarsa hased ateşi de lalenin içini kaskara yakıp bırakmıştır.

Lalenin içindeki siyahlık kıskançlık ateşiyle ilişkilendirilmiş. Şair, olağan olan bu durumu şirane bir açıklamayla yorumlamış; **hüsn-i ta'lîl** sanatı yapmıştır.

Nâr-ı hased sözünde **teşbîh-i belîğ** vardır. Ruh-ı gül-fâm **açık istiâre** yoluyla sevgilidir.

(4) **Râ kaşuñ peyveste çîn itme hatâlı gönlüme**

Dâl-i zülfüñle perîşân-hâldür gel kıl meded

Peyveste (f.zf.) : daima

Çîn (f.i.) : kıvrım, büklüm, çatıklık

Râ(gibi) kaşını daima hatalı gönlüme çatma.(Gönliim) dal (gibi) saçınla perişan baldedir zaten. Gel meded eyle.

Sevgilinin kaşı eğriliği ve kavisli oluşu yüzünden “ra” harfine benzetilir. Eğik olunca aşık sevgilinin kaşını çattığını, kendisine kızdığını düşünüyor. Ancak aşık zaten sevgilinin dâl harfi gibi kıvrımlı olan saçları ile perişan olmuştur. Bir de sevgilinin kızgınlığına katlanamaz. Bu yüzden sevgiliden meded ummakta, kendisine yardımcı olmasını istemektedir.

Kaş şekil itibariyle ra harfine; saçın kıvrımı da yine şekil itibariyle dal harfine benzetilmiştir. **Teşbîh-i belîğ** sanatı vardır.

- (5) **Ğamzeñ öldürsin şaçuñ aśsin günâhım var ise**
Gönlümi zindân-ı ğamda kıılma tek habis âhad

Âhad (a.s.): bir

Habîs(a.s.) : kötü, alçak, pis

Benim günâhım varsa senin yan bakışın beni öldürsün, saçın da assın. Yeter ki gönlümü gam zindanında hapsedme.

Sevgilinin gamzesi yani yan bakışı öldürücü özelliktedir. Kirpikleri aşığa ok atar. Sevgilinin saçları da dar ağacı gibidir. Aşığın gönlü orada asılıdır ya da saçın bendi aşığın asılacağı ip gibidir. Aşık sevgili nazarında suçlu ise gamzesiyle yaralanmaya, saçıyla da asılmaya razıdır. Ancak tek başına gam zindanında hapsedilmek burada kötü bir akıbete uğramak istemiyor. Çünkü gam zindanı aşık için dayanılmaz acıların mekanı olacaktır.

Gam zindanı sözünde **teşbîh-i belîğ** sanatı vardır. Aşık gönlünü **tecrid** ediyor. Zindan habîs asmak öldürmek cezalandırma ile ilgili kelimelerdir; **tenâsüb** sanatı yapılmış.

- (6) **Ķalbümi jeng-i ta'alluĶdan muşaffâ eyleyüp**
Geydüm ey rûşen-liĶâ âyine gibi bir meded

Jeng (f.i.) : pas, küf, kir

Ta'alluk (a.i.) : asılma, ilişigi olma, sevmek, ait olma

Musaffâ (a.s.) : tasfiye edilmiş, yabancı maddelerden ayrılmış

Rûşen-likâ (f.a.b.s.) : parlak yüzlü

Ey parlak yüzlü (sevgili), kalbimi sevgi pasından temizleyerek ayna gibi kıldım. Meded eyle.

Aşık, sevgilinin muhabbeti dışında ne varsa kalbinden çıkarmıştır. Çünkü bunlar gönül aynasının saflığını, temizliğini kirletmektedir. Artık kalbindeki bütün ilgileri kesmiş, bütün sevgilerden kalbini arındırmıştır. Sevgili bu temiz gönle rahatlıkla bakabilir. Sadece kendisinin emrine sunulan bu mekana yerleşebilir. Aşık sevgiliden meded bekliyor. Kendisini görmesini, tertemiz gönlüne nazar kılmasını, yani artık aşıkına karşılık vermesini istiyor.

Jeng-i taalluk derken **teşbîh-i belîğ** vardır. Ruşen-likâ **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Ey denilerek **nidâ** sanatı yapılmıştır. Aşık, kalbini aynaya **teşbîh** ediyor.

(7) **Secde kılmaz Hâkık bilür kalbüm Rahîmî ğayrıya**

Ka'be dergâhuña kılmışdur şafâ ile sened

Allah kalbimi biliyor, Rahîmî (senden) başkasına secde etmez (meyletmez). Zira Kabe dergâhına şafa ile sened kılmıştır.

Kabe, dîvân şîirinde sevgilinin mahallesidir. Kabe müslümanların kiblesidir, o yöne secde edilir. Müslüman olmayanlar buraya giremez. Onlar Kabe'nin yabancıdır. Aşığın rakibi gayr-i müslime benzetilerek kûy-ı yâre sokulmaz. İşte aşık Allah biliyor ki senin Kabe'nden başka yerde secde etmedim diyerek sevgiliye olan vefasını ortaya koymaktadır.

Beyitte geçen Kabe, Safa, secde kelimeleri hac ibadetini hatırlattığı için **telmih** yapıldığı gibi şafa kelimesine gönül hoşnutluğu anlamı verildiğinde bu anlam da beyite uygun düşmektedir. O zaman da anlam şöyle olur: Rahîmî, senin kapıda gönül hoşnutluğuyla durmaktadır. İki anlam da beyite uygun düştüğü için **tevriye** yapılmıştır. Rahîmî denilerek **tecrîd** yapılmış. Kabe dergâhı **açık istiâre** yoluyla sevgilinin semtidir.

2.2.36. Gazel 36 : **Ėul oldu sen boyı servigörüp dil-i âzâd**
Hevâ-yı ‘aşka düşüp didi her çi bâd-â-bâd
 mefâ’ilün fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün

Bâd-â-bâd: rüzgâr olsun

Çi: ne

Azad olan (şu) gönlüm sen servi boylu(güzeli) görünce kul oldu. Aşk isteğine kapılıp keşke her zaman rüzgâr olsa dedi.

Aşık, selvi boylu güzeli görünceye kadar hürdür, gönlünü kimseye kaptırmamıştır. Ne zaman ki sevgiliyle yolları kesişir, o zaman salınan selvinin boyuna bosuna endamına kendini kaptırır. Gözü ondan başkasını görmez olur, günlünde başka bir hayale yer bırakmaz olur. İşte o vakit sevgilinin güzelliğine esir olur. Bilindiği gibi selvi su kenarlarında yetişir. Böyle yerler aynı zamanda havadar olur. Rüzgar çıkınca selvinin salınmasını izlemek doyumsuz bir tat ise selvi boylu güzelin o endamını izlemek için aşık aşk isteğiyle her an rüzgar bekliyor.

Beyitte kul-âzâd kelimelerinde **tezâd** vardır. Servi **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Aşk isteği sözünde **teşbîh-i belîğ** vardır. Hevâ kelimesinin rüzgar anlamı servi ve bâd kelimeleriyle **ihâm-ı tenâsüb** yapmaktadır.

(2) **Cefâ-yı derdün elif kıâmetimi dâl itdi**

Çıkardun ey şeh-i hûbân cîhânda cevır ile ad

Cihân (f.i.): dünya, âlem

Derdinin eziyeti elif gibi boyumu dal harfine benzetti. Ey güzellerin şahı âlemde eziyetle ünlendin (nam saldın).

Eza cefa çektiirmek, sevgilinin en önemli özelliklerindendir. Aşık sevgilinin eziyetlerini çekmeye başlayalı belinin büküldüğünü söylüyor. Zira sevgilinin uğruna ömrünü harcamış ve artık yaşlanmıştır. Böylece aşkın boyu eğilmiş, kamburlaşmış yani şekil itibarıyla “dal” harfine benzemiştir.

Bu aynı zamanda bana ağır geliyor, bu yükü taşıyamıyorum demektir. Sevgili güzellerin sultanı olarak resmedilmiş. Her bir sultanın dünyada bıraktığı bir nâmı vardır.

Kimi adaletiyle kimi zulmüyle hatırlanır. İşte şaire göre sevgili de aşıklarına çektiirdiği eza ve cefa ile dünyaya nam salmıştır.

Şâh-ı hûbân **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Aşık boyunu şekil itibariyle dâl harfine **teşbîh** ediyor. Sevgilinin bütün dünyada tanınacak kadar eziyet çektiirdiği söylenerek de **mübâlağa** yapılmış.

(3) **Gülün kulağına girmez figân u âh-ı hezâr**

Dilâ o gonca için itme yok yire feryâd

Figân ve âhın çokluğu gülün kulağına girmez (işitmez, haberi bile yoktur). (Bu yüzden) Ey gönül, o gonca için yok yere feryat etme!

Aşık sevgilinin uğruna feryat figân etse de sevgili oralı olmaz. Duymazlıktan gelir. Zira bülbül de gül için feryat eder ama gülün kulağına gitmez. Bu yüzden aşık gönlüne seslenerek boşuna uğraşmamasını, ağlayıp inlemelerinin bir işe yaramayacağını söylemektedir.

Beyitte gül ile gonca, bülbül ile de gönül kelimelerinde **leff ü neşir** sanatı vardır. Gonca **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Gülün kulağı denilerek **teşhîs** sanatı yapılmıştır. Aşık gönlünü hem **tecrîd** ediyor hem de seslenerek **nidâ** sanatı yapıyor.

(4) **Murâdum üstine bir kere dönmedi devrân**

Yüzün çevirdi meger kim bu çerh-i bî-bünyâd

Devrân (a.i.) : dünya, felek, talih

Bu felek muradım üzerine bir kere dönmedi. Yüzünü çevirdi. Meğer bu, temeli olmayan bir dünyaymış.

Aşık bir kere olsun dünyanın kendi isteğine uygun dönmeyişinden yakınıyor. Dünya gerçekte de döner. Ama insanların isteğine göre dönmez. Bunu şöyle de anlamak mümkündür: Aşık ömrü boyunca hiçbir muradını elde edememiştir. Ayrıca aşık, dünyanın kendisine yüz çevirdiğinden şikayetçi. Dünya kendi etrafında döndüğünden gerçekten yüzünü çevirmektedir. Aşığın isteklerini yerine getirmediği anlamının kastedildiği düşünülürse aşığa yüzünü dönmüş olur. Ayrıca dünyanın temelsiz olduğu söyleniyor. Dünyanın güneş sisteminde boşlukta olması temelsiz olduğunu gösterir. Şair dünyanın geçiciliğini de kastetmiş olabilir. Yüzünü çevirmek, dünyanın temelsiz oluşu ve

dünyanın şairin muradınca dönmemesi sözlerinde yukarıdaki açıklamarda verilen anlamların her iki şekli de beyite uyduğu için bu kelimelerde **tevriye** vardır. Ayrıca çerh, devrân ve dönmek kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

(5) **Rahîmî baht-ıhümâyûn bu tâlî'-i Ferruh**

Esîr-i zülf ü ruh itdi seni mübârek bâd

Ferruh (f.s.): kutlu, uğurlu

Ey Rahîmî, bu padişah bahtı, kutlu talih, seni sevgilinin saçına ve yüzüne esir etti, mübarek rüzgar seni saçın ve yanağın esiri etti .

Şair beyitte, alışılmışın aksine talihinin ve şansının uğurundan bahsediyor. Dîvân şiiri geleneğine göre aşık her zaman kötü talihinden dem vurur. Burada ise padişah gibi bahtlı olduğunu mübarek bir talihi olduğunu söylüyor. Çünkü talih insanları bazen paranın, bazen arzu ve isteklerinin, bazen de kötülerin esiri yaparken aşığın kısmetine sevgilinin saç ve yanağı düşmüştür. Dolayısıyla bundan büyük şans, bundan güzel talih olamaz.

Rahîmî denilerek **tecrid** sanatı yapılmış. Baht ve talih ile mübarek ve ferruh kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır. Sevgilinin yanağı ve saç nazara verilerek sevgili bütün olarak kastedildiği için **mecâz-ı mürsel** sanatı vardır.

2.2.37. Gazel 37 : Dil miyânun ârzûlar cân lebûn eyler ümîd
 Âh kim maşsûd-ı nâ-peydâ vü maşsad nâ-bedîd
 fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Miyân (f.i.): bel

Gönül senin incecik belini arzuluyor, canım da dudağını ümit ediyor. Ne yazık ki maksadım ortaya çıkmadı ve maksat basıl olmadı (istek ve arzularıma erişemedim).

Aşık gönlünden sevgilinin incecik belini geçiriyor. Canı da dudağına heveslenmektedir. Ancak her zaman olduğu gibi bunlar şair için hayalden öte gidemeyecek ve aşık vuslata eremeyecektir.

Miyan ve leb kelimeleri sevgiliye ait güzellik unsurları olduğu için **tenâsüb** sanatı vardır. **Tecrîd** sanatı ile gönül ve can kelimeleri aşığın kendinden ayrı düşünülmüştür. Dil ve can söylenerek aşığın kendisinin sevgiliyi arzuladığını kastetmektedir; **mecâz-ı mürsel** sanatı vardır. Maksud ile maksad kelimeleri aynı kökten olduğu için aralarında **istikâk** sanatı vardır.

(2) **Hâlet-i 'aşk içre âhvâlüm görüp şan ağladı**

Ey benüm çeşm-i güher-bârum yaşun olsun mezîd

Çeşm-i güher-bâr: cevher(inci) saçan göz

(Benim inci saçan gözüm) Aşk hali içinde olduğumu görüp kan ağladı. Ey benim inci saçan gözüm göz yaşın fazla fazla aksın.

Aşık, aşıklık hali ile sürekli ağlar. Çünkü aşk derdini çekmek kolay değildir. Aşık gönlündeki yangını göz yaşlarıyla serinletmektedir. O kadar ağlamıştır ki gözü kızarmış ve gözyaşları kırmızı renkli cevherler gibi görünmektedir. Aşık gözünden akan yaşların daha da çoğalmasını arzu ediyor. Çünkü nasıl cevher değerli bir taş ise aşığın ağlaması arttıkça da aşk uğrundaki, sevgili nezdindeki değeri artacaktır.

Halet ve âhval kelimelerinde **istikâk** sanatı vardır. Ey benim çeşm-i güherbarım derken seslenme var; **nidâ** sanatı yapılmıştır. İnci sadefin içinden çıkan değerli bir taştır. Göz şekil olarak inci saçan bir sadece **teşbîh** edilmiştir. Gözyaşının artmasını istemek sanki şairin acısının artmasını talep etmek gibi görünüyor ama aslında değeri artacağından yerer gibi görünüp övmüş oluyor. Dolayısıyla **istidrak** sanatı vardır.

(3) **Şabrüm üzre mihr ü meh şem'üm şafak hûnîn-kefen****Çerh olur türbem cesîm-i ğamzeñ eylerse şehîd**

Yan bakışının etkisi, kuvveti beni şehid ederse ay ve güneş mumum; şafak kan renkli kefenim; gökyüzü de kabrimin üzerinde türbem olur.

Sevgilinin bakışı o kadar tesirlidir ki aşığı öldürmeye bile yetecektir. Ancak bu ölüm sıradan bir ölüm değildir. Aşık aşkı uğrunda mücadele verirken bu yolda her türlü eziyete katlanırken katledileceği için ölümü elbette şehadet mertebesinde olacaktır. Güneş ve ay kabrini aydınlatacak bir mum, şafak şehidin kefeni, gökyüzü de üzerindeki türbesi olur. Ancak şehitler ölünce elbiseleri çıkarılmaz ve kefenlenmezler. Ne ile ölmüşlerse üzerindeki kanlarla gömülürler. Aşık da şafak vakti ölmüştür. Şafak, rengi sebebiyle öldüğünde üzerinde bulunan elbise gibi düşünülmüş.

Şehitlerin ve önemli şahsiyetlerin mezarları üzerine türbe dikilir.

Ziyarete gelenler de mum yakıp aydınlatırlar. Ayrıca şehitlerin yıkanmadan kefenlenmeden gömülmesi işlemi de hatırlatılmaktadır. Beyitte bu uygulamalara **telmih** yapılmıştır.

Ay ve güneş muma, şafak vaktinin kızılığı kan renkli kefeni, gökyüzü de türbeye **teşbîh** edilmiştir. Aşık ölümünden sonra mum için ay ve güneş, kefen için şafak, türbe için gökyüzünden aşağısına talip değildir. Bunlar söylenerek de **mübâlağa** yapılmıştır.

(4) **Gülşen-i kûyuñda ol ağyâr-ı bî-endâmı sür****Serverâ servûñ yanında nâ-münâsibdür pelîd**

Server (f.i.): başkan, reis

Pelîd (f.s.): pis, murdar, değersiz (kişi)

Ey güzellerin başı, servinin yanında pelit ağacı yakışıksız duracağından o endamsız rakipleri semtinin gül bahçesinden uzaklaştır.

Aşığın gözünde sevgili uzun boyuyla, endamıyla, salınışıyla selviye benzemektedir. O güzelliğin bulunduğu yerde başka bir unsurun varlığına dahi tahammülü yoktur. Çünkü sevgilinin güzelliğini gölgelemesine gönlü müsaade etmez. Ağyar yani rakipler ise eğer sevgilinin civarından uzaklaştırılmalıdırlar

Ki sevgilinin değerini azaltmasınlar.

Şair, sevgilisini endamlı bir servi ağacına **teşbîh** etmiş. Server **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Serverâ denilerek **nidâ** sanatı yapılmıştır. Server ile servi ve ağyar ile pelid kelimeleri arasında **leff ü neşir** sanatı vardır.

(5) **Şoûbet-i şeyhe niçün gelmez diyü ta'n eyleme**

Şûfiyâ dervîş Rahîmî 'aşka olmuşdur mürîd

Sûfi (a.i.) : Tasavvuf yolunda olan kişi

Mürîd (a.i.) : bir şeyhe bağlı olan kişi

Şeyh (a.i.) : Bir tekke veya zaviyede reislik edip müridleri bulunan kişi

Ey sofı, Rahîmî şeyhin sohbetine niye gelmiyor diye ayıplama.(çünkü) dervîş Rahîmî (artık) aşka mürid olmuştur.

Aşık aşka bağlandıktan sonra, aşkın izinde yürümeye başladıktan sonra şeyhten de sohbetten de vazgeçtiğini ifade ediyor. Çünkü aşk şairin meşrebine daha uygundur. Kendi mizacına uygun bu yolda ilerlemekte kararlıdır.

Beyitte rind-zâhid çatışması vardır. Şair, aşka bağlanmayı tekkeye intisab etmekten üstün tutuyor. Çünkü rind acıyı-tatlıyı, iyiyi-kötüyü hoş görür. Üzüntü ve neşe onun katında aynıdır. Bunu hayat felsefesi olarak benimser. Ona göre cihanın bir pul kadar değeri yoktur. O varsa yoksa aşka meftun olduğunu ispatlamak ister. Zâhid ise anlayışı kıt, olayların dış kabuğunda kalan, derine inmesini beceremeyen, durmadan öğüt vererek topluma düzen verdiğini sanan kişidir. Şairler daima şairin karşısında aışğı görürler. Zâhidde olanlar aşıkta yoktur. Bunun için geçimsizdirler.¹³⁷ Beyitte şair artık şeyh sohbetlerinde bulunmayacağını ifade ediyor.

Şeyh, sufi, mürid, sohbet kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır. Şûfiyâ denilerek **nidâ**, Rahîmî derken de **tecrîd** sanatı vardır.

¹³⁷ Pala, a.g.e s.377, 488

2.2.38. Gazel 38 : Hoş-dem nesîm-i lutfuñ ile rûzgâr-ı ‘îd

Hurrem fûrûğ-ı ‘ârîzuñ ile nehâr-ı ‘îd

mef’ûlû fâ’ilatü mefâ’ilü fâ’ilün

‘îd (a.i.) : bayram

Hoş-dem (f.b.s.) :iyi arkadaş

Hurrem (f.s.) :şen, sevinçli

Fûrûğ (f.i.) : nur, parlaklık

Bayram günü, senin cömertlik rüzgarıyla iyi arkadaşır. Bayramın gündüzü de yanağının parlaklığıyla şenlenir.

Bayramlar sevincin ve cömertliğin fazlasıyla yaşandığı zaman dilimleridir. Bayram, cömertlik özelliğini sevgiliden etkilenererek kazanmıştır. Bayramın coşkusu da sevgilinin yüzünün parlaklığından kaynaklanır. Çünkü yanak aşık için bir bayram yeridir. Dolayısıyla aşıklar o günde yani sevilinin yanağını gördüklerinde gülüp eğlenirler.

Lutuf rüzgarıyla bayram rüzgarı ve yanağın parlaklığıyla da bayram günleri arasında leff ü neşir sanatı vardır. Ayrıca nesim ile rüzgar ve furûğ ile nehar arasında tenâsüb vardır.

(2) Zât-ı şerîfûñ ile şeref bulalı cihâñ

Kapuña yüz sürüyüp ider i’tizâr-ı ‘îd

İ’tizâr (a.i.) : özür dileme

Dünya senin zâtının şerefîyle şerefleneli,(aşık da) bayramda senin kapına yüz sürüyüp özür diler.

Bayramlar, küslüklerin unutulduğu, dargınların barıştığı müstesna zaman dilimleridir. Yılın diğer aylarında veya günlerinde insanların af hisleri o kadar yoğun değildir. Bağışlanma isteğini reddedebilirler. Bayram günleriye kalplerin yumuşadığı ve affetmenin büyüklük sayıldığı demlerdir. Aşık da sevgilinin aşkına layık olmadığını, onu layıkıyla seveemediğini, gerektiği ölçüde vefa sergileyemediğini vs. düşünmekteve bunları affedilmeye bir gerekçe olarak görmektedir. Bayram olduğuna göre fırsattan

istifade sevgilinin eşiğine yüz sürüyerek bağışlanmayı umar. Bu isteğinin de bayram vesilesiyle geri çevrilmeyeceği ümidini taşır.

Bayramın bile izzet ve şeref bulmasının sevgiliden kaynaklandığı söylenerek **mübâlağa** yapılmıştır. Ayrıca bayram günlerinin neşe ve sevinç kaynağı olması halk nazarında yer edinmesi sevgiliyle ilişkilendirilmiştir; **hüsn-i ta'lil** sanatı vardır. Şerif ve şeref kelimelerinde **istikâk** sanatı vardır.

(3) Her gün başına mihr-i şeref toğsa tañ mıdur

Me'vâ idindi dergahûn ey şehriyâr-ı îd

Şehr-yâr (f.b.i.) :hükümdar

Başına her gün şeref güneşi doğsa şaşılır mı? (Bunda şaşıracak ne var?). (Zira ey sevgili !) Bayram hükümdarı senin dergâhını mesken edindi.

Aşığa göre bayram adı verilen hükümdar sevgilinin yaşadığı yeri mesken edindiğine göre –anlaşıyor ki bayram sevgilinin yaşadığı yere geliyor yani sevgilinin bulunduğu yer bir bayram yeri oluyor-sevgili bundan şeref duymalıdır. Aşık da bayram hükümdarının iltifat ettiği, değer verdiği bir kişiyi sevdiğine göre aslında aşık da değerlidir. Dolayısıyla aşık da şeref sahibi bir kişidir.

Şair bayramı hükümdara şerefi de güneşe benzeterek **teşbîh-i belîğ** yapıyor. Bayram hükümdarının dolayısıyla aşığın şerefi sevgiliye yakınlığından kaynaklanıyor, **hüsn-i ta'lil** sanatı vardır. Mihr ve doğmak kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

(4) Ğarrâ kaşuña beñzemeyeydi vü ger hilâl

Burc-ı şerefde olmaz idi şehriyâr-ı 'îd

Ğarrâ (a.s.) :parlak, güzel, gösterişli

Eğer hilal senin o gösterişli kaşlarına benzetmeseydi şeref burcunda bayram hükümdarı olmazdı.

Burç, her insanın bir yıldızın tesirinde olduğu esasına dayanan bir ilimdir. Gök cisimleriyle ilgili oduğu için ayın da burçlarla bir ilişkisi vardır. Şaire göre ayın hilal hali sevgilinin kaşına benzediği için şeref buurcunda yer almaktadır.

Hilal şekil itibariyle sevgilinin kaşına **teşbîh** edilmiştir. Bayram geldiğinde bayramın başlangıcı hilalle belirlenir. İşte hilale bu payenin verilmesi aslında sevgilinin kaşına benzemesinden ileri gelmektedir. Bu yüzden hilal şeref burcunda kendisine yer edinebilmiştir **hüsn-i ta'lîl** vardır. Şeref burcu denilerek **teşbîh-i belîğ** yapılmıştır. Sevgilinin kaşları hilalden bile daha üstün tutularak **mübâlağa** sanatı yapılmıştır.

(5) **Ƙanlu yaşumda ‘aks-i ruhuñ ey yüzi güneş**

Gûyâ şafak içinde meh-i tâbdâr-ı ‘îd

Ey yüzi güneş (gibi olan sevgili), senin yüzünün kanlı yaşumdaki yansıması sanki şafaktaki ışıklı bayram hilalidir.

Bayram hilali şafak kızılığında ortaya çıkar. Bu herkesin bildiği sıradan bir durumdur. Ancak şair, bu gerçeği şairane bir sebeple şu şekilde yorumlamaktadır: Aşğın gözleri ağlamaktan kıpkırmızı kesilmiştir. Ve döktüğü kanlı gözyaşları üzerinde sevgilinin yüzü yansımaktadır. Bu manzara bayram geldiğinde hilalin ortaya çıkmasına benziyormuş.

Aşğın kanlı gözyaşları kırmızı, sevgilinin yanağı ışık gibi parlıyor. Böylece şafaktaki hilal görüntüsü ortaya çıkmıştır; **hüsn-i ta'lîl** sanatı var. Sevgilinin yanağının aşğın göz yaşlarında yansıması şafak vakti bayram hilalinin görünmesine **teşbîh** edilmiştir. Ayrıca bayramın başladığı hilalin görünmesiyle ilân edilirmiş, bu geleneğe de **telmihte** bulunulmuş.

(6) **Hecr olmasaydı Ƙadrümi olurdu vaşluñuñ**

Bulmazdı rûze olmasa hiç i ‘tibâr-ı ‘îd

Nasıl ki oruç tutmadan bayramın bir anlamı kalmaz, öyle de ayrılık olmadan kavuşmak manasız olurdu.

Dünya bir zıtlıklar âlemidir. Gündüzü anlamak için geceye, mutluluğun kıymetini bilmek için kedere ihtiyaç vardır vs. İşte şaire göre hiç ayrılık yaşamadan hep kavuşma olsaydı kavuşmanın kıymeti layıkıyla anlaşılmayacaktı. Nitekim oruç tutmayınca bayram da manasız olmaktadır. İnsan orucu tutmalıdır ki bayramı haketsin. Aşık da hicran orucunu tutmalı ki sevgiliye kavuşma ona bayram olsun.

Hicran ve vuslat arasında **tezâd** vardır. Ayrılık oruca, kavuşma da bayrama **teşbîh** edilmiş. Ayrıca hicran ile oruç, vuslatla da bayram arasında **leff ü neşir** sanatı var.

(7) **Hürrem visâl-i yâr ile ağıâr ben ğarîb**

Oldum fîraķ u ĥasret ile ğam-güsâr-ı ‘îd

Gam-güsâr (a.f.b.s.) :dert ortağı

Rakipler, sevgiliye kavuşarak mutluluğu yakaladı, ben ise garip kaldım. Ben de bayramda ayrılık ve hasretle dert ortağı oldum.

Rakip, aşığın sevgiliyle arasındaki en büyük düşmandır. Normal zamanda aşığın başına bela oldukları yetmezmiş gibi baramda da rahat bırakmamaktadırlar. Sevgilinin kavuşma bayramı onlara nasip olduğuna göre aşığın kismetine de ayrılık ve hasret düşmüştür. Ancak aşık yine de kendisini teselli ediyor. Bayramda temelli yalnız kalmadığını ayrılık ve hasretle de olsa arkadaş olmanın hiç yoktan iyi olduğunu düşünüyor.

Yâr ve ağıâr kelimeleri arasında **cinâs** sanatı vardır. Fîrak ve visal kelimelerinde **tezâd** vardır. Aynı şekilde hürrem ve garip arasında da **tezâd** vardır.

(8) **Şâd it Rahîmî kuluñı bir merĥabâ ile**

Olsun kâbûl-i lutfuñ ile kâm-kâr-ı ‘îd

Rahîmî kulunu bir merhabayla sevindir (bari bunu çok görme).Lutfunu kabul ederek bayram sevinci yaşayanlardan olsun.

Bayram günü insanların yardımlaşması, birbirinin mutluluğu için uğraşması esastır. Yoksulun ihtiyaçlarını karşılamak, özellikle de çocukları sevindirmek gelenektir. Aşık ise sevgiliye kavuşamayacağının farkında. Bu yüzden hiç yoktan bir merhabayla teselli bulmayı ve bayram sevinci yaşayanlardan olmayı ümit ediyor.

Kul **açık istiâre** yolu ile aşıktır. Sevgili de **kapalı istiâre** yoluyla sultandır. Rahîmî denilerek **tecrîd** sanatı yapılmıştır. Bayramda sultanların halka cömertçe davranmalarına veya çocukların sevindirilmesine **telmihte** bulunulmuş.

(9) **Öpem diyü mübârek elüñ bir tarîf ile**

Şi ‘r-i güher-nişârumı kıldum şi ‘âr-ı ‘îd

Şi‘r-i güher-nisâr: inci saçan şiir

Şi ‘âr (a.i.) : alâmet, işaret

Bir yolunu bulup mübarek elini öpebileyim diye inci saçan şiirlerimi bayramın bir işareti kıldım.

Bayramda el öpmek âdettendir. Aşık sevgilinin elini öpmeye vesileler aramaktadır. Şiir yazarak huzura varmak ve böylece el öpmek onu amacına ulaştıran bir çare olmuştur. Nasıl ki inci sadefin karnında oluşur. Nisan yağmuru bu oluşumun etken maddesidir. Aşığın sevgiliye olan aşkı da aynı görevi yerine getirir. İşte şaire göre şiir de aşığın ağzından gün yüzüne çıkmaktadır. Dolayısıyla aşık sevgiliyi övmek için ağzını her açışında ağzından inciler dökülmektedir.

Şair şiirini inciye **teşbîh** ediyor. Şiirin kaynağı olan ağzını ise dsadefe benzetiyor, ancak beyitte bundan söz etmemiş; **kapalı istiâre** sanatı var. Şairin şiir yazması aslında bir sebep olmasını gerektirmez. Ancak şair bayramda sultanın elini öpebilmeyi şiir yazmasına gerekçe göstererek **hüsni-ta’lil** yapılmıştır. Bayramlaşmak geleneğine de **telmihte** bulunulmuştur.

2.2.39. Gazel 39 : Vuślat-ı dildâra mânend olalı evân-ı ‘îd

Ka ‘be hâkķı hoŗ řáfâyıla geŗer devrân-ı ‘îd

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

Evan (a.i.) : vakit, zaman, çağ

Devrân (a.i.) : dünya, felek, zaman, talih, kader, devir

Bayram günleri sevgiliye kavuşmaya denk olalı Kabe hakkı için bayram zamanı güzellikle, boşlukla geçmeye başladı.

Aşık için sevgiliye vuslat bayramın bizzat kendisidir. Halkın bayram saydığı günlerin anlam kazanması ise sevgilinin kavuşma bayramını hatırlattığından ileri gelmektedir. Kısacası bayramın güzel geçmesinin sebebi sevgiliye kavuşmaktır. Ayrıca kurban bayramı hac ibadetiyle eş zamanlı olduğu için beyitte Kabe hakkında bahsediliyor.

Bayramın güzel olmasını sevgiliye kavuşmayı hatırlattığı için beyitte **hüsn-i ta’lil** sanatı yapılmıştır. Safa kelimesi mutlulukla anlamındadır. Ancak kelimenin Kabe yakınlarındaki kutsal mekan anlamı beyitteki îd, kabekelimeleriyle uyumlu olduğu için **iham-ı tenâsüb** sanatı vardır. Evân ve devrân kelimelerinde ise **cinâs** sanatı vardır.

(2) Çün dōŗendi nūh sipihr ūzre simât-ı keh-keŗân

Mey řafaķ encüm nuķul hūrŗîd-ü mehdūr nân-ı ‘îd

Nūh sipihr : dokuz gök

simât (a.i.) : niŗan, alâmet, iz

keh-keŗân (f.b.i.) : Samanyolu

Nukul (a.i.) : nakiller, hikâyeler

Nân: ekmek, nimet

Samanyolunun izleri dokuz gök üzerine dōŗenince mey şafak, yıldızlar hikayeler, güneŗ ve ay da bayramın nimeti oldular.

Batlamyos felsefesinden çıkarılan bir düşünceye göre dünya kainatın merkezidir ve dünyayı dokuz felek çevreler. Dokuz gök bunlardır. İşte şaire göre oruç günleri bitmiŗ, bayram gelmiŗtir. Bu bir sevinç vesilesi olduğu gibi içkiye yeniden

başlanabileceğinin de bir alâmetidir. Madem bayramın gelişi gökyüzündeki bir takım işaretlerle anlaşılmaktadır, öyleyse gök yüzü bayramdan herkesten önce haberdardır ve kendince kutlamaya hazırdır. İşte gökyüzünde kurulan işret meclisinde şarap kırmızı rengiyle şafak, yıldızlar bu mecliste söz edilen hikâyeler ay ve güneş de nimet yani mecliste tüketilen meze olacaktır.

Sipîhr, Keh-keşan, encüm, meh, hurşid kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır. Mey şafağa, yıldızlar hikâyelere, ay ve güneş de nimete **teşbîh** edilmiştir.

(3) Ey şehen-şâh-ı bülend ahter sipîhr-i ‘âleme

Bedr-i hüsnüñle hilâl-ebruñ olur bürhân-ı ‘îd

Ahter: yıldız

Sipîhr: gökyüzü, talih

Ey şanı yüce padişahım, (sen) dünya semasının parlak bir yıldızı(sın). Senin güzelliğinin dolunayı ile hilale benzeyen kaşların bayrama delildir.

Aşığa göre sevgili göz alıcı parlaklığıyla dolunaya benzer, ay ise dünya semasının parlak bir yıldızdır. Sevgilinin güzelliği dolunaya ve kaşları da şekil olarak hilale benzer. Bunlar ise bayramın habercisidir.

Beyitte bayramın başladığını ilan etmek için hilalin beklenmesine **telmih** yapılmıştır. Hilal kaş ve güzelliğinin ayı sözlerinde **teşbîh-i belîğ** vardır, şehen-şâh-ı bülend **açık istiâre** yolu ile sevgilidir. Bedr, hilal, îd kelimelerinde ise **tenâsüb** vardır.

(4) Sürdüğüñ kapuña bir yılda iki kez yüzin

Oldı şâhib-şâdr ü hem ehl-i berât ey han-ı ‘îd

Ey bayramın hanı,(aşık) bir yılda iki kez kapına yüz sürdüğü için hem berat ehli hem kadir sahibi oldu.

Berat ve kadir geceleri, inananların feyiz ve bereketinden yararlanmak için dört gözle bekledikleri kutsal gecelerden ikisinin adıdır. Bu gecelere erişilince dünya işlerinden uzaklaşmak, af ve mağfirete erişmek için ihyasına çalışmak gereklidir. İşte aşık da bayramları vesile ederek yılda iki kez sırf bu sebeple sevgiliyle hem-hâl olmanın sevinci

içindedir. Nitekim aşık sevgilisine kavuşunca berat gecesine erişmiş gibi olacaktır. Berat gecesine çok zaman kadir gecesine birlikte anılır.

Beyitte berat ve kadir gecelerine **telmih** vardır. Han-ı ʾid **açık istiâre** yolu ile sevgilidir. Ayrıca aşık sevgiliye kavuşunca dertlerden ve hasret denen acılardan berat etmiş yani kurtulmuş ve kavuşmak için çok zahmet çektiği sevgilinin kadrini yani kıymetini bilmiş olacaktır. Kelimeler bu anlamlarıyla **tevriyeli** kullanılmıştır.

(5) Dergeh-i ʾizzet-nümâña bir dahi yüz sürmege

Her zemân ta ʾcîl ider ʾömrüm gibi evân-ı ʾid

Büyükliğini gösteren dergâhına bir dahi yüz sürebilmek için bayram günleri de ömrüm gibi her zaman acele etmektedir.

Dergâh, sevgilinin semtidir. Yılda iki kez gelen bayram insanda çabuk geldiği intibâhını uyarır. Nitekim insanlar diğer bayramın hazırlığını yaparken “bayramın ne çabuk geldiği”nden dem vururlar. İşte nasıl ki aşık sevgiliyi bir kez daha görmek isterse bayramlar da aşık gibi sevgiliye kavuşmada acele ederler.

Beyitte yüz sürmek deyiimi geçtiği için **irsal-i mesel** sanatı yapılmıştır. Sevgilinin yaşadığı yer dergâha benzetiliyor, ancak bu kelime beyitte kullanılmadığı için **kapalı istiâre**dir. Bayram günlerinin peşpeşe gelerek aceleci davranmasının sebebi sevgilinin dergâhına yüz sürmek istemesidir; **hüsn-i taʾlil** sanatı yapılmıştır.

(6) Yağalı envâr-ı hüsnünden çerâğ ey âfitâb

Burc-ı ʾizzetde şeref buldı meh-i tâbân-ı ʾid

Ey güneş (gibi olan sevgili), bayramın ay ışığı senin güzelliğinin nurundan çıra yakıtığından beri yücelik burcunda şeref buldu

İlm-i nücûma göre ay, dünyayı çevreleyen dokuz feleğin ilkidir. Burada ilk sırada kendisine yer bulmasının bir açıklaması olmalıdır. Aşığa göre ay sevgilinin güzelliğinin nurundan çıra yakmıştır, yani ışığını ve parlaklığını sevgiliden almaktadır. Bu yüzden de yücelik denen burçta yer edinmiştir.

Ey güneş hitabıyla **açık istiâre** yapılmış. Ayrıca bayramın önemli olmasının sebebi kaynağını sevgiliden alması olarak gösterilmiş **hüsn-i taʾlil** sanatı vardır.

Afıtab, meh, entâbân kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır. Güzelliğinin nur, izzet burcu ve bayramın ay ışığı denilerek **teşbîh-i belîğ** sanatı yapılmıştır.

(7) **Yüzüñi gördükce bûse umduğum ‘ayb eyleme**

Âyet-i Kevşer hâkı cânâ budur erkan-ı ‘îd

Yüzünü gördüğüm zaman öpmesini beklediğim (sevgili), (beni ya da bu umudumu ayıplama) Kevser ayetinin hakkı için bu, bayramın şartıdır.

Aşık sevgilinin yüzünü gördükçe dayanamayıp öpülmeyi bekliyor. Kevser cennette bir ırmaktır. Aşık buseyi kevser hakkı için ister ki sevgilinin ağız suyuyla susuzluğu gitsin. Aşık, bu beklentisinde haklı olduğunu, susuzluğunu gidermek için başka şansı olmadığından ayıplanmaması gerektiğini söylemektedir.

Kevser suresinde “Rabbın için kurban kes” şeklinde bir ifade geçmektedir. Bu ifade kurban bayramını temsil eder. Şair, Kevser suresinden bahsederek bayrama **telmih** yapıyor. Kevser kelimesinin ırmakla ilgili anlamı **ihâm-ı tenâsüb** olarak kullanılmıştır. Ey sevgili denilerek **nidâ** sanatı yapılmıştır.

(8) **Feyz-ı ihsânüñ gönül bâğını sır-âb eyledi**

Ser-be-ser bûstân-ı dehri nitekim bârân-ı ‘îd

Bayram yağmuru dünya tarlasını nasıl bir baştan bir başa suladıysa, senin cömertliğinin bereketi de gönül bahçesini suya doyurdu.

Yağmur yağmaya başladığında canlı cansız, güzel çirkin, iyi kötü ayırma yapmadan bütün dünyaya rAhmetiyle yağar. Sevgili her ne kadar normal zamanda aşığa ilgisiz kalıp rakibe iltifat etmekteyse de sevgilinin cömertliğinden nasipsiz kalmayacağını düşünüyor.

Bayram yağmuru, gönül bahçesi, dünya tarlası ifadelerinde **teşbîh-i belîğ** sanatı yapılmış. Gönül bağı ile bustân-ı dehr, feyz-i ihsan ile de bârân-ı îd arasında **leff ü neşir** sanatı vardır. “S” sesi sıkça tekrarlanarak **aliterasyon** sanatı yapılmıştır.

(9) Görmedüm zâtuñ gibi ‘âlemde bir kân-ı tarab

Sûr-ı sâ’ildür kapuñda dâ’imâ derbân-ı ‘id

Tarâb (a.i.) : şenlik, sefâ

Sûr (f.i.) : düğün, ziyâfet, şenlik

Sâil (a.s.) : sual eden, soran: dilenci

Derbân (f.s.) :kapıcı

Dünyada senin gibi şenlik ve sefa kaynağı olan birini daha görmedim. Bayram kapıcısı senin kapıda daima dilencinin şenliğidir

Sevgili, cihanın neşe ve sevinç kynağıdır. Onu gören aşık bayrama erişmiş gibidir. Sevgilinin iyilikleri, cömertlikleri bayramda ziyadeleşeceğinden aşık da bir dilenci gibi o kapıda bekleyecek ve kendi kısmetini alacaktır. Yani sevgiliyi görmekle sevinç ve neşesi çoğalacaktır.

Kân-ı tarab ve derbân-ı id açık **istiâre** yoluyla sevgili ve aşıktır. Senin gibi bir neşe kaynağı görmedim derken **mübâlağa** yapılmıştır.

(10) Gitmez idi bir nefes âyîne-i dilden gubâr

Merhabâlarla lebin sunmasa meh-rûyân-ı ‘id

Mehrû-yân (f.b.s.) : ay yüzlüler, güzeller

Bayramın güzelleri merhabalarla dudağını sunmasa, gönül aynasından bir an olsun toz silinmezdi.

Aşığın gönül aynasındaki toz, yani can sıkıntısı ancak sevgilinin dudağıyla cilalanıyor. Ayna kirlendiği veya yıpranıp yansıtma özelliği kaybolduğu zaman saykal vurularak yani cilalanarak eski haline getirilir. Aşığın da sevgilinin haricinde gönlüne yansıyan her şey gönül aynasını karatmıştır. Sevgilinin dudağı ile cilalanmalıdır ki parlansın.

Gönül aynası sözünde **teşbîh-i belîğ** var. Ayrıca eskiden aynayı parlatmak için saykal vurulmuş yani aynanın parlak yüzü cilalanırmış. Bu uygulamaya da **telmihte** bulunulmuş. Aşığın gönlündeki gam tozunun gitmesine sebep olarak güzellerin dudakları gösterilmiştir; **hüsn-i ta’lil**dir. Meh-rûyan **açık istiâre** yolu ile sevgilidir.

(11) Eşk-i hâsret şana garş itdi gözüm merdümlerin
Şanki la 'lîn-câmelerle zeyn olur şurbân-ı 'îd

Merdüm (f.i.): insan, adam, gözbebeği

La'lîn (a.s.): kırmızı renkli

Hasret gözyaşı gözbebeklerimi kırmızıya buladı. Öyle ki bayramlık kurbanlar kırmızı renkli elbiselerle süslenmiş sanırsın

Kurban bayramı gelince kesilecek hayvanlar alınlarına kına yakılmak suretiyle süslenir ve bayrama hazır hale getirilirler. Aşık da sevgiliye hasretinden dolayı öyle çok ağlamaıştır ki onun kızarmış gözlerini görenler kırmızılarla süslenen kurbanlık gördüklerini sanırlar.

Aşığın ağlamaktan kızaran gözbebekleri kurban için hazırlanan kurbanlıklara **teşbîh** edilmiştir. Ayrıca kurbanlıkların süslenmesi geleneğine **telmih** yapılmıştır

Hasret gözyaşı ile kan, gözbebekleriyle de kurban kelimeleri arasında **leff ü neşir** sanatı vardır.

(12) Merve hâşşî Ka'be kûyuñda Rahîmî serverâ
Biñ Şafâyıla kılupdur cânını şurbân-ı 'îd

Ey (güzellerin)başı, Rahîmî senin Kabeye benzeyen semtinde bin hoşnutlukla canını bayramda kurban etmektedir.

Kurban bayramı gelince insanlar maddi güçlerine göre büyük veya küçük bir kurbanlık almaya gayret ederler. Aşığın elinde tek geçer akçesi ise canıdır ve sevgiliye sunabileceği kıymetli başka bir metâ da yoktur. Bunun için de kendi canının sevgiliye seve seve sunmaktan çekinmeyecektir.

Kabe, Merve, Safâ, bayram, kurban kelimeleri hac ibadetinin gereklerindendir. Bu beyitte hacc ve kurbana **telmih** yapılıyor. Ayrıca bu kelimeler anlamca uyumlu oldukları için beyitte **tenâsüb** sanatı var. Server **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Ey denilerek de **nidâ** sanatı yapılmıştır.

(13) İşigün sâ'illerine herdem ey kân-ı seha

Eşk-i rûyum sîm ile zerdür yeter îhsân-ı 'îd

Ey cömertlik kaynağı, yüzümdeki gözyaşım eşliğindeki dilenciler için her zaman altın ve gümüşdür. Bunlar da bayram ihsanı olarak yeterlidir.

Bayramda cömertliğin gereği olarak altın ve gümüş dağıtılması âdettendir. Bu kez aşık, sevgili adına gözünden akıttığı gümüş gibi gözyaşlarını ve üzüntüden sarardığı için altın rengine bürünen yüzünü vermektedir. Bunun da ihsan olarak yeteceği kanaatindedir.

Gözyaşını renginden dolayı gümüşe; sararmış yüzünü de altına benzetiyor. Ve bunları beyitte toplayıp dağıtıyor: Eşk ile sîm, ruy ile zer kelimelerinde **leff ü neşr sanatı** var. Padişahlar bayramlarda halka ihsanda bulunurlar bu olaya **telmihte** bulunulmuştur. Cömertlik kaynağı **açık istiâre** yolu ile sevgilidir. Ey denilerek **nidâ** sanatı yapılmıştır.

(14) Hâkş tebârek 'îduñı kılsun mübârek dâ'imâ

Âsitânuñda yazılsun dâ'imâ dîvân-ı 'îd

Allah ü Teâlâ bayramını daima mübarek kılsın. Bayram dîvânları da daima senin eşliğinde yazılsın.

Aşığa göre sevgili sultandır. Sultanın bayramını kutlamaya gelen halkın ayağı bu kapıdan eksik olmaz. Tabi dîvânlarıyla sultanı öven şairler de sultan hayatta oldukça var olacaklardır.

Tebârek ve mübârek kelimelerinde **istikâk** sanatı vardır. Padişahlara dîvân yazılıp sunulmasına **telmih** yapılmıştır. Kendisine övgüde bulunulan sultan ise **kapalı istiâre** yoluyla sevgilidir.

2.2.40. Gazel 40 : **ılmasa ey mim-fem bu dâl-zülfeynüñ meded**

Bend-i žulmetde olurdı cân giriftâr-ı ebed

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Ey mim (gibi) ağzı olan sevgili, senin bu dal(harfine benzer)saçın meded kılmasa (imdada yetişmese), can(ım) karanlık bağında ebedi bağlı olurdu.

Sevgilinin dudağı, yuvarlak ve küçük oluşu yönünden şekil itibariyle mim harfine; saç da kıvrım büklüm oluşu ve rengi sebebiyle-alfabede harfler siyahtır- dâl harfine benzemektedir. Dudak ve saç imdada yetişmiş yani aşığın kendisine aşık olmasına yol açmışlardır. Böylece de aşığı karanlıktan yani bilinmezlikten ve değersizlikten kurtarmışlardır. Eğer aşık bunları görmeseydi aşkı sebebiyle kimse kendini tanımayacak ve bir kıymeti de olmayacaktı.

Aşık, ebedi zulmetler içinde kalmaktansa sevgilinin kara saçına bağlanmayı tercih ediyor.

Dudak mim harfine, saç dal harfine **teşbîh** edilmiştir.Meded ve ebed kelimelerinde **cinâs** sanatı yapılmıştır. Saç ve zulmet ile bend ve giriftar kelimeleri arasında **tenâsüb** sanatı vardır. Bend-i zulmet ifadesinde **teşbîh-i belîğ** sanatı vardır.

(2) **Ĥatt degül haddinde yârũñ mülk-i hũsni hıfż içũñ**

Çekdi İskender gibi ol fitne-i Ye'cũce sed

Sevgilinin yanağındakiler tũy değıldir. Gũzellik ũlkesini korumak için İskender'in Ye'cũc'ũñ fũtnesine set çektiğı gibi set çekmiştir.

Aşık, sevgilinin yanağına bakıp da görülenlerin tũy olduğunun düşünũlmesini istemiyor. Bunlar sevgilinin yũz gũzelliğini ağıyardan gizlemek için alınan bir tedbirdir. Bu tũyler olmasa sevgilinin gũzel yanağı savunmasız kalacak, fitne çıkacak ve herkes bu gũzelliğe saldırmak isteyecektir.

Beyitte Ye'cũc kavmine **telmih** var. Kur'an'da anlatıldığına göre Zũlkarneyn peygamber, bir rivayete göre İskender, Ye'cũc ve Me'cũc adlı kavimleri fesadını önlemek için bu kavimlerin delmeye gũç yetiremeyecekleri bir sed inşa etti.¹³⁸

¹³⁸ Pala, e.g.e. s481

Hatt ve hadd kelimeleri cinâslıdır. Mülk-i hüsn denilerek **teşbîh-i belîğ** yapılmıştır. Yanaktaki tüyler İskender'in çektiği sed olarak düşünülmüştür **leff ü neşir** sanatı vardır. Ayrıca yüzde zaten tüyler vardır. Anacak aşık bunu güzelliği korumak için alınan önlem olarak açıklıyor; **hüsn-i ta'lil** sanatı vardır.

(3) **Derd-i hecrûñle elif-ğaddüm ham-ender-ham iken**

Râ-kaşuñla dâl-zülfüñ hiç revâ mı ide red

Ham-ender-ham (f.zf.) :büklüm büklüm, kıvrım kıvrım

Senin ayrılığının derdiyle elife benzeyen boyum iki büklüm olmuşken ra gibi kaşınla dal gibi saçının reddetmesi hiç yakışık alır mı, elbette almaz.

Aşkın düzgün boyunu iki büklüm eden sevgilinin raya benzeyen kaşıyla dal harfine benzeyen saçıdır. Aşık onların sebebine bu hale düşmüşken reddedilmeyi hoş karşılamamaktadır. Çünkü aşkının ve fedakârlığının bir karşılığı olması lazım gelir.

Elif kadd, ra kaş ve dâl zülf ifadelerinde **teşbîh-i belîğ** sanatı vardır. Ayrılığın derdi denilerek ayrıca bir **teşbîh-i belîğ** vardır. Reva mı denilerek **istifham** sanatı yapılmıştır.

(4) **Yoluña nem var ise ser-cümle îşâr eyledüm**

Varlığumda dilde gam kalmış durur gözde remed

Remed (a.i.) : göz ağrısı

Neyim var neyim yok- bütün varlığımı-senin yoluna harcadım. Elimde kalan gönlümdeki gam ve gözümdeki ağrıdır. Benim elimde kalanlar sadece bunlardır.

Aşık sevgilisinin uğrunda kendisini tüketmesine rağmen hiçbir şey elde edememenin üzüntüsünü taşımaktadır. Nitekim insan emek verdiği, uğruna sermayesini harcadığı bir davası varsa karşılığını almak ve zafer naralarıyla yorgunluk ve tükenmişliğini kazanca tahvil etmek isteyecektir. Aksi halde hayal kırıklığı kaçınılmazdır. İşte aşık başladığı noktadan öteye gidemediği için ağlayıp üzmekten dolayı gözlerindeki ağrı ve gönlündeki keder yanına kâr kalmıştır.

Dil, gam; göz ile de göz ağrısı kelimelerinde **tenâsüb** vardır. Nem kelimesinin yaş anlamı göz ile **ihâm-ı tenâsüb** oluşturur.

(5) **Pertev-i mihrüñle maḥv itdüm vüçûdum şeb-nemin****Arada nem kıaldı senden ğayrı ey hûrşîd-had**

Şebneme benzeyen vücudumu senin güneşinin ışıyla mahvettim. Ey güneş yanaklı güzel, arada senden başka neyim kaldı.

Çiğ tanesi güneş ışıyla buharlaşır, yok olur. Aşık da kendisini güneş çıkınca yok oluveren bir çiğ tanesi kadar değersiz görüyor. Nitekim sevgili güneş gibi ortaya çıkınca aşık da çiğ tanesi gibi yok olur. Burda aynı zamanda mütevazi bir bakış açısı da var. Aşık diyor ki: Ey sevgili senin güneş gibi güzelliğinin, ihtişamının yanında benim gibi zavallı bir aşığın lafı edilir mi, ben ne eziyet çekersem çekeyim seni görünce hepsini unutuyorum.

Nem, şeb-nem kelimeleri **cinâslıdır**. Pertv, mihr, hurşid kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır. Hurşid yanaklı **açık istiâre** yolu ile sevgilidir. Ayrıca çiğ taneleri güneşi görünce buharlaşırlar bu normaldir. Aşık buna şairane bir sebep bulmuş; **hüsn-i ta'lîl** sanatı var.

(6) **Şûfiyâ korkutma ısındıķ ‘azâb-ı dūzaḥa****Biz haber aldıķ degülmüş hecr-i dil-berden eşed**

Ey sofı, bizı cehennem ateşiyile korkutma. (cehennem azabına ısındık, alıştık, içimiz ısındı) Cehennemın ateşinin sevgilinin ayrılığından daha şiddetli olmadığının haberini aldık.

Aşık için ayrılığın ateşi cehennem ateşinden şiddetlidir. Sevgiliden ayrılma düşünüldüğünde cehennemın ateşi bile hafif kalır. Aşık softa kaba sofı anlamına gelen şûfiyi de cehennem ateşine olan yaklaşımı gibi küçümsüyor. Çünkü sofı dinin şekil yönünden riyakarlığını yapan ancak samimi olmayan kimsedir. Aşık en azından aşk ateşiyile yanmış ve yanmayı tecrübe etmiştir. Oysa sofı yanmanın ne demek olduğunu bilmediği için katlanması da oldukça zordur. Öyleyse hiç yaşamadığı bir şey hakkında ahkâm kesmesi, orda burda nasihatte bulunması kendisini gülünç duruma düşürmekten başka işe yaramaz.

Sevgiliden ayrılığın cehennemden yakıcı olması ifadesinde **mübâlağa** sanatı vardır. Duzâh, azab, sufı, ısınmak kelimelerinde **tenâsüb** vardır. Sufiyâ derken **nidâ** sanatı yapılmıştır.

- (7) **Yâd-ı la'lûndür Rahîmî mürdeye viren âyât**
Îlâlib-i fersûdedür ey 'Îsâ-dem cânşuz cesed

Kâlib (a.i.) : vücut, gövde

Fersûde (f.s.) : eskimiş, yıpranmış

Rahîmî denen ölüye hayat veren senin dudağının hayalidir. Ey İsa nefesli benim cansız cesedim yıpranmış bir vücuttur. Hayat veren nefesinle bedenimi tekrar canlandırmanı umuyorum.

Aşık cansız bir cesetteen ibaret olduğunu söylüyor. Çünkü sevgili yoksa, onun hayat veren ağız suyu yoksa aşık da ruhsuz bir cesetten farksızdır. Sevgiliden İsa nebinin ölüleri dirilttiği gibi kendisine de hayat vermesini istiyor.

Beyitte İsa peygamberin ölüleri diriltmesine **telmihte** bulunulmuştur. Mürde **açık istiâre** yolu ile aşık, İsa nefesli de yine **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Ey İsa-dem denilerek **nidâ** ve **tecrîd** sanatı yapılmıştır. Ölümle hayat arasında da **tezâd** vardır.

2.2.41. Gazel 41 : Şimdi meyl-i cân u dil şol bir şehe hûbânedür

Âhüsnde Bekdaşı yokdur hâlveş bir dânedür

fâ 'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Şimdi gönül ve canın meylî güzellerin şabınadır. Güzellik vadisinde Bektaşî yer yoktur. Zira halden anlayan, gönül insanı bir tanedir, o da sevgilidir.

Bektaşîlerin halden anlayan, rind, gönül insanı olmasına **telmih** var. Onlar her ne kadar halden (halveş) anlayan olsalar da, güzellik vadisinde bunun lafı bile olmaz, çünkü halleşebileceğim kişi tektir, diğerlerine burada yer yoktur. Biraz kıskançlık, biraz paylaşama, biraz da sevgilinin halden anlama yönüne, dertlere çare olma, dertle hemhal olma yönüne gönderme vardır.

(2) **Taň mı ey meh pertev-i mihruñ tecellî eylese**

Niçe gündür kim o şevkıyla bu dil vîrânedür

Ey (ay yüzlü sevgili) güneşinin aydınlığı ortaya çıksa şaşılır mı? Bu gönül nice zamandır o beklentiyle viranedir.

Ay, ışığını güneşten alır. Güneşin ay yüzeyine tecelli etmesiyle yani yansımasıyla ay ışıqlanır. Bu gerçeğe niye şaşılırsın ki! Sevgilinin hasretiyle viraneye dönen bu gönül uzun zamandır bu anı beklemektedir. Ay tekrar ışıqlansın yani sevgili bir kez daha zuhur etsin ki aşığın gönlü de haraboldmaktan kurtulsun.

Ey meh denilerek **nidâ** sanatı yapılmıştır. Meh **açık istiâre** yolu ile sevgilidir. Gönül de yıkık dökük bir harabeye **teşbîh** edilmiştir. Şaşılmayacağını bildiği halde şaşılır mı diye sorularak **istifham** sanatı yapılmıştır.

(3) **İki 'âlem kim behâ bir kez bilün çoçmağıçun**

La'lüññüñ bir bûsesi erzân eger biñ cânedür

Erzân (f.s.): layık, uygun yerinde

Beha: kıymet, bedel, değer

Senin belini bir kez kucaklamak iki aleme bedeldir. Dudağının bir busesi de bin cana karşılık gelir.

Aşık için sevgiliye vuslat o kadar erişilmez bir payedir ki bu payeye erişmek için bedeli ne olursa olsun vermeye hazırdır. Çünkü o kavuşma anı aşık için “bir anı bin ömre değer” olan ender anlardandır. Öyleyse yapılacak şey bellidir. Sevgiliyi belinden bir kez kucaklamak için iki dünyayı birden vermeye dudağından bir kez öpmek için de bin canını vermeye gönül hoşluğuyla hazırdır.

Beline bir kez sarılmanın iki aleme bedel olması ve dudağının bir busesi için bin canın feda edilmesi ifadelerinde **mübâlağa** yapılmıştır. Ayrıca bel ile koçmak, la'l ile de bûse kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır. Bir kelimesi tekrar edilmiştir; **tekrîr** sanatı vardır.

(4) **Yanma kim rahm ide şâyed germ olup ol şem'-i çerh**

Şubh olunca ey gönül pervâneveş sen yanadur

Dünya mumu ısınp yansa bile sen yanma ki sevgili sana merhamet etsin. Ancak ey gönül sen ışıgın etrafındaki kelebek gibi sabah oluncaya dek yanmaya devam et.

Beyitte şem ü pervane **mazmunu** verilmiştir. Şöyle ki eskiler tarafından aşık olarak bilinen ve tanınan kanatlı bir böcektir. Onun aşık olarak kabul edilmesi şem' ve çerağa benzeyen sevgilinin yüzü sebebiyledir. Pervane mumun etrafında dönüp dolaşıp ona çarpar ve sonunda kendini yakarak feda eder. Aşık gönlünden sabahlara kadar sevgilinin çevresinden ayrılmamasını istiyor. Böylece sevgili onu farkedecek ve kendisine mutlaka acıyacaktır.

Şem -i çerh **teşbîh-i belîğ**dir. Gönül pervaneye **teşbîh** edilmiştir. Ey gönül denilerek **nidâ** sanatı yapılmıştır. Ayrıca gönül **tecrîd** edilmiştir. Yanmak, germ, şem ve pervane kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır.

Yanmak kelimesi beytın hem başında hem de sonunda kullanıldığı için **reddü 'l-acüz ale's-sadr** sanatı yapılmıştır.

(5) **Nev-'arûs-ı 'âleme bir zerrece mihr itmedüm**

Pâdişâhum ben gedâñuñ cünbişi merdânedür

Âlem denen yeni geline bir zerrece olsun sevgi göstermedim. Ey padişahım ben kulunun cümbüşü erkektedir.

Dünya, aslında çok yaşlı ve giderekçirkinleşen bir kadına benzer. Dert ve sıkıntı yurdudur. Yaratılışında bir alçaklık ve bir kararsızlık vardır. Ancak dünya, bu çirkin yüzünü gizlemeyi çok iyi başarır ve kendini taze bir gelin gibi sunar. Çünkü içinde insanı kendine bağlayan birçok unsur barındırır. Çekilen onca eziyet ve meşakkate rağmen kimsenin ölmek istememesi, hiç ölmeyecekmiş gibi bağlanması bundandır. İşte aşık, sevgiliden başkasına meyletmediğini, dünyanın şatafatına kendini kaptırmadığını, sevgiliye karşı dürüst davrandığını ifade etmektedir.

Padişah ve geda ile zerre ve mihr arasında **tezâd** sanatı vardır. Alemin yeni gelini sözünde **teşbîhi belîğ** sanatı vardır. Padişah ve geda **açık** istiâre yolu ile aşığı ve sevgiliyi temsil eder. Arus, merdâne ve cümbüş kelimeleri düğünü hatırlatan kelimeler olduğu için **tenâsüb** sanatı vardır.

(6) ‘Âlem-i nâhûtdan nâsûta kim baśdum kıdem

Cân u dil ‘aşkıñla ol demden berü hem-hânedür

Hem-hâne (f.b.i.) : bir evde oturan

Nâhut âleminde nâsut âlemine ayak bastığımdan beri canım ve gönlüm aşkınla aynı evde oturuyorlar.

Âlem-i şuhut da denen âlem-i nâsut görünen âlem demektir. Bu durumda beyti şöyle anlamak gerekir. Görünmeyen âlemden görünen âleme geldiğimden beri yani varlık sahasına çıktığımdan beri yani kendimi insan olarak bildim bileli canım ve gönlüm senin aşkınla aynı yerde buluşmuştur. Kısacası aşık doğduğu ilk günden beri sevgiliye aşık olduğunu ifade ediyor.

Nâhut âlemiyle nâsut âlemi arasında **tezâd** vardır. Ayak basmak deyimini kullanılmıştır; **irsal-i mesel** sanatı vardır. Cân, dil ve aşk kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

(7) **Ser-güzeştem n'ola olursa selefden mu'teber**

Ey Rahîmî bu hâkîkat hâl olur efsânedür

Selef (a.i.) : birinden önce bulunmuş kimse

Muteber (a.s.): geçerli, saygın, güvenilir

Benim maceram, benden öncekilerden üstün olursa ne olmuş ki... Olsa olsa, efsane olan bu durum gerçeğe dönüşmüş olur.

Şair kendinden önce yaşayan ve hikayeleri efsaneye dönüşen Ferhad, Mecnun, Vâmık gibi büyük şairleri küçümsüyor. Çünkü kendi yaşadığı aşkın onlardan üstün olduğunu iddia ediyor. Zira onun macerası gerçek ise diğerleri efsanedir. Gerçek ise efsaneden elbette üstün olacaktır.

Beyitte kendi aşkının gerçek öncekilerin efsane olduğunun söylenerek küçümsenmesinde **mübâlağa** var. Ey Rahîmî denilerek **nidâ** ve **tecrîd** sanatı yapılmıştır. Hakikat ve efsane kelimeleri **tezâdd**ır.

2.2.42. Gazel 42 : Şaçuñçün matla‘-ı şî‘rüm eyâ hûr
 Şafâ-keş Ka‘be gibi beyt-i ma‘mûr
 mefâ‘îlün mefâ‘îlün fe‘ûlün

Matla : kaside veya gazelin kafiyeli olan ilk beyiti

Hûr (f.i.) : güneş

Safa-keş: rahatlık, keyif çeken

Ey güneş gibi olan sevgili, senin saçın için yazdığım şiirimin matla beyti bir adı da beyt-i mamur olan Kabe gibi keyif verir.

Beytü’l- ma’mûr Kabe demektir. Bir inanışa göre yedi kat göğün her birinin ortasında bir Kabe vardır. Nuh tufanı sırasında dördüncü gök katına çekilen asıl Kabeye beytü’l- ma’mûr denir. İslam inancına göre Kabeyi ibadet maksadıyla seyretmek bile insana sevap kazandırır. Keyif verir denmesi bunun içindir. Edebîyatta ise iki mısradan oluşan nazım şekli de beyit demektir. Şiirin en güzel beyti sevgilinin saçının tasvir edildiği beyittir şeklinde de beyte anlam vermek mümkündür.

Saçın karası ile Kabenin rengini ilişkilendirmiştir. Saçın övgüsünde Kabe’den bahsetmesi bunun içindir. Ayrıca Safa Kabe yakınlarındaki kutsal bir mekandır. Bu anlamı beyitte kastedilmediği için **iham-ı tenâsüb** sanatı vardır.

(2) **Ṭayanup ğamzeñe çeşmüñ döker kan**

Velî şorsañ geçer ol mest-i mestûr

Mestûr (a.s.) : kapalı, gizli, açık açık gezmeyen

Gamze (a.i.) : süzgün bakış, çene veya yanak çukurluğu

Gözün, yan bakışından destek alıp kan döker. Ama sorsan o gizli sarhoş geçmektedir, derler.

Dîvân şiirinde gözün kan dökücü özelliği vardır. Sevgilinin gamzesinden de destek alınca aşkın gönlünde yaralar açar. Sevgili gamze vasıtasıyla sevgiliye naz yapar ve gamze baygın bakış olması yönüyle sarhoştur. Onu gören kan döktüğüne inanmaz da nazdan ve sarhoşluktan dem vuran masum halini görür. İşin aslını ise sadece aşık bilebilir.

Mest ve mestur kelimelerinde **ıştikâk** sanatı vardır. Gözün kan dökücü özelliği vurgulanarak **teşhîs** sanatı yapılmıştır. Gamze, çeşm, kan dökmek ve mest kelimeleri gözle ilgili unsurlar olduğu için **tenâsüb** sanatı yapılmıştır.

(3) **Gözüm nergis gibi nâzır izüñe**

Yüzün gül gibi lâkin hâra manzûr

Nâzır (a.s.) : bakan, gözetleyen

Manzûr (a.s.): nazar olunan, bakılan

Gözüm sevgilinin bakışı gibi senin izini gözetliyor. . Yüzün gül gibi ama dikene bakıyor.

Edebîyatta göz, biçimi ve bakış şekilleri dolayısıyla nergise benzetilir. Nergis sevgilinin güzelliğine olan aşkı yüzünden hasta olarak düşünülmekte; aşık da sevgilinin gözüne duyduğu seveda dolayısıyla nergis gibi hasta olmaktadır. Aşığın gözü sevgilinin yolunu gözlerken sevgilinin gül gibi yüzü dikene bakmaktadır yani rakibe, ağıyarailifat etmektedir. Aşık sevgilinin yolunu gözlerken ondan iltifat görememeye içerlemiş gözüküyor.

Göz ile nergis, yüz ile nergis kelimelerinde **leff ü neşir** sanatı vardır. Nâzır ve manzur kelimelerinde **ıştikâk** sanatı vardır. Göz ve yüz bakmak özellikleri ile **teşhîs** edilmiştir.

(4) **Temâşâ-yı ruhuñ hem ‘îd-i Ferrûh**

Ne rûşen rûz olur nûr ‘alâ nûr

Ferrûh (f.s.) :uğurlu, kutlu

Yanağını seyretmek kutlu bir bayramdır. Ne aydınlık bir gün olur ki “Nur üstüne nurdur.”

Aşığa göre sevgilinin yanağını izlemek bir bayram gibidir. Bayram zaten neşe ve sevinç kaynağıdır. Buna sevgiliyi izlemek de eklenince çifte sevinç yaşanır ki nur üstüne nur olur.

“Nûrun ala nur” ayetine **iktibas** yapılmıştır. Ayet mealaen şu anlamı taşır: “Bu lamba güneşin doğuşunda ve batışında gölgeye düşmeyen mübarek bir zeytin ağacının yağından

tutuşturulur. Bu öyle (saf) bir yağdır ki nerdeyse ateş dokunmasa da aydınlık verecek. Bu aydınlık nûr üstüne nûrdur. Allah dilediği kimseyi nûruna kavuşturur.”(Nur/35)¹³⁹

Rûh ve ferrûh kelimelerinde **cinâs** sanatı vardır. Rûşen, nûr, rûz kelimelerinde **tenâsüb** sanatı yapılmıştır.

(5) **Hevâdâruñ olanı ey boyı serv**

Yeter sâye gibi yirden yire ur

Hevâ-dâr (f.b.s.) : havadar, yâr, dost

Ey servi boylu güzel, dostunu gölge gibi yerden yere vurduğun yeter artık.

Sevgili aşığına meyl etmez, ona yüz vermez. Böylece adeta gölgenin yerde olması gibi sevgili de aşığı yerden kaldırmamaktadır. Aşık sevgiliden artık böyle davranmamasını istiyor.

Hevâdâr kelimesinin rüzgarlı yer anlamı servi ile ilişkili olduğu için **iham-ı tenâsüb** oluşturur. Ey boyu serv **açık istiâre** yolu ile sevgilidir. Ey denilerek **nidâ** sanatı yapılmıştır.

(6) **Ümîdüm bu şehâ hüsnuñ hayâli**

Gözümnden dûr dilden itme mehcûr

Ey padişah, ümidim odur ki güzelliğinin hayalini gözümünden uzaklaştırmayasın, dilden de göç ettirmeyesin.

Aşık için sevgilinin hayalini gözünde ve gönlünde misafir etmekten başka yapacağı bir iş yoktur. Kendini sevgilinin hayaliyle avutan aşığın elinden bu imkanlar da alınırsa yani aşık bundan da mahrum edilirse o zaman aşık için yolun sonu demektir. Aşık madem vuslata eremiyorum bari bunları çok görme, diye sevgiliye yalvarmaktadır.

Ey denilerek **nidâ** sanatı yapılmıştır. Şeh **açık istiâre** yolu ile sevgilidir. Dûr ve mehcûr kelimeleri arasında **cinâs** sanatı vardır. Gözden ırak olanın gönülden ırak olması atasözünün beyte uygun hale getirilmesinden dolayı **irâd-ı mesel** sanatı yapılmıştır.

¹³⁹ Pala, a.g.e. s. 45

(7) **Yolumda sâyeveş hâk ol demişsin**

Rahîmî nâ-tüvân mûr emre me'mûr

Gölge gibi yolumda toprak ol, demişsin. Rahîmî çaresiz bir karıncadır, elbette emre memurdur, uyacaktır.

Dîvân şiirinde şair methettiği kişiyi bütün durum ve özellikleriyle Hz. Süleyman'a benzetir. Aşığın sevgilisi Hz. Süleyman; aşık da onun karşısında bir karıncadır. Böylece büyük bir kudret ve karınca ile de güçsüzlük temsil edilmek istenir. Aşık kudretli sevgilisi karşısında emre itaatsizliğe gücü yetmeyeceğini ve sevgili için toprak olacağını söylüyor.

Mûr ve me'mûr kelimelerinde **cinâs** sanatı yapılmıştır. Rahîmî kelimesinde **tecrid** sanatı yapılmıştır. Toprak olmak deyiminin hem mütevazi olmak hem de uğrunda can vermek anlamları beyite uygun olduğu için **tevriye** sanatı vardır.

2.2.43. Gazel 43 : Benden dehânî cân gibi pinhân olur alur

Esr rum a layan kişi   hayr n olur alur

mef l  f  lat  mef  l  f  l n

Benden a z  can gibi gizli olur kalır. Sırlarımı anlayan kişi de hayran olur kalır.

Sevgilinin a z  k   kl    ve darlı ıyla dikkat çekmektedir. A z, g r nmedi i, varlığı ancak konu makla anlaşıldığı için yok kabul edilir. Sevgilinin a z  a ılmadı ı için bir sırdır, bilinmesi ve anlaşılması mümkün değildir. Can da a zdan çıkar ve görünmez. Bu yüzden a z can gibi gizlidir denilmektedir. A ı ın sırrına yani nasıl bir güzele meftun olu una, bu u urda neler ya adı ına vakıf olanlar da a ı a hayranlık duymaktan kendilerini alamazlar.

Pinh n ve hayr n kelimelerinde **cin s** sanatı vardır. Pinhan ile esrar arasında **ten s b** vardır. A z gizliliği yönüyle cana **te b h** edilmiş.

(2) Cem -i vef da  em  gibi yand  um gören

Perv ne gibi  ev  ile s z n olur alur

Vefa meclisinde mum gibi yandı ım gören, kelebek gibi istekle yanar kalır.

Beytte  em   pervane **mazmunu** vardır. A ık, sevgiliye olan vefasından ötürü mum gibi yanıp erimektedir. Bunu görenler de mumun etrafında dönen bir kelebek gibi onun etrafından ayrılmayacaktır.

Vefa meclisinde **te b h-i bel  ** sanatı vardır. Pervane,  em ve suz n arasında **ten s b** sanatı vardır.

(3) R -ka laru  hay li geh-i z lf      am 

Misk n-g   l burada peri  n olur alur

Ra ka larının hayali (ile) baz n (de) saçının     nt s yle  avall  g   l burada peri  n olur kalır.

Sevgilinin ra harfine benzeyen ka ları bazen de saçı sebebiyle açık tarifsiz acılar içindedir. Ne yapacağını bilemez bir halde peri  n bir durumdadır. Çünkü bunlar sevgiliye ait güzellik unsurlarıdır ve a ı ın a ıklık sebebidir. Ka lar kavisli olduğu için a ı ın gönlünü esir almıştır. Saçı da misk kokusuyla gönlünü ba lar ve bir daha bırakmaz.

Kaşlar ra harfine **teşbîh** edilmiştir. Miskin gönlün perişan olması ifadesinde **teşhîs** sanatı yapılmıştır.

(4) **Dâmen-keşân şalınsa o serv-i hoş-hırâm**

Güller çemende çâk-i girîbân olur alur

Çâk-ı girîbân (f.b.i.) : yaka yırtılması

Dâmen-keşân (f.s.) : eteğini çekerek

O uzun boylu servi gibi olan sevgili, eteğini çekerek şalınsa güller çimende yakasını yırtar kalır.

Yine bir bahçe tasviri yapılıyor. Uzun boyuyla selviye benzeyen sevgili eteklerini toplamış olduğu halde gül bahçesine gelerek şöyle bir salınıveriyor. Bahçede bulunan herkesin gözü sevgilinin üstünde dir. Şaşkınlık ve hayranlıkla sevgilinin güzelliğini izlemeye dalmışlardır. Güller ise kıskançlıklarından yakalarını yırtar kalırlar. Ellerinden başka bir şey gelmez.

Serv-i hoş-hıram **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Servi, gül ve çimen kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır. Dâmen- keşân ile çâk-i girîbân ve serv-i hoş-hıram ile güller arasında **leff ü neşir** sanatı vardır. Ayrıca tomurcuk haldeki güller açılabilmek için en dıştaki yeşil yaprakları yırtılmış gibi görünür. Bu normal bir durumdur. Ancak şair bu tabiat olayını sevgilinin güzelliğini kıskanan güllerin çekememesi olarak şairâne bir sebeple açıklamış; **hüsn-i ta'lil** sanatı yapmıştır.

(5) **Şol dil ki zerrece ola mihrüñle lem'avâr**

Gün gibi dehre şöhre-i devrân olur alur

Şöhre (a.s.) : şöretli, ünlü

Şu gönül ki zerrece miktarı güneşinle parlarsa, güneş gibi bütün çağların, zamanların dilinde şöbretlenir, ünü bütün devirlere yayılır.

Aşık sevgiliyi gözünde o kadar büyütmüş, öyle bir yere oturmuştur ki gönlü sevgilinin ışığından zerrece kadar küçü bir miktar yararlanmış olsa o kadar ışıklanacak, o kadar nurlanacaktır ki gün ışığı nasıl bütün çağlarca bütün devirlerce değişmeden ışımaya

devam etmektedir. Aşık da gün gibi bütün zamanlarda ve devirlerde ünlenecek, tanınacaktır.

Zerre ve mihr arasında tezâd sanatı vardır. Mihr, lem'a, gün kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır. Ayrıca sevgilinin ışığından bir zerrenin bile parlaklığı anlatılırken **mübâlağa** yapılmıştır.

(6) **Derdüm bu derdün ile bu dil mübtelâ ola**

Çok hasta var ki tâlib-i dermân olur kalur

Mübtelâ (a.s.) : düşkün, tutulmuş

Derdim senin bu derdinle gönlümün mübtela olmasıdır. Ne var ki derdine derman isteyen ama bulamayan çok hasta var.

Aşık sevgilinin derdinden o kadar hoşnuttur ki bu dertten kurtulmak şöyle dursun derdinin artmasını istiyor. Gönlünün sevgilinin derdine düşkün olmasını arzu ediyor. Nitekim bir şeye aşırı düşkünlük gösteren, gereğinden fazla tutulan artık ne yaparsa apsın mübtelası olduğu bağımlılıktan kendini kurtaramaz. İşin ilginç yanı aşık bu düşkünlüğün aynı zamanda derdinin de dermanı olduğunu söylemektedir. Yani onun derdi sevgilidir ve sevgili aynı zamanda aşığın derdinin de dermanıdır.

Dert ve derman arasında **tezâd** sanatı vardır.

(7) **Cânâ Rahîmî la'lüne bulmazsa dest-res**

Şâgar gibi derûnı tolu kan olur kalur

Ey sevgili, Rahîmî senin dudağına kavuşamazsa kadeh gibi içi kan dolar kalır.

Aşık bir üstteki beyitte derdinin ve çaresinin ne olduğunu söylemişti. Bu beyitte biraz daha detayına iniyor. Aşığın derdi sevgilinin kırmızı dadaklarına kavuşmaktır. Eğer kavuşamazsa içi şarap dolu bir içki kadehi gibi kendi içi de kan dolup kalacaktır. İç kelimesinden kasıt aşığın gönlüdür. Çünkü gönül aşk derdinin çekildiği mekandır. Aşığın gamı kederi dolayısıyla gönlüne kan oturacaktır. Yani aşık çok üzüleceğini söylüyor.

Ey sevgili denilerek **nidâ** sanatı yapılmıştır. Rahîmî denilerek **tecrîd** sanatı yapılmıştır. Gönül, sagara **teşbîh** edilmiştir. La'l, şâgar ve kan kelimelerinde renk yönüyle **tenâsüb** sanatı vardır. Ayrıca kalb içi kan dolu bir organdır. Ancak aşğa göre üzüntüden içine kan oturduğu için içi kan dolmuştur; **hüsn-i ta'lil** sanatı vardır.

2.2.44. Gazel 44 : Her gice mihr-i ruhuñ şevki dile mehtâbdur

Cânuma câm-ı lebûñ câna şarâb-ı nâbdur

‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘lâtün fâ‘ilün

Ey sevgili, her gece yanağının ışığının isteği gönlüme ay ışığıdır. Dudağının kadehi de canıma katıksız saf şaraptır.

Aşık gece olunca ve tek başına kalınca aşkı daha çok artar. Gözüne uyku girmediğinden dolayı sabah oluncaya kadar sevgilinin hayaliyle oyalanmaya çalışır. Gece olunca ışığa ihtiyaç vardır. Sevgilinin yanağının isteği aşkın gecesini mehtab gibi aydınlatmaktadır. Ayrıca gecenin gamını hafifletmek için de biraz şarap bulunmalıdır. İşte aşık için sevgilinin kadehe benzeyen dudağı aşığı mest etmek için yeterlidir. Kısacası aşık sabah olana dek sevgilinin hayaliyle gem gecesini aydınlatır hem ihtiyaç uyduğu içkiyi bulmuş olur.

Câm-ı leb ve mihr-i rûh kelimelerinde **teşbîh-i belîğ** sanatı var. Ruhla mehtab ve leble şarâb-ı nâb kelimelerinde **leff ü neşir** sanatı vardır. Mihr, mehtâb kelimeleri ile câm ve şarâb arasında **tenâsüb** sanatı vardır. Gece ile mihr arasında da **tezâd** sanatı vardır. Cân kelimesinde **tekrîr** sanatı yapılmıştır.

(2) La‘l-i mey-gûnuñdan ayru bezm-i gamda dem-be-dem

Hûn-ı hasretdür yidüğüm içdüğüm hûn-âbdur

Gam meclisinde şarap renkli dudağından ayrı iken an be an yediğim hasret kanıdır. İçtiğim de kanlı sudur.

Aşkın her zaman sevgiliyi görmesi mümkün değildir. Dolayısıyla onun olmadığı zamanlar aşkın gam çektiği zamanlardır. Zira bu anlarda sevgiliyi hayal etmek de yetmemektedir. İşte aşkın bulunduğu yer işret meclisi değil de gam meclisi olunca yiyecek olarak önünde duran şey hasret kanı ve içecek olarak da kanlı sudan başkası olmayacaktır.

Bezmi gam ve hûn-ı hasret ifadelerinde **teşbîh-i belîğ** sanatı yapılmıştır. Şair lâl-i mey-gûndan ayrı kaldığını söyleyerek aslında sevgiliye hasretini dile getirerek **mecâz-ı mürsel** sanatı yapmıştır. Hûn kelimesinde **tekrîr** sanatı yapılmıştır.

(3) Sûy-ı kûyuñdan yaşum ırmağını ırmağ ile

Kûzenüñ göz 'aynı ser-gerdân başum dolâbdur

Sûy (f.i.) : taraf, yön, cihet

Ayn: asıl, kendisi, pınar, kaynak

Sergerdân: başı dönen, perişan

Irmag: ayırmak, geçmek, uzaklaşmak

Dolâb (a.i.) :kuyu veya dereden su çıkarma aparatı

Semtinin civarından gözyaşı ırmağımı ayırınca, gözüm su testisi, dönen başım da bir dolap oldu da ne halde olduğumu ne yapacağımı bilemedim.

Aşık sevgilinin setinden bir an olsun ayrılmak istemez. Ancak sevgili, aşığa değil de rakiplere ilgi gösterince, hatta sevgilinin kendisini uzaklaştırmasıyla aşığın gözyaşı ırmağı sevgilinin semtinden ayrılmış, mecra değiştirmiş olacaktır. Aşık da üzüntüden daha çok ağlayacak ağladıkça gözleri su testisi, başı da bir dolabı andırarak. Nitekim divân şiirinde aşık döktüğü gözyaşlarıyla dönüp dururken bir dolabı andırır.¹⁴⁰

Gözyaşından ırmak oluşması **mübâlağadır**. Irmag kelimelerinde **cinâs** sanatı vardır. Yaşum ve başum kelimelerinde de **cinâs** sanatı vardır. Aşık başını ırmak üzerindeki su dolabına **teşbîh** etmiştir.

(4) Dêrdüñe dûş olalı dil tâlib-i dermân degül

Şerbet-i zehr-i ğamuñ hod cânuma cüllâbdur

Dêrdine omuñ vereli gönül derman istemiyor. Yalnızca gam zehrinin şerbeti cânuma gûlsuyudur.

Aşık, düştüğü aşk derdinden dolayı sevgiliden de başkasından da derman istemez. Çünkü bu dert asıl bir derttir. Çoğaldıkça aşığın kıymetini artırır. Ayrıca aşka mübtelâ olmak herkese nasip olmayacağından kadrini bilmek varken kurtulmaya çalışmak doğru değildir. Aşığın tek isteği, içini serinletecek, canına ferahlık verecek şey, sevgilinin gam zehrinin şerbetidir. Gam çekmek zehir içmek gibidir, can yakar, aşığı acılardan acılara salar ancak sevgiliden kaynaklandığı için aynı zamanda şerbet gibidir. Serinletir, ferahlık verir.

¹⁴⁰ Pala, a.g.e. s.124

Dert ile derman kelimeleri ve şerbet ile zehir kelimelerinde **tezâd** sanatı vardır. Gönül kelimesinde **tecrîd** sanatı vardır. Gam zehri ve gam zehrinin şerbeti ifadelerinde **teşbîh-i belîğ** vardır.”d” sesi çokça tekrar edilerek **aliterasyon** sanatı yapılmıştır.

(5) **Ey Rahîmî vaslın umma ol gözi mestûñ müdâm**

Bir hayâli hûb ol bir devlet-i nâ-yâbdur

Nâ-yâb (f.b.s.) : benzeri bulunmaz, ender

Ey Rahîmî o gözü mest edenin kavuşmasını daima umma, bekleme. O bulunmayacak bir güzellik hayali, ender bir mutluluk ve saadettir. O hayalden başka bir şey değildir. Kavuşmayı bekleme

Aşık sevgilinin vuslatını arzulamış arzulamış, elde edemeyince de kendini teselli etmenin yollarını aramaktadır. O baygın bakışlı güzel bir hayaldir, eşi benzeri olmayan bir sevinç kaynağıdır. Onun hayaliyle yetinmekten başka çaren yoktur. Artık kendini boş yere hebâ etmekten vazgeç, diye gönlüne söz geçirmeye uğraşıyor.

Ey Rahîmî denilerek **nidâ** ve **tecrîd** sanatı yapılmıştır. Ol gözü mest denilerek **açık istiâre** yolu ile sevgili kastedilmiştir.

2.2.45. Gazel 45 : Lebûñsüz câm-ı cân pür-hûn olupdur

Ruhunsuz göz yaşı gül-gûn olupdur

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Can kadehi dudağın olmadan kan dolmuştur. Gözyaşı da yanağın olmadan gül renkli olmuştur.

Sevgilinin dudağı ve yanağı aşığı can evinden vuran güzellik unsurlarındandır. Aşık, sevgiliyi seyretmek ister bunu her zaman gerçekleştiremez. O zaman da hayalinde canlandırır. Böylece gönlünü avutur. Ancak sevgilinin dudağı yoksa aşığın canı kan dolu bir kadehe benzeyecektir. Sevgilinin yanağından ayrı kaldığında da göz yaşları gül renkli olacaktır.

Aşık vücudunun kanla dolu olduğunu söyler. Gerçekte de insan vücudunda kan bulunur. Ancak şair bunu sevgilinin dudağından ayrı kalmaya bağlıyor. Aynı şekilde göz yaşı döken şairin gözleri kırmızı renkte olacağından göz yaşları gül renkli görülmektedir. Şair bunu sevgilinin güle benzeyen yanağından ayrı kalmaya bağlıyor; **hüsn-i ta'lil** sanatı vardır. Can kadehi denilerek **teşbîh-i belîğ** sanatı yapılmıştır.

(2) Bu şalbüm hâlis itdi cevher-i 'aşk

Yüzüm gibi tenüm altun olupdur

Aşk cevheri bu gönlümü saflaştırdı. Tenim de yüzüm gibi altın oldu, sarardı.

Aşık aşka düşeli gönlünün saflaştığını, böylece değerinin arttığını ifade ediyor. Aşıklık hallerinden dolayı yemeden içmeden kesilmiş, uzun zamandır sararmış yüzünün altına benzediğini düşünmektedir. Ancak bu hal giderek bütün bedenine sirayet etmiş ve bedeni de yüzü gibi sararıp solmuştur.

Aşk cevheri sözünde **teşbîh-i belîğ** sanatı vardır. Yüzünü ve bedenini rengi itibarıyla altına **teşbîh** ediyor. Altın, cevher ve halis kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır.

(3) Ruh-ı verdünle virdüm Sûre-i Nûr

Kaşuñ fikr ile zikrüm nûn olupdur

Sarı yanağın sebebiyle nur suresi sürekli okuduğum duamdır. Kaşının fikri ile de nun harfini hep zikreder oldum.

Sevgilinin yanağı aydınlık ve parlak olduğu için Nur suresini hatırlatıyor. Bu yüzden aşık, nur suresini vird edinmiş. Vird, belli zamanlarda okunması âdet edinilen dua ve zikir demektir. Nasıl ki mürid vird okumadan tasavvuf yolunda ilerleyemezse, aşık da aşk yolunda mesafe katetmek için sevgilinin yanağını diline dolayıp devamlı tekrarlamaktadır. Kaş da kavisli olduğu için aşık nun harfini dilinden düşürmüyormuş. Fikrinde sürekli aşığın nun harfine benzeyen kaşlarının hayali olduğu için ağzında da nun harfi varmış.

Nur suresine **telmih** yapılmıştır. Vird, fikir, zikir, sure kelimelerinde **tenâsüb** vardır. Dervişin fekri neyse zikri de odur, atasözüne yakın bir söyleyiş olduğu için beyitte **irsal-i mesel** vardır. Yanak ile Nur suresi, kaşlar ile de nun harfi arasında **leff ü neşir** sanatı vardır.

(4) **Dil-i dîvâne Leylâyı şaçuñ çün**

Yürür sevdâ-zede Mecnûn olupdur

Deli gönül senin Leyla saçın için sevdâ-zede Mecnûn olup yürümektedir.

Sevgilinin saçı karalığı nedeniyle leyî oalarak ele alınır. Aşık, sevgilinin açları için sevdaya kılınmış ve Mecnun misali derbeder yaşam sürmeye başlamıştır. Saç uzundur, karışıktır, misk-i anber kokar. Bu yüzden aşığın aklını başından alır, onu deli-dîvâne eder. İşte aşık da sevgilinin saçına karşı koyamaz ve kendini adeta çöllere vurur, yalnızlığa çekilerek âvâre bir yaşam seçer.

Beyitte Leylâ ve Mecnun kıssasına **telmih** yapılmıştır. Leylâ kelimesi siyah anlamıyla da beyte uygun olduğu için **tevriyeli** kullanılmıştır. Aynı şekilde Mecnun kelimesinin de delilikle ilgili anlamı kastedilerek **tevriye** sanatı yapılmıştır. İkinci mısırda geçen sevda kelimesinde de kapkara anlamıyla **tevriye** sanatı yapılmıştır.

Aşık, gönlünü Mecnun'a, sevgilinin saçlarını da Leylâ'ya **teşbih** etmiştir.

(5) **Rahîmî gamze kıldı kalb-i meftûn**

Lebiçûn cân gama merhûn olupdur

Meftûn (a.s.) : büyülenmiş, gönül vermiş, hayran olmuş

Merhûn (a.s.): rehin edilmiş, bir şeye bağlı

Ey Rahîmî! Sevgilinin gamzesi kalbi meftûn kıldı, cân onun dudağı için üzüntüye rehin düşmüştür.

Aşık, sevgilinin gamzesi yüzünden kalbinin büyülenmiş olduğunu söylüyor. Gamze sadece bakışla değil, göz, kaş ve kirpiğin birlikte ortaya koyduğu bir hareket olduğu için aşkın gönlü bu ittifaka karşı koyamamıştır. Ayrıca sevgili o kadar nazla ve ustaca gamzesini ortaya koyar ki aşkın gönlünü kaptırdığından haberi bile olmaz. Yine sevgilinin dudağı için de aşkın canı gamın esiri olur. Dudak, hem renk hem şekil olarak göz alıcıdır; hem de şirin sözler sarfettiği, hayat veren ağız suyunun pınarı olduğu için aşığı çileden çileye düşürür.

Meftûn ve merhun kelimelerinde **cinâs** sanatı vardır. Rahîmî denilerek **tecrîd** sanatı yapılmıştır. Gamze ve dudak kelimeleri kişileştirildiği için **teşhîs** sanatı vardır.

2.2.46. Gazel 46 : Şalınur ol boyı servüm yine ra'nâlığı var
 Gül gibi ğanc ider ol ğonca ne zîbâlığı var
 fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün

Zîbâ (f.s.) : süslü

Genç: yeni, körpe

Ra'nâ (a.s.): güzel, latif, hoş görünen

O boyu servi gibi olan sevgilinin boşluğu, güzelliği üstünde, yine salınıyor. O goncanın ne süslülüğü var ki yine gül gibi yenileniyor.

Sevgili, her zaman olduğu gibi bütün güzelliğiyle, endamıyla, şirinliğiyle salınmaktadır. Aşık bu güzelliği her seferinde sanki ilk kez görüyormuş gibi hayranlıkla izlemektedir. Ya da en azında hayalinde canlandırmaktadır. Aşığa göre sevgili aslında her zaman taze bir güldür. Pörsüme, eskime, yıpranma gibi eylemler ondan çok uzak olduğu gibi yenilenmeye de ihtiyacı yoktur. Gül bile çiçeklerin sultanyken her bahar yeniden açar ama gülden daha güzel olan sevgilinin buna gereksinimi yoktur.

Servi ve gonca **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Gül, gonca, ra'nâ kelimelerinde **tenâsüb vardır**. Aşık sevgilinin güzel ve süslü olduğunu bilmesine rağmen ne zibâlığı var diye soruyor, **tecâhül-i arif** yapıyor.

(2) **Dem-i hecründe yaşum içre hırâşîde beden**

Beñzer ol kıal 'aya deryâda temâşâlığı var

Hırâş(f.s.): tırmalayan

Senin ayrılığının zamanında bedenim göz yaşları içinde yaralandı, kaldı. Bu haliyle deniz kenarındaki bir kaleye benzemektedir.

Aşık, sevgiliden ayrı geçirdiği bütün anlarda göz yaşları dökmektedir. Göz yaşları tuzlu olduğu için uzun süre aktığı zaman cildi tahriş eder ve aşığın üzüntüsüne can acısı da katılmış olur. Aynı zamanda yanakta aynı yerden süzöldükçe oluktan sızan bir su gibi iz bırakır. Aşık yüzündeki bu manzarayı denizin kenarında kalmış bir kaleye benzetmektedir. Aşık göz yaşları deryasında kalmıştır. Deryayı temaşa eden kale de aynı şekilde sularla çevrilidir.

Aşık bedenini deryada temaşa eden bir kaleye **teşbîh** etmiştir. Göz yaşının çokluğu nazara verilerek **mübâlağa** sanatı yapılmıştır.

Beyitte ayrıca yaş ile derya; beden ile kale kelimelerinde **leff ü neşir** sanatı vardır.

(3) **Lebi kâlâsını ser-mâye-i cânıyla meded**

Baňa ey hâce alı vir saňa helvalığı var

Hâce (fi.i): hoca, efendi

Helvalık : bahşiş

Dudağının kalesini can sermayesiyle benim için alver ey hoca, ne de olsa sana bahşiş verecektir.

Aşık sevgilinin dudağını bir kaleye benzetiyor. Malumdur ki kaleler muhafızlar tarafından iyi korunan müstahkem mevkiilerdir. Kaleyi ele geçirmek öyle her babayiğidin harcı değildir. Bu yüzden şair hocadan yardım istiyor. Can sermayesi karşılığında sevgilinin dudağını elde etmek istiyor. Bunu yapabilirse bahşişi hakedeceğini söylüyor.

Elbise, ayakkabı nevinden bir şey yaptırıldığı zaman çıraklara verilen bahşişlere şerbetlik veya helvalık adı verilir.¹⁴¹ İşte aşık, sevgilinin dudak kalesini ele geçirirse hocaya helvalık vadediyor.

Dudak kalesi sözüyle **teşbîh-i belîğ** yapılmış. Ey hâce denilerek **nidâ** sanatı var. Helvalık denen bahşiş verme geleneğine **telmihte** bulunulmuş. Sevgilinin dudağı söylenerek sevgiliye kavuşma kastediliyor, **mecâz-ı mürselsan**atı vardır.

(4) **Gülşen-i hüsnuñe karşı yine dil bülbülinüñ**

Nağme-i âh-ı hezârân ile şeydâlığı var

Hezârân (f.i.): bülbüller, binler

Güzelliğinin gül bahçesine karşı yine gönül bülbülinün binlerce âh nâmeleriyle şeydâlığı üstünde.

Bülbül, güle olan aşkıyla meşhurdur. Gonca gülün açıldığını görmek için akşam olduğunda sabahlara kadar güle serenatlar yapar, aşkını ilan edermiş. Sabah olup gül

¹⁴¹ Onay, a.g.e. s.267

açılacağı sırada bütün gece uykusuz kalan bülbül bir anlık gafletle bu anı kaçıtır ondan sonra da şeydalanırmış. İşte aşğın gönlü sevgiliye yalvarıp yakaran bir bülbüldür. Ve sevgilinin güzelliğini görünce yine ne yapacağını bilememekte binlerce âh edip kendini deliliğe vurmaktadır.

Sevgilinin güzelliği gül bahçesine; aşğın gönlü de bülbüle benzetilmiş, **teşbîh-i belîğ** var. Gül ile bülbül hikayelerine **telmihte** bulunulmuş. Bübül, nağme, gülşen, şeydalık kelimelerinde **tenâsüb** var. Hezârân kelimesinin bülbüller anlamıyla **ihâm-ı tenâsüb** var.

(5) **Geçdi takvâ vü vera'dan oluban mest ü harâb**

Şorma âhvâl-i Rahîmîyi ki rüsvâlığı var

Takva (a.i.): Allah korkusu

Verâ'(a.i.): haramdan kaçınma

Rüsvâ (f.s.): rezil, itibarsız

Rahîmînin durumunu sorma, mest ve harâb olup takvâ ve verâdan vazgeçti o şimdi rezil rüsvâyı durumda.

Dîvân şiirinde sofî ve rind-meşreb kişiler bir çekişme halindedir. Zira rind olanlar içki ve eğlenceye düşkündürler. Rindlerin zâhid, sofî olarak adlandırdıkları karşı gurup ise dinin yasak saydığı içki ve eğlence meclislerinden uzak oldukları gibi rindane geçinenleri de cehennem ateşiyle korkutarak vazgeçirmek isterler. Beyitten anlaşılan o ki Rahîmî önceleri takva ve vera ehli iken aşk derdine düşmüş, kendini içkiye ve sarhoşluğa vermiş, ancak gerek aşıklık hallerinden gerekse içkiden dolayı perişan hallere bürünmüş bir zavallı olduğunu itiraf ediyor.

Takva ve verâ kelimeleriyle mest ve harâp kelimeleri arasında **tezâd** var. Rahîmî ismen anılarak **tecrîd** sanatı yapılmış.

2.2.47. Gazel 47 : Çerh-i hüsñ içre gönül gün yüzünü mâh bilür

Güneşe zerrece mihr itmezin Allah bilür

fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün

Mihr (f.i.): güneş, sevgi, muhabbet

Güzellik göğü içinde, sevgilinin gün yüzünü ay bilir. Ey gönül Allah bilir güneşe zerrece miktar sevgi beslemiyorsun.

Sevgilinin yüzü, parlaklığı ve yuvarlak oluşu sebebiyle aya benzer. Bu sebeple güzellik göğünde sevgilinin aya olan benzerliğini aybilecektir. Aşık ise güneşe karşı en küçük bir sevgi beslememektedir. Çünkü aşık da sevgilinin haberdar olduğu için aya yakınlık beslemektedir.

Çerh-i hüsñ denilerek **teşbîh-i belîğ** yapılmış. Aşık gönlünü **tecrid** ediyor. Güneş ve zerrece kelimelerinde **tezâd** var. Günü mâh, güneş ve mihr kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

(2) **Hem-demüm yok ki diyem 'aşk-ı gamın neyleyeyin**

Giceler nâlişümi âh-ı sehergâh bilür

Aşk gamını ne yapayım diye sorabilecek bir arkadaşım yok ki...(Bu yüzden) Geceler boyu inleyişimi seher vaktinin âhı biliyor.

Aşık, aşk derdinden dolayı çektiği ızdırabı geceleyin hada çok hisseder. Çünkü geceler acıların, hastalıkların insana daha zor geldiği zaman dilimleridir. Ve bir türlü sabah olmak bilmez. Aynı zamanda tek başına olmak, halini arz edecek bir gönül ehlinin eksikliği eklenince gecelerin zorluğu daha da katlanılmaz olacaktır. Aşığın bu durumundan bir tek seher vakti çekilen âhlar haberdardır. Çünkü aşığın yanında onun duruuna şahit olacak başka kimse bulunmamaktadır.

Gece ve seher kelimeleri arasında **tezâd** sanatı vardır. Gam, gece, nâliş ve âh kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

(3) **Bir hatâyla şacı çinine dolaşdı bu gönül**

Kerem ü 'afv-ı gedâyı yine ol şâh bilür

Çîn (f.i.): kıvrım, büküm

Bu gönül bir bata ile (sevgilinin) saçının kıvrımına dolaştı. Kulun af ve ibsanını yine o padişah bilir.

Sevgilinin saç kıvrım bükümdür. Aşık hayalen hep sevgilinin saçıyla meşguldür. Sonunda aşığın gönlü adeta tuzığa düşen bir av gibi gidip bu saça dolaşmış ve kurtulamamaktadır. Aşığa göre yaptığı şey bir hatadır, çünkü önlem almamış ve kendini bu hallere kaoyuştur. Nasıl ki kullar padişahlardan af ve merhamet umarlar, sevgiliye kul olan aşık da o padişahı medet ummakta ve sevgiliden hatasını affetmesini beklemektedir.

Şâh **açık istiâre** yoluyla sevgili, gedâ da yine **açık istiâre** yoluyla aşıktır. Şâh ve gedâ kelimelerinde **tezâd** vardır. Şair gönlünü **tecrid** ediyor. Kerem, afv, gedâ, şâh kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

(4) **Bende âzâd oluban hâk olayın sâye gibi**

Toğrı yolına o servûñ şanı bir râh bilür

Kanı: hani, nerede

Âzâd (f.s.): köle olmayan, serbest olan

Bende (f.i.): kul, köle

Kölelikten kurtulup gölge gibi toprak olayım. O servi boyunun doğru yolunun nerde olduğunu bir yol bilir.

Aşık aşkın ve sevgilinin kölesidir. Kölelikten kurtulmak, serbest kalarak istediği gibi hareket etmek istemektedir. Ne var ki serbestlik anlayışında bile kölelik düşüncesi yer almaktadır. Serbest kalacak, sevgilinin nerde olduğunu öğrenecek ve onu bir gölge gibi takip edecektir. Kısacası kölelikten kurtuldum derken yine köle olacaktır.

Bende ve âzâd kelimelerinde **tezâd** sanatı var. Serv **açık istiâre** yoluyla sevgilidir.

(5) **Ne bilür âh-ı derûnum eşerin ehl-i hevâ****Reviş-i âh yine hem-nefesi âh bilür****Reviş (f.i.)** : gidiş, yürüyüş, usul, yol**Hem-nefes (f.a.b.i.)** : arkadaş

İçimdeki âbın eserinin ne olduğunu isteğine uyanlar nerden bilsin? Âbın metodunu, gidişatını yine âba arkadaş olan bilir.

Aşık gece olduğunda seher vaktine kadar âh edip inlemekle vakit geçirmektedir. Ve çektiği bu âhlar gönülden başlar, gözünde kanlı gözyaşı olarak devam eder. Dolayısıyla aşık üzerinde bir takım etkileri, emareleri olacaktır. Heva ehli yani nefsinin isteklerine râm olanlar, aşktan inlemekten habersiz olanların aşğın halini anlaması mümkün değildir. Çekilen çile ve ızdırabın aşığı nasıl etkilediğini âh etmekten uzak olmayanlar yani gönül ehli olanlar bilebilir.

Âh kelimesi tekrar edilmiş, **tekâr** sanatı var. Âh, ehl, hevâ, hem kelimelerindeki “h” seslerinde **aliterasyon** sanatı vardır. Ne bilir denilerek **istifham** sanatı yapılmış.

(6) **Reh-i kûyına nice yol vara dil yalvarmaz****‘Akl ise kendüyi güm-geşte vü güm-râh bilür****Güm-geşte (f.b.s.)** : kaybolmuş**Güm-râh (f.b.s.)** : yolunu şaşırmış

Semtinin yoluna ne kadar yol gittiğini, gönül bilemez, akıl ise kendisini yolunu şaşırmış ve yolda kalmış bilir.

Sevgilinin semtine giden pek çok yol vardır. Gönül bu yolların hangileri olduğunu bilemez. Akıl ile ulaşılabilir olduğu düşünülse de akıl da yarı yolda kalmıştır. Dolayısıyla sevgiliye ulaşmak için ne akıl ne gönül yeterli değildir. Beyit sevgilinin yaşadığı yer olarak anlam vermenin yanında sevgiliye giden yani onun gönlüne giren yollar anlamında da anlaşılabilir. Bu yollar elbette ki sayısızdır ve o yolu bulmak aşğın bilgi, tecrübe, kurnazlık ve maharetine kalmaktadır da denebilir.

Reh-i kûy ifadesi her iki anlama da gelecek şekilde kullanıldığından **tevriyelidir**. Reh-râh kelimeleri **cinâslıdır**. Reh, yol, râh kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

(7) **Derd-i ğam bir ğama dūş itdi Rahîmîyi şehâ**

Ĥayret alur özini geh bilemez ğâh bilür

Dūş (f.i.): omuz

Ey padişah gam derdi Rahîmîyi bir üzüntüye düşürdü. Buyüçden Rahîmî'yi hayret kaplamıştır, o artık kendini bazen bilir, bazen bilmez bir haldedir.

Gam çeken biri üzüntünün etkisiyle gecesi gündüzüne karışmış, günlük hayatını olması gibi yaşamaktan uzak, rüzgara kapılıp sürüklenen biri edasıyla yaşamaktadır. Çünkü üzüntünün kaynağı, sebebi her ne ise giderilene kadar, çözümlenene kadar insanın zihnini alt üst eder, yaşamını derinden etkiler ve insan bazen kendisinin farkındadır, bazen de olur ki ne yaptığını ne halde olduğunu bilmez bir durumdadır. Şair de içinde bulunduğu ruh halini bu şekilde tasvir etmektedir.

Gam derdi denilerek **teşbîh-i belîğ** yapılmış. Rahîmî denilerek **tecrîd** sanatı yapılmış Şeh **açık istiâre** yoluyla sevgidir. Ey padişah denilerek **nidâ** sanatı yapılmış.

2.2.48. Gazel 48 : Gönlüm alan o çeşm-i dil-cûdur

Velî sevdâlara şalan o durur

fe'îlâtün mefâ'ilün fe'ilün

Gönlümü alan o gönül çeken göz'dür. Ama (aynı zamanda) sevdâya şalan da odur.

Dîvân şürinde göz, sevgiliye ait en önemli unsurlardan biridir. Çünkü göz, sevgilinin en güzel taraflarından biridir. Aşığı gözü ile etkiler. Zira şuh, mahmur ve şehladır. İnsafsız ve ilgisizdir; nazlanır, eğlenir, görmez, görmezden gelir. Bununla birlikte bademe benzeyen şekliyle, baygın bakışıyla aşığın gönlünü çeler. Aşık da daima sevgilinin gözünü arar. Onun bakış şeklinden çeşitli manalar çıkarmaya çalışır. Dolayısıyla aşık sevgilinin gözleriyle sıkı bir irtibat halindedir ve sevgilinin gözleri o kadar alımlı ve gönül alıcıdır ki onu gören aşığın gönlü ister istemez meyleder.

Sevda kelimesinin siyahlık anlamı gözle ilgili olduğu için **ihâm-ı tenâsüb** vardır. Gönül ve sevda kelimelerinde ise **tenâsüb** vardır.

(2) **Ėâmetũñ râst serv-i dil-cûdur**

Şu gibi gönlüm ağıdan o durur

Dil-cû (f.b.s.) :gönül çeken

Doğrusu senin boyun gönül çeken bir selvidir. Gönlümü su gibi akıtan da odur.

Sevgilinin boyu dîvân edebîyatında uzunluğu, dimdik oluşu yönleriyle selviye benzetilmektedir. Selviler su kenarında yetişen ağaçlardır. Aşığın gönlü de su gibi bir anda akıp sevgiliye doğru gider. Bu güzelliğı görünce gayr-ı ihtiyari sevgiliye meyleder anlamındadır. Aşık, sevgilide bulunan göz, dudak, yanak, kaş, bel gibi çeşitli unsurlar sebebiyle aşk ateşine düşebilir. Bu beyitte belli ki aşığı sevdaya şalan sevgilinin uzun boyudur.

Sevgilinin boyu selviye **teşbîh** edilmiş. Kamet, serv ve dil-cû kelimeleri arasında **tenâsüb** vardır.

(3) **Yalmanur teşne-dil görüp la 'lün****Hastadur şandı bir içüm şu durur****Yalmanmak** : yalanmak, yalanıp yiyecek şey aramak, bir şey istemek

Susamış olan gönlüm senin dudağımı görünce yalandı.(senin dudaklarını arzuladı). Hasta olduğunu zannetti, oysa bir içim sudur.

Aşık sevgiliye hasretinden dolayı suya hasret bir kişi gibi yanıp kavrulmaktadır. Sevgilinin dudakları da bir içim su gibi güzel ve susuzluğu gideren bir pınar gibidir. Aşık bu pınardan içecek, sevgilinin ağız suyunu emecek dolayısıyla susuzluğunu giderecek aynı zamanda yaralarına çare bulacaktır. Çünkü sevgilinin ağız suyu hasta aşık için şifa kaynağıdır.

La'l **açık istiâre** yoluyla sevgilinin dudağıdır. La'l, teşne ve su kelimelerinde **tenâsüb** vardır. Ayrıca aşık sadece sevgilinin dudağını arzulamaz, sevgiliye kavuşmayı kastediyor, **mecâz-ı mürsel** sanatı vardır.

(4) **Leb ü dendânuñ ańıcaķ gözümün****İçi bir la 'l gehi lü'lü' dūrūr****Dendân (f.i.)** :diş**Lü'lü (a.i.)** : inci

Dudağımı ve dişlerini anınca gözümün içi bazen la'l bazen inci oluyor.

Aşık sevgilinin dudağını ve dişlerini hiç hatırdan çıkaramaz. Daha doğrusu sevgili daima aklının bir yerinde durur. Çünkü hasret çekmektedir. İnsan sevdiğine hasret duyuyorsa nereye giderse gitsin, ne yaparsa yapsın sevdiğini düşünmekten kendini alıkoyamaz. İşte aşık, sevgiliyi anınca gözünden inci gibi yaşlar dökülüyor. Çok ağlamaktan kızaran gözleri de sevgilinin dudağını hatırlatan bir renge bürünüyor.

Leb ile la'l; dendân ile lü'lü kelimelerinde **leff ü neşir** vardır.

(5) **Ġam-ı hattun hevâ-yı zülfün âh****Ben perîşâna kara yazı durur****Hatt (a.i.)** : yanak, dudak ve çene enarında bulunan ince ayva tüyleri**Kara yazılı** : bahtsız, talihsiz

Yüzündeki tüylerden dolayı duyduğum üzüntü ve saçının isteği, hevesi yazık ki ben gibi bir perişana kara yazıdır.

Sevgilinin saç ve yüzündeki tüyler siyahtır. Aşık sevgilinin yüzündeki bu tüyler sebebiyle keder içerisinde. Çünkü aşık sevgilinin yüzündeki tüylerinin hayalinden bile zevk duyar. Kavuşamayınca da kederlenir. Saçının da yumuşaklığı ve rahatlığı aşığın sevgilinin saçını arzulamasının sebebidir. Her ikisinin de siyahlığını talihinin karalığı olarak görmektedir. Çünkü talihsiz olmasaydı gam çekmeyecek, emeline yani sevgiliye kavuşacaktı.

Aşık alnının kara yazısının sebebi olarak hatt ve zülfü göstermiş, **hüsn-i ta'lil** yapmış. Zülûf, hat, kara kelimeleri arasında **tenâsüb** sanatı vardır.

(6) **Nâr- ı hecre yağan beni her şeb**

Bir yalın yüzlü yâr-ı meh-rû durur

Yalın yüzlü: tüysüz, parlak, açık yüz.

Beni her gece ayrılık ateşine atan yalın yüzlü, ay yüzlü bir sevgilidir.

Aşık, yüzü ayın on dördü gibi parlak ve göz kamaştıran bir güzelliğe sahip olan sevgilisini her gece seher vakitlerine kadar anmaktadır, onu hayal etmektedir. Ve ayrılık acısı öyle bir ateştir ki adeta insanı cehennem ateşi gibi yakar kavurur. İşte aşık bu beyitte kendisinin de hicran ateşinden nasibini aldığını ve buna sebep olanın da duru bir güzelliğe sahip olan ay yüzlü bir sevgili olduğunu itiraf etmektedir.

Ayrılık ateşi denilerek **teşbîh-i belîğ** yapılmış, nâr ile yakmak ve şeb ile meh kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

(7) **Dil kocadukça 'aşka oldu hâris**

'Aklı var ol delinün uslu durur

Kocamak: ihtiyarlamak

Harîs (a.s.) :hırslı, bir konuda lüzumundan fazla istekli

Gönül yaşlandıkça aşka karşı daha hırslı oldu. O delinin aklı varsa uslu dursun..

Fiziksel olarak yaşlanan insanın bedenidir. Ağaran saç, görme yetisini yavaş yavaş kaybeden gözleri, ağır işten kulakları yaşlılığın en bariz belirtilerindendir. Ama insanın

gönlü hiçbir zaman kocamaz. Her daim genç kalır. Bunu pek çok insan kendisini henüz genç yaşta hissettiğini söyleyerek doğrulamaktadır. Hatta günlerinin yavaş yavaş azaldığının farkına varan insan çevredekilerin ayıplamasına maruz kalmayı göze alarak yaşından beklenmeyen işlere kalkışır, isteklerde bulunurlar. İşte şair de yaşlandıkça uslanması gerekirken gönlünün aşk konusunda daha bir istekli olduğunu söylüyor ve gönlüne söz geçirememekten yakınıyor. Eğer Rahîmî “Kırkından sonra azanı teneşir paklar” atasözünü duymuş olsaydı bu beyitte irad-ı mesel olarak taşı gedğine koyardı.

Akıl ve deli kelimelerinde **tezâd** var. Dil ifadesiyle şair gönlünü **tecrid** ediyor. Uslu kelimesi yaramazlık etmesin, güzel dursun anlamındadır. Ancak kelimenin akılla ilgili anlamı da beyte uygun düştüğü için **ihâm-ı tenâsüb** vardır.

(8) **Haddüñe perde oldı hatt-ı lebün**

Cânuma başka bu da kayğu durur

Kaygu: üzüntü, tasa, endişe

Hadd (a.i.): yanak

Dudağındaki tüyler yanağına perde oldu. Bu da canıma başka bir kaygıdır.

Aşık sevgilinin yüzündeki tüyleri bile seyretmeyi sevmektedir. Çünkü sevgiliye son derece düşkündür ve ona ait en küçük bir ayrıntıyı bile göz ardı etmek istemez. Ancak çoğu zaman değil izlemek bunun sadece hayaliyle yetinmek zorunda kalır. İşte ihtimal ki sabaha kadar uykusuz kaldığı gecelerden birinde sevgiliyi hayalen temaşa ediyor. Ve dudağının çevresindeki tüylerin yanağını gölgelediğini fark ediyor ve buna canı sıkılıyor. Çünkü bu tüyler sevgilinin ay gibi parlayan yanağının ışığını azaltmaktadır.

Dudağının çevresindeki tüylerin yanağın ışığını engellemesi söylenerek **mübâlağa** yapılmış. Hadd, hatt, leb sevgilie ait güzellik unsurlarıdır; **tenâsüb** sanatı vardır.

(9) **Ağladup alma ey perî âhum**

Gözlerüm yaşı bir ılı şu durur

Ey peri, beni ağlatıp da âhımı alma gözyaşım ılık bir sudur.

Aşık sevgiliden artık kendisini ağlatmamasını istemektedir. Çünkü aşık ağladıkça gönlünden yükselen âhlar gökyüzüne ulaşır. Malumdur ki mazlumun âhıyla Allah

arasında perde olmadığı için bu âhlar eninde sonunda sebep olana da zarar verecektir. Aşık bu beyitte gizli gizli sevgiliyi tehdit etmektedir.

Peri **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Şair ey peri diye seslenerek **nidâ** sanatı yapıyor. Âhını almak deyimi beyitte geçtiği için **irad-ı mesel** sanatı vardır.

(10) **Ehl-i ‘aşka Rahîmî cevri-i ‘itâb**

Hûb-rûlarda bu güzel-hû durur

‘itâb (a.i.): azarlama

Hû (f.i.): tabiat, mizaç

Ey Rahîmî, aşk ehline azap ve eziyet etmek güzel yüzlülerde bulunan güzel bir huydur.

Aşık, sevgilinin eziyet ve cefasını severek kabullenir. Bu, sevgilinin en azından kendisine ilgisiz kalmadığını gösterdiğinden aşık için sevinç kaynağıdır. Ancak hoşnut olduğunu söylese de insan sevgiliden iltifat görmeyi, sevgisine karşılık bulmayı beklemektedir. Rahîmî aslında üzüldüğü bir konuda bu sıkıntısını gizlemekte ve düşüncelerinin tam tersini ifade etmektedir.

Şair, eziyet etmenin güzellere ait güzel bir haslet olduğunu söylerken aslında tam tersini kastederek **tariz** yapıyor. Rahîmî denilerek **tecrîd** yapılmış. Ey hitabıyla **nidâ** sanatına yer verilmiş.

2.2.49. Gazel 49 : Hemân sünbül saçın miskîn şanma misk (ü) ‘anberdür

Yanup tüter ruhuñcün lâle şan bir odlı micmerdür

mefâ’ilün mefâ’ilün meâ’ilün mefâ’ilün

Misk(a.i.): Asya’nın yüksek dağlarında yaşayan bir cins ceylanın göbeğinden çıkarılan güzel kokulu madde

Anber(a.s.): Ada balığının bağırsaklarında toplanan yumuşak, yapışkan ve misk gibi kokan, kül renginde bir madde

Miskîn (a.s.): miskli

Micmer (a.i.) : içinde tütsü yakılan kab

Sünbül (f.i.) : sünbül, güzellerin saç

Sünbül saçını hemen miskelenmiş zannetme, o aslında misk ve anberdir. Senin lale sandığın şey de yanağın için yanıp tutuşan bir buhurdandır.

Aşık sevgilide bulunan güzellik unsurları üzerinde duruyor. Öncelikle sevgilinin saç misk sürülmüş değildir. Bu güzel kokuyu kendinden etrafa yayan bir özelliğe sahiptir. Şöyle ki sünbül şekli ve kokusu sebebiyle sevgilinin saç için kullanılır. Sünbül, şekil bakımından dağınıktır. Bu dağınıklık aşağı doğru kıvrılmış olduğundan kıvrımlı bir saç görünüşündedir. En belirgin özelliği kırmızı rengi olan lale ise daha çok sevgilinin yanağına benzetilir. Ortasındaki siyahlık sevgilinin yanağına özenmesi sonunda meydana gelen bir yara, dağ olarak düşünülür. Dolayısıyla lale sevgilinin yanağını kışkandığı için yanıp tutuşmaktadır.

Sevgilinin saç misk ve anbere; lâle de sevgilinin yanağına **teşbîh** edilmiş. Misk ve miskîn kelimelerinde **istikâk** sanatı vardır. Sünbül, saç, miskîn, misk, anber ve lale, ruh kelimeleri arsında da **tenâsüb** sanatı vardır.

(2) Çenâra dek gelüp serv-i bülendün pâyesin pest it

Senün bu müntehâ kıddünle tûbâ baş bir âzerdür

Çenâr (f.i.) : çınar, çınarağacı

Serv-i bülend: uzun boylu selvi

Pâye (f.i.) : rütbe, derece

Basmak: alt etmek, yenmek

Pest (f.s.) : alçak, aşağı

Münteha (a.s.): nihayet bulmuş, son kerte

Âzer (f.i.) : ateş

Sen, o uzun boyunla çınarın yanına kadar gelip onun derecesini alçalt. Senin bu upuzun boyun ancak cennetteki tuba ağacıyla boy ölçülebilir.

Aşığın nazarında sevgili uzun boyludur. Hatta bu boyuyla uzunluğuyla bilinen selvi ağacını bile geride bırakır. Sevgilinin boyuyla yarışabilecek bir ağaç varsa ancak cennetteki tuba ağacıdır.

Aşık sevgilinin boyuyla ilgili **mübâlağa** yapıyor. Serv, münteha, kadd ve tuba kelimelerinde **tenâsüb** vardır.

(3) Bu gülzâr içre ey gonca görünür kıadd ü zülfüñsüz

Gözüme ok yılını servi sünbül şekl-i ejderdür

Ejder (f.i.) : büyük yılan

Ey gonca (gibi olan sevgili), boyun ve saçın olmasa bu gül bahçesinde servi gözüme yılan, sünbül de ederha şeklinde görünür.

Aşık burada bir bahçe tasviri yapıyor. Bahçedeki laleler, güller, sünbüller, serviler renkleriyle ve kokularıyla baharın temsilcisidir. Göze, gönle hitab eder. Ancak o bahçe sevgili varsa daha bir güzel olacaktır. Yoksa ne kadar güzel olursa olsun aşığın gözünde farklı şekilde canlanacaktır. Nitekim sevgilinin boyu ve saçı olmadan servi bir yılan sünbül de büyük bir yilandan farksız olacaktır.

Beyitte kadd ile serv; zülûf ile ejder kelimelerinde **leff ü neşir** vardır. Gonca **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Şair ey gonca diye sevgiliye seslenmektedir; **nidâ** sanatı vardır.

(4) Şağın gül-gûn yaşuñdan reng aluram dem revân itme

Basîret üzre ol ey dîde ol gül-berg-i ter terdür

Revan (f.s.) : hemen, derhal

Basîret (a.i.) : önden görüş, seziş

Yaş: taze, deniz

Ey göz, sakın ola ki sevgilinin gülrenkli yaşından renk alırım diye heveslenme. Basiretli ol. O taze bir gül yaprağı tazedir.

Aşık gözlerini sevgilinin gül renkli gözyaşından renk alma konusunda heveslenmemesi için uyarıyor. Çünkü sevgili de son derece güzel duran nitelikler aşıkta o derece güzel gözükmecektir.

Dîvân şiiirinde aşık sürekli göz yaşı döktüğü için gözleri kanlıdır ve kırmızı renktedir. Aşık bunu sevgilinin gül yanağına özenmesi gibi güzel bir sebebe bağlamaktadır; **hüsn-i ta'lîl** sanatı vardır. Ey dide denilerek **teşhîs** ve **nîdâ** sanatı yapılmıştır. Gül-berg-i ter **açık istiâre** yoluyla sevgilidir. Yine ey göz, denilerek **tecrid** sanatı yapılmıştır.

(5) **Zer-i hâlis gibi günden güne zerd olmada çihreñ**

Rahîmî kanlu yaşuñ var ise kibrit-i ahmerdür

Zer (f.i.): altın

Zerd (f.s.): sarı

Kibrî-i ahmer: kırmızı kükürt, simya ilminde toprağı altın yapmaya yarayan müessir madde

Ey Rahîmî, yüzün saf altın gibi günden güne sararmaktadır. Eğer kanlı yaşın da varsa bu, toprağı altın yapan bir madde olur..

Aşık sevgiliden ayrı kaldığı sürece yemeden içmeden kesilir, sağlığına yeterince önem vermediği için de sıhhati giderek bozulmaktadır. Hastalığın etkileri, çekilen çile ve ızdırap insanların yüzlerine de sirayet eder. İşte şair günden güne sararıp solmakta, yüzünde oluşan bu görüntü saf altına benzemektedir. Bu haline bir de kanlı gözyaşları eklenirse işte o zaman bu yaşlar toğrağı altına çeviren etken madde işlevinde olacaktır. Aşık sürekli ağlayınca gözleri kızaracak gözyaşı bu kızarıklığın üzerinde kanlı gibi duracaktır. Kibrit-i ahmerin rengi de kırmızıdır. Kısacası ister aşığın sapsarı yüzü ister yere düşen ve değdiği şeyi altına çeviren kibrit-i ahmer gibi olan gözyaşları olsun aşığın sararıp altın rengine büründüğünün delili olacaktır.

Şair, çehresini saf altına; kanlı gözyaşlarını da kibrit-i ahmere **teşbîh** ediyor. Zer ve zerd kelimelerinde **istikâk** sanatı vardır. Zer ve zerd; kan ve ahmer kelimelerinde de **tenâsüb** sanatı vardır.

2.2.50. Gazel 50 : Baña hecrũnde ğam vaşluñla şâdân olmadan yegdür

Dili bîmâr-ı hoş-derdũñle dermân olmadan yegdür

mefâ'îlün mefâ'îlün meâ'îlün mefâ'îlün

Şâdân (f.s.): sevinçli, keyifli

Bîmâr (f.s.): hasta

Ayrılığındaki üzüntü benim için kavuşmanla gelen mutluluktan iyidir. Benim için boş derdinle dertlenen gönlüm de derman bulmasından iyidir.

Aşık için her zaman vuslat değil, hicran tercih sebebidir. Mutluluğu değil, üzüntü çekmeyi yeğler. Çünkü bunlar aşığı olgunlaştıran, değerine değer katan unsurlardır. Ne kadar sevgiliden ayrı kalmışsa o kadar pişmiş demektir. Ve ne kadar üzüntüyle ağlamışsa onun aşkı diğer aşklardan üstündür. Nitekim adından çağlar boyu söz edilen aşklar kavuşulamayan aşklardır. Aşık, büyük aşk kahramanlarından birinin de kendisi olmasını arzular. Bunun da yolu hicran ve gözyaşından geçer. Bu sebeple aşık kavuşmayı ve mutluluğu istemez. Gönlünün her daim derli kalmasını ister.

Hecr ile vasl; gam ile şâdân; derd ile derman kelimelerinde **tezâd** vardır. Yine hecr, gam, bîmâr, derd; vasl, şâdân, dermân kelimelerinde **tenâsüb** sanatı vardır. Yeg kelimesi tekrar edilmesi **tekrîr** sanatına örnektir.

(2) **Bu çeşm-i cür 'aveş pâ-y-mâl-i devrân itseñ incinmem**

Lebüñsüz sâġar-ı çeşmüm tolu şan olmadan yegdür

Devrân (a.i.): dünya, felek, zaman, talih, kader, devir

Pây-mâl (f.b.s.): ayak altında kalmış, çiğnenmiş

Bu kadeh gibi gözü zamana ayak altı etsen incinmem. Dudağının yokluğuyla gözümün kadehinin kan dolmasından iyidir.

Aşık burada bir içki meclisinin tasvirini veriyor. Şaraplar içilmiş, herkes mest ü mahmur bir halde kendinden geçmiş ve kendi derdiyle, tasasıyla başbaşa kalmış. Bu arada sarhoşluğun verdiği etkiyle şarap kadehleri yerlere çalınıyor. Bir nebze olsun üzüntünün hafifletilmesine çalışılıyor. Aşığın gözler ise ağlamaktan kızarmış ve içi dolu bir şarap kadehini andırır olmuş. İşte aşık sevgiliden bu gözleri yerlere çalmasını, kırıp parçalamasını istiyor. Eğer sevgilinin dudağına kavuşmak nasip olmayacaksa -ki

olmayacak- aşkın gözlerizaten ağlamaktan kanla dolacak. Öyle olmaktansa gözlerini kaybetmeyi tercih ediyor. Bu bile sevgilinin ayrılığı kadar kandisini incitmeyecektir.

Çeşm-i cüraveş ifadesinde göz, şarap kadehine **teşbîh** edilmiş. Yine sagar-ı çeşmüm denilerek **teşbîh-i belîğ** yapılmış. Şair sevgilinin dudağını nazara vererek sevgiliye kavuşmayı kastediyor, **mecâz-ı mürsel** sanatı vardır. Devr kelimesinin içki kadehi anlamı beyitte geçen içki ile kelimelerle (sâgar, cür'a) **ihâm-ı tenâsüb** oluşturuyor.

(3) **Senûñ olsun sa ‘âdetle ‘azîzüm mülket-i dünyâ**

Baňa kapuñda kulluķ Mısra sultân olmadan yegdür

Mülket (a.i.): ülke

‘aziz(a.s.): muhterem, sayın, sevgili

Azîzim -ey sevgilim- dünya ülkeleriyle saadet ve buzur senin olsun. Ben bunları istemiyorum. Benim için kapıda kul olmak Mısır’a sultan olmaktan iyidir, onu tercih ederim.

Aşık, sevgiliye sesleniyor. Sevgili sultandır, şâhtır. Aşkın gözünde tüm cihana hükmetmektedir. Kendisi de bu sultanın bir kuludur. Ve onun kapısında kul olmayı dünya saltanatına tercih etmektedir. Söz konusu yer Mısır bile olsa sultan olmak istemiyor. Dünya saltanatını ve saadeti sevgiliye layık gördüğünü ifade etmiş. Dîvân şîrinin coğrafyası içinde Mısır’dan çok bahsedilir. Nîl nehri hayat kaynağı olduğu için bereketli toprakları vardır. Yusuf ile Züleyha’nın maceraları orada geçmiştir. Ayrıca Yusuf peygamber köle iken Mısır’ sultan olmuştur. Bu yüzden sultan olmak deyince akla Mısır ve Hz. Yusuf gelmektedir.

Saadetle kelimesi “mutlulukla, seve seve” anlamıyla da beyte uygundur. O zaman beytin anlamı şöyle olur: Dünya ülkelerini yani saltanatı seve seve, gönül hoşluğuyla sana bırakıyorum. Dolayısıyla bu kelime **tevriyeli** kullanılmıştır. Ayrıca Yusuf peygamberin Mısır’a sultan olmasına **telmihte** bulunulmuş. Kul-sultan kelimelerinde **tezâd** var. Kapı ve kul kelimelerinde ve saadet, mülket, Mısır, sultan kelimelerinde **tenâsüb** vardır. Aziz kelimesi **açık istiâre** yoluyla sevgilidir.

(4) **Ğara ғаayğuda ‘ömr-i nâzenîni zâyî ‘ itmekden****Çekilmek dâra zûlfûñsüz perîşân olmadan yegdür****Kaygu** : üzüntü, tasa, endişe**Kara kaygu**: acı düşünce**Nâzenîn (f.s.):** narin, ince yapılı**Zâyî‘(a.s.):** elden çıkan, yitık, zarar, ziyan**Dâr (f.i.):** darağacı

Kötü düşüncelerle güzel ömrümü zayı etmekteyse darağacına asılmak saçın olmadan perişan olmaktan iyidir.

Aşık sevgiliye kavuşup kavuşamayacağı konusunda endişeli gözüküyor. Aklına en kötü ihtimalleri getirmekten de kendini alamıyor. Bu düşünceler onun çabuk gelip geçen şu fani ömrünün de acılaşmasına sebep oluyor. Sevgilinin saçı olmayacaksa aşığın gönü perişandır, karmakarışıktır. Aşık için, vuslat yoksa hayattan tat alamayacağı için yaşamakla ölmek arasında çok fazla fark yoktur. Bu yüzden sevgilinin saçından vazgeçmekteyse darağacına asılmayı tercih ediyor. Neden başka bir ölüm şekli değil de asılmak sorusuna gelince... Bu rastgele bir tercih değildir. Aşık sevgilinin saçına vurgun olmakla bir nevi dara çekilmiş olur. Çünkü saç rengi ve uzunluğu sebebiyle darağacını hatırlatmaktadır.

Aşık, zülfü nazara vererek sevgiliye kavuşmayı sevgiliye kavuşmayı bütün olarak ele almaktadır. Parçadan bütüne ulaşıldığı için **mecâz-ı mürsel** sanatı vardır. Zülûf, perişan, dâr kelimeleri sevgilinin saçıyla ilgili kelimelerdir. Dolayısıyla **tenâsüb** sanatı vardır.

(5) **Ümîd-i vuñlat-ı cânân ile cân virmek âsândur****Rahîmî ara yirde böyle hicrân olmadan yegdür****Hicrân (a.i.)** : ayrılık

Rahîmî sevgiliye kavuşma ümidi ile can vermek kolaydır. Ara yerde böyle ayrılık olmasından iyidir.

Aşık, sevgiliye kavuşmak için hertürlü fedakarlığa hazırdır. Hatta bu uğurda küçücük bir mut ışığı görürse bütün engelleri aşmaya, bütün zorlukları yenmeye azmetmiştir. Elindeki tek geçer akçe olan can nakdini verecek ve vuslata erecektir. Bunu

yapmak, böyle davranmak son derece kolaydır. Aşığa asıl zor gelen arada kalmaktır. Acabalarla oyalanmaktır. Acaba sevgili kendisine bir ışık yakacak mı, acaba ümit verecek mi, gibi düşünceler aşığın zihnini de gönlünü de yorar. Hele vuslat umarken fırakla karşılaşırsa... Ayrılık, kavuşmaktan daha yakın gözükyorsa... İşte aşığın buna katlanması, bunu kabullenmesi oldukça zordur.

Can ile cânân kelimelerinde **ıştikâk** sanatı vardır. Cân, cânân, hicrân kelimeleri birbiriyle **cinâslıdır**. Vuslat ve hicrân kelimeleri arasında **tezâd** vardır. Ümid, cân, cânân, vuslat kelimeleri arasında **tenâsüb** sanatı yapılmıştır.

SONUÇ

Yaptığımız bu çalışma, 16. yüzyıla ait isimlerden biri olan Kütahyalı Rahîmî Dîvânı'ndan gazel şerh etmek üzerine idi. Çalışmanın birinci kısmında ilk olarak 16. -17. yüzyıllarda Kütahya'nın edebî durumunu ve şair Rahîmî'nin bulunduğu edebî muhiti inceledik.

Taramış olduğumuz kaynaklarda Rahîmî'den yalnızca Ahdî'nin sözettiği belirtilmekteydi. Ancak Rahîmî 'nin Aşık Çelebi tezkiresinde de yer bulduğu bilgisine ulaştık. Aşık Çelebi'ye göre Rahîmî'den Bursalı veya Bursa'yla ilgili gösterilen bir şair olarak bahsedilmesi aklımızı karıştırsa da eldeki bilgiler, Rahîmî'nin Kütahyalı olduğu konusunda hemfikir olduğu için bu konudaki görüşümüzde bir değişiklik olmadı.

Daha sonra Türkçe dîvân dîbâceleri hakkında bilgi verdik. Buna göre dîvân sahibi olan çok az şairin dîbâce düzenlediğini öğrendik. Buna rağmen dîbâcelerin, dîvânların ve şairlerinin daha iyi anlaşılmasında önemli ipuçları verdiği bu yüzden özellikle eski Türk edebîyatı alanında yapılacak çalışmalar için yeni bir ufuk açacağını fark ettik.

Bundan sonraki aşama Rahîmî dîvânının dîbâcesini şerh etmek idi. Rahîmî'nin, pek çok şairin belki de cesaret bile edemediği dîbâce düzenleme ameliyesini yerine getirerek birçok şaire göre farklılık ve bu konuda üstünlük elde ettiğini söyleyebiliriz. Çünkü şerh sırasında gördük ki, dîbâce yazmak gerçekten kolay bir iş değildir. Belki de dîvânın genelinden daha süslü, daha ağdalı bir üslup kullanmak gerekiyordu. Üstelik bunu yaparken anlaşılır olma ilkesini de göz ardı etmemek elzemdi. Ayrıca dîbâce tertiplemenin kendince bir usûlü vardı ve ona uygun yazabilmek de şairin maharetine kalmıştı.

Divan edebiyatındaki dibace geleneğine uygun olarak Rahîmî de dibacesinde Allah'a hamd, peygamberine övgüde bulunarak başlamış eğitime ve kendi geçmişine yönelik açıklamalarda bulunmuş, devlet büyüklerinin ismini zikrederek dibacesini sürdürmüştür.

Rahîmî dibacesinde ayet ve hadislerden iktibaslarla bulunmuştur. İncelediğimiz elli gazelde yer alan unsurlardan da yola çıkarak şairin aldığı medrese eğitimi vesilesiyle şürlerinin dînî-tasavvufî yönü olduğunu da belirlemiş olduk.

Metin şerhlerine geçince ilk olarak kendi bölümümüzdeki gazellerin aruz kalıplarını şu şekilde belirledik. Bunların Hezec, Remel, Muzârî, Hafîf, Hezec, Müctess kalıpları olduğunu gördük.

Metinleri şerh ederken Rahîmî'nin klasik Türk edebiyatına uygun olarak edebî sanatları ustalıkla uyguladığını gördük. Kullanılan sanatlar çoğunlukla açık istiare, tecrid, tevriye, tenasüb, iştikak, mübalağa, aliterasyon, telmih gibi sanatlardır. Reddül acüz ale's-sadr, iktibas, kapalı istiare ve teşhis gibi sanatların ise az da olsa kullanıldığını gördük.

Yine kendi bölümümüzdeki gazellerin beyit sayılarının çeşitlilik arz ettiğini tespit ettik.

Çalışmamıza konu olan ilk elli gazel içerisinde pek çok arkaik kelime kullanıldığını gördük.

Gazellerde dikkati çeken bir konu da şairin musikî terimlerinden söz etmesi idi. “Rast, bûselik, pencgâh, makâm, uşşâk” gibi ifadeler, bizce şairin kültür yelpazesini ne kadar geniş tuttuğunu ve devrindeki elit tabakanın yaşam koşullarının ne kadar içinde olduğunun bir göstergesi idi.

Rahîmî'nin mahalli söyleyişe yer verdiği ve üzerinden yüzyıllar geçmesine rağmen bugün bile rahatlıkla anlayabildiğimiz söyleyişlere ve deyimlere yer verdiğini gördük.

Osmanlı devlet teşkilatında alaybeyi görevinde bulunan Rahîmî'nin bir divan tertib etmesi ve bir edebî muhitte kendini kabul ettirmesi devrinin devlet kademesindeki insanların kültüre, sanata değer veren kişilerden oluştuğunun bir göstergesidir. Bu da bizi hareketle hangi görev veya meslekte olursak olalım sanatla irtibatlı olmanın her zaman mümkün olabileceği başka bir ifadeyle sanatın sosyal statüye engel olmayacağı sonucuna ulaştırdı.

Rahîmî dîvânının belli başlı özelliklerine dikkat çektiğimiz bu çalışmanın bundan sonra yapılacak çalışmalara ve araştırmacılara ışık tutacağı kanaatindeyiz.

BİBLİYOGRAFYA

- CEYLAN Ömür, **Tasavvufî Şiir Şerhleri**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000
- DEVELLİOĞLU Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998.
- DOĞAN Muhammed Nur, **Fatih Dîvânı ve Şerhi**, Yelkenli Yayınları, İstanbul, 2007
- ETİK Arif, **Farsça-Türkçe Lûgat**, Salah Bilici Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1998
- GÜLER Kadir, **Kütahya Yazıları**, Kütahya, 2004
- GÜNEŞ Mustafa, ERSOY, Ersen, **Türk Tasavvuf Şiiri Seçkisi**, Kütahya, 2004
- MENGİ Mine, **Eski Türk Edebîyatı Tarihi**, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- ONAY Ahmet Talat, **Eski Türk Edebîyatında Mazmunlar**, TDV. Yayınları, Ankara 1993.
- PALA İskender, **Dîvân Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2007
- PALA İskender, **Dîvân Edebîyatı**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999
- İPEKTEN Haluk, **Nâilî Hayatı Sanatı Eserleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997
- İPEKTEN Haluk, **Dîvân Edebîyatında Edebî Muhitler**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1996
- İPEKTEN Haluk, **Şeyh Gâlib Hayatı Sanatı Eserleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996
- MERMER Ahmet, **Kütahyalı Rahîmî ve Dîvânı, Sahhaflar Kitap Sarayı**, Bayrak Matbaası, İstanbul, 2004
- MERMER Ahmet, Koç Keskin Neslihan, **Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005
- PALA İskender, **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2004
- SOYSAL M.Orhan, **Edebî Sanatlar ve Tanınması**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul Basımevi, 1988
- Şemsettin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2002.
- TÜLEK Ahmet, **İmlâ Kılavuzu**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.
- Yeni Tarama Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983

TOLASA Harun, **Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebîyat Araştırma ve Eleştirisi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002

KAYAALP İsa, **Sultan Ahmed Dîvânının Tahlili**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1999

Büyük Türk Klâsikleri, C.4., Ötüken Söğüt Yayınları, İstanbul, 1987

DOĞAN Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, Bahar Yayınları, İstanbul

KURNAZ Cemal, **Dîvân Edebîyatı Yazıları**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997

ERSOY Ersen, **XVI.Yüzyıl Kaynaklarına Göre Kütahyalı Şairler ve Kaütahya'da Edebî Muhit**, DPÜ, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2003

EVREN Mücella, **Kütahyalı Rahîmî Dîvânı'ndan 51-100. Gazellerin Şerhi**, DPÜ, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2008

ÜZGÖR Tahir, **Türkçe Dîvân Dîbâceleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990

KOCAKAPLAN İsa, **Açıklamalı Edebî Sanatlar**, Damla Yayınları, İstanbul, 1998

İPEKTEN Haluk, **Nef'î Hayatı Sanatı Eserleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998

İPEKTEN Haluk, **Fuzûlî Hayatı Sanatı Eserleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996

İPEKTEN Haluk, **Bâkî Hayatı Sanatı Eserleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997

KÜLEKÇİ Numan, **Edebî Sanatlar**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995

PALA İskender, **Müstesna Güzeller**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995

GÜNER Hamza, **Başlangıcından Zamanımıza Kadar Kütahyalı Şairler**, Kütahya İl Basımevi, 1967

KUDRET Cevdet, **Örneklerle Edebiyat Bilgileri**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1980

DİZİN

A

Âb, 97
 âb-ı hayât, 97, 117, 120, 138, 162
 âfitâb, 67, 215
 ağyâr, 38, 75, 176, 211
 âh, 38, 40, 41, 42, 53, 54, 55, 58, 59,
 69, 75, 107, 115, 122, 129, 147,
 169, 178, 203, 241, 242, 243, 245,
 248
 Akşehir, 152, 153
 Arş, 35, 82, 113
 aşk, 30, 41, 42, 43, 44, 48, 50, 51, 71,
 74, 75, 80, 81, 83, 86, 93, 98, 99,
 107, 108, 110, 111, 128, 129, 133,
 139, 145, 147, 157, 162, 167, 173,
 178, 180, 181, 182, 188, 189, 202,
 205, 207, 222, 226, 233, 235, 238,
 242, 243, 247, 250, 251, 255
 ay, 16, 29, 37, 41, 42, 51, 60, 65, 69,
 70, 79, 88, 96, 98, 106, 108, 114,
 117, 122, 152, 153, 160, 161, 173,
 174, 178, 186, 206, 213, 214, 215,
 216, 217, 223, 224, 234, 243, 249,
 250
 Aydın, 3, 10, 37, 67, 152, 261
 âyine, 200
 ayn, 49, 67, 101
 aziz, 256

B

bâde, 79, 80
 bekâ, 168
 Berât, 138
 Bîsütûn, 85
 bülbül, 35, 48, 104, 114, 115, 116,
 125, 176, 196, 203, 242

C

câm, 14, 92, 93, 112, 125, 126, 187,
 234, 237
 cân, 13, 16, 46, 47, 57, 69, 81, 97, 99,
 109, 120, 125, 129, 136, 161, 188,
 198, 205, 220, 223, 230, 237, 239,
 257, 258
 cefâ, 66, 134, 188, 189

cemâl, 50, 51
 cennet, 27, 34, 35, 36, 48, 52, 82, 101,
 141
 cevr, 58, 66, 67, 135, 202, 251
 ceyhun, 107
 cihan, 83

Ç

çâk, 119, 149, 231
 Çin, 32, 33, 117

D

dağ, 7, 38, 40, 41, 54, 57, 85, 252
 dehan, 120
 dehr, 14, 152, 173, 216
 dem, 13, 14, 15, 16, 19, 23, 54, 85, 91,
 92, 104, 118, 120, 125, 127, 129,
 138, 147, 150, 155, 190, 197, 204,
 208, 215, 223, 227, 234, 253
 dergeh, 16
 devr, 37
 devrân, 203, 204, 213, 232, 255
 deyr, 78
 dil, 4, 13, 16, 28, 53, 54, 58, 60, 73,
 74, 75, 106, 110, 111, 128, 134,
 140, 143, 149, 152, 158, 167, 188,
 194, 202, 222, 223, 226, 232, 235,
 241, 245, 247, 248
 din, 28, 64

E

ebrû, 174
 Eskişehir, 174
 esrâr, 121
 eşk, 37, 39, 149
 evliyâ, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94
 eziyet, 29, 75, 90, 98, 149, 186, 188,
 193, 194, 203, 222, 225, 251

F

fakir, 45, 137, 164
 fenâ, 168
 Ferhad, 85, 226
 Ferruh, 204
 feyz, 216

firâk, 38
fitne, 220

G

gam, 4, 21, 39, 40, 53, 61, 80, 81, 83,
85, 87, 109, 110, 111, 112, 122,
126, 128, 129, 133, 149, 150, 164,
165, 170, 179, 180, 182, 200, 217,
221, 234, 235, 236, 246, 249, 255
gamze, 38, 49, 73, 107, 171, 227
gonca, 35, 81, 82, 118, 119, 125, 126,
172, 176, 198, 203, 240, 253
gönül, 21, 22, 26, 27, 38, 40, 44, 47,
48, 49, 52, 53, 61, 62, 65, 66, 69,
70, 74, 76, 81, 84, 94, 106, 109,
110, 111, 114, 128, 130, 134, 139,
142, 143, 148, 150, 152, 154, 164,
167, 169, 182, 188, 189, 200, 201,
203, 205, 216, 217, 223, 224, 225,
231, 232, 233, 235, 238, 239, 241,
243, 244, 245, 247, 256
gül, 14, 28, 35, 39, 42, 71, 72, 87, 108,
114, 125, 126, 127, 137, 153, 164,
165, 172, 176, 192, 196, 199, 203,
206, 228, 231, 237, 240, 241, 242,
253, 254
gülşen, 36, 48, 52, 125, 141, 192, 196,
242
gülzâr, 48, 137, 253
güneş, 39, 41, 51, 60, 65, 67, 69, 70,
79, 96, 98, 111, 113, 114, 117, 119,
160, 161, 177, 185, 203, 206, 210,
213, 214, 215, 222, 227, 232, 243

H

hak, 14, 28, 43, 88
hâk, 94, 115
Hakk, 43, 131, 168
Halîl, 128
hasret, 38, 39, 75, 99, 108, 112, 149,
150, 154, 188, 211, 215, 234, 248
Hâtem, 103, 104
hecr, 222, 255
hevâ, 13, 23, 59, 186, 245, 248
Hızr, 97, 120, 138
hicrân, 257, 258
Hind, 117
hûb, 82
Hudâ, 13, 34

hûn, 38, 56, 73, 128, 148, 164, 177,
234
hümâ, 83
hüsn, 13, 41, 43, 47, 66, 79, 84, 88,
104, 105, 107, 108, 112, 114, 120,
122, 125, 127, 138, 152, 153, 156,
158, 160, 161, 174, 176, 185, 199,
209, 210, 212, 213, 215, 217, 221,
222, 232, 233, 237, 243, 249, 254
Hüsrev, 5, 85, 86
Hüsrev ü Şirin, 86

I

Îd, 186

İ

İsâ, 47

K

Kâbe, 48, 52, 184
kâfir, 131
kalb, 74, 233
kanun, 21, 154, 190
Karaman, 1, 152
keder, 40, 57, 66, 85, 103, 128, 130,
142, 221, 249
kevser, 82, 216
Kızılırmak, 177
Konya, 2, 3, 153
kurbân, 129
kûy, 48, 201, 245

L

la'1, 33, 38, 39, 55, 56, 73, 79, 81, 82,
85, 106, 114, 165, 181, 223, 224,
233, 248
leb, 14, 73, 97, 99, 118, 119, 120, 121,
125, 205, 234, 250
levh, 173
Leylâ, 80, 81, 122, 134, 238

M

Maraş, 113
marifet, 72, 195
Mecnûn, 80, 122, 134, 238
meh, 51, 60, 79, 96, 97, 106, 107, 122,
160, 173, 174, 184, 185, 186, 206,
210, 214, 215, 216, 217, 223, 224,
249

Merve, 47, 218
 Mesîh, 47
 mest, 55, 56, 92, 93, 112, 118, 125,
 227, 228, 234, 236, 242, 255
 Mevlevî, 93
 meyhâne, 55
 Mısır, 34, 49, 50, 131, 132, 165, 256
 mihrâb, 184
 misk, 32, 33, 52, 54, 170, 231, 238,
 252
 Mûsâ, 97, 131
 mülk, 83, 114, 166, 168, 220
 müntehâ, 82, 252
 mürid, 207

N

nefs, 14, 15
 nergis, 49, 172, 228
 Nigâr, 168

P

pâdişâh, 42, 45, 178
 pervâne, 52
 pîr, 64, 195
 put, 78

R

Rabb, 150
 Rahîmî, 3, 4, v, xi, xii, 6, 13, 16, 17,
 27, 30, 42, 45, 55, 56, 59, 62, 67,
 68, 74, 83, 87, 89, 90, 93, 94, 95,
 99, 105, 109, 112, 116, 121, 124,
 127, 131, 132, 136, 140, 143, 144,
 148, 151, 155, 159, 162, 163, 166,
 170, 175, 179, 183, 186, 191, 196,
 201, 204, 207, 218, 223, 226, 230,
 233, 236, 239, 242, 246, 250, 251,
 254, 259, 260, 261, 262
 rakîb, 124
 râst, 61, 104, 145, 247
 revân, 39, 156, 253
 rind, 97, 145, 207, 223, 242
 ruh, 47, 107, 199, 246, 252

S

Sabâ, 32, 48
 Sâdî, 71, 72
 Safâ, 47, 49, 139, 184, 218

Sâkî, 80
 secde, 50, 201
 Semâ, 93
 Semen, 81
 serv, 61, 156, 229, 231, 247, 252, 253
 sevdâ, 238
 seyr, 13, 61, 131, 141, 161, 172
 Sidre, 82, 83
 Sikender, 168
 sîne, 57
 Subh, 54
 Sûfî, 43, 207
 Sultân, 14, 42
 Sultan Selim Han, 28
 Sûre-i Nûr, 237
 sünbül, 53, 54, 252, 253

Ş

şarap, 26, 29, 39, 55, 56, 79, 80, 92,
 97, 100, 112, 114, 119, 125, 127,
 129, 149, 165, 176, 214, 233, 234,
 255, 256
 şevk, 28, 75, 96, 110, 160
 Şirin, 85

T

Tatar, 170
 Tire, 37, 67
 Tûbâ, 82, 83
 Tûr, 131

U

Utarid, 64, 65

V

vasl, 123, 255
 visal, 211

Y

Yusuf, 50, 51, 52, 131, 132, 156, 256

Z

zâhid, 181, 207, 242
 zekât, 137
 Zühre, 64
 Züleyhâ, 50
 zülf, 33, 53, 78, 160, 170, 204, 221